

M. TVLLII CICERONIS DE PHI LOSOPHIA VOLVMEN SE= CVNDVM, IDEST,

Quæ sunt omnia, collatis libris manuscriptis, & adhibito iudicio, locis non paucis emendata.

PAVLVS MANVTIVS ALDI F.

VENETIIS. M. D. XLI.

AD MARCELLVM CERVINVM, Reuerendiſſimum Sanctæ Crucis Cardinalem, Pauli Manutij, Aldi filij, in alteram Ciceronis philoſophiæ partem præfatio.

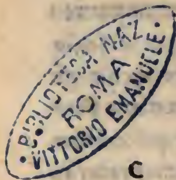
Est genus hominum, qui ita ſentiunt: philoſophari, aut totum nihil eſſe; aut non eorum eſſe, qui rerum agendarum in ſtudio uerſantur. quorum in altero mihi uidentur, cum homines ſint, beſtiarum conſuetudinem imitari, quæ tantum ea, quæ pedibus teruntur, quæq; adſunt, intuentur, nihil altum ſuſpiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas uelle ſeiungere. nam qui ab actione rerum philoſophiam excludit, is, quantum in ſe ipſo eſt, corporis & animi ſocietatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus miniſterio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philoſophiæ non obſtitit, quo minus ea, quæ uolebant, rectiſſime perficerent. quaſi uero ſit eadem rerum omnium natura, & quod uni aliqua in cauſa contigerit, id cuilibet omnibus in cauſis poſſe contingere credibile ſit. naufragium facit natationis ignarus: arripit tabulam, & amplexu tenens, ad litus incolumis à fluctibus appellitur. num iccirco natandi peritiam negemus eſſe utilem, quòd, ſine ea qui fuit, è periculo tempeſtatis euaſerit? incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualeſcit. tollemus igitur medicinam, quoniam ſunt qui ſine eius ope ſanentur? nihil minus: niſi ſi ea, quæ in caſu ſita ſunt, anteponimus ijs, quæ ratio gubernat.

quod idem de philosophia dicendum est. nam ut illud demus, sine ea multos esse laudem consecutos: non & hoc dabimus, fore, ut sine eadem consequi omnes possint. non eiusdem semper generis agendæ sunt res. est, ubi prudentia uel mediocris abunde satisfaciat: est item, ubi mentis altior speculatio requiratur. hoc extremum qui poterit, sequitur ut & illud primum possit: sed qui illud primum, non & hoc extremum. quod cum ita sit: utrum præstet habere, facilis est dijudicatio. in optione enim, & eligendi potestate nemo ferè est quin totum partibus censeat esse præferendum: propterea quòd non totum in partibus, sed partes includuntur in toto. Ergo cum perspicuum hoc sit, accidere & posse, & solere, ut philosophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum: dubium non est, quin ea uideatur esse cum rerum actione coniungenda. sed ijdem coniungi posse negant: quo argumento? aiunt eas dissimili in genere uersari, alteram in otio, alteram in negotijs: itaque se non uidere, qui possit in utraque unus excellere. Hic ego Ceruine præstantissime meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiscar. non est consilium, quæ ad illos redarguendos faciant, ueterum è scriptis eruere. uolo, ut exemplo tuo refellantur. Romæ uiuis, et uixisti multos iam annos. nunquam omnino tua uirtus tam illustri loco latuit: sed postea quàm te Paulus III. incredibili Pontifex non modo sapientia, sed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, suorum omnium consiliorum & participem, & adiutorem esse uoluit; tum uero clarissime sese

ostendit lumen animi, ingeniíq; tui; ut nullus esset honor tantus, qui in te collatus, non uideretur ei, qui contulisset, magnam esse iudicij laudem allaturus. itaque paulo post Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applausu, tantáq; lætitia, quantam in animis hominum recte sentientium summa dignitas uirtuti tributa potuit excitare. quo toto tempore ualde tu quidem fuisti, atque es etiam nunc, districtus à negotijs, maximéq; ab ijs, quæ & ad sedandas Christianorum principum discordias, & ad reprimendam Lutheranæ hæresis immanitatem pertinent: sed te tamen à philosophiæ studio nulla res unquam potuit diuellere. sic & animo, & corpori suis cuique muneribus apte distributis, quotidie ferè modo à cognitione ad res agendas, modo à rebus agendis ad cognitionem traductus, teq; ipse in hoc quasi circulo identidem reuoluens, effecisti quod ab ijs, de quibus initio dixi, fieri posse negatur, ut & in tractandis negotijs, & in considerandis rerum humanarum diuinarumq; causis occupatus, dispari in studio, pari tamen cum laude uerseris. ex quo intelligitur, ab ijs, qui rerum actioni se dant, & percipi philosophiam, & tractari posse: debere autem ostendimus: est igitur eorum, qui aliter existimant, sententia omnis explodenda. nos quidem & nostra sponte commoti, & tuo exemplo impulsi, quotidie magis philosophiam admirantes, in eius cognitione cupimus acquiescere, ad eamq; magnis defatigati laboribus & molestijs tanquam ad iucundissimum diuersorium properamus. quò si peruenero, uel potius cum peruenero (cur enim meam ipse cupiditatem ominibus optimis

non prosequar?) tum ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita uel tuebor, uel etiam illustrabo. interea non sumus otiosi: utinam potius aliquanto minus occupati. prouinciam cepimus duram, atque difficilem, ueterum scriptorum libros emendare dum uolumus. omnino in hoc onere sustinendo ualde sudamus: sed animus tuarum cohortationum memoria confirmatus, manet in officio, manebitq́; dum id, quod instituimus, absoluatur. nunc edemus Ciceronis libros de philosophia, sanè multis à mendis, potissimum ex antiquo Bernardini Maffei, qui te maxime obseruat, iuuenis eloquentissimi codice, uindicatos. qui cum ita digesti essent, ut in duas partes tributi legerentur; cumq́; ego ex ijs partibus eam maxime uellem tibi inscriptam emittere, quæ tuæ personæ dignitatiq́; aptissima uideretur: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter & acute disputatur: ut, quoniam ualde tibi pro tua ueteri erga me uoluntate, proq́; summis officijs deberi fructus industriæ meæ uidentur; ij dum ad maturitatem peruenirent, his te interim quasi floribus oblectares.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM LIBER I.

CVm multæ res in philoſophia nequaquam ſatis adhuc explicatæ ſunt, tum perdifficilis Brute, quod tu minime ignoras, & perobſcura quæſtio eſt de natura deorum: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria. de qua tam uariæ ſunt doctiſſimorum hominũ, tamq; diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, ideſt principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam, prudenterq; Academicos à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe: quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq; indignum ſapientis grauitate, atq; conſtantia, quàm aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæſtione, plerique, quod maxime ueriſimile eſt, & quò omnes duce natura uehimur, deos eſſe dixerunt: dubitare ſe Protagoras: nullos eſſe omnino Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putauerunt. qui uero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in uarietate, ac diſſenſione conſtituti, ut eorum moleſtum ſit annumerare ſententias. nam & de figuris deorum, & de locis, atq; ſedibus, & actione uitæ multa dicuntur: deq; his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. quod uero maxime

rem, causamq; continet, est, utrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & administratione rerum uacent: an contra ab his & à principio omnia facta, & constituta sint, & ad infinitum tempus regantur, atq; moueantur. in primisq; magna dissensio est: eaq; nisi diiudicatur, in summo errore necesse est homines, atq; in maximarum rerum ignoratione uersari. Sunt enim philosophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem deos. quorum si uera sententia est, quæ potest esse pietas? quæ sanctitas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caste tribuenda deorum numini ita sunt, si animaduertuntur ab his, & si est aliquid à dijs immortalibus hominum generi tributum: sin autem dij neq; possunt nos iuuare, nec uolunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animaduertunt, nec est quod ab his ad hominum uitam permanare possit: quid est, quod ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ uirtutes, ita pietas inesse non potest: cum qua simul & sanctitatem, & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio uitæ sequitur, & magna confusio. atq; haud scio, an, pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & una excellentissima uirtus iustitia tollatur. Sunt autem alij philosophi, & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum administrari & regi censeant: neque uero id solum, sed etiam ab ijsdem uitæ hominum consuli, & prouideri: nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, &

tempestates, ac temporum uarietates, cœliq; mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubescant, à dijs immortalibus tribui generi humano putant: multaq;, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia sunt, ut ea ipsa dij immortales ad usum hominum fabricati penè uideantur. contra quos Carneades ita multa disseruit, ut excitaret homines non socordes ad ueri inuestigandi cupiditatem: res enim nulla est, de qua tantopere non solum docti, sed etiam indocti dissentiant. quorum opiniones cum tam uariæ sint, tamq; inter se dissidentes: alterum fieri profecto potest, ut earum nulla; alterum certe non potest, ut plus una uera sit. qua quidem in causa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confutare possumus, ut alteros reprehendisse pœniteat, alteri se didicisse gaudeant. nam qui admonent, amice docendi sunt: qui inimice insectantur, repellendi. multum autem fluxisse uideo de libris nostris, quos complures breui tempore edidimus, uariumq; sermonem, partim admirantium, unde hoc philosophandi nobis subito studium extitisset; partim, quid quaq; de re certi haberemus, scire cupientium. multis etiam sensi mirabile uideri, eam nobis potissimum probatam esse philosophiam, quæ lucem eriperet, & quasi noctem quandam rebus offunderet, desertæq; disciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis esse susceptum. nos autem nec subito cœpimus philosophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo studio operam, curamq; consumpsimus, &, cum minime uidebamur, tum maxime philosophabamur.

l. indocti
l. docti

quod & orationes declarant refertæ philoſophorum
ſententijs; & doctiſſimorum hominum familiaritates,
quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi
Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, à quibus in=
ſtituti ſumus. & ſi omnia philoſophiæ præcepta refe
runtur ad uitam, arbitramur nos & publicis, & pri
uatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio & doctrina præ=
ſcripſerit. ſin autem quis requirit, quæ cauſa nos impu
lerit, ut hæc tam ſero literis mandaremus: nihil eſt,
quod expedire tam facile poſſimus. nam cum otio lan=
gueremus, & is eſſet Reip. ſtatus, ut eam unius conſilio,
atq; cura gubernari neceſſe eſſet: primum ipſius Reip.
cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam pu
taui, magni exiſtimans intereſſe ad decus & laudem
ciuitatis res tam graues, tamq́; præclaras latinis etiam
literis contineri. eoq́; me minus inſtituti mei pœni=
tet, quòd facile ſentio, quàm multorum non modo
diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commouerim: com
plures enim græcis inſtitutionibus eruditi, ea, quæ di=
dicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterant,
quòd illa, quæ à Græcis accepiſſent, latine dici poſſe dif=
fiderent. quo in genere tantum profeciſſe uidemur, ut
à Græcis ne uerborum quidem copia uinceremur. Hor=
tata eſt etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægri=
tudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria. cu=
ius ſi maiorem aliquam leuationem reperire potuiſſem,
non ad hanc potiſſimum confugiſſem. ea uero ipſa nul
la ratione melius frui potui, quàm ſi me non modo ad
legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam per=
tractandam dediſſem. omnes autem eius partes, atq; o=

mnia

mnia membra tum facillime naſcuntur, cum totæ quæ=ſtiones ſcribendo explicantur: eſt enim admirabilis quæ=dam continuatio, ſerieſq; rerum, ut alia ex alia nexa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæq; uideantur. qui autem requirunt, quid quaq; de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quàm neceſſe eſt: non enim tam aűctores in di=ſputando, q̃ rationis momenta quærẽda ſunt. quin etiam obeſt plerunq; iis, qui diſcere uolunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur: deſinunt enim ſuum iudicium adhibere, id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iu=dicatum uident. nec uero probare ſoleo id, quod de Pytha gorícis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex iis quæreretur, quare ita eſſet, re=ſpondere ſolitos, ipſe dixit. ipſe autem, erat Pythago=ras. tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam ſine ratione ualeret auctoritas. qui autem mirantur nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos, his quatuor Aca demicis libris ſatis reſponſum uidetur. nec uero deſer=tarum, relictarumq; rerum patrocinium ſuſcepimus: non enim hominum interitu ſententiæ quoque occidunt, ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philo=ſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamq; rem aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Ar=ceſila, confirmata à Carneade, uſque ad noſtram ui=guit ætatem: quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. quod non Academiæ uitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt, quanto maius omnes? quod facere iis neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, ueri reperiendi cauſa & contra omnes philoſophos, &

l. auctorita=tis

pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq; difficilis facultatem consecutum esse me non profiteor, secutum esse præ me fero. nec tamen fieri potest, ut, qui hac ratione philosophentur, ij nihil habeant quod sequantur. dictũ est hac de re alio loco diligentius: sed quia nimis indociles quidam, tardiq; sunt, admonendi uidentur sæpius: non enim sumus ij, quibus nihil uerum esse uideatur; sed ij, qui omnibus ueris falsa quædam adiuncta esse dicamus, tanta similitudine, ut in ijs nulla insit certa iudicandi, & assentiendi nota. ex quo existit & illud, multa esse probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia uisum haberent quendam insignem, & illustrem, his sapientis uita regeretur. sed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in medio sententias philosophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes uidentur, qui, quæ sit earum uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, si aut consenserint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum sit, inuenerit. itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

» Prò deum, popularium omnium adolescentium
» Clamo, postulo, obsecro, oro, ploro, atq; imploro fidem.

non leuissima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,

» Ab amico amante argentum accipere meretrix nõ uult:

sed ut adsint, cognoscant, animaduertant, quid de religione, pietate, sanctitate, cerimonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, sacrificiisq; solennibus, quid de ipsis auspicijs, quibus non præsumus, existimandum sit: hæc enim omnia ad hanc de dijs im-

mortalibus quæstionem referenda sunt. profecto eos ipsos, qui se aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctissimorum hominum de maxima re tanta dissensio. quod cum sæpe aliàs, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam familiarem meum accuratè sanè, & diligenter de dijs immortalibus disputatum sit. Nam cum ferijs Latinis ad eum ipsius rogatu, accersituq; uenissem, offendi eum sedentem in exhedra, & cum C. Velleio senatore disputantem, ad quem tum Epicuri primas ex nostris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. tum ut me Cotta uidit, peropportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui pro tuo studio non est alienum te interesse. Atqui mihi quoque uideor, inquam, uenisse, ut dicis, opportune: tres enim trium disciplinarum principes conuenistis: M. enim Piso si adesset, nullius philosophiæ, earum quidem, quæ in honore sunt, uacaret locus. Tum Cotta, si, inquit, liber Antiochi nostri, qui ab eo nuper ad Balbum missus est, uera loquitur: nihil est, quod Pisonem familiarem tuum desideres: Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re consentire uidentur, uerbis discrepare. quo de libro uelim scire Balbe quid sentias. Ego ne? inquit ille. miror Antiochum hominem in primis acutum non uidisse; interesse plurimum inter Stoicos, qui honesta à commodis non nomine, sed genere toto disiungerent; & Peripateticos, qui honesta commiscerēt commodis; ut ea inter se magnitudine, & quasi gradibus, non genere differrent: hæc enim est nō

uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. ue=
rum hæc aliás. nunc quod cœpimus, ſi uidetur. Mihi
uero, inquit Cotta, uidetur. ſed ut hic, qui interue=
nit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natu=
ra agebamus deorum. quæ cum mihi uideretur perob=
ſcura, ut ſemper uideri ſolet: Epicuri ex Velleio ſciſci=
tabar ſententiam. quamobrem, inquit, Vellei, niſi mo=
leſtum eſt, repete quæ cœperas. Repetam uero: quan
quam non mihi, ſed tibi hic uenit adiutor: ambo enim,
inquit arridens, ab eodem Philone nihil ſcire didiciſtis.

Tum ego, quid didicerimus, Cotta uiderit: tu au=
tem nolo exiſtimes me adiutorem huic ueniſſe, ſed audi
torem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiuſ-
modi aſtrictum neceſſitate, ut mihi, uelim, nolim, ſit
certa quædam tuenda ſententia. Tum Velleius fiden=
ter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quàm ne
dubitare aliqua de re uideretur; tanquam modo ex
deorum concilio, & ex Epicuri intermundijs deſcen=
diſſet, audite, inquit, non commentitias, futileſq; ſen=
tentias, non opificem, ædificatoremq; mundi Platonis
de Timæo deum, nec anum fatidicam Stoicorum πρό
νοιαν, quàm latine licet prouidentiam dicere, neq; uero
mundum ipſum animo & ſenſibus præditum, rotun=
dum, ardentem, uolubilem deum, portenta & mira=
cula non differentium philoſophorum, ſed ſomnian=
tium. quibus enim oculis intueri potuit ueſter Plato fa=
bricam illam tanti operis, qua conſtrui à deo, atque
ædificari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta?
qui uectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris
fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uo

luntati architecti aer, ignis, aqua, terra potuerunt? unde uero ortæ illæ quinq; formæ, ex quibus reliquæ formantur, apte cadentes ad animum efficiendum, pariendosq; sensus? longum est iter ad omnia. quæ talia sunt, ut optata magis, quàm inuenta uideantur. sed illa palmaris quidem, quòd, qui non modo natum mundum introduxerit, sed etiam manu penè factum, is eum dixerit fore sempiternum. hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam, qui quicquam, quod ortum sit, putet æternum esse posse? quæ est enim coagmentatio non dissolubilis? aut quid est, cuius principium aliquod sit, nihil sit extremum? Pronœa uero si uestra est Lucili, eadem requiro quæ paulo ante, ministros, machinas, omnem totius orbis designationem, atque apparatum: sin alia est, cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus, sempiternum. ab utroq; autem sciscitor, cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ante secula dormierint. non enim, si mundus nullus erat, secula non erant. secula nunc dico, non ea, quæ dierum noctiumq; numero annuis cursibus conficiuntur: nam fateor ea sine mundi conuersione effici non potuisse: sed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circunscriptio metiebatur; spatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non potest: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus esset. isto igitur tam immenso spatio quæro Balbe cur Pronœa uestra cessauerit. laborem ne fugiebat? at iste nec attingit deum, nec erat ullus, cum omnes naturæ numini diuino, cœlum, ignes, terræ, maria parerent. quid autem erat, quod con=

cupisceret deus mundum signis, & luminibus tanquam Aedilis ornare? si ut deus ipse melius habitaret: antea uidelicet tempore infinito in tenebris tanquam in gurgustio habitauerat. post autem uarietate ne eum delectari putamus, qua cœlum & terras exornatas uidemus? quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tandiu carere potuisset. An hæc, ut ferè dicitis, hominum causa à deo constituta sunt? sapientum ne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. an stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid est assecutus, cum omnes stulti sint sine dubio miserrimi, maxime quòd stulti sunt? miserius enim stultitia quid possumus dicere? deinde ꝙ ita multa sunt incommoda in uita, ut ea sapientes commodorum compensatione leniant, stulti nec uitare uenientia possint, nec ferre præsentia. Qui uero mundum ipsum animantem, sapientemq́; esse dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligentes in quam figuram cadere posset: de quo dicam paulo post. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundum esse uelint, ꝙ ea forma ullam neget esse pulchriorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadrati, uel coni, pyramidis uidetur esse formosior. Quæ uero uita attribuitur isti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem possit. in qua non uideo ubinam mens constans, & uita beata possit insistere: quodq́; in nostro corpore si minima ex parte significetur, molestum sit; cur hoc idem non habeatur molestum in deo? terra enim profecto,

quoniam pars mundi est, pars est etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus, quod pars earum appulsu solis exarserit, pars obriguerit niue, pruináq;, longinquo solis abscessu. quæ, si mundus est deus, quoniam partes mundi sunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda sunt. Atque hæc quidem uestra Lucili. qualia uero sint, ab ultimo repetam superiorum. Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsiuit, aquam dixit esse initium rerum: deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij possunt esse sine sensu & mente, cur aquæ adiunxit, si ipsa mens constare potest uacans corpore? Anaximandri autem opinio est natiuos esse deos, longis interuallis orientes, occidentésq;, eósq; innumerabiles esse mundos. sed nos deum nisi sempiternum intelligere qui possumus? post Anaximenes aera deum statuit, eúmq; gigni, esséq; immensum, & infinitum, & semper in motu: quasi aut aer sine ulla forma deus esse possit, cum præsertim deum non modo aliqua, sed pulcherrima specie esse deceat; aut non omne, quod ortum sit, mortalitas consequatur. inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem, & modum mentis infinitæ ui ac ratione designari, & confici uoluit: in quo non uidit, neq; motum sensui coniunctum & continentem in infinito ullum esse posse, neque sensum omnino, quo non ipsa natura pulsa sentiret. deinde si mentem istam quasi animal aliquod esse uoluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? cingitur igitur corpore externo.

quod quoniam non placet, aperta simplexq; mens nulla re adiuncta, quæ sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmeo, qui soli, & lunæ, reliquisq; sideribus, animoq; præterea diuinitatem dedit, non sensit sese mortalibus rebus immortalitatem dare. nam Pythagoras, qui censuit animum esse per naturam rerum omnem intentum & commeantem, ex quo nostri animi caperentur, non uidit distractione humanorum animorum discerpi, & dilacerari deum; & cum miseri animi essent, quod plerisque contingeret, tum dei partem esse miseram: quod fieri non potest. cur autem quicquam ignoraret animus hominis, si esset deus? quomodo porrò deus iste, si nihil esset animus, aut infixus, aut infusus esset in mundo? tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea, quod esset infinitum, deum uoluit esse, de ipsa mente ita reprehenditur, ut cæteri; de infinitate autem uehementius, in qua nihil neque sentiens, neque coniunctum esse potest. nam Parmenides commentitium quiddam coronæ similitudine efficit: Stephanem appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neque sensum quisquam suspicari potest. multa eiusdem monstra, quippe qui bellum, qui discordiam, qui cupiditatem, cæteraq; generis eiusdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel somno, uel obliuione, uel uetustate delentur. eademq; de sideribus. quæ reprehensa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpissime labitur. quatuor enim naturas, ex

l. nisi animus

quibus omnia constare uult, diuinas esse censet: quas & nasci, & extingui perspicuum est, & sensu omni carere. nec uero Protagoras, qui sese negat omnino de dijs habere quod liqueat, sint, non sint, quales'ue sint, quicquam uidetur de natura deorum suspicari. quid Democritus, qui tum imagines, earumq; circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam quæ imagines fundat, ac mittat, tum scientiam, intelligentiamq; nostram, non'ne in maximo errore uersatur? cum idem omnino, quia nihil semper suo statu maneat, neget esse quicquam sempiternum: non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquam faciat? quid aer, quo Diogenes Apolloniates utitur deo, quem sensum habere potest, aut quam formam dei? iam de Platonis inconstantia longum est dicere: qui in Timæo, patrem huius mundi nominari negat posse: in legum autem libris, quid sit omnino deus, inquiri oportere non censet. quod uero sine corpore ullo deum uult esse, ut Græci dicunt, ἀσώματον; id quale esse possit, intelligi non potest: careat enim sensu necesse est, careat prudentia, careat uoluptate: quæ omnia unà cum deorum notione comprehendimus. idem & in Timæo dicit, & in legibus, & mundum deum esse, & cœlum, & astra, & terram, & animos, & eos quos maiorum institutis accepimus: quæ & per se sunt falsa perspicue, & inter sese uehementer repugnantia. atq; etiam Xenophon paucioribus uerbis eadem ferè peccat: facit enim in ijs, quæ à Socrate dicta retulit, Socratem disputantem formam dei quæri non oportere, eundemq; & solem, & animum deum dicere, & modo unum,

tum autem plures deos. quæ sunt iiſdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone dicimus. atque Antiſthenes in eo libro, qui phyſicus inſcribitur, populares deos multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit uim & naturam deorum. nec multo ſecus Speuſippus Platonem auunculum ſubſequens, & uim quandam dicens, qua omnia regantur, eamq; animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Ariſtoteles quoq; in tertio de philoſophia libro multa turbat, à magiſtro Platone uno diſſentiens: modo enim menti tribuit omnem diuinitatem; modo mundum ipſum deum dicit eſſe; modo quendam alium præficit mundo; eiq; eas partes tribuit, ut replicatione mundi quadam motum regat, atq; tueatur: tum cœli ardorem deum dicit eſſe, non intelligens cœlum mundi eſſe partem: quem alio loco ipſe deſignarit deum. quo modo autem cœli diuinus ille ſenſus in celeritate tanta conſeruari poteſt? ubi deinde illi tot dij, ſi numeramus etiam cœlum deum? cum autem ſine corpore idem uult eſſe deum, omni illum ſenſu priuat, & prudentia. quo porrò modo mundus moueri poteſt carens corpore? aut quo modo ſemper ſe mouens eſſe quietus & beatus poteſt? nec uero eius condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui ſunt de natura deorum, nulla ſpecies diuina deſcribitur: deos enim octo eſſet dicit; quinq; eos, qui in ſtellis uagis nominantur; unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cœlo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus; ſeptimum ſolem adiungit, octauamq; lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi non poteſt. ex eadem Platonis ſchola Ponticus

Heraclides puerilibus fabulis referſit libros : & tamen
modo mundum , tum mentem diuinam eſſe putat : er=
rantibus etiam ſtellis diuinitatem tribuit , ſenſuq́; deum
priuat , & eius formam mutabilem eſſe uult : eodemq́;
libro rurſus terram , & cœlum refert in deos . nec ue=
ro Theophraſti incōſtantia ferenda eſt : modo enim men
ti diuinum tribuit principatum , modo cœlo , tum au=
tem ſignis , ſideribusq́; cœleſtibus . nec audiendus eius
auditor Strato , is qui phyſicus appellatur ; qui omnem
uim diuinam in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gi=
gnendi , augendi , minuendi'ue habeat, ſed careat omnī
ſenſu & figura . Zeno autem (ut iam ad ueſtros Bal=
be ueniam) naturalem legem diuinam eſſe cenſet ,
eamq́; uim obtinere recta imperantem , prohibentemq́;
contraria . quam legem quo modo efficiat animantem ,
intelligere non poſſumus . deum autem animantem cer
te uolumus eſſe . atque hic idem alio loco æthera deum
dicit eſſe , ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus , qui nun=
quam nobis occurrit neque in precibus , neque in opta=
tis , neque in uotis . alijs autem libris rationem quan=
dam per omnem pertinentem naturam, ut diuinā, eſſe
affectam putat . idem aſtris hoc idem tribuit, tum an=
nis , menſibus , annorumq́; mutationibus . cum uero
Heſiodi theogoniam interpretatur , tollit omnino uſita=
tas , perceptasq́; cognitiones deorum : neq; enim Iouem,
neq; Iunonem , neq; Veſtam , neq; quenquam , qui ita
appelletur , in deorum habet numero , ſed rebus inani=
matis,atq; mutis per quandam ſignificationem hæc docet
tributa nomina . cuius diſcipuli Ariſtonis non minus ma
gno in errore ſententia eſt : qui neque formam dei in=

telligi posse censeat, neq; in dijs sensum esse dicat, dubitetq́; omnino deus animans nec ne sit. Cleanthes autem, qui Zenonem audiuit unà cum eo, quem proxime nominaui, tum ipsum mundum deum dicit esse, tum totius naturæ menti, atq; animo hoc nomen tribuit, tum ultimum, & altissimum, atq; undiq; circunfusum, & extremum, omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certissimum deum iudicat. idem quasi delirans in ijs libris, quos scripsit contra uoluptatem, tum fingit formam quandam, & speciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit astris, tum nihil ratione censet esse diuinius. ita fit, ut deus ille, quem mente noscimus, atque in animi notione tanquam in uestigio uolumus reponere, nusquam prorsus appareat. at Perseus eiusdem Zenonis auditor eos dicit esse habitos deos, à quibus magna utilitas ad uitæ cultum esset inuenta, ipsasq́; res utiles, & salutares deorum esse uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inuenta esse deorum, sed ipsa diuina. quo quid absurdius, quàm aut res sordidas, atque deformes deorum honore afficere; aut homines iam morte deletos reponere in deos, quorum omnis cultus esset futurus in luctu? iam uero Chrysippus, qui Stoicorum somniorum uaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare possimus, cum mens nostra quiduis uideatur cogitatione posse depingere: ait enim uim diuinam in ratione esse positam, & uniuersæ naturæ animo, atque mente; ipsumq́; mundum deum dicit esse, & eius animi fusionem uniuersam:

tum eius ipsius principatum, qui in mente & ratione uersetur, communemq́; rerum naturam uniuersa, atq; omnia continentem, tum fatalem umbram, & necessitatem rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea quæ natura fluerent, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, solem, lunam, sidera, uniuersitatemq́; rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem essent consecuti. idemq́; disputat, æthera esse eum, quem homines Iouem appellarent; quiq́; aer per maria manaret, eum esse Neptunum; terram, eam, quæ Ceres diceretur. similiq́; ratione persequitur uocabula reliquorum deorum. idemq́; etiam legis perpetuæ, & æternæ uim, quæ quasi dux uitæ, & magistra officiorum sit, Iouem dicit esse: eandemq́; fatalem necessitatem appellat, sempiternam rerum futurarum ueritatem: quorum nihil tale est, ut in eo uis diuina inesse uideatur. & hæc quidem in primo libro de natura deorum: in secundo autem uult Orphei, Musei, Hesiodi, Homeriq́; fabellas accommodare ad ea, quæ ipse primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poetæ, qui hæc ne suspicati quidem sint, Stoici fuisse uideantur. quem Diogenes Babylonius consequens in eo libro, qui inscribitur de Minerua, partum Iouis, ortumq́; uirginis ad physiologiam traducens disiungit à fabula. Exposui ferè non philosophorum iudicia, sed delirantium somnia: nec enim multo absurdiora sunt ea, quæ poetarum uocibus fusa, ipsa suauitate nocuerunt, qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos, feceruntq́; ut eorum bella,

pugnas, prælia, uulnera uideremus, odia præterea, dissidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq; ex immortali procreatos. cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq; in eodem genere dementiam: tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconstantia, ueritatis ignoratione uersantur. ea qui consideret quàm inconsulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorum ipsorum numero, de quibus hæc quæstio est, habere debeat: solus enim uidit primum esse deos, quòd in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura: quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id est anteceptam animo rei quandam informationem, sine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec disputari possit. cuius rationis uim atque utilitatem ex illo cœlesti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. quod igitur fundamentum huius quæstionis est, id præclare iactum uidetis. cum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatq; ad unum omnium firma consensio: intelligi necesse est, esse deos, quoniam insitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium natura consentit, id uerum esse necesse est. esse igitur deos confitendum est. quod quoniam ferè constat inter omnes non philosophos solum, sed etiam indoctos: fateamur constare illud etiam, hanc nos habere siue anticipatio=

nem, ut ante dixi, siue prænotionem deorum: sunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus ipse πρόληψιν appellauit, quam antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemus. quæ enim nobis natura informationem deorum ipsorum dedit, eadem insculpsit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. quod si ita est, uere exposita illa sententia est ab Epicuro; quod æternum beatumq; sit, id nec habere ipsum negocij quicquam, nec exhibere alteri; itaq; neque ira, neque gratia teneri, quòd, quæ talia essent, imbecilla essent omnia. si nihil aliud quæreremus, nisi ut deos pie coleremus, & ut superstitione liberaremur, satis erat dictum: nam & præstans deorum natura hominum pietate coleretur, cum & æterna esset, & beatissima; habet enim uenerationem iustam quicquid excellit: et metus omnis à ui atque ira deorum pulsus esset: intelligitur enim, à beata immortaliq; natura & iram & gratiam segregari: quibus remotis, nullos à superis impendere metus. sed ad hanc confirmandam opinionem inquirit animus & formam, & uitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet: nam à natura habemus omnes omnium gentium speciem nullam aliam, nisi humanam deorum: quæ enim alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam, aut dormienti? sed ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipsa declarat. nam cum præstantissimam naturam, uel quia beata est, uel quia sempiterna, conuenire uideatur eandem esse pulcher-

rimam, quæ compositio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ species, humana potest esse pulchrior? uos quidem Lucili soletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamq; diuinam, quàm sint omnia in hominis figura non modo ad usum, uerum etiam ad uenustatem apta, describere: quòd si omnium animantium formam uincit hominum figura, deus autem animans est: ea figura profecto est, quæ pulcherrima sit omnium. quoniamq; deos beatissimos esse constat, beatus autem esse sine uirtute nemo potest, nec uirtus sine ratione constare, nec ratio usquam inesse, nisi in hominis figura: hominis esse specie deos confitendum est. nec tamen ea species corpus est, sed quasi corpus; nec habet sanguinem, sed quasi sanguinem. hæc quanquam & inuenta sunt acutius, & dicta subtilius ab Epicuro, quàm ut quiuis ea possit agnoscere: tamen fretus intelligentia uestra dissero breuius, quàm causa desiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas non modo ui* derat animo, sed etiam sic tractat, ut manu, doceat eam esse uim & naturam deorum, ut primum non sensu, sed mente cernatur, nec soliditate quadam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem στερέμνια appellat, sed imaginibus similitudine, & transitione perceptis, cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus indiuiduis existat, & ad deos affluat, cum maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq; nostram intelligentiam, capere quæ sit & beata natura & æterna. summa uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione

dignissima est: in qua intelligi necesse est, eam esse naturam, ut omnia omnibus paribus paria respondeant: hanc ἰσονομίαν appellat Epicurus, idest æquabilem tributionem. ex hac igitur illud efficitur, si mortalium tanta multitudo sit, esse immortalium non minorem: & si, quæ interimant, innumerabilia sunt, etiam ea, quæ conseruent, infinita esse debere. & quærere à nobis Balbe soletis, quæ uita deorum sit, quæq; ab ijs degatur ætas. ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari potest: nihil enim agit: nullis occupationibus est implicatus: nulla opera molitur: sua sapientia, & uirtute gaudet: habet exploratum fore se semper tum in maximis, tum in æternis uoluptatibus. hunc deum rite beatum dixerimus, uestrum uero laboriosissimum: siue enim ipse mundus deus est, quid potest esse minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermisso uersari circum axem cœli admirabili celeritate? nisi quietum autem nihil beatum est. siue in ipso mundo deus inest aliquis qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum uicissitudines, ordinesq; conseruet, terras & maria contemplans hominum commoda, uitasq; tueatur: næ ille est implicatus molestis negocijs, & operosis. nos autem beatam uitam in animi securitate, & in omnium uacatione munerum ponimus: docuit enim nos idem qui cætera, natura effectum esse mundum, nihil opus fuisse fabrica, eamq; rem ei esse tam facilem, quàm uos negatis effici sine diuina posse solertia, ut innumerabiles natura mundos effectura sit, efficiat, effecerit. quod quia quemadmodum natura efficere sine aliqua

mente possit non uidetis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non potestis, confugitis ad deum. cuius operam profecto non desideraretis, si immensam, & interminatam in omnes partes magnitudinem regionum uideretis: in quam se inijciens animus, & intendens, ita late, longeq; peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi uideat, in qua possit insistere. in hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita uis innumerabilium uolitat atomorum: quæ interiecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas uos effici posse sine follibus, & incudibus non putatis. itaque imposuistis in ceruicibus nostris sempiternum dominum, quem dies, & noctes timeremus: quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negocij deum? hinc uobis extitit primum illa fatalis necessitas, quam εἱμαρμένην dicitis: ut quicquid accidat, id ex æterna ueritate, causarumq; continuatione fluxisse dicatis. quanti autem hæc philosophia æstimanda est, cui, tanquam aniculis, & ijs quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur? sequitur μαντικὴ uestra, quæ latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur superstitione, si uos audire uellemus, ut aruspices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis essent colendi. his terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem uendicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere; & pie sancteq; colimus naturam excellentem, atque præ=

ſtantem. Sed elatus ſtudio uereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, tamq́; præclaram, inchoatam relinquere. quanquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, atqui, inquit, Vellei niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes: mihi enim non tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid, quàm quare falſum. idq́; cum ſæpe, tum cum te audirem paulo ante contigit. roges me qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpondeam. quæras, putem ne talem eſſe, qualis modo à te ſit expoſita: nihil dicam mihi uideri minus. ſed antequam aggrediar ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam. ſæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, uideor audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia compararet. ſed quòd ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autem, & ſi uereor laudare præſentem, iudico tamen de re obſcura, atque difficili à te dictum eſſe dilucide; neque ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiam ornatius, quàm ſolent ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter Coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone, credo ut facilius iudicarem quàm illa bene refellerentur, cum à principe Epicureorum accepiſſem quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed quod in illo mihi uſu ſæpe uenit, idem modo, cũ te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem tantum inge=

nium (bona uenia me audies) in tam leues , ne dicam in tam ineptas, ſententias incidiſſe . nec ego nunc ipſe ali quid afferam melius : ut enim modo dixi , omnibus ferè in rebus , & maxime in phyſicis , quid non ſit citius , quàm quid ſit , dixerim . roges me , quid, aut qualis ſit deus : auctore utar Simonide : de quo cum quæſiuiſſet hoc idem tyrannus Hiero , deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulauit : cum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petiuit: cum ſæpius duplicaret numerum dierum, admiransq; Hiero quæreret cur ita faceret , quia quanto , inquit , diutius conſidero,tanto mihi res uidetur obſcurior . ſed Simonidem arbitror(non enim poeta ſolum ſuauis , uerum etiam cæteroqui doctus ſapiensq; traditur) quia multa uenirent in mentem acuta , atque ſubtilia , dubitantem quid eorum eſſet ueriſſimum , deſperaſſe omnem ueritatem . Epicurus uero tuus(nam cum illo malo diſſerere , quàm tecum) quid dicit ? quod non modo philoſophia dignum eſſet , ſed etiam mediocri prudentia ? quæritur primum in ea quæſtione , quæ eſt de natura deorum , ſint'ne dij , nec ne ſint . difficile eſt negare : credo , ſi in concione quæratur : ſed in huiuſcemodi ſermone , & conſeſſu , facillimum . itaque ego ipſe Pontifex , qui cerimonias , religionesq; publicas ſanctiſſime tuendas arbitror , is hoc , quod primum eſt , eſſe deos , perſuaderi mihi non opinione ſolum , ſed etiam ad ueritatem planè uelim : multa enim occurrunt, quæ conturbent , ut interdum nulli eſſe uideantur . ſed uide , q̃ tecum agam liberaliter. quæ communia ſunt uobis cum cæteris philoſophis,non attingam , ut hoc ipſum : placet enim omnibus ferè , mihiq; ipſi in primis,deos eſſe : ita-

que non pugno : rationem tamen eam, quæ à te affer=
tur, non satis firmam puto. quod enim omnium genti=
um, generumq; hominibus ita uideretur, id satis ma=
gnum esse argumentum dixisti, cur esse deos confitere=
mur. quod cum leue per se, tum etiam falsum est. pri
mum enim unde notæ tibi sunt opiniones nationum? equi
dem arbitror, multas esse gentes sic immanitate effera=
tas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit. quid? Dya=
goras, Atheos qui dictus est, posteáq; Theodorus, non
ne aperte deorum naturam sustulerunt? nam Abderi=
tes quidé Protagoras, cuius à te modo mentio facta est,
sophistes temporibus illis uel maximus, cum in principio
libri sui sic posuisset, de dijs neque ut sint, neque ut non
sint, habeo dicere, Atheniensium iussu urbe atque agro
est exterminatus, libríq; eius in concione combusti. ex
quo equidem existimo tardiores ad hanc sententiam pro=
fitendam multos esse factos, quippe cum pœnam ne du=
bitatio quidem effugere potuisset. quid de sacrilegis, quid
de impijs, periurisq; dicemus?

>> =Tubulus si Lucius unquam,
>> Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,=

ut ait Lucilius, putasset esse deos, tam periurus, aut tam
impius fuisset? non est igitur tam explorata ista ratio ad
id, quod uultis, confirmandum, quàm uidetur. sed quia
commune est hoc argumentum aliorum etiam philoso=
phorum, omittam hoc tempore, ad uestra propria uenire
malo. concedo esse deos: doce me igitur, unde sint, ubi
sint, quales sint corpore, animo, uita. hæc enim scire desi=
dero. abuteris ad omnia atomorum regno & licentia.
hinc quodcunque in solum uenit, ut dicitur, effingis, atq;

efficis. quæ primum nullæ ſunt: nihil enim quod uacet corpore: corporibus autem omnis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil eſſe indiuiduum poteſt. hæc ego nunc phyſicorum oracula fundo: uera an falſa, neſcio; ſed ueri tamen ſimiliora, quàm ueſtra: iſta enim flagitia Democriti, ſiue etiam ante Leucippi, eſſe corpuſcula, quædam leuia, alia aſpera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quaſi adunca: ex his effectum eſſe cœlum, atque terras, nulla cogente natura, ſed concurſu quodam fortuito. hanc tu opinionem C. Vellei uſque ad hanc ætatem perduxiſti, priuſq; te quis de omni uitæ ſtatu, quàm de iſta auctoritate deiecerit: ante enim iudicaſti Epicureum te eſſe oportere, quàm iſta cognouiſti. ita neceſſe fuit aut hæc flagitia animo concipere, aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere. quid enim mereas, ut Epicureus eſſe deſinas? nihil equidem, inquis, ut rationem uitæ beatæ, ueritatemq; deſeram. iſta igitur eſt ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidem eſſe cenſes, niſi planè ocio langueat. ſed ubi eſt ueritas? in mundis credo innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, alijs naſcentibus, alijs cadentibus; an in indiuiduis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? ſed oblitus liberalitatis meæ, qua tecum paulo ante uti cœperam, plura complector. concedam igitur ex indiuiduis conſtare omnia. quid ad rem? deorum enim natura quæritur. ſint ſanè ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis ſit, id natum aliquando ſit. ſi natum, nulli dij ante quàm nati. & ſi ortus eſt deorum, interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paulo ante de Platonis

mundo disputabas. ubi igitur illud uestrum beatum, & æternum? quibus duobus uerbis significatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis: ita enim dicebas, non corpus esse in deo, sed quasi corpus; nec sanguinem, sed quasi sanguinem. hoc persæpe facitis, ut, cum aliquid non uerisimile dicatis, & effugere reprehensionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit id ipsum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter resistere. uelut Epicurus, cum uideret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earum motus certus, & necessarius, inuenit quo modo necessitatem effugeret; quod uidelicet Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorsum feratur, declinare paululum. hoc dicere turpius est, quàm illud, quod uult, non posse defendere. idem facit contra dialecticos: à quibus cum traditum sit, in omnibus disiunctionibus, in quibus aut etiam, aut non poneretur, alterutrum uerum esse; pertimuit, ne, si concessum esset huiusmodi aliquid, aut uiuet cras, aut non uiuet Epicurus, alterutrum fieret necessarium. totum hoc aut etiam, aut non, negauit esse necessarium. quo quid dici potest obtusius? urgebat Arcesilas Zenonem, cum ipse omnia falsa diceret, quæ sensibus uiderentur: Zeno autem non nulla uisa esse falsa, non omnia. timuit Epicurus, ne, si unum uisum esset falsum, nullum esset uerum: omnes sensus ueri nuncios dixit esse: nihil horum, nisi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. idem facit in natura deorum: dum indiuiduorum

om. 70. coll.

corporum concretionem fugit, ne interitus & dissipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus; nec sanguinem, sed tanquam sanguinem. mirabile uidetur, quòd non rideat aruspex, cum aruspicem uiderit: hoc mirabilius, quòd uos inter uos risum tenere possitis. non est corpus, sed quasi corpus. hoc intelligerem quale esset, si id in cereis fingeretur, aut fictilibus figuris: in deo quid sit quasi corpus, aut quasi sanguis, intelligere non possum: ne tu quidem Vellei: sed non uis fateri: ista enim à uobis quasi dictata redduntur: quæ Epicurus oscitans hallucinatus est, cum quidem gloriaretur, ut uidemus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. quod & non prædicanti tam facile quidem credam, sicut mali ædificij domino glorianti se architectum non habuisse: nihil enim olet ex Academia, nihil ex Lyceo, nihil ne è puerilibus quidem disciplinis. Xenocratem audire potuit: quem uirum dij immortales: & sunt qui putant audiuisse, ipse non uult: credo plus nemini. Pamphilum quendam Platonem auditorem ait à se Sami auditum: ibi enim adolescens habitabat cum patre & fratribus, quòd in eam pater eius Neocles agripeta uenerat. sed cum agellus eum non satis aleret, ut opinor, ludi magister fuit. sed hunc Platonicum mirifice contemnit Epicurus. ita metuit, ne quid unquam didicisse uideatur. in Nausiphane Democriteo tenetur. quem cum à se non neget auditum, uexat tamen omnibus contumelijs. atqui si hæc Democritea non audisset, quid audierat? quid est in physicis Epicuri non à Democrito? nam etsi quædam cõmutauit, ut quod paulo ante de inclinatione atomorum dixi: tamen pleraque

dicit

dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq́; mundorum, eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. nunc istuc quasi corpus, & quasi sanguinem, quid intelligis? ego enim scire te ista melius quàm me, non fateor solum, sed etiam facile patior. cum quidem semel dicta sunt, quid est quod Velleius intelligere possit, Cotta non possit? itaq; corpus quid sit, sanguis quid sit, intelligo: quasi corpus, & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Nec tu me cælas, ut Pythagoras solebat alienos: nec consulto dicis occulte, tanquam Eraclitus: sed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. illud uideo pugnare te, species ut quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentis, sitq́; pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus non est, sed simile corpori: nec ille fusus, & candore mixtus rubor sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo: sic in Epicureo deo non res, sed similitudines rerum esse. fac id, quod ne intelligi quidem potest, mihi esse persuasum: cedò mihi istorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. non deest hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas esse formas deorum: primum quòd ita sit informatum, anticipatumq́; mentibus nostris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque esse pulcherrima debeat, nec esse humana ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quòd nulla alia figura domicilium mentis esse possit. primum igitur quidq; con-

sideras quale sit? arripere enim mihi uidemini quasi uestro iure rem nullo modo probabilem. quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non uideret species istas hominum collatas in deos aut consilio quodam sapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à uitæ prauitate conuerterent; aut superstitione, ut essent simulacra, quæ uenerantes, deos ipsos se adire crederent? auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. erat autem non facile agentes aliquid & molientes deos in aliarum formarum imitatione seruare. accessit etiam ista opinio fortasse, quòd homini homine nihil pulchrius uideatur. sed tu hoc physice non uides, quàm blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura. an putas ullam esse terra mariq; beluam, quæ non sui generis belua maxime delectetur? quod ni ita esset, cur non gestiret taurus equæ contrectatione, equus uaccæ? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre censes figuram suæ? quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura præscripsit, ut nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam esse causam, cur deos hominum similes putaremus? quid censes si ratio esset in beluis, non suo quasq; generi plurimum tributuras fuisse? at mehercle ego (dicam enim ut sentio) quamuis amem ipse me, tamen non audeo dicere pulchriorem esse me, quàm ille fuit taurus, qui uexit Europam. *non enim hoc loco de ingenijs, aut de orationibus nostris, sed de specie, figuráq; quæritur. quòd si fingere nobis, & iungere formas uelimus, qualis ille maritimus* Triton *pingitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano*

corpori, nolis esse? difficili in loco uersor. est enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit nisi hominis similis esse. & quidem formica formicæ. sed tamen cuius hominis? quotus enim quisque formosus est? Athenis cum essem, è gregibus epheborum uix singuli reperiebantur. uideo, quid arriseris: sed tamen ita res se habet. deinde nobis, qui, concedentibus philosophis antiquis, adolescentulis delectamur, etiam uitia sæpe iucunda sunt. næuus in articulo pueri delectat Alcæum. at est corporis macula næuus. illi tamen hoc lumen uidebatur. Q. Catulus, huius collegæ & familiaris nostri pater, dilexit municipem tuum Roscium: in quem etiam illud est eius.

» Constiteram exorientem auroram forte salutans,
» Cum subito à læua Roscius exoritur.
» Pace mihi liceat cœlestes dicere uestra,
» Mortalis uisus pulchrior esse deo.

huic pulchrior deo? at erat, sicut hodie est, peruersissimis oculis. quid refert? si hoc ipsum salsum & uenustum illi uidebatur. redeo ad deos: ecquos si non tam strabones, at petulos esse arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id nobis. num etiam est una omnium facies? nam si plures, aliam esse alia pulchriorem necesse est. igitur aliquis non pulcherrimus deus. si una omnium facies est, florere in cœlo Academiam necesse est. si enim nihil inter deum, & deum differt: nulla est apud deos cognitio, nulla perceptio. quid, si etiam Vellei falsum illud omnino est, nullam aliam nobis de deo cogi- om. 81. coll.

tantibus speciem nisi hominis occurrere: tamen ne ista tam absurda defendes? nobis fortasse si occurrit ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq; uoluerunt; neque solum facie, sed etiam ornatu, ætate, atque uestitu: at non Aegyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries: firmiores enim uideas apud eos opiniones esse de bestijs quibusdam, quàm apud nos de sanctissimis templis, & simulacris deorum. etenim fana multa expoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata uidemus à nostris: at uero ne fando quidem auditum est, Crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatum ab Aegypto. quid igitur censes? Apim illum sanctum Aegyptiorum bouem, non'ne deum uideri Aegyptijs? tam hercle, quàm tibi illam nostram Sospitam, quam tu nunquam ne in somnis quidem uides, nisi cum pelle caprina, cum hasta, cum scutulo, cum calceolis repandis. & non est talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia species Iunonis Argiuis, alia Latinis. & quidem alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis. non pudet igitur physicum, id est speculatorem, uenatoremq; naturæ, ab animis consuetudine imbutis petere testimonium ueritatis? isto enim modo dicere licebit Iouem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, cæsios oculos Mineruæ, ceruleos esse Neptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo stante, atq; uestito leuiter apparet claudicatio non deformis. claudum igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano sic accepimus. age & his uocabulis deos esse facimus, quibus à nobis nominan=

tur. at primum quot hominum linguæ, tot nomina deorum. non enim, ut tu Velleius quocunq; ueneris, sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania. deinde nominum non magnus numerus ne in Pontificijs quidem nostris, deorum autem innumerabilis. an sine nominibus sunt? istud quidem ita uobis dicere necesse est. quid enim attinet, cum una facies sit, plura esse nomina? quàm bellum erat Vellei, confiteri potius nescire quod nescires, quàm ista effutientem nauseare, atq; ipsum sibi displicere. an tu mei similem putas esse, aut tui deum? profecto non putas. quid ergo? solem dicam, aut lunam, aut cœlum deum? ergo etiam beatum. quibus fruentem uoluptatibus? & sapientem. qui potest esse in eiusmodi trunco sapientia? hæc uestra sunt. si igitur nec humano uisu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi persuasum est: quid dubitas negare deos esse? non audes. sapienter id quidem. etsi hoc loco non populum metuis, sed ipsos deos. noui ego Epicureos omnia sigilla numerantes: quanquam uideo non nullis uideri, Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, uerbis reliquisse deos, re sustulisse. itaque in illis selectis eius, breuibusq; sententijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prior sententia est. Quod beatum & immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negocium. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod ille inscitia planè loquendi fecerit, fecisse consulto. de homine minime uafro male existimant. dubium est enim, utrum aliquid dicat iste beatum & immortale, an, si quod sit beatum, id esse immortale. non animaduertunt, hic eum ambigue lo-

cutum esse; sed multis alijs locis & illum, & Metrodorum tam aperte, quàm paulo ante te. ille uero deos esse putat: nec quenquam uidi, qui magis ea, quæ timenda esse negaret, timeret, mortem dico & deos. quibus mediocres homines non ita ualde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mentes esse perterritas. tot milia latrocinantur morte proposita. alij omnia, quæ possunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. sed quoniam non audes (iam enim cum ipso Epicuro loquar) negare esse deos, quid est quod te impediat aut solem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam sempiternam in deorum natura ponere? nunquam uidi, inquis, animam rationis consiliq́; participem in ulla alia, nisi humana figura. quid? solis nunquidnam aut lunæ, aut quinq; errantium siderum simile uidisti? sol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, cursus annuos conficit. huius hanc illustrationem eiusdem incensa radijs menstruo spatio luna complet. quinque autem stellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab ijsdem principijs, disparibus temporibus eadem spatia conficiunt. nunquid tale Epicure uidisti? ne sit igitur sol, ne luna, ne stellæ: quoniam nihil esse potest, nisi quod attigimus, aut uidimus. quid? deum ipsum num ne uidisti? cur igitur credis esse? tollamus ergo omnia, quæ aut historia nobis, aut noua ratio affert. ita sit, ut mediterranei mare esse non credant. quæ sunt tantæ animi angustiæ, ut, si Seriphi natus esses, nec unquam egressus ex insula, in qua lepusculos, uulpeculasq; sæpe uidisses, non crederes leones, & pan=

theras esse, cum tibi, quales essent, diceretur? si uero de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem Vellei non uestro more, sed dialecticorum, quæ funditus gens uestra non nouit, argumenti sententiam conclusisti: beatos esse deos sumpsisti. concedimus. beatum autem sine uirtute neminem esse posse, id quoq; damus, & libenter quidem. uirtutem autem sine ratione constare non posse, conueniat id quoq; necesse est. adiungis, nec rationem esse nisi in hominis figura. quem tibi hoc daturum putas? si enim ita esset, quid opus erat te gradatim istuc peruenire? quid autem est istuc gradatim? sumpsisses tuo iure. nã à beatis ad uirtutem, à uirtute ad rationem uideo te uenisse gradibus. à ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare istuc quidem est, non descendere. nec uero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum similes dicere, quàm homines deorum. quæres, quid intersit. si enim hoc illi simile sit, esse illud huic uideo. sed hoc dico, non ab hominibus formæ figuram peruenisse ad deos: dij enim semper fuerunt, & nati nunquam sunt, si quidem æterni sunt futuri. at homines nati: ante igitur humana forma, quàm homines, ea qua erant forma dij immortales. non ergo illorum humana forma, sed nostra diuina dicenda est. uerum hoc quidem, ut uoletis. illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna: nihil enim in rerum natura ratione factum esse uultis: sed tamen quis iste tantus casus, unde tam felix concursus atomorum, ut repente homines deorum forma nascerentur? semina deorum decidisse de cœlo in terras putamus, & sic homines patrum similes extitisse? uellem diceretis: deorum cognationem

agnoſcerem non inuitus. nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. & nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? utinam tam facile uera inuenire poſſem, quàm falſa conuincere. etenim enumeraſti memoriter, & copioſe, ut mihi quidem admirari liberet in homine eſſe Romano tantam ſcientiam, uſq; à Thalete Mileſio de natura deorum philoſophorum ſententias. omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt, qui ſine manibus & pedibus conſtare deum poſſe decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet conſiderantes quæ ſit utilitas, quæq; opportunitas in homine membrorum, ut iudicetis membris humanis deos non egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil cōprehendatur? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſuperuacaneum eſt. itaque nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. habebit igitur linguam deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad uſum: quæq; procreationis cauſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, cæteraq;, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. iſtis ne fidentes ſomnijs non modo Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus contra Pythagoram, Platonem, Empedoclemq; dixerunt, ſed meretricula etiam Leontium contra Theophraſtum ſcribere auſa ſit? ſcito quidem illa ſermone, & Attico. ſed cum tantum Epicuri hortus habuerit licentiæ, etiam ſoletis queri, Zeno quidem etiam litigabat, quid dicam Albutium? nam Phædro nihil ele-

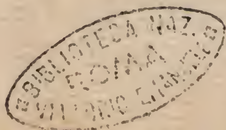
gantius, nihil humanius. ſed ſtomachabatur ſenex, ſi=
quid aſperius dixeram: cum Epicurus contumelioſiſſime
Ariſtotelem uexarit, Phædoni Socratico turpiſſime ma=
ledixerit, Metrodori ſodalis ſui fratrem Timocratem,
quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis uolumini
bus conciderit, in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt,
fuerit ingratus, Nauſiphanem magiſtrum ſuum, à quo
nihil didicerat, tam male acceperit: Zeno quidem non
eos ſolum, qui tum erant, Apollodorum, Syllum, cæ=
terosq; figebat maledictis, ſed Socratem ipſum, paren=
tem philoſophiæ, latino uerbo utens, ſcurram Atticum
fuiſſe dicebat, Chryſippum nunquam niſi Ceſippum uo= L. Chrisippum
cabat. tu ipſe paulo ante, cum tanquam ſenatum phi= coll.
loſophorum citares, ſummos uiros deſipere, delirare, de=
mentes eſſe dicebas. quorum ſi nemo uerum uidit de na
tura deorum, uerendum eſt ne nulla ſit omnino. nam
iſta, quæ uos dicis, ſunt tota commentitia, uix digna L. dicitis
lucubratione anicularum: non enim ſentitis, quàm mul
ta uobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraueritis, ut conceda=
mus eandem eſſe hominum & deorum figuram. omnis
cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo,
quæ adhibetur homini; ingreſſus, curſus, accubatio,
inclinatio, ſeſſio, comprehenſio, ad extremum etiam ſer
mo, & oratio. nam quod & mares deos, & fœminas
eſſe dicitis, quid ſequatur uidetis. equidem mirari ſatis
non poſſum, unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps
uenerit. ſed clamare non deſinitis, retinendum hoc eſſe,
deus ut beatus immortaliſq; ſit. quid autem obſtat, quo
minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſiue beatitas, ſi=
ue beatitudo dicenda eſt (utrunque omnino durum, ſed

usu mollienda nobis uerba sunt) uerum ea, quæcunque est, cur aut in solem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membrisq; corporis uacuam, cadere non potest? nihil aliud dicis, nisi, nunquam uidi solem, aut mundum beatum. quid? mundũ præter hunc unquam ne uidisti? negabis. cur igitur nõ sexcenta millia esse mundorum, sed innumerabilia ausus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio non docebit, cum præstantissima natura quæratur, eaq; beata, & æterna, quæ sola in diuina natura sunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura, sic animi præstantia uinci; atque ut animi, item corporis? cur igitur, cum cæteris rebus inferiores simus, forma pares sumus? ad similitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus, quàm figura. an quicquam tam puerile dici potest (ut eundem locum diutius urgeam) quàm si ea genera beluarũ, quæ in rubro mari India'ue gignantur, nulla esse dicamus? atqui ne curiosissimi quidem homines exquirendo audire tam multa possunt, quàm sunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus existunt: quæ negemus esse, quia nunquam uidimus. Ipsa uero quàm nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime, similitudo? quid? canis non ne similis lupo? atque, ut Ennius,

Simia quàm similis turpissima bestia nobis?

at mores in utroque dispares. elephanto beluarum nulla prudentior. at figura quæ uastior? de bestijs loquor. quid? inter ipsos homines non ne & simillimis formis dispares mores, & moribus figura dissimilis? etenim si semel Vellei suscipimus genus hoc argumenti, attende quò serpat: tu enim sumebas, nisi in hominis figura ra=

tionem inesse non posse. sumet alius, nisi in terrestri; nisi in eo, qui natus sit; nisi in eo, qui adoleuerit; nisi in eo, qui didicerit; nisi in eo, qui ex animo constet, & corpore caduco, & infirmo; postremo nisi in homine, atque mortali: quòd si in omnibus his rebus obsistis, quid est, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ proposui, adiunctis, in homine rationem esse, & mentem uidebas. quibus detractis, deum tamen nosse te dicis, modo lineamenta maneant. hoc est non considerare, sed quasi sortiri quid loquare. nisi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, sed etiam in arbore, quicquid superuacaneum sit, aut usum non habeat, obstare. quàm molestum est uno digito plus habere? quid ita? quia nec speciem, nec usum alium quinque desiderant. tuus autem deus non digito uno redundat, sed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, fœminibus, cruribus. si ut immortalis sit, quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipsa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: hæc enim sunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. at eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipsum mundum, cum eius membra, cœlum, terras, maria, cumq; horum insignia solem, lunam, stellasq; uidissent, cumq; temporum mutationes, maturitates, uicissitudinesq; cognouissent, suspicati essent aliquam excellentem esse, præstantemq; naturam, quæ hæc fecisset, moueret, regeret, gubernaret. qui, etiam si aberrant à coniectura, uideo tamen quid sequantur. tu quod opus tandem magnum, & egregiũ habes, quod effectum diuina

mente uideatur, ex quo esse deos suspicere? habeo, inquis, in animo insitam informationem quandam dei. & barbati quidem Iouis, galeatæ Mineruæ. num igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum: dant enim arcum, sagittas, hastam, clypeum, fuscinam, fulmen: & si, actiones quæ sint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum non queunt cogitare. ipsi, qui irridentur, Aegyptij nullam beluam, nisi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, consecrauerunt. Ibes maximam uim serpentium conficiunt, cum sint aues excelsæ, cruribus rigidis, corneo proceroq; rostro: auertunt pestem ab Aegypto, cum uolucres angues ex uastitate Libyæ uento Africo inuectas interficiunt, atque consumunt. ex quo fit, ut illæ nec morsu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. possum de Ichneumonum utilitate, de Crocodilorum, de Felium dicere: sed nolo esse longus. ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium consecratas, uestrorum deorum non modo beneficium nullum extare, sed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negocij. profecto Epicurus, quasi pueri delicati, nihil cessatione melius existimat. at ipsi tamen pueri, etiam cum cessant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum sic feriatum uolumus cessatione torpere, ut, si se commouerit, uereamur, ne beatus esse non possit. hæc oratio non modo deos spoliat motu, & actione diuina, sed etiam homines inertes efficit, si quidem agens aliquid ne deus quidem esse beatus potest. uerum sit sanè, ut uultis, deus effigies hominis, & imago: quod eius est do-

micilium? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt. nam locus quidem ijs etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hanc inundet aqua, ſuperior aer, ignibus altiſſima ora reddatur. beſtiarum autem tarrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede uiuentes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putentur, appareantq; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. quæro igitur, ueſter deus primum ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accommodatum; deus quid appetat; ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur: poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. quicquid enim horum attigerit, ulcus eſt: ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. ſic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eandem ad numerum permanere, eamq; eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine & tranſitione cernatur, neque deficiat unquam ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq; fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatam illam naturam, & ſempiternam putet. hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantum modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrum de Hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationem animi cæteri philoſophi motum inanem uocāt: uos

autem aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis. ut igitur Ti. Gracchum cum uideor concionantem in Capitolio uidere de M. Octauio deferentem sitellam, tum eum motum animi dico esse inanem; tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cum peruenerint, tum ad animum meum referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellantur animi, ex quo esse beati atque æterni intelligantur. fac imagines esse, quibus pulsentur animi: species duntaxat obijcitur quædam. num etiam cur beata sit, cur æterna? quæ autem istæ imagines uestræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. sed & ille reprehensus à multis est, nec uos exitum reperitis, totaq; res uacillat, & claudicat. nam quid est, quod minus probari possit, quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo ergo illi? & quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse, & hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse Cercopis. at Orpheus, id est imago eius, ut uos uultis, in animum meum sæpe incurrit. quid, quod eiusdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquam uidimus? quid, quod, simul ac mihi collibitum est, præsto est imago? quid, quod etiam ad dormientem ueniunt inuocatæ? tota res Vellei nugatoria est: uos autem non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis: tanta est impunitas garriendi. at quàm li=

center? fluentium frequenter transitio fit uisionum, ut è multis una uideatur. puderet me dicere non intellige=re, si uos ipsi intelligeretis, qui ista defenditis. quo mo=do enim probas continenter imagines ferri? aut, si con=tinenter, quo modo æternæ? innumerabilitas, inquis, suppeditat atomorum. num eadem ergo ista facient, ut sint omnia sempiterna? confugis ad æquilibritatem: sic enim ἰσονομίαν, si placet, appellemus: & ais, quo=niam sit natura mortalis, immortalem etiam esse opor=tere. isto modo, quoniam homines mortales sunt, sint ali qui immortales: & quoniam nascuntur in terra, nascã=tur & in aqua: & quia sunt quæ interimant, sint quæ conseruent. sint sanè: sed ea conseruent, quæ sunt. deos istos esse non sentio. omnis tamen ista rerum effigies ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam si es=sent, quæ nulla sunt; pellere se ipsa & agitari inter se concursu fortasse possent; formare, figurare, colora=re, animare non possent. nullo igitur modo immorta=lem deum efficitis. Videamus nunc de beato. sine uirtu=te certe nullo modo. uirtus autem actuosa; & deus ue=ster nihil agens: expers uirtutis igitur: ita ne beatus qui=dem. quæ ergo uita? suppeditatio, inquis, bonorum nullo malorum interuentu. quorum tandem bonorum? uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium: nullam enim nouistis nisi profectam à corpore, & re=deuntem ad corpus animi uoluptatem. non arbitror te Vellei similem esse Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille testatur, se ne intelligere quidem ullum bonum, quod sit seiun=ctum à delicatis, & obscœnis uoluptatibus: quas qui=

dem non erubescens persequitur omnes nominatim. quẽ cibum igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & florum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetæ quidem nectar, ambrosiam epulas comparant, & aut Iuuentatem, aut Ganymedem pocula ministrantem. tu autem Epicure quid facies? neque enim, unde habeat ista deus tuus, uideo, nec quo modo utatur. locupletior igitur hominum natura ad beate uiuendum est, quàm deorum, quòd pluribus generibus fruitur uoluptatum. at has leuiores ducis uoluptates, quibus quasi titillatio (Epicuri enim hoc uerbum) sensibus adhibetur. quousque ludis? nam Philo noster ferre non poterat aspernari Epicureos molles & delicatas uoluptates: summa enim memoria pronunciabat plurimas Epicuri sententias ijs ipsis uerbis, quibus erant scriptæ: Metrodori uero, qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat: accusat enim Timocratem fratrem suum Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam uitam pertineant, uentre metiri: neque id semel dicit, sed sæpius. annuere te uideo: nota enim tibi sunt. proferrem libros, si negares. neque nunc reprehendo, quòd ad uoluptatem omnia referantur: alia est ea quæstio: sed doceo deos uestros esse uoluptatis expertes: ita uestro iudicio ne beatos quidem. at dolore uacant. satin est id ad illam abundãtem bonis, uitam beatissimam? cogitant, inquis, assidue beatos esse se: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. comprehende igitur animo, & propone ante oculos, deum nihil aliud in omni æternitate, nisi, mihi pulchre est, & ego beatus sum, cogitantẽ. nec tamen uideo,

quo modo

quo modo uideatur iſte deus beatus, cum ſine ulla intermiſſione pulſetur, agiteturq́; incurſione atomorum ſempiterna, cumq́; ex ipſo imagines ſemper affluant. ita nec beatus eſt ueſter deus, nec æternus. At etiam de ſanctitate, de pietate aduerſus deos, libros ſcripſit Epicurus. *at quo modo in his loquitur? ut* Coruncanum, *aut* Scæuolam Pontifices *maximos te audire dicas; non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut* Xerxes, *ſed rationibus, deorum immortalium templa & aras euerterit. quid eſt enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dij non modo homines non colant, ſed omnino nihil curent, nihil agant? at eſt eorum eximia quædam præſtansq́; natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. an quicquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quæ ſua uoluptate lætans, nihil nec actura ſit unquam, neq; agat, neq; egerit? quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas, iuſtitia aduerſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe iuris, cum homini nulla cum deo ſit communitas? ſanctitas autem, eſt ſcientia colendorum deorum: qui quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec ſperato bono. quid eſt autem, quòd eos ueneremur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus?* Nam *ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberare, cum ſuſtuleris omnem uim deorum. niſi forte* Diagoram, *aut* Theodorum, *qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. ego ne* Protagoram *quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. horum*

enim sententiæ omnium non modo superstitionem tollunt, in qua inest timor inanis deorum; sed etiam religionem, quæ deorum cultu pio continetur. quid? ij, qui dixerunt totam de dijs immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus Reip. *causa, ut, quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret; non'ne omnem religionem funditus sustulerunt? quid* Prodicus Chius? *qui ea, quæ prodessent hominum uitæ, deorum in numero habita esse dixit, quam tandem religionem reliquit? quid, qui aut fortes, aut claros, aut potentes uiros tradunt post mortem ad deos peruenisse, eosq́; esse ipsos, quos nos colere, precari, uenerariq́; soleamus? non'ne expertes sunt religionum omnium? quæ ratio maxime tractata ab* Euhemero *est: quem noster & interpretatus, & secutus est præter cæteros* Ennius. *ab* Euhemero *autem & mortes, & sepulturæ demonstrantur deorum. utrum igitur hic confirmasse religionem uidetur, an penitus totam sustulisse? omitto* Eleusinam *sanctam illam & augustam,*

„ Vbi *initiantur gentes orarum ultimæ:*

præterea Samothraciam, *eaq́;, quæ* Lemni *nocturno aditu occulta coluntur siluestribus sepibus densa. quibus explicatis, ad rationemq́; reuocatis, rerum magis natura cognoscitur, quàm deorum. mihi quidem etiam* Democritus, *uir magnus in primis, cuius fontibus* Epicurus *hortulos suos irrigauit, nutare uidetur in natura deorum. tum enim censet imagines diuinitate præditas inesse uniuersitati rerum: tum principia, mentesq́;, quæ sunt in eodem uniuerso, deos esse dicit; tum animantes imagines, quæ uel prodesse nobis solent, uel*

nocere; tum ingentes quasdam imagines, tantasq;, ut uniuersum mundum complectantur extrinsecus. quæ quidem omnia sunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opem, & gratiam sustulit: cum enim optimam & præstantissimam naturam dei dicat esse, negat idem esse in deo gratiam: tollit id, quod maxime proprium est optimæ præstantissimæq; naturæ: quid enim est melius, aut quid præstantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis, neminem deo nec deum, nec hominem charum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. ita fit, ut non modo homines à dijs, sed ipsi dij inter se ab alijs alij negligantur. quanto Stoici melius, qui à uobis reprehenduntur. censent autem sapientes sapientibus etiam ignotis esse amicos: nihil est enim uirtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicunque erit gentium, à nobis diligetur. uos autem quid mali datis, cum imbecillitatem, gratificationem, & beneuolentiam ponitis? ut enim omittam uim & naturam deorum, ne homines quidem censetis, nisi imbecilli essent, futuros beneficos, & benignos fuisse. nulla est charitas naturalis inter bonos. charum ipsum uerbum est amoris: ex quo amicitiæ nomen est ductum: quam si ad fructum nostrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit ista amicitia, sed mercatura quædã utilitatum suarum. prata, & arua, et pecudum greges diliguntur isto

modo, quòd fructus ex eis capiuntur. hominum charitas, & amicitia gratuita est. quanto igitur magis deorum? qui nulla re egentes & inter se diligunt, & hominibus consulunt. quod ni ita sit, quid ueneramur, quid precamur deos? cur sacris Pontifices, cur auspicijs augures præsunt? quid optamus à dijs immortalibus? quid uouemus? at etiam Epicuri liber est de sanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad scribendi licentiam libero. quæ enim potest esse sanctitas, si dij humana non curant? quæ autem animans natura, nihil curans? uerius est igitur illud nimirum, quod familiaris omnium nostrum Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum, nullos esse deos Epicuro uideri; quæq; is de dijs immortalibus dixerit, inuidiæ detestandæ gratia dixisse: neq; enim tam desipiens fuisset, ut homunculis similem deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido; membris hominis præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem; exilem quendam, atq; perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primum nulla esse potest: idq; uidens Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. deinde si maxime talis est deus, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur; ualeat; quid enim dicam, propitius sit? esse enim propitius potest nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate est & gratia, & charitas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER II.

Q Væ cum Cotta dixisset, tum Velleius, næ ego, inquit, incautus, qui cum Academico, & eodem rhetore congredi conatus sum. nam neq; indisertum Academicum pertimuissem, nec sine ista philosophia rhetorem quamuis eloquentem: neq; enim flumine conturbor inanium uerborum, nec subtilitate sententiarum, si orationis est siccitas. tu autem Cotta utraq; re ualuisti: corona tibi, & iudices defuerunt. sed ad ista aliàs. nunc Lucilium, si ipsi commodum est, audiamus. Tum Balbus, eũdem, inquit, mallem audire Cottam, dum, qua eloquentia falsos deos sustulit, eadem ueros inducat: est enim et philosophi, & pontificis, & Cottæ, de dijs immortalibus habere non errantem, & uagam, ut Academici, sed, ut nostri, stabilem, certamq; sententiam. nam contra Epicurum satis superq; dictum est. sed aueo audire, tu ipse Cotta quid sentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præsertim de rebus, quid non sentirem, quàm quid sentirem, posse dicere? quòd si haberem aliquid, quod liqueret; tamen te audire uicissim uellem, cum ipse tam multa dixissem. Tum Balbus, geram tibi morem, et agam quàm breuissime potero: etenim conuictis Epicuri erroribus, longa de mea disputatione detracta oratio est. Omnino diuidunt nostri totam

istam de dijs immortalibus quæstionem in partes quatuor. primum docent esse deos: deinde quales sint: tum mundum ab his administrari: postremo cõsulere eos rebus humanis. nos autem hoc sermone, quæ priora duo sunt, sumamus: tertium, et quartum, quia maiora sunt, puto in aliud esse tempus differenda. Minime *uero, inquit* Cotta*: nam & ociosi sumus, & ijs de rebus agimus, quæ sunt etiam negocijs anteponendæ.* Tum Lu*cilius, ne egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars: quid enim potest esse tam apertum, tamq́; perspicuum, cum cœlum suspeximus, cœlestiaq; contemplati sumus, quàm esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita esset, qui potuisset assensu omnium dicere* Ennius,

» A*spice hoc sublime candens, quem inuocant omnes* Iouẽ.

illum uero & Iouem, *& dominatorem rerum, et omnia nutu regentem, &, ut idem* Ennius,

» *- patrem diuumq́; hominumq́;,*

& præsentem, ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud sanè intelligo, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitare possit. quid enim est hoc illo euidentius? quod nisi cognitum comprehensumq́; animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cum seculis, ætatibusq́; hominum inueterare potuisset. etenim uidemus cæteras opiniones fictas, atq; uanas diuturnitate extabuisse. quis enim Hippocentaurum *fuisse, aut* Chimæ*ram putat? quæue anus tam excors inueniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? opinionum enim cõmenta delet dies, na=*

turæ iudicia confirmat. itaque & in nostro populo, & in cæteris deorum cultus religionumq́; sanctitates existunt in dies maiores, atq; meliores. idq́; euenit non temere, nec casu, sed quòd præsentiam sæpe diui suam declarant: ut & apud Regillum *bello* Latinorum, *cum* A. Posthumius Dictator *cum* Octauio Mamilio Tusculano *prælio dimicaret, in nostra acie* Castor, & Pollux *ex equis pugnare uisi sunt; & recentiore memoria ijdem* Tyndaridæ Persem *uictum nunciauerunt*: P. *enim* Vatienus, *auus huius adolescentis, cum è præfectura* Reatina *Romã uenienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixissent,* Regem Persem *illo die captum, senatui nunciauit, & primo, quasi temere de* Rep. *locutus esset, in carcerem coniectus est, post à* Paulo *literis allatis, cum idem dies constitisset, & agro à senatu, & uacatione donatus est. atq; etiam cum ad fluuium* Sagram Crotoniatas Locri *maximo prælio deuicissent, eo ipso die auditam esse eam pugnã ludis* Olympiæ *memoriæ proditum est. sæpe* Faunorum *uoces exauditæ, sæpe uisæ formæ deorum, quemuis aut non hebetem, aut impium deos præsentes esse confiteri coegerunt. prædictiones uero, & præsensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea, quæ sint, ostendi, monstrari, portendi, prædici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. quòd si ea ficta credimus licentia fabularum,* Mopsum, Tiresiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, *quos tamen augures ne ipsæ quidem fabulæ asciuissent, si res omnino repudiarent: ne domesticis quidem exemplis docti, numen deorum cõprobabimus? nihil nos* P. Claudij *bello* Punico *primo temeritas mouebit? qui*

etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non pascerentur, mergi eos in aquam iussit, ut biberent, quoniam esse nollent. qui risus classe deuicta multas ipsi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. quid? collega eius Iunius eodem bello non'ne tempestate classem amisit, cum auspicijs non paruisset? itaq; P. Claudius à populo condemnatus est, Iunius necem sibi ipse consciuit. C. Flaminium Celius religione neglecta cecidisse apud Thrasimenum scribit, cum magno Reip. uulnere. quorum exitio intelligi potest, eorum imperijs Remp. amplificatam, qui religionibus paruissent. & si conferre uolumus nostra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur, religione, id est cultu deorum, multo superiores. an Actij Nauij lituus ille, quo ad inuestigandum suem regiones uineæ terminauit, contemnendus est? crederem, nisi eius augurio Rex Hostilius maxima bella gessisset. sed negligentia nobilitatis augurij disciplina omissa, ueritas auspiciorū spreta est, species tantum retenta. itaq; maximæ Reip. partes, in his bella, quibus Reip. salus continetur, nullis auspicijs administrantur, nulla perennia seruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu testamenta perierunt. tum enim bella gerere nostri duces incipiunt, cum auspicia posuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiam se ipsos dijs immortalibus capite uelato uerbis certis pro Rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex aruspicum responsis commemorare possum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent esse. atqui &

+ cep. P.

l. l. nobilitatis, x augurum disciplin.

Corad: 20. a

nostrorum augurum, & Hetruscorum, & aruspicum disciplinam P. Scipione, C. Figulo Consulibus res ipsa probauit. quos cum Ti. Gracchus Consul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem est repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregisset, remq; illam in religionem populo uenisse sentiret, ad senatum retulit. senatus, quos ad soleret, referendum censuit. aruspices introducti, responderunt, non fuisse iustum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut è patre audiebam, incensus ira, ita ne uero? ego non iustus, qui & Consul rogaui, & augur, & auspicato? an uos Thusci ac barbari auspiciorum populi R. ius tenetis, & interpretes esse comitiorum potestis? itaque tum illos exire iussit. post autem ex prouincia literas ad collegium misit, se, cum legeret libros, recordatum esse uitio sibi tabernaculum captum fuisse in hortos Scipionis, quòd, cum pomœrium postea intrasset habendi senatus causa, in redeundo, cum idem pomœrium transiret, auspicari esset oblitus: itaque uitio creatos esse Consules. augures rem ad senatum: senatus, ut abdicarent: Consules abdicauerunt. quæ quærimus exempla maiora? uir sapientissimus, atque haud scio an omnium præstantissimus, peccatum suum, quod cælari posset, confiteri maluit, quàm hærere in Rep. religionem: Consules summum imperium statim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. magna augurum auctoritas. quid aruspicum ars, non'ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non'ne cogatur confiteri deos esse? quorum enim interpretes sunt, eos ipsos esse certe necesse est. deorum autem interpretes

ſunt: deos igitur eſſe fateamur. at fortaſſe non omnia eueniunt, quæ prædicta ſunt. ne ægri quidem, quia non omnes conualeſcunt, icirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur à dijs rerum futurarum. in his ſi qui errauerunt, non deorum natura, ſed hominum coniectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentium ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. quales ſint, uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleanthes quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorum eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi; quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq; commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræmotibus, & ſæpe fremitibus, lapideisq; imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq; portentis, tum facibus uiſis cœleſtibus, tum ſtellis ijs, quas Græci Cometas, noſtri Crinitas uocant: quæ nuper bello Octauiano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ: tum ſole geminato, quod, ut è patre audiui, Tuditano, & Aquilio Conſulibus euenerat: quo quidem anno P. Africanus ſol alter extinctus eſt. quibus exterriti homines uim quandam eſſe cœleſtem, & diuinam ſuſpicati ſunt. quartam cauſam eſſe, eamq; uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cœli, ſolis, lunæ, ſiderumq;

omnium distinctionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aspectus ipse satis indicaret, non esse fortuita. ut si quis in domum aliquam, aut in gymnasium, aut in forum uenerit: cum uideat omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem intelligat, qui præsit, & cui pareatur: multo magis in tantis motibus, tantisq; uicissitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immensa, & infinita uetustas mentita sit, statuat necesse est, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chrysippus quidem, quanquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipsa natura didicisse, nō ut ipse reperisse uideatur. si enim, inquit, est aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod potestas humana efficere non possit: est certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cœlestes, omnesq; eæ, quarum est ordo sempiternus, ab homine confici non possunt: est igitur id, quo illa conficiuntur, homine melius. id autem quid potius dixerim, quàm deum? etenim si dij non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? in eo enim solo ratio est, qua nihil potest esse præstantius. esse autem hominem, qui nihil in omni mundo melius esse, quàm se putet, desipientis arrogantiæ est. ergo est aliquid melius. est igitur profecto deus. an uero, si domum magnam, pulchramq; uideris, non possis adduci, ut, etiam si dominum non uideas, muribus illá, & mustellis ædificatam putes: tantū uero ornatum mundi, tantam uarietatem, pulchritudinemq; rerum cœlestium, tantam uim, & magnitudinem

om. 17. coll.

maris, atque terrarum, si tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, non'ne planè desipere uideare? an ne hoc quidem intelligimus, omnia supera esse meliora? terram autem esse infimam, quam crassissimus circunfundat aer, ut ob eam ipsam causam, quod etiam quibusdam regionibus, atque urbibus contingere uidemus, hebetiora ut sint hominum ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quòd in terra, hoc est in crassissima regione mundi collocati sint. & tamen ex ipsa hominum solertia esse aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & diuinam existimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut apud Xenophontem Socrates. quin & humorem, & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam uiscerum soliditatem, animum denique illum spirabilem si quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud à terra sumpsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem spiritu ducimus. illud autem, quod uincit hæc omnia, rationem dico, &, si placet pluribus uerbis, mentem, consilium, cogitationem, prudentiam ubi inuenimus? unde sustulimus? an cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi est, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius est mundo, nihil præstabilius, nihil pulchrius, nec solum nihil est, sed ne cogitari quidem quicquam melius potest. & si ratione & sapientia nihil est melius, necesse est hæc inesse in eo, quod optimum esse concedimus. quid uero tanta rerum consentiens, conspirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ à me dicuntur, comprobare? posset ne uno tempore florere, de-

inde uicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se immutantibus, solis accessus, discessusq; solstitijs, brumisq; cognosci? aut æstus maritimi, fretorumq; angustiæ ortu, aut obitu lunæ commoueri? aut una totius cœli conuersione cursus astrorum dispares conseruari? hæc ita fieri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profecto non possent, nisi ea uno diuino, & continuato spiritu continerentur. atque hæc cum uberius disputantur, & fusius, ut mihi est in animo facere, facilius effugiunt Academicorum calumniam: cum autem, ut Zeno solebat, breuius, angustiusq; concluduntur, tum apertiora sunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris uicia diluuntur, angustia autem conclusæ orationis non facile se ipsa tutatur: hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno sic premebat. quod ratione utitur, id melius est, quàm id quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. similiter effici potest, sapientem esse mundum; similiter, beatum; similiter, æternum. omnia enim hæc meliora sunt, quàm ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quicquam melius: ex quo efficitur esse mundum deum. idemq; hòc modo. nullius sensu carentis pars aliqua potest esse sentiens. mundi autem partes sentientes sunt: non igitur caret sensu mundus. pergit idem, & urget angustius. nihil, inquit, quod animi, quodq; rationis est expers, id generare ex se potest animantem, compotemq; rationis. mundus autem generat animantes, compotesq; rationis: animans est igitur mundus, cōposq; rationis. ideq;

maris, atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, non'ne planè deſipere uideare? an ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terram autem eſſe infimam, quam craſſiſſimus circunfundat aer, ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus, atque urbibus contingere uidemus, hebetiora ut ſint hominum ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quòd in terra, hoc eſt in craſſiſſima regione mundi collocati ſint. & tamen ex ipſa hominum ſolertia eſſe aliquam mentem, & eam quidem acriorem, & diuinam exiſtimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut apud Xenophontem Socrates. quin & humorem, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam uiſcerum ſoliditatem, animum denique illum ſpirabilem ſi quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud à terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem ſpiritu ducimus. illud autem, quod uincit hæc omnia, rationem dico, &, ſi placet pluribus uerbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam ubi inuenimus? unde ſuſtulimus? an cætera mundus habebit omnia, hoc unum, quod plurimi eſt, non habebit? atqui certe nihil omnium rerum melius eſt mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius, nec ſolum nihil eſt, ſed ne cogitari quidem quicquam melius poteſt. & ſi ratione & ſapientia nihil eſt melius, neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus. quid uero tanta rerum conſentiens, conſpirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ à me dicuntur, comprobare? poſſet ne uno tempore florere, de-

inde uicissim horrere terra? aut, tot rebus ipsis se im=
mutantibus, solis accessus, discessusq́; solstitijs, brumisq́;
cognosci? aut æstus maritimi, fretorumq́; angustiæ or=
tu, aut obitu lunæ commoueri? aut una totius cœli con
uersione cursus astrorum dispares conseruari? hæc ita fie
ri omnibus inter se concinentibus mundi partibus profe=
cto non possent, nisi ea uno diuino, & continuato spiri
tu continerentur. atque hæc cum uberius disputantur,
& fusius, ut mihi est in animo facere, facilius effugi=
unt Academicorum calumniam: cum autem, ut Zeno
solebat, breuius, angustiusq́; concluduntur, tum aper
tiora sunt ad reprehendendum. nam ut profluens am=
nis aut uix, aut nullo modo, conclusa autem aqua fa=
cile corrumpitur: sic orationis flumine reprehensoris
uicia diluuntur, angustia autem conclusæ orationis non
facile se ipsa tutatur: hæc enim, quæ dilatantur à no=
bis, Zeno sic premebat. quod ratione utitur, id melius
est, quàm id quod ratione non utitur. nihil autem mun
do melius: ratione igitur mundus utitur. similiter effi=
ci potest, sapientem esse mundum; similiter, beatum;
similiter, æternum. omnia enim hæc meliora sunt, quàm
ea, quæ sunt his carentia: nec mundo quicquam meli=
us: ex quo efficitur esse mundum deum. idemq́; hòc mo
do. nullius sensu carentis pars aliqua potest esse senti=
ens. mundi autem partes sentientes sunt: non igitur
caret sensu mundus. pergit idem, & urget angustius.
nihil, inquit, quod animi, quodq́; rationis est expers,
id generare ex se potest animantem, compotemq́; ratio=
nis. mundus autem generat animantes, compotesq́; ra=
tionis: animans est igitur mundus, cōposq́; rationis. ideq́;

ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem concluſit hoc modo. ſi ex oliua modulate canentes tibiæ naſcerentur; nō dubitares, quin eſſet in oliua tibicinis quædam ſcientia. quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſonantes? idem ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicam. cur igitur mundus non animans, ſapiensq; iudicetur, cum ex ſe procreet animantes, atque ſapientes? ſed quoniam cœpi ſecus agere, atque initio dixeram; negaram enim hác primam partem egere oratione, quòd eſſet omnibus perſpicuum, deos eſſe: tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari uolo: ſic enim res ſe habet, ut omnia, quæ alantur, & creſcant, contineant in ſe uim caloris: ſine qua neque ali poſſent, neque creſcere. nam omne, quod eſt calidum, & igneum, cietur, & agitur motu ſuo: quod autem alitur, & creſcit, motu quodam utitur certo, & æquabili: qui quandiu remanet in nobis, tandiu ſenſus, & uita remanet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipſi, & extinguimur. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta uis inſit caloris in omni corpore: negat enim ullum eſſe cibum tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur: cuius etiam in reliquijs ineſt calor, ijs, quas natura reſpuerit. am uero uenæ, & arteriæ micare non deſinunt quaſi quodam igneo motu: animaduerſumq; ſæpe eſt, cum cor animantis alicuius euulſum, ita mobiliter palpitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igitur, quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id uiuit propter incluſum in eo calorem. ex quo intelligi debet, eam caloris naturam uim in ſe habere uitalem per omnem mundum pertinentem. atque id facilius cerne=

mus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato. omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fulctæ ſuſtinentur. quod primum in terrena natura perſpici poteſt. nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem uidemus: & recenti foſſione

" terram fumare calentem,

atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maxime hibernis fieri temporibus, quòd magna uis terræ cauernis contineatur caloris, eaq; hieme ſit denſior, ob eamq́; cauſam calorem inſitum in terris contineat arctius. longa eſt oratio, multaq́; rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quæq́; ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea temperatione caloris & oriri, & augeſcere. atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorem, primum ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio: quæ neque conglaciaret frigoribus, neque niue pruinaq́; concreſceret, niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta, & dilapſa diffunderet. itaque & aquilonibus, reliquiſq́; frigoribus adiectis dureſcit humor: & idem uiciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. atque etiam maria agitata uentis ita tepeſcunt, ut intelligi facile poſſit in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem: nec enim ille externus, & aduentitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus: quod noſtris quoque corporibus contingit, cum motu atque exercitatione recaleſcunt. ipſe uero aer, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. ille uero & multo quidem calore admiſtus eſt: ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum: earum enim quaſi

uapor quidam aer habendus est. is autem existit motu eius caloris, qui aquis continetur. quã similitudinem cernere possumus in ijs aquis, quæ efferuescunt subditis ignibus. iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipsa tota natura feruida est, & cæteris naturis omnibus salutarem impertit, & uitalem calorem. ex quo concluditur, cum omnes mundi partes sustineantur calore, mundum etiam ipsum simili, pariq; natura in tanta diuturnitate seruari, eoq; magis, quòd intelligi debet calidum illud, atque igneum ita in omni fusum esse natura, ut in eo insit procreandi uis, & causa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea, quorum stirpes terra continentur, & nasci sit necesse, et augescere. natura est igitur, quæ contineat mundum omnem, eumq; tueatur, & ea quidem non sine sensu, atque ratione: omnem enim naturam necesse est, quæ non solitaria sit, neque simplex, sed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in se principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam simile mentis, unde oriantur rerum appetitus. in arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus inesse principatus putatur. principatum autem id dico, quod græci ἡγεμονικόν uocant: quo nihil in quoque genere nec potest, nec debet esse præstantius. itaque necesse est illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimum, omniumq; rerum potestate dominatuq; dignissimum. uidemus autem in partibus mundi (nihil est enim in omni mundo, quod non pars uniuersi sit) inesse sensum & rationem. in ea parte igitur, in qua mundi est principatus, hæc inesse necesse est, & acriora quidé, atq; maiora. quocirca

circa sapientem esse mundum necesse est, naturamq; eã, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoq; deum esse mundum, omnemq; uim mundi diuina natura contineri. atque mundi feruor ille purior, perlucidior, mobiliorq; multo, ob easq; causas aptior ad sensus commouendos, quàm hic noster calor, quo hæc, quæ nota nobis sunt, retinentur, & uigent. absurdum est igitur dicere, cum homines, bestiæq; hoc calore teneantur, & propterea moueantur, & sentiant, mundum esse sine sensu, qui integro, & puro, & libero, eodemq; acerrimo, & mobilissimo ardore teneatur, præsertim cum is ardor, qui est mundi, non agitatus ab alio, neque externo pulsu, sed per se ipse, ac sua sponte moueatur. nam quid potest esse mundo ualentius, quod pellat, atque moueat calorem eum, quo ille teneatur? audiamus enim Platonem quasi quendam deum philosophorum: cui duos placet esse motus, unum suũ, alterum externum; esse autem diuinius, quod ipsum ex se sua sponte moueatur, quàm quod pulsu agitetur alieno. hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisq; principium motus esse ductum putat. quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur, is autem ardor non alieno impulsu, sed sua sponte mouetur: animus sit necesse est. ex quo efficitur, animantem esse mundum. atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo inesse intelligentiam, quòd certe est mundus melior, quàm ulla natura. ut enim nulla pars corporis nostri est, quæ non sit minor, quàm nosmet ipsi sumus: sic mundum uniuersum pluris esse necesse est, quàm partem aliquam uniuersi. quod si ita est, sapiens sit mundus ne-

cesse est: nam ni ita esset, hominem, qui est mundi pars, quoniam rationis est particeps, pluris esse, quàm mundum omnem, oporteret. atq; etiam si à primis inchoatisq; naturis ad ultimas perfectasq; uolumus procedere, ad deorum naturã perueniamus necesse est. primo enim animaduertimus à natura sustineri ea, quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alendo, atq; augendo tueretur. bestijs autem sensum & motum dedit, & cum quodam appetitu accessum ad res salutares, à pestiferis recessum: homini hoc amplius, quòd addidit rationem, qua regerentur animi appetitus, qui tum remitterentur, tum continerentur. quartus autem gradus, & altissimus, eorum, qui natura boni, sapientesq; gignuntur: quibus à principio innascitur ratio recta, constansq;, quæ supra hominem putanda est, deoq; tribuenda, id est mundo: in quo necesse est perfectam illam, atq; absolutam inesse rationem. neq; enim dici potest, in ulla rerum institutione non esse aliquid extremum, atq; perfectum. ut enim in uite, ut in pecude (nisi quæ uis obstitit) uidemus naturam suo quodam itinere ad ultimum peruenire; atq; ut pictura, & fabrica, cæteræq; artes habent quendam absoluti operis effectum: sic in omni natura, ac multo etiam magis, necesse est absolui aliquid ac perfici. etenim cæteris naturis multa externa, quò minus perficiantur, possunt obsistere: uniuersam autem naturam nulla res potest impedire: propterea quòd omnes naturas ipsa cohibet, et continet. quo circa necesse est esse illum quartum, & altissimum gradum, quò nulla uis possit accedere. is autem gradus est, in quo rerum omnium natura ponitur: quæ

quoniam talis est, ut præsit omnibus, & eam nulla res possit impedire, necesse est intelligentem esse mundum, & quidem etiam sapientem. quid autem est inscitius, quàm aut eam naturam, quæ omnes res sit complexa, non optimam dici; aut, cum sit optima, non primum animantem esse, deinde rationis, & consilij compotem, postremo sapientem? qui enim aliter potest esse optima? neq; enim, si stirpium similis sit, aut etiam bestiarum, optima putanda sit potius, quàm deterrima: nec uero, si rationis particeps sit, nec sit tamen à principio sapiens, non sit deterior mundi potius, quàm humana conditio: homo enim sapiens fieri potest: mundus autem, si in æterno præteriti temporis spatio fuit insipiens, nunquam profecto sapientiam consequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam absurdum est, & sapiens à principio mundus, & deus habendus est. neque enim est quicquam aliud præter mundum, cui nihil absit, quodq; undique aptum, atq; perfectum, expletumq; sit omnibus suis numeris, & partibus. scite enim Chrysippus, ut clypei causa inuolucrum, uaginam autem gladij, sic præter mundum cætera omnia aliorum causa esse generata, ut eas fruges, atq; fructus, quos terra gignit, animantium causa, animantes autem hominum, ut equum uehendi causa, arandi bouem, uenandi, & custodiendi canem. ipse autem homo ortus est ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, sed quædam particula perfecti. sed mundus, quoniam omnia complexus est, nec est quicquam quod non insit in eo, perfectus undiq; est. quid igitur potest ei deesse, quod est optimum? nihil autem est mente &

ratione melius : ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. bene igitur idem Chryſippus, qui ſimilitudines adiungens omnia in perfectis, & maturis docet eſſe meliora ; ut in equo, quàm in equulo, in cane , quàm in catulo ; in uiro , quàm in puero : item quod in omni mundo optimum ſit, id in perfecto aliquo, atq; abſoluto eſſe debere . eſt autem mundo nihil perfectius, nihil uirtute melius : igitur mundi eſt propria uirtus . nec uero hominis natura perfecta eſt : & efficitur tamen in homine uirtus . quanto igitur in mundo facilius ? eſt ergo in eo uirtus : ſapiens igitur eſt, & propterea deus . atq; hac mundi diuinitate perſpecta , tribuenda eſt ſideribus eadem diuinitas : quæ ex nobiliſſima, puriſſimáq; ætheris parte gignuntur; neq; ulla præterea ſunt admiſta natura, totaq; ſunt calida, atq; perlucida, ut ea quoq; rectiſſime & animantia eſſe, & ſentire, atque intelligere dicantur . atque ea quidem tota eſſe ignea duorum ſenſuum teſtimonio confirmari Cleanthes putat, tactus, & oculorum . nam ſolis candor illuſtrior , quàm ullus ignis , quippe qui immenſo mundo tam longe, latéq; colluceat : & is eius tactus eſt, non ut tepefaciat ſolum, ſed etiam ſæpe comburat : quorum neutrum faceret , niſi eſſet igneus . ergo, inquit, cum ſol igneus ſit, oceaniq; alatur humoribus , quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere : neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quem adhibemus ad uſum, atq; ad uictum ; aut ei, qui corporibus animantium continetur. atq; hic noſter ignis, quem uſus uitæ requirit , confector eſt , & conſumptor omnium , idémq;, quocunq; inuaſit, cuncta diſturbat, ac diſſipat . contra ille corporeus, uitalis, & ſalutaris omnia conſer=

uat, alit, auget, sustinet, sensúq; afficit. negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cum is quoq; efficiat, ut omnia floreant, & in suo quæq; genere pubescant. quare cum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium: solem quoque animantem esse oportet, & quidem reliqua astra, quæ oriantur in ardore cœlesti, qui æther, uel cœlum nominatur. cum igitur aliorum animantium ortus in terra sit, aliorum in aqua, in aere aliorum: absurdum esse Aristoteli uidetur, in ea parte, quæ sit ad gignenda animalia aptissima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuissimus est, & semper agitatur, & uiget; necesse est, quod animal in eo gignatur, idem quoq; sensu acerrimo, & mobilitate celerrima esse. quare cum in æthere astra gignantur, consentaneum est, in ijs sensum inesse, & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero astra esse ducenda. etenim licet uidere acutiora ingenia, & ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer sit purus, ac tenuis, quàm illorum, qui utantur crasso cœlo, atque concreto. quin etiam, cibo quo utare, interesse aliquid ad mentis aciem putant. probabile est igitur, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ & æthereAm mundi partem incolant, & marinis, terrenisq; humoribus longo interuallo extenuatis alantur. sensum autem astrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorum, atq; constantia: nihil est enim, quod ratione, & numero moueri possit sine consilio: in quo nihil est temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum. ordo autem siderum, & in

om. 4 2. coll.

omni æternitate constantia, neq; naturam significat, est enim plena rationis; neq; fortunam, quæ amica uarietati constantiam respuit. sequitur ergo, ut ipsa sua sponte, suo sensu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Aristoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura moueri censuit, aut ui, aut uoluntate: moueri autem solem, & lunam, & sidera omnia: quæ autem natura mouerentur, hæc aut pondere deorsum, aut leuitate in sublime ferri: quorum neutrum astris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur. nec uero dici potest ui quadam maiore fieri, ut contra naturam astra moueantur: quæ enim potest maior esse? restat igitur, ut motus astrorum sit uoluntarius. quæ qui uideat, non indocte solum, uerum etiam impie faciat, si deos esse neget. nec sanè multum interest, utrum id neget, an eos omni procuratione, atq; actione priuet: mihi enim, qui nihil agit, esse omnino non uidetur. esse igitur deos ita perspicuum est, ut, id qui neget, uix eum sanæ mentis existimem.

Sanè restat, ut, qualis eorum natura sit, consideremus: in quo nihil est difficilius, quàm à consuetudine oculorum aciem mentis abducere: ea difficultas induxit & uulgo imperitos, & similes philosophos imperitorum, ut, nisi figuris hominum constitutis, nihil possent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata à Cotta non desiderat orationem meam. sed cum talem esse deum certa notione animi præsentiamus, primum ut sit animans, deinde ut in omni natura nihil eo sit præstantius: ad hanc præsensionem, notionemq; nostram, nihil uideo, quod potius accommodem, quàm

ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excel-lentius poteſt, animantem eſſe, & deum iudicem. hic quàm uolet Epicurus iocetur, homo non aptiſſimus ad iocandum, minimeq́; reſpiciens patriam; & dicat ſe non poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nunquam me mouebit. placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit præſtantem aliquam eſſe naturam, qua nihil ſit melius. mundo autem certe nihil eſt melius. nec dubium, quin, quod animans ſit, habeatq́; ſenſum, & rationem, & mentem, id ſit melius, quàm id, quod his careat. ita efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mundum eſſe compotem. qua ratione, deum eſſe mundum, concluditur. Sed hæc paulo poſt facilius cognoſcentur ex ijs rebus ipſis, quas mundus efficit. interea Vellei noli quæſo præteferre uos planè expertes eſſe doctrinæ. conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm ſphæram, uideri. nouum etiam oculorum iudicium habetis. ſed ſint iſta pulchriora, duntaxat aſpectu: quod mihi tamen ipſum non uidetur: quid enim pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras complexa continet, quæq́; nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? cumq́; duæ formæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus (ſic enim σφαῖραν interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui κύκλος græce dicitur: his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, à medioq́; tantum abſit extremum, quantum idem à ſummo. quo nihil fieri poteſt aptius. ſed ſi

hæc non uidetis; quia nunquam eruditum illum pulue-rem attigistis: an ne hoc physici quidem intelligere potuistis, hanc æqualitatem motus, constantiamq; ordinum in alia figura non potuisse seruari? itaq; nihil potest esse indoctius, quàm quod à uobis affirmari solet. nec enim hunc ipsum mundum pro certo rotundum esse dicitis: nam posse fieri, ut sit alia figura: innumerabilesq; mundos, alios aliarum esse formarum. quæ, si bis bina quid essent didicisset Epicurus, certe nõ diceret. sed dum palato, quid sit optimum, iudicat, cœli palatum (ut ait Ennius) non suspexit. nam cum duo sint genera siderum, quorum alterum spacijs immutabilibus ab ortu ad occasum commeans, nullum unquam cursus sui uestigium inflectat; alterum autem continuas conuersiones duas ijsdem spacijs cursibusq; conficiat: ex utraq; re & mundi uolubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotundi ambitus cognoscuntur; primusq; sol, qui astrorum obtinet principatum, ita mouetur, ut cum terras larga luce compleuerit, easdem modo his, modo illis partibus opacet: ipsa enim umbra terræ soli officiens, noctem efficit: nocturnorum autem spatiorum eadem est æqualitas, quæ diurnorum: eiusdemq; solis tum accessus modici, tum recessus, & frigoris, & caloris modum temperant: circuitus enim solis orbium V defectibus et LX et CCC, quarta ferè diei parte addita, conuersionem conficiunt annuam: inflectens autem sol cursum tum ad septentriones, tum ad meridiem, æstates, & hiemes efficit, et ea duo tempora, quorum alterum hiemi senescenti adiunctum est, alterum æstati. ita ex quatuor temporum

mutationibus omnium, quæ terra, mariq; gignuntur, initia, causæq; ducuntur. iam solis annuos cursus spacijs menstruis luna consequitur: cuius tenuissimum lumen facit proximus accessus ad solem, digressus autem longissimus quisque plenissimum. neque solum eius species ac forma mutatur tum crescendo, tum defectibus in initia recurrendo, sed etiam regio, quæ tum est aquilonalis, tum australis. in lunæ quoque cursu est & brumæ quædam, & solstitij similitudo: multaq; ab ea manant, & fluunt, quibus & animantes alantur, augescantq; ; & pubescant, maturitatemq; assequantur, quæ oriuntur è terra. maxime uero admirabiles sunt motus earum quinque stellarum, quæ falso uocantur errantes: nihil enim errat, quod in omni æternitate conseruat progressus, & regressus, reliquosq; motus constãtes, & ratos. quod eo est admirabilius in his stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur; tum abeunt, tum recedunt; tum accedunt, tum subsequuntur; tum celerius mouentur, tum tardius; tum omnino ne mouentur quidem, sed ad quoddam tempus insistunt. quarum ex disparibus motionibus magnum annum mathematici nominauerunt: qui tum efficitur, cum solis, & lunæ, & quinque errantium ad eandem inter se comparationem confectis omnium spatijs est facta conuersio. quæ quàm longa sit, magna quæstio est: esse uero certam, & definitam, necesse est. nam ea quæ Saturni stella dicitur, φαίνωνq; à Græcis nominatur, quæ à terra abest plurimum, XXX. ferè annis cursum suum conficit. in quo cursu multa mirabiliter efficiens tum antecedendo, tum retardando, tum uesper=

tinis temporibus delitescendo, tum matutinis rursum se aperiendo, nihil immutat sempiternis seculorum ætatibus, quin eadem iisdem temporibus efficiat. infra autem hanc propius à terra Iouis stella fertur, quæ φαέθων dicitur; eaq; eundem XII. signorum orbem annis XII. conficit; easdemq;, quas Saturni stella, efficit in cursu uarietates. huic autem proximum inferiorem orbem tenet πυρόεις, quæ stella Martis appellatur; eaq; IIII. & XX. mensibus, VI, ut opinor, diebus minus eundem lustrat orbem, quem duæ superiores. infra hanc autem stella Mercurij est: ea στίλβων appellatur à Græcis: quæ anno ferè uertente signiferum lustrat orbem, neque à sole longius unquam unius signi interuallo discedit, tum anteuertens, tum subsequens. infima est quinque errantium, terræq; proxima stella Veneris: quæ φώσφορος græcæ, Lucifer latine dicitur, cum antegreditur solem; cum subsequitur autem, Hesperos. ea cursum anno conficit, & latitudinem lustrans signiferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt stellæ superiores: neque unquam ab sole duorum signorum interuallo longius discedit tum antecedens, tum subsequens. hanc igitur in stellis constantiam, hanc tantam tam uarijs cursibus in omni æternitate conuenientiam temporum non possum intelligere sine mente, ratione, consilio. quæ cū in sideribus inesse uideamus, non possumus ea ipsa non in deorum numero reponere. nec uero stellæ eæ, quæ inerrantes uocantur, non significant eandem mentem, atque prudentiam; quarum est quotidiana conueniens, constansq; conuersio: nec habent æthereos cursus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt physicæ rationis

ignari: non est enim ætheris ea natura, ut ui sua stellas complexa contorqueat: nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore suffusus æther, non satis aptus ad stellas continendas uidetur. habent igitur suam sphæram stellæ inerrantes abætherea coniunctione secretam, & liberam. earum autem perennes cursus, atque perpetui, cum admirabili, incredibiliq; constantia, declarant in his uim, & mentem esse diuinam: ut, hæc ipsa qui non sentiat deorum uim habere, is nihil omnino sensurus esse uideatur. nulla igitur in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec uanitas inest: contráq; omnis ordo, ueritas, ratio, constantia. quæq; his uacant, ea mentita, & falsa, plenaq; erroris eunt circum terras, infra lunam: quæ omnium ultima est, in terrisq; uersatur. cœlestem ergo admirabilem ordinem, incredibilemq; constantiam, ex qua conseruatio, & salus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat, is ipse mentis expers habendus est. haud ergo, ut opinor, errauero, si à principe inuestigandæ ueritatis huius disputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturam diffinit, ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem uia: censet enim artis maxime proprium esse, creare, & gignere; quodq; in operibus nostrarum artium manus efficiat, id multo artificiosius naturam efficere, idest, ut dixi, ignem artificiosum, magistrum artium reliquarum. atque hac quidem ratione omnis natura artificiosa est, quòd habet quasi uiam quandam, & sectá, quam sequatur. ipsius uero mundi, qui omnia complexu suo coercet, & continet, natura non artificiosa solum, sed planè artifex, ab eodem Zenone dicitur consul=

trix, & prouida utilitatum, opportunitatumq; omnium. atque ut cæteræ naturæ suis seminibus quæq; gignũtur, augescunt, continentur: sic natura mundi omnes motus habet uoluntarios; conatusq;, & appetitiones, quas ὁρμὰς Græci uocant, & his consentaneas actiones sic adhibet, ut nosmet ipsi, qui animis mouemur, & sensibus. talis igitur mens mundi cum sit, ob eamq; causam prouidentia appellari recte possit (græce enim πρόνοια dicitur) hæc potissimum prouidet, & in his maxime est occupata, primum ut mundus quàm aptissimus sit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo sit, atque omnis ornatus. Dictum est de uniuerso mundo: dictum est etiam de sideribus: ut iam propemodum appareat multitudo nec cessantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso, ac molesto. non enim uenis, & neruis, & ossibus continentur, nec ijs escis aut potionibus uescuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligant: nec ijs corporibus sunt, ut aut casus, aut ictus extimescant, aut morbos metuant ex defatigatione membrorum. quæ uerens Epicurus monogrammos deos & nihil agentes commentus est. illi autem pulcherrima forma præditi, purissimaq; in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturq; cursus, ut ad omnia conseruanda, & tuenda consensisse uideantur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non sine causa & à Græciæ sapientibus, & à maioribus nostris constitutæ, nominatæq; sunt: quicquid enim magnam utilitatem generi afferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines fieri ar=

bitrabantur. itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant: ut cum fruges Cererem appellamus, uinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

" Sine Cerere, & Libero friget Venus.

tum autem res ipsa, in qua uis inest maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa uis nominetur deus, ut fides, ut mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime à M. Aemilio Scauro, ante autem ab Attilio Calatino erat fides consecrata. uides Virtutis templum, uides Honoris à M. Marcello renouatum: quod multis ante annis erat bello Ligustico à Q. Maximo dedicatum. quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum omnium rerum quia uis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. quo ex genere Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris uocabula consecrata sunt, uitiosarum rerum, neque naturalium: quanquam Velleius aliter existimat: sed tamen ea ipsa uitia naturam uehementius sæpe pulsant. utilitatum igitur magnitudine constituti sunt ij dij, qui utilitates quasque gignebant. atque his quidem nominibus, quæ paulo ante dicta sunt à me, quæ uis sit in quoque declaratur deo. suscepit autem uita hominũ, consuetudóq; communis, ut beneficijs excellentes uiros in cœlum fama, ac uoluntate tollerent. hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum, quem nostri maiores auguste, sanctéq; Liberum cum Cerere, & Libera consecrauerunt: quod quale sit, ex mysterijs intelligi potest. sed quòd ex nobis natos liberos

appellamus, iccirco Cerere nati nominati ſunt Liber, & Libera: quod in Libero ſeruant, in Libera non item. hinc etiam Romulus, quem quidam eundem eſſe Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij rite ſunt habiti, cum & optimi eſſent, & æterni. alia quoque ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditauerunt, hominum autem uitam ſuperſtitione omni referſerunt. atque hic locus à Zenone tractatus, poſt à Cleanthe, & Chryſippo pluribus uerbis explicatus eſt. nam uetus hæc opinio Græciam oppleuit, exectum Celum à filio Saturno, uinctum autem Saturnum ipſum à filio Ioue. phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas: cœleſtem enim altiſſimam, æthereamq́; naturam, ideſt igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem eum eſſe uoluerunt, qui curſum, & conuerſionem ſpaciorum, ac temporum contineret: qui deus græce id ipſum nomen habet: Κρόνος enim eijcitur: qui eſt idem χρόνος, temporis ſpatium. Saturnus autem eſt appellatus, quòd ſaturetur annis: ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpacia, anniſq́; præteritis inſaturabiliter expletur. uinctus eſt autem à Ioue, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum uinculis alligaret. ſed ipſe Iuppiter, ideſt iuuans pater, quem conuerſis caſibus appellamus à iuuando Iouem, à poetis pater diuumq́; hominumq́; dicitur, à maioribus autem noſtris optimus, maximus, & quidem ante optimus, ideſt be=

neficentissimus, quàm maximus; quia maius est, certéq; gratius prodesse omnibus, quàm opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut supra dixi, nuncupat ita dicens,

» Aspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouē.

planiusq; alio loco idem,

» Cui, quod in me est, execrabor hoc, quo lucet, quicqd est.

hunc etiam augures nostri cum dicunt, Ioue fulgente, tonante: dicunt enim in cœlo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa præclare, sic hoc breuiter,

» Vides sublime fusum, immoderatum æthera,
» Qui tenero terram circunuectu amplectitur:
» Hunc summum habeto diuum: hunc perhibeto Iouem.

Aer autem, ut Stoici disputant, interiectus inter mare & cœlum Iunonis nomine consecratur: quæ est soror, & coniux Iouis, quòd & similitudo est ætheris, & cum eo summa coniunctio. effœminarunt autem eum, Iunoniq; tribuerunt, quòd nihil est eo mollius. sed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua restabat & terra, ut essent ex fabulis tria regna diuisa. datum est igitur Neptuno alterū Iouis, ut uolunt, fratri maritimum omne regnum: nomenq; productum, ut Portunus à portu, sic Neptunus à nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autem uis omnis, atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis, ut apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. is rapuit Proserpinam, quod Græcorum nomen est: ea enim est, quæ περσεφόνη græce nominatur: quam frugum semen esse uolunt, absconditamq; quæri à matre fingunt. mater autem

est à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: casúq; prima litera itidem immutata, ut à Græcis: nam ab illis quoque δημήτηρ, quasi γημήτηρ nominata est. iam qui magna uerteret Mauors, Minerua autem quæ uel minueret, uel minaretur. cumq; in omnibus rebus uim haberent maxima prima, & extrema, principem in sacrificando Ianum esse uoluerunt: quod ab eundo nomen est ductum: ex quo transitiones peruiæ, Iani; foresq; in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominantur. nam Vestæ nomen à Græcis: ea enim, quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, & focos pertinet. itaque in ea dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio extrema est. nec longe absunt ab hac ui dij penates, siue à penu ducto nomine (est enim, omne quo uescuntur homines, penus) siue ab eo, quòd penitus insident, ex quo etiam penetrales à poetis uocantur. iam Apollinis nomen est græcum: quem solem esse uolunt: Dianam autem, & Lunam eandem esse putant: cum sol dictus sit, uel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, uel quia, cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet; Luna à lucendo nominata sit: eadem est enim Lucina: itaque ut apud Græcos Dianam, eamq; Luciferam, sic apud nostros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadem Diana omniuaga dicitur, non à uenando, sed quòd in septem numeratur tanquam uagantibus. Diana dicta, quia noctu quasi diem efficeret. adhibetur autem ad partus, quòd ij maturescunt aut septem non nunquam, aut plerunque nouem lunæ cursibus: qui quia mensa spacia conficiunt, menses nominantur. concinnéq;, ut multa,

Timæus:

Timæus: qui cum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagrauisse, adiunxit, minime id esse mirandum, quòd Diana, cum in partu Olympiadis adesse uoluisset, abfuisset domo. Quæ autem dea ad res omnes ueniret, Venerem nostri nominauerunt: atq; ex ea potius uenustas, quàm Venus ex uenustate. Videtis ne igitur, ut à physicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio sit ad commentitios, & fictos deos? quæ res genuit falsas opiniones, erroresq; turbulentos, & superstitiones penè aniles: & formæ enim nobis deorum, & ætates, & uestitus, ornatusq; noti sunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq; traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, dij bellis, prælijsq; caruerunt; nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent; sed etiam, ut cum Titanis, ut cum gigantibus, propria bella gesserunt. hæc & dicuntur, & creduntur stultissime, & plena sunt futilitatis, summæq; leuitatis. sed tamen his fabulis spretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiusque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alij per alia, poterunt intelligi qui, qualesq; sunt, quoq; eos nomine consuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. cultus autem deorum est optimus, idemq; castissimus, atq; sanctissimus, plenissimusq; pietatis, ut eos semper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur: non enim philosophi solum, uerum etiam maio-

res nostri superstitionem à religione separauerunt. nam qui totos dies precabantur, & immolabant, ut sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, sunt dicti religiosi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam à diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus inest uis legendi eadem, quæ in religioso. ita factum est in superstitioso, & religioso, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor satis, & esse deos, & quales essent, ostendisse. Proximum est, ut doceam, deorum prouidentia mundum administrari. magnus sanè locus, & à uestris Cotta uexatus: ac nimirum uobiscum omne certamen est. nā uobis Vellei minus notum est, quemadmodum quidq; dicatur. uestra enim solum legitis, uestra amatis: cæteros causa incognita condemnatis. uelut à te ipso hesterno die dictum est, anum fatidicam πρόνοιαν à Stoicis induci, id est prouidentiam. quod eo errore dixisti, quia existimas ab his prouidentiam fingi quasi quandam deam singularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat: sed id præcise dicitur. ut, si quis dicat Atheniensium Remp. consilio regi, desit illud, Ariopagi: sic, cum dicimus prouidentia mundum administrari, deesse arbitrator, deorum. plene autem & perfecte sic dici existimato, prouidentia deorum mundum administrari. ita salem istum, quo caret uestra natio, in irridendis nobis nolitote consumere, & mehercle, si me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non

datum est : non potestis . nec uero hoc in te unum conuenit moribus domesticis, ac nostrorum hominum urbanitate limatum, sed cum in reliquos uestros, tum in eum maxime, qui ista peperit, hominem sine arte, sine literis, insultantem in omnes, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore . dico igitur prouidentia deorum mundum, & omnes mundi partes & initio constitutas esse, & omni tempore administrari : eamq; disputationem tres in partes nostri ferè diuidunt : quarum pars prima est, quæ ducitur ab ea ratione, quæ docet esse deos ; quo concesso, confitendum est eorũ consilio mundum administrari. secunda est autem, quæ docet omnes res subiectas esse naturæ sentienti, ab eáq; omnia pulcherrime geri. quo cõstituto, sequitur ab animantibus principijs eam esse generatam. tertius locus est, qui ducitur ex admiratione rerum cœlestium, atq; terrestrium. Primum igitur aut negandum est deos esse, quod & Democritus simulacra, & Epicurus imagines inducens quodam pacto negat : aut, qui deos esse concedant, ijs fatendum est, eos aliquid agere, idq; præclarum . nihil est autem præclarius mundi administratione : deorum igitur consilio administratur mundus . quod si aliter est, aliquid profecto sit necesse est melius, & maiore ui præditum, quàm deos, quale id cunq; est, siue inanima natura, siue necessitas ui magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiens, quæ uidemus. nõ est igitur natura deorum præpotens, neq; excellens, siquidem ea subiecta est ei uel necessitati, uel naturæ, qua cœlum, maria, terræq; regantur . nihil autem est præstantius deo: ab eo igitur necesse est mundum regi . nulli igitur est naturæ obediens, aut subiectus deus.

omnem ergo regit ipſe naturam. etenim ſi concedimus intelligentes eſſe deos, concedimus etiam prouidentes, & rerum quidem maximarum. ergo utrum ignorant, quæ res maximæ ſint, quóq; hæ modo tractandæ, & tuendæ, an uim non habent, qua tantas res ſuſtineant & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorum eſt, & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maieſtatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. atqui neceſſe eſt, cum ſint dij, ſi modo ſint, ut profecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſéq; quaſi ciuili conciliatione & ſocietate coniunctos, unum mundum, ut communem Remp. atq; urbem aliquam regentes. ſequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem ueritas utrobiq; ſit, eadémq; lex: quæ eſt recti præceptio, prauíq; depulſio. ex quo intelligitur, prudentiam quoq;, & mentem à dijs ad homines perueniſſe: ob eámq; cauſam maiorum inſtitutis mens, fides, uirtus, concordia, conſecratæ, & publice dedicatæ ſunt. quæ qui conuenit penes deos eſſe negare, cum eorum auguſta, & ſancta ſimulacra ueneremur? quòd ſi ineſt in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, niſi à ſuperis, defluere potuerunt? cumq; ſit in nobis conſilium, ratio, prudentia, neceſſe eſt deos hæc ipſa habere maiora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem eſt nec maius, nec melius mundo: neceſſe eſt ergo eum deorum conſilio, & prouidentia adminiſtrari. poſtremo cum ſatis docuerimus hos

esse deos, quorum insignem uim, & illustrem faciem uideremus, solem dico, & lunam, & uagas stellas, & inerrantes, & cœlum, & mundum ipsum, & earum rerum uim, quæ inessent in omni mundo cum magno usu, & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente atq; prouidentia. Ac de prima quidem parte satis dictum est. Sequitur, ut doceam, omnia subiecta esse naturæ, eaq; ab ea pulcherrime regi. sed quid sit ipsa natura, explicandum est ante breuiter, quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi possit. nanq; alij naturam censent esse uim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios: alij autem uim participem rationis, atq; ordinis, tanquam uia progredientem, declarantemq;, quid cuiusque rei causa efficiat, quid sequatur, cuius solertiam nulla ars, nulla manus, nemo opifex consequi possit imitando: seminis enim uim esse tantam, ut id, quanquam sit perexiguum, tamen, si inciderit in concipientem, comprehendentemq; naturam, nactumq; sit materiam, qua ali, augeriq; possit, ita fingat, & efficiat in suo quidq; genere, partim ut tantum modo per stirpes alantur suas, partim ut moueri etiam, & sentire, & appetere possint, & ex sese similia sui gignere. sunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita diuidit, omnium, quæ sint, naturam esse, corpora, & inane, quæq; his accidant. sed nos cum dicimus natura constare, administrariq; mundum, non ita dicimus ut glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid eiusmodi nulla cohærendi natura, sed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, sed ordo apparet, & artis quæ=

dam ſimilitudo . quòd ſi ea, quæ à terra ſtirpibus con tinentur, arte naturæ uiuunt, & uigent : profecto ipſa terra eadem ui continetur & arte naturæ, quippe quæ grauidata ſeminibus omnia pariat ; & fundat ex ſeſe, ſtirpes amplexa alat, & augeat, ipſaq; alatur uiciſſim à ſuperis, externiſq; naturis . eiuſdemq; expirationibus aer alitur, & æther, & omnia ſidera . ita ſi terra na=tura tenetur, & uiget, eadem ratio in reliquo mundo eſt: ſtirpes enim terræ inhærent : animantes autem à ſpi ratione aeris ſuſtinentur : ipſeq; aer nobiſcum uidet, no=biſcum audit, nobiſcum ſonat : nihil enim eorum ſine eo fieri poteſt. quin etiam mouetur nobiſcum : quacunq; enim imus, quacunq; mouemur, uidetur quaſi locum dare, & cedere . quæq; in medium locum mundi, qui eſt infimus, & quæ à medio in ſuperum, quæq; con=uerſione rotunda circum medium feruntur, ea continen tem mundi efficiunt, unamq; naturam . & cum qua=tuor ſint genera corporum, uiciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt . nam ex terra aqua, ex aqua ori tur aer, ex aere æther : deinde retrorſum uiciſſim ex æthere aer, ex aere aqua, ex aqua terra infima . ſic na turis his, ex quibus omnia conſtant, ſurſum, deorſum, ultro, citroq; commeantibus, mundi partium coniun=ctio continetur . quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt, hoc eodem ornatu, quem uidemus ; aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum, & immenſum penè tem=pus . quorum utrumuis ut ſit, ſequitur, natura mun=dum adminiſtrari . quæ enim claſſium nauigatio, aut quæ inſtructio exercitus, aut rurſus (ut ea, quæ natura efficit, conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris,

quæ porrò animantis figura conformatioq́; membrorum, tantam naturæ ſolertiam ſignificat, quantam ipſe mundus? aut igitur nihil eſt, quod ſentiente natura regatur: aut mundum regi confitendum eſt. etenim qui reliquas naturas omnes, earumq́; ſemina contineat, qui poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut ſi quis dentes, & pubertatem natura dicat exiſtere, ipſum autem hominem, cui ea exiſtant, non conſtare natura, non intelligat ea, quæ efferant aliquid ex ſe, perfectiorem habere naturam, quàm ea, quæ ex iis efferantur. omnium autem rerum, quæ natura adminiſtrantur, ſeminator, & ſator, & parens, ut ita dicam, atq; educator, & altor eſt mundus: omniaq;, ſicut membra, & partes ſuas, nutricatur, & continet. quòd ſi mundi partes natura adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum natura adminiſtrari: cuius quidem adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit: ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. doceat ergo aliquis potuiſſe melius. ſed nemo unquam docebit. & ſi quis corrigere aliquid uolet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit. quòd ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neq; ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: uideamus, utrum ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo cohærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, diuinaq́; prouidentia. ſi ergo meliora ſunt ea, quæ natura, quàm illa, quæ arte perfecta ſunt, nec ars efficit quicquam ſine ratione: ne natura quidem rationis expers eſt habenda. qui igitur conuenit, ſignum, aut tabulam pictam cum aſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artem;

cumq́; procul curſum nauigij uideris, non dubitare quin id ratione atq; arte moueatur; aut cũ ſolariũ uel deſcriptum, aut ex aqua contemplere, intelligere declarari horas arte, non caſu; mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, conſilij, & rationis eſſe expertem putare? quòd ſi in Scythiam, aut in Britaniam ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cuius ſingulæ conuerſiones idem efficiũt in ſole, & in luna, et in quinq; ſtellis errantibus, quod efficitur in cœlo ſingulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione? hi autem dubitant de mundo, ex quo oriuntur, & fiunt omnia, caſu ne ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione, an mente diuina: & Archimedem arbitrãtur plus ualuiſſe in imitandis ſphæræ conuerſionibus, quàm naturam in efficiendis, præſertim cum multis partibus ſint illa perfecta, quàm hæc ſimulata, ſolertius. atq; ille apud Actium paſtor, qui nauem nunquam ante uidiſſet, ut procul diuinum, & nouum uehiculum Argonautarum è monte conſpexit, primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:

» - tanta moles labitur
» Fremebunda ex alto ingenti ſonitu & ſpiritu:
» Præ ſe undas uoluit: uertices ui ſuſcitat:
» Ruit prolapſa: pelagus reſpergit: profluit: (x l. reflat)
» Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,
» Dum quod ſublime uentis expulſum rapi
» Saxum, aut procellis, uel globoſos turbines
» Exiſtere ictos undis concurſantibus,
» Niſi quas terreſtres pontus ſtrages conciet;

„ Aut forte Triton fuscina euertens specus,
„ Subter radices penitus undanti in freto
„ Molem ex profundo saxeam ad cœlum uomit.

dubitat primo, quæ sit ea natura, quam cernit ignotam: idemq́; iuuenibus uisis, auditoq́; nautico cantu,

„ Sicut inciti atq; alacres rostris perfremunt
„ Delphini= item alia multa.
„ =Syluani melo
„ Consimilem ad aures cantum, & auditum refert.

ergo ut hic primo aspectu inanimum quiddam sensúq; uacuum se putat cernere, post autem signis certioribus, quale sit id, de quo dubitauerat, incipit suspicari: sic philosophi debuerunt, si forte eos primus aspectus mundi conturbauerat, postea cum uidissent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq; ratis ordinibus moderata, immutabiliq; constantia, intelligere inesse aliquem non solum habitatorem in hac cœlesti ac diuina domo, sed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq; muneris. nunc autem mihi uidentur ne suspicari quidem, quanta sit admirabilitas cœlestium rerum, atque terrestrium. principio enim terra sita in media parte mundi circunfusa undique est hac animabili, spirabiliq; natura, cui nomen est aer, græcum illud quidem, sed receptum iam tamen usu à nostris: tritum est enim pro latino. hunc rursus amplectitur immensus æther, qui constat ex altissimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbum, dicaturq; tam æther latine, quàm dicitur aer: & si interpretatur Pacuuius,

„ Hoc, quod memoro, nostri cœlũ, Graij perhibent æthera.

quasi uero non Graius hoc dicat. at latine loquitur. si=

quidem nos non quasi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco

om. gr. coll. " Graiugena de isto aperit ipsa oratio.

sed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum existunt: quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans, multis partibus maior atque amplior, quàm terra uniuersa: deinde reliqua sidera magnitudinibus immensis. atq; hi tanti ignes, tamq; multi non modo nihil nocent terris, rebusq; terrestribus, sed ita prosunt, ut, si mota loco sint, conflagrare terras necesse sit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione sublata. hic ego non mirer esse quenquam, qui sibi persuadeat corpora quædam solida, atque indiuidua, ui & grauitate ferri, mundumq; effici ornatissimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur non idem putet, si innumerabiles unius, & uiginti formæ literarum uel aureæ, uel quales libet, aliquò conijciantur, posse ex his in terram excussis annales Ennij, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem uersu possit tantum ualere fortuna. isti autem quemadmodum asseuerant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci uocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere, atque casu mundum esse perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? quòd si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multò quidem faciliora. certe ita temere de mundo ef-

futiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem coeli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse uideantur. praeclare ergo Aristoteles, Si essent, inquit, qui sub terra semper habitauissent bonis, & illustribus domiciliis, quae essent ornata signis, atque picturis, instructaq; rebus iis omnibus, quibus abundant ii, qui beati putantur, nec tamen exissent unquam supra terram, accepissent autem fama, & auditione, esse quoddam numen, & uim deorum, deinde aliquo tempore, patefactis terrae faucibus, ex illis abditis sedibus euadere in haec loca, quae nos incolimus, atque exire potuissent; cum repente terram, & maria, coelumq; uidissent, nubium magnitudinem, uentorumq; uim cognouissent, aspexissentq; solem, eiusq; tum magnitudinem, pulchritudinemq;, tum etiam efficientiam cognouissent, quòd is diem efficeret, toto coelo luce diffusa; cum autem terras nox opacasset, tum coelum totum cernerent astris distinctum, & ornatum, lunaeq; luminum uarietatem tum crescentis, tum senescentis, eorumq; omnium ortus, & occasus, atque in omni aeternitate ratos, immutabilesq; cursus: haec cum uiderent, profecto & esse deos, & haec tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque haec quidem ille. nos autem tenebras cogitemus tantas, quantae quondam eruptione Aetnaeorum ignium finitimas regiones obscurauisse dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die sol illuxisset, tum ut reuixisse sibi uiderentur. quòd si hoc idem ex aeternis tenebris contingeret, ut subito lucem aspiceremus: quaenam species coeli uideretur? sed assiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum

assuescunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper uident: perinde quasi nouitas nos magis, quàm magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitare. quis enim hunc hominem dixerit, qui cum tam certos cœli motus, tam ratos astrorum ordines, tamq́; omnia inter se connexa, & apta uiderit, neget in his ullam inesse rationem, eaq; casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio asse qui possumus? an cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut sphæram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus quin illa opera sint rationis: cum autem impetum cœli admirabili cum celeritate moueri, uertiq́; uideamus, constantissime conficientem uicissitudines anniuersarias, cum summa salute, & conseruatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam diuinaq́; ratione? licet enim iam, remota subtilitate disputādi, oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimus constitutas. ac principio terra uniuersa cernatur locata in media mundi sede, solida, & globosa, & undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, uestita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili uarietate distinguitur. adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum uestitus uiridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impēdentium montium altitudines, immensitatesq́; camporum: adde etiam reconditas auri, argentiq́; uenas, infinitamq́; uim marmoris. quæ uero, & quàm uaria genera bestiarum uel cicurum, uel fera=

rum? qui uolucrum lapſus,atque cantus? qui pecudum paſtus? quæ uita ſilueſtrium? quid iam de hominum genere dicam? qui quaſi cultores terræ conſtituti, non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari, nec ſtirpium aſperitate uaſtari,quorumq; operibus agri, inſulæ, litoraq; collucent,diſtincta tectis,& urbibus. quæ ſi,ut animis, ſic oculis uidere poſſemus,nemo cunctam intuens terram,de diuina ratione dubitaret. at uero quanta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies uniuerſi? quæ multitudo,& uarietas inſularum? quæ amœnitates orarum,& litorum? quot genera,quamq; diſparia partim ſubmerſarum,partim fluitantium, & innatantium beluarum, partim ad ſaxa natiuis teſtis inhærentium? ipſum autem mare ſic terram appetẽs litoribus cludit, ut una ex duabus naturis conflata uideatur.exinde mari finitimus aer, die,& nocte diſtinguitur: isq; tum fuſus & extenuatus in ſublime fertur; tum autem concretus in nubes cogitur; humoremq; colligens terram auget imbribus; tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorum,& calorum facit uarietates: idemq; & uolatus alitum ſuſtinet,& ſpiritu ductus alit & ſuſtentat animantes. Reſtat ultimus,& à domicilijs noſtris altiſſimus,omnia cingens et coercens cœli complexus,qui idem æther uocatur,extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. ex quibus ſol,cuius magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam uoluitur; isq; oriens & occidens,diem,noctemq; conficit; & modo accedens,tum autem recedens, binas in ſingulis annis reuerſiones ab extremo contrarias facit: quarum interual

lo tum quasi tristitia quædam contrahit terram, tum uicissim lætificat, ut cum cœlo hilarata uideatur. luna autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, maior quàm dimidia pars terræ, iisdem spaciis uagatur, quibus sol: sed tum cõgrediens cum sole, tum digrediens, & eam lucem, quam à sole accipit, mittit in terras, & uarias ipsa mutationes lucis habet: atque etiam tum subiecta, atque opposita soli, radios eius, & lumen obscurat; tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est è regione solis, interpositu, interiectuq; terræ repente deficit: iisdemq; spaciis hæ stellæ, quas uagas dicimus, circum terram feruntur, eodemq; modo oriuntur, & occidunt. quarum motus tum incitantur, tum retardantur, sæpe etiam insistunt. quo spectaculo nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius. Sequitur stellarum inerrãtium maxima multitudo: quarum ita descripta distinctio est, ut ex notarum figurarũ similitudine nomina inuenerint. atque hoc loco me intuens, utar, inquit, carminibus Arati, eis, quæ à te admodum adolescentulo conuersa, ita me delectant, quia latina sunt, ut multa ex iis memoria teneam. ergo, ut oculis assidue uidemus sine ulla mutatione, aut uarietate,

» Cætera labuntur celeri cœlestia motu,
» Cum cœloq; simul noctesq; diesq; feruntur.

quorum contemplatione nullius expleri potest animus naturæ constantiam uidere cupientis.

» Extremusq; adeo duplici de cardine uertex
» Dicitur esse polus.=

hunc circum ἄρκτοι duæ feruntur, nunquam occidentes.

» Ex his altera apud Graios Cynosura uocatur,
» Altera dicitur esse Helice.=

cuius quidem clarissimas stellas totis noctibus cernimus.

» Quas nostri septem soliti uocitare Triones.

paribusq; stellis similiter distinctis eundem cœli uerticem lustrat parua Cynosura.

» Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.
» Sed prior illa magis stellis distincta refulget,
» Et late prima confestim à nocte uidetur.
» Hæc uero parua est: sed nautis usus in hac est:
» Nam cursu interiore breui conuertitur orbe.

et quo sit earum stellarum admirabilior aspectus,

» Has inter, ueluti rapido cum gurgite flumen,
» Toruu' Draco serpit subter, supráq; reuoluens
» Sese, conficiensq; sinus è corpore flexos.

eius cum totius est præclara species, in primis suspicienda est figura capitis, atque ardor oculorum.

» Huic non una modo caput ornans stella relucet,
» Verum tempora sunt duplici fulgore notata,
» E' trucibusq; oculis duo feruida lumina flagrant,
» Atq; uno mentum radianti sidere lucet:
» Obstipum caput & tereti ceruice reflexum
» Obtutum in cauda maioris figere dicas.

& reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

» Hoc caput hic paulum sese subitoq; recondit,
» Ortus ubi atq; obitus parte admiscentur in una.

Id autem caput,

» Attingens defessa uelut mœrentis imago
uertitur. = quam quidem Græci
» Engonasin uocitant, genibus quia nixa feratur.
» Hic illa eximio posita est fulgore corona.

atq; hæc quidẽ à tergo: propter caput autẽ Anguitenẽs:
» Quem claro perhibent Ophiucum nomine Graij.
» Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,
» Eius & ipse manet religatus corpore toto:
» Nanq; uirum medium serpens sub pectora cingit.
» Ille tamen nitens grauiter uestigia ponit,
» Atq; oculos urget pedibus, pectusq; Nepai.
septentriones autem sequitur
» Arctophylax uulgo qui dicitur esse Bootes:
» Quod quasi temone adiunctam præ se quatit Arctum.
dein quæ sequuntur. huic Booti enim
» =Subter præcordia fixa uidetur
» Stella micans radijs Arcturus nomine claro:
cui subiecta fertur,
» Spicum illustre tenens splendenti corpore Virgo.
atq; ita demetata signa sunt, ut in tantis descriptionibus diuina solertia appareat.
» Et natos Geminos inuises sub caput Arcti.
» Subiectus media est cancer, pedibusq; tenetur
» Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flammam.
Auriga
» Sub læua Geminorum obductus parte feretur.
» Aduersum caput huic Helice truculenta tuetur.
» At Capra læuum humerum claro obtinet.=
tum quæ sequuntur.
» Verum hæc est magno atq; illustri prædita signo.
» Contra Hœdi exiguum iaciunt mortalibus ignem.
cuius sub pedibus
» Corniger est ualido connexus corpore Taurus.
eius caput stellis conspersum est frequentibus:

Has

» Has Græci stellas Hyadas uocitare suerunt:
à pluendo: ὕειν enim est pluere. nostri imperite sucu-
las: quasi à suibus essent, non ab imbribus nominatæ. mi-
norem autem septentrionem Cepheus passis palmis ter-
go subsequitur.
» Nanq; ipsum ad tergum Cynosuræ uertitur Arcti.
hunc antecedit
» Obscura specie stellarum Cassiopea.
» Hanc autem illustri uersatur corpore propter
» Andromeda, aufugiens aspectum mœsta parentis.
» Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
» Summum contingit caput aluo: stellaq; iungens
» Vna, tenet duplices communi lumine formas,
» Aeternum ex astris cupiens connectere nodum.
» Exin contortis Aries cum cornibus hæret.
quem propter
» Pisces, quorum alter paulum prælabitur ante,
» Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.
ad pedes Andromedæ Perseus describitur. om. ua. codd.
» Quem summa ab regione aquilonis flamina pulsant.
cuius propter læuum genu
» = Vergilias tenui cum luce uidebis.
» Inde Fides leuiter posita & connexa uidetur.
» Inde est ales auis lato sub tegmine cœli.
capiti autem Equi proximat Aquarij dextra, totusq; de-
inceps Aquarius.
» Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
» Corpore semifero magno Capricornus in orbe.
» Quem cum perpetuo uestiuit lumine Titan,
» Brumali flectens contorquet tempore currum.

hinc autem aſpicitur,
» Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte
» Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.
» Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.
» At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.
deinde Delphinus.
» Exinde Orion obliquo corpore nitens.
quem ſubſequens
» Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.
Poſt Lepus ſubſequitur,
» Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.
» At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.
» Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,
» Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.
quam longe ſerpentem & manantem
» - aſpicies, proceraq; uincla uidebis,
» Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.
» Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen
» Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.
propter quæ Centaurus
» Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis.
» Hinc dextram porgens, quadrupes quà uaſta tenetur,
» Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram.
» Hic ſeſe infernis è partibus erigit Hydra:
cuius longe corpus eſt fuſum:
» In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.
» Extremam nitens plumato corpore Coruus
» Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis
» Ante Canem, graio Procyon qui nomine fertur.
hæc omnis deſcriptio ſiderum, atq; hic tantus cœli orna-

tus, ex corporibus huc, & illuc casu, et temere concursantibus potuisse effici cuiquam sano uideri potest? aut uero alia quæ natura mentis & rationis expers hæc efficere potuit, quæ non modo ut fierent, ratione eguerunt, sed intelligi qualia sint, sine summa ratione non possunt? nec uero hæc solum admirabilia, sed nihil maius, quàm quòd ita stabilis est mundus, atque ita cohæret ad permanendum, ut nihil ne excogitari quidem possit aptius: omnes enim partes eius undique medium locum capessentes, nituntur æqualiter: maxime autem corpora inter se iuncta permanent, cum quodam quasi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema. quo circa si mundus globosus est, ob eamq; causam omnes eius partes undique æquales ipsæ per se atq; inter se continentur: contingere idem terræ necesse est, ut omnibus eius partibus in medium uergentibus (id autem medium infimum in sphæra est) nihil interrumpat, quo labefactari possit tanta contentio grauitatis, & ponderum. eademq; ratione mare, cum supra terram sit, medium tamen terræ locum expetens, conglobatur undiq; æqualiter, neq; redundat unquam, neq; effunditur. huic autem cõtinens aer fertur ille quidem leuitate sublimi, sed tamen in omnes partes se ipse fundit: itaq; & mari continuatus, & iunctus est, & natura fertur ad cœlum; cuius tenuitate, & calore temperatus, uitalem, & salutarem spiritum præbet animantibus. quem complexa summa pars cœli quæ æther dicitur, & suum retinet ardorem tenuem, et nulla admistione concretum, &

cum aeris extremitate coniungitur. In æthere autem astra uoluuntur: quæ se & nixu suo conglobata continent; & forma ipsa figuráq;, sua momenta sustentant: sunt enim rotũda: quibus formis, ut ante dixisse uideor, minime noceri potest. sunt autem stellæ natura flãmeæ: quocirca terræ, maris, aquarum uaporibus aluntur ijs, qui à sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur: quibus altæ, renouatæq; stellæ, atq; omnis æther, refundunt eadem, & rursum trahunt in idem, nihil ut ferè intereat, aut admodum paululum, quod astrorum ignis, & ætheris flamma consumat. ex quo euenturum nostri putant id, de quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum humore consumpto neq; terra ali posset, neq; remearet aer, cuius ortus aqua omni exhausta esse non posset: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rursum animante, ac deo renouatio mundi fieret, atq; idem ornatus oriretur. nolo in stellarum ratione multus uobis uideri, maximéq; earum, quæ errare dicuntur: quarum tantus est concentus ex dissimillimis motibus, ut cum summa Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illustret, & temperet, infráq; Martem duæ soli obediant, ipse sol mundum omnem sua luce compleat, ab eóq; luna illuminata grauiditates, & partus afferat, maturitatesq; gignendi: quæ copulatio rerum, & quasi consentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ quem non commouet, hunc horum nihil unquam reputauisse certo scio. Age ut à cœlestibus rebus ad terrestres ueniamus: quid est in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quæ gignuntur è terra,

ſtirpes & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, & ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur, obducunturq́; libro aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus, & à caloribus tutiores. iam uero uites ſic claviculis adminicula, tanquam manibus, apprehēdunt, atq; ita ſe erigunt, ut animantes. quin etiam à caulibus, braſſicisq́;, ſi propè ſati ſunt, ut à peſtiferis, & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte contingere. animantium uero quanta uarietas eſt? quanta ad eam rem uis, ut in ſuo quæq; genere permaneant? quarum aliæ coriis tectæ ſunt, aliæ uillis ueſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. paſtum autem animantibus large & copioſe natura eum, qui cuiq; aptus erat, cōparauit. enumerare poſſum ad eum paſtum capeſſendum, conficiendumq́;, quæ ſit in figuris animantium, & quàm ſolers ſubtiliſq; deſcriptio partiū, quamq́; admirabilis fabrica membrorum: omnia enim, quæ quidem intus incluſa ſunt, ita nata, atq; ita locata ſunt, ut nihil eorum ſuperuacaneum ſit, nihil ad uitam retinendam non neceſſarium. dedit autem eadem natura beluis & ſenſum, et appetitum, ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerēt peſtifera à ſalutaribus. iam uero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtum accedunt, alia uolando, alia nando, cibumq́; partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate roſtrorum: alia ſugunt, alia carpunt, alia uorant, alia mandunt. atq; etiam aliorum ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quæ au=

tem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum. manus etiam data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum. at quibus beſtijs erat is cibus, ut alius generis beſtijs ueſcerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem: data eſt quibuſdam etiam machinatio quædam atq; ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut, ſi quid inhæſerit, conficiant; aliæ autem ut ex inopinato obſeruant, &, ſi quid incidit, arripiunt, idq; conſumunt. Pinna uero (ſic enim græce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. itaque cum piſciculi parui in concham hiantem innatauerint, tum admonita à ſquilla pinna morſu comprimit conchas. ſic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum eſt, congreſſu ne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. eſt etiam admiratio non nulla in beſtijs aquatilibus ijs, quæ gignuntur in terra: ueluti crocodili, fluuiatilesq; teſtudines, quædamq; ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. quin etiam anatum oua gallinis ſæpe ſupponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut à matribus; deinde eas relinquunt, à quibus excluſi, fotiq; ſunt, & effugiunt, cum primum aquam quaſi naturalem domum uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. legi etiam ſcriptum, eſſe auem quandam, quæ Platalea nominetur: eam ſibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ ſe in mari mergerent: quæ cum

emersissent, piscemq; cepissent, usque eò premere earum capita mordicus, dum illæ captum amitterent: id quod ipsa inuaderet. eademq; hæc auis scribitur conchis se solere complere, easq;, cum stomachi calore concoxerit, euomere, atque ita eligere ex ijs, quæ sunt esculenta. Ranæ autem marinæ dicuntur obruere sese arena solere, & moueri propè aquam; ad quas quasi ad escam pisces cum accesserint, confici à ranis atque consumi. Miluo est quoddam bellum naturale cum coruo. ergo alter alterius, ubicunque nactus est, oua frangit. Illud uero ab Aristotele animaduersum, à quo pleraque, quis potest non mirari? Grues, cum loca calidiora petentes maria transmittunt, trianguli formam efficere: eius autem summo angulo aer ab ijs aduersus pellitur: deinde sensim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis cursus auium leuatur. basis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi uentis adiuuatur, hæq; in tergo præuolantium colla, & capita reponunt. quod quia ipse dux facere non potest, quia non habet ubi nitatur, reuolat, ut ipse quoque quiescat. in eius locum succedit ex ijs quæ acquieuerunt: eaque uicissitudo in omni cursu conseruatur. Multa eiusmodi proferre possum: sed genus ipsum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quanto se opere custodiant bestiæ, ut in pastu circunspectent, ut in cubilibus delitescant. atque illa mirabilia. quid ea, quæ nuper, id est paucis ante seculis, medicorum ingenijs reperta sunt? uomitione canis purgare * aluos ibes Aegyptiæ curant. auditum est, pantheras, quæ in barbaria uenenata carne caperentur, remediū quod=

dam habere; quo cum essent usæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cum essent confixæ uenenatis sagittis, herbam quærere, quæ Dictamus uocaretur; quam cum gustauissent, sagittas excidere dicunt è corpore. ceruæq; paulo ante partum perpurgant se quadam herbula, quæ Seselis dicitur. iam illa cernimus, ut contra metum, & uim suis se armis quæq; defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morsu leones, aliæ fuga se, aliæ occultatione tutantur: atramenti effusione sepiæ, torpore torpedines. multæ etiam insectantes odoris intolerabili fœditate depellunt. ut uero perpetuus mundi esset ornatus, magna adhibita cura est à prouidẽtia deorum, ut semper essent & bestiarum genera, & arborum, omniumq; rerum, quæ altæ aut radicibus à terra, aut stirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim seminis habent in se, ut ex uno plura generentur: idq; semen inclusum est in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque stirpe funduntur: iisdemq; seminibus & homines affatim nascuntur, & terræ eiusdem generis stirpium renouatione complentur. quid loquar, quanta ratio in bestiis ad perpetuam conseruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ sunt: quod perpetuitatis causa machinata natura est. deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptissimæ, & in mari, & in fœmina commiscendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis semen insedit, rapit omnem ferè cibum ad sese, eoq; septum fingit animal: quod cum ex utero elapsum excidit, in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum

lactescere incipit, eaq;, quæ paulo ante nata sunt, sine magistro, duce natura mammas appetunt, earumq; ubertate saturantur. atque ut intelligamus nihil horum esse fortuitum, & hæc omnia esse prouidæ, solertisq; naturæ: quæ multiplices fœtus procreant, ut sues, ut canes, his mammarum data est multitudo: quas easdem paucas habent eæ bestiæ, quæ pauca gignunt. quid dicam, quantus amor bestiarum sit in educandis custodiendisq; ijs, quæ procreauerint, usque ad eum finem, dum possint se ipsa defendere? & si pisces, ut aiunt, oua cum genuerunt, relinquunt: facile enim illa aqua & sustinentur, & fœtum fundunt. testudines autem & crocodilos dicunt, cum in terra partum ediderint, obruere oua, deinde discedere. ita & nascuntur, & educantur ipsa per sese. iam gallinæ, auesq; reliquæ & quietum requirunt ad pariendum locum, & cubilia sibi, nidosq; construunt, eosq; quàm possunt mollissime substernunt, ut quamfacillime oua seruentur. ex quibus pullos cum excluserint, ita tuentur, ut & pennis foueant, ne frigore lædantur; &, si est calor, à sole se opponant. cum autẽ pulli pinnulis uti possunt, tum uolatus eorum matres prosequuntur, reliqua cura liberantur. accedit etiam ad nõnullorum animantium, & earum rerum, quas terra gignit, conseruationem, & salutem, hominum etiam solertia, & diligentia. nam multæ & pecudes, & stirpes sunt, quæ sine procuratione hominum saluæ esse non possunt. magnæ etiam opportunitates ad cultum hominũm, atque abundantiam aliæ alijs in locis reperiuntur. Aegyptum Nilus irrigat; & cum tota æstate obrutam, oppletamq; tenuerit, tum recedit, mollitosq; & oblima=

tos agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam ferti= lem efficit Eufrates: in quam quotannos quaſi nouos a= gros inuehit. Indus uero, qui eſt omnium fluminum ma ximus, non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat, ſed eos etiam conſerit: magnam enim uim ſeminum ſecum frumenti, & ſimilium dicitur deportare. multaq; a= lia in alijs locis commemorabilia proferre poſſum, mul tos fertiles agros alios aliorum fructuum. ſed illa quan ta benignitas naturæ, quòd tam multa ad ueſcendum, tam uaria, tamq́; iucunda gignit? neque ea uno tem= pore anni: ut ſemper & nouitate delectemur, & co= pia. quàm tempeſtiuos autem dedit, quàm ſalutares nõ modo hominum, ſed etiam pecudum generi, ijs deni= que omnibus, quæ oriuntur è terra, uentos eteſias? quo rum flatu nimij temperantur calores. ab ijſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. mul= ta prætereunda ſunt: & tamen multa dicuntur. enu= merari enim non poſſunt fluminum opportunitates, æ= ſtus maritimi multum accedentes, & recedentes, mon tes ueſtiti, atque ſilueſtres, ſalinæ ab ora maritima re= motiſſimæ, medicamentorum ſalutarium pleniſſimæ ter ræ, artes denique innumerabiles ad uictum, & ad ui= tam neceſſariæ. iam diei noctisq́; uiciſſitudo conſeruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quie= ſcendi. ſic undique omni ratione concluditur, mente, conſilioq́; diuino omnia in hoc mundo ad ſalutem omni= um, conſeruationemq́; admirabiliter adminiſtrari. ſin quæret quiſpiam, cuiuſnam cauſa tantarum rerum mo litio facta ſit, arborum ne & herbarum, quæ quan= quam ſine ſenſu ſunt, tamen à natura ſuſtinentur? at

id quidem absurdum est. an bestiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium causa tantum laborasse. quorum igitur causa quis dixerit effectum esse mundum? eorum scilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi sunt dij, & homines: quibus profecto nihil est melius: ratio est enim, quæ præstat omnibus: itaque fit credibile, deorum & hominum causa factum esse mundum, quæq; in eo sint omnia. faciliusq; intelligetur, à dijs immortalibus hominibus esse prouisum, si erit tota hominis fabricatio perspecta, omnisq; humanæ naturæ figura, atque perfectio. nam cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, spiritu, ad hæc omnia percipienda os est aptissimum, quod adiunctis naribus spiritu augetur. dentibus autem in ore constructis manditur, atque ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduersi acuti morsu diuidunt escas, intimi autem conficiunt, qui genuini uocantur: quæ cõfectio etiam à lingua adiuuari uidetur. linguam autem ad radices eius hærens excipit stomachus: quò primum illabuntur ea, quæ accepta sunt ore. is utraque ex parte tonsillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. atque is agitatione & motibus linguæ cum depulsum, & quasi detrusum cibum accepit, depellit. ipsius autem partes eæ, quæ sunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quæ autem supra, contrahuntur. sed cum aspera arteria (sic enim à medicis appellatur) ostium habeat adiunctum linguæ radicibus, paulo supra, quàm ad linguam stomachus annectitur; eáq; ad pulmones usque pertineat, excipiatq; animam eam, quæ ducta sit spiritu, eandemq; à pulmonibus respiret, & red-

Rō

Arteria aspera

*dat: tegitur quasi quodam operculo: quod ob eam cau=
sam datum est, ne, si quid in eam cibi forte incidisset,
spiritus impediretur. sed cum alui natura, subiecta sto
macho, cibi, & potionis sit receptaculum, pulmones
autem, & cor extrinsecus spiritum adducant: in aluo
multa sunt mirabiliter effecta: quæ constant ferè è ner=
uis. est autem multiplex, & tortuosa, arcetq́; & con
tinet siue illud aridum est, siue humidum quod recipit,
ut id mutari, & concoqui facile possit: eaq; tum astrin
gitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, co=
git, & confundit: ut facile & calore, quem mul=
tum habet, & terendo cibo, & præterea spiritu omnia
cocta, atque confecta in reliquum corpus diuidantur.
in pulmonibus autem inest raritas quædam, & assimi=
lis spongijs mollitudo, ad hauriendum spiritum aptissi=
ma: qui tum se contrahunt aspirantes, tum spiritu di=
latant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo ma=
xime aluntur animantes. ex intestinis autem & aluo se
cretus à reliquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad
iecur per quasdam à medio intestino usque ad portas ie=
coris (sic enim appellant) ductas, & directas uias, quæ
pertinent ad iecur, eiq́; adhærent. atque inde aliæ perti=
nentes sunt, per quas cadit cibus à iecore dilapsus. ab eo
cibo cum est secreta bilis, ijq́; humores, qui ex renibus pro
funduntur, reliqua se in sanguinem uertunt, ad eas=
demq́; portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiæ
pertinent: per quas lapsus cibus in hoc ipso loco in eam
uenam, quæ caua appellatur, confunditur, perq́; eam
ad cor confectus iam coactusq́; perlabitur: à corde au=
tem in totum corpus distribuitur per uenas admodum*

multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemadmodum autem reliquiæ cibi depellantur tum astringentibus se intestinis, tum relaxantibus, haud sanè difficile dictu est, sed tamen prætereundum est, ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. nam quæ spiritu in pulmones anima ducitur, ea calescit primum ab ipso spiritu, deinde coagitatione pulmonum: ex eáq; pars redditur respirando, pars concipitur cordis parte quadam, quam uentriculum cordis appellát: cui similis alter adiunctus est, in quem sanguis à iecore per uenam illam cauam influit. eóq; modo ex his partibus & sanguis per uenas in omne corpus diffunditur, & spiritus per arterias. utræq; autem crebræ, multæq; toto corpore intextæ uim quandam incredibilem artificiosi operis, diuiniq; testantur. quid dicam de ossibus? quæ subiecta corpori mirabiles commissuras habent, & ad stabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. huc adde neruos, à quibus artus continentur; eorumq; implicationem toto corpore pertinentem: qui, sicut uenæ, & arteriæ à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamq; solertem adiungi multa possunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quamq; eximiæ tributæ sint: qui primum eos humo excitatos celsos, & erectos constituit, ut deorum cognitionem, cœlum intuentes, capere possent. sunt enim è terra homines non ut incolæ, atque habitatores, sed quasi spectatores superarum rerum, atque cœlestium: quarum spectaculum ad nul-

Senſus lum aliud genus animantium pertinet. ſenſus autem interpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. nã oculi, tanquam ſpeculatores, altiſſimum locum obtinẽt; ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere. & aures cum ſonum recipere debeant, qui natura in ſublime fertur; recte in altis corporum partibus collocatæ ſunt. itemq; nares, eo quòd omnis odor ad ſuperiora fertur, recte ſurſum ſunt: & quòd cibi & potionis iudicium magnum earum eſt, non ſine cauſa uicinitatem oris ſecutæ ſunt. iam guſtatus, qui ſentire eorum, quibus ueſcimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis, & poculentis iter natura patefecit. tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omnesq; nimios & frigoris, & caloris appulſus ſentire poſſimus. atque ut in ædificijs architecti auertunt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia neceſſario tetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandauit à ſenſibus. quis uero opifex, præter naturam, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primum oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit, & ſepſit: quas primum perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem, ut continerentur. ſed lubricos oculos fecit, & mobiles, ut & declinarent, ſiquid noceret; & aſpectum, quò uellent, facile conuerterent. aciesq; ipſa, qua cernimus, quæ pupilla uocatur, ita parua eſt, ut ea, quæ nocere poſſint, facile uitet. palpebræq;, quæ ſunt tegumenta oculorum, molliſſimæ tactu, ne læderent aciem, aptiſſime factæ & ad claudendas pupillas, ne quid incideret;

& ad aperiendas: idq; prouidit ut identidem fieri posset cum maxima celeritate. munitæq; sunt palpebræ tanquam uallo pilorum: quibus & apertis oculis, si quid incideret, repelleretur; & somno conniuentibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquam inuoluti quiescerent. latent præterea utiliter, & excelsis undique partibus sepiuntur. primum enim superiora supercilijs obducta sudorem à capite, & fronte defluentem repellunt. genæ deinde ab inferiore parte tutantur subiectæ, leuiterq; eminentes. nasus ita locatus est, ut quasi murus oculis interiectus esse uideatur. auditus autem semper patet: eius enim sensu etiam dormientes egemus. à quo cum sonus est acceptus, etiam è somno excitamur. flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si simplex & directum pateret. prouisum etiam, ut si qua minima bestiola conaretur irrumpere, in sordibus aurium, tanquam in uisco, inhæresceret. extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causa factæ, tutandiq; sensus, & ne adiectæ uoces laberentur, atque errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset. sed duros, & quasi corneolos habent introitus, multisq; cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. quocirca & in fidibus testudine resonatur, aut cornu: & ex tortuosis locis, & inclusis referuntur ampliores. similiter nares, quæ semper propter necessarias utilitates patent, contractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, possit peruadere: humoremq; semper habent ad puluerem multaq; alia repellenda non inutilem. gustatus præclare septus est: ore enim continetur, & ad usum apte, & ad incolumitatis custodiam. omnisq;

sensus hominum multo antecellit sensibus bestiarum. primum enim oculi in ijs artibus, quarum iudicium est oculorum, in pictis, fictis, cælatisq; formis, in corporum etiam motione, atque gestu multa cernunt subtilius: colorum etiam, & figurarum tum uenustatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia maiora: nam & uirtutes, & uitia cognoscunt; iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumq; cognoscunt. aurium item est admirabile quoddam, artificiosumq; iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq; cantibus uarietas sonorum, interualla, distinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuscum; leue, asperum; graue, acutum; flexibile, durum: quæ hominum solum auribus iudicantur. nariumq; item & gustandi, & aperte tangendi magna iudicia sunt. ad quos sensus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm uellem, artes repertæ sunt. perspicuum est enim, quò compositiones unguentorum, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia processerint. iam uero animum ipsum, mentemq; hominis, rationem, consilium, prudentiam, qui non diuina cura perfecta esse perspicit, is his ipsis rebus mihi uidetur carere. de quo dum disputarem, tuam mihi dari uelim Cotta eloquentiam. quo enim tu illa modo diceres? quanta primum intelligentia, deinde consequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehensio esset in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibusque rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: singulasq; res diffinimus, circunscripteq; complectimur: ex quo sci-

entia

entia intelligitur quam uim habeat, qualis sit: qua ne in deo quidem est res ulla præstantior. quanta uero illa sunt, quæ uos Academici infirmatis, & tollitis, quòd & sensibus, & animo ea, quæ extra sunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter se, & comparatis artes quoque efficimus, partim ad usum uitæ, partim ad oblectationem necessarias. iam uero domina rerum (ut uos soletis dicere) eloquendi uis quàm est præclara, quamq; diuina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, discere, & ea, quæ scimus, alios docere possimus. deinde hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasq; restinguimus: hæc nos iuris, legum, urbium societate deuinxit, hæc à uita immani, & fera segregauit. ad usum autem orationis, incredibile est, nisi diligenter attenderis, quanta opera machinata natura sit. primum enim à pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet: per quam uox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore sita lingua est finita dentibus. ea uocem immoderate profusam fingit, & terminat: quæ sonos uocis distinctos & pressos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, cordarum dentes, nares cornibus ijs, qui ad neruos resonant in cantibus. quàm uero aptas, quamq; multarum artium ministras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisq; porrectio, propter molles commissuras, & artus, nullo in motu laborat. itaque

ad pingendum, ad fingendum, ad sculpendum, ad neruorum eliciendos sonos, ac tibiarum apta manus est admotione digitorum. atq; hæc oblectationis, illa necessitatis. cultus dico agrorum, extructionesq; tectorum, tegumenta corporum uel texta, uel suta, omnemq; fabricam æris, & ferri: ex quo intelligitur, adinuenta animo, percepta sensibus, adhibitis opificum manibus omnia nos consecutos, ut tecti, ut uestiti, ut salui esse possimus, urbes, muros, domicilia, delubra haberemus. iam uero operibus hominum, id est manibus, cibi etiam uarietas inuenitur & copia. nam & agri multa ferunt manu quæsita, quæ uel statim consumantur, uel mandentur condita uetustati. & præterea uescimur bestijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, partim capiendo, partim alendo. efficimus etiam domitu nostro quadrupedum uectiones: quorum celeritas, atq; uis nobis ipsis affert uim, & celeritatem. nos onera quibusdam bestijs, nos iuga imponimus: nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur: nos è terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad usum aptas, & ad ornatum decoras: arborum autem confectione, omniq; materia, & culta, & siluestri, partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, & ad mitigandum cibum utimur, partim ad ædificandum, ut tectis septi frigora, caloresq; pellamus. magnos uero usus affert ad nauigia facienda. quorum cursibus suppeditantur omnes undique ad uitam copiæ: quasq; res uiolentissimas natura genuit, earum mode=

rationem nos ſoli habemus; maris, atque uentorum, propter nauticarum rerum ſcientiam: plurimiſq; maritimis rebus fruimur, atq; utimur. terrenorum item commodorum omnis eſt in homine dominatus: nos campis, nos montibus fruimur: noſtri ſunt amnes, noſtri lacus: nos fruges ſerimus, nos arbores: nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus: nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus: noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alteram naturam efficere conamur. quid uero? hominum ratio non in cœlum uſque penetrauit? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus, obitus, curſuſq; cognouimus: ab hominum genere finitus eſt dies, menſis, annus: defectiones ſolis & lunæ cognitæ, prædictæq; in omne poſterum tempus, quæ, quantæ, quando futuræ ſint. quæ contuens animus, accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas: cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquæq; uirtutes: ex quibus uita beata exiſtit par, & ſimilis deorum, nulla re, niſi immortalitate, quæ nihil ad bene uiuendum pertinet, cedens cœleſtibus. Quibus rebus expoſitis, ſatis docuiſſe uideor, hominis natura quanto omnes anteiret animantes. ex quo debet intelligi, nec figuram, ſitumq; membrorum, nec ingenij mentiſq; uim talem effici potuiſſe fortuna. Reſtat, ut doceam, atq; aliquando perorem, omnia, quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata. Principio ipſe mundus deorum hominumq; cauſa factus eſt: quæq; in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, et inuenta ſunt. eſt enim mundus quaſi communis deorum atque homi-

num domus, aut urbs utrorunq;. soli enim ratione utentes iure, ac lege uiuunt. ut igitur Athenas, & Lacedæmonem, Atheniensium, Lacedæmoniorumq; causa putandum est conditas esse; omniaq;, quæ sint in his urbibus, eorum populorum recte esse dicũtur: sic quæcunq; sunt in omni mundo, deorum, atq; hominum putanda sunt. iam uero circuitus solis, & lunæ, reliquorumq; siderum, quanquam etiam ad mundi cohærentiam pertinent, tamen & spectaculum hominibus præbent: nulla est enim insatiabilior species, nulla pulchrior, & ad rationem solertiamq; præstantior: eorum enim cursus demetiti, maturitates temporum, & uarietates, mutationesq; cognouimus. quæ si hominibus solis nota sunt, hominum causa facta esse iudicanda sunt. Terra uero fœta frugibus, et uario leguminum genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarum ne, an hominum causa gignere uidetur? quid de uitibus oliuetisq; dicam? quarum uberrimi lætissimiq; fructus nihil omnino ad bestias pertinent. neq; enim serendi, neq; colendi, nec tempestiue demetendi, percipiendiq; fructus, neq; condendi, ac reponendi ulla pecudum scientia est: earumq; omnium rerum hominum est & usus, & cura. ut fides igitur, & tibias eorum causa factas dicendum est, qui illis uti possunt: sic ea, quæ diximus, solis ijs confitendum est esse parata, qui utuntur. nec si quæ bestiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarum quoq; causa ea nata esse dicemus. neque enim homines murium, aut formicarum causa frumentum condunt, sed coniugum, & liberorum, & familiarum suarum. itaq; bestiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palàm, & libere. hominum igitur causa eas rerum

copias comparatas, fatendum est. nisi forte tanta uber tas, & uarietas pomorum, eorumq; iucundus non gusta tus solum, sed odoratus etiam, & aspectus dubitatio=nem affert, quin hominibus solis ea natura donauerit. tantumq; abest, ut hæc bestiarum etiam causa parata sint, ut ipsas bestias hominum gratia generatas esse uidea mus. quid enim oues aliud afferunt, nisi ut earum uillis confectis, atq; contextis homines uestiantur? quæ quidem neq; ali, neq; sustentari, neq; ullum fructum edere ex se sine cultu hominum, & curatione potuissent. canum ue ro tam fida custodia, tamq; amans dominorum adulatio, tantumq; odium in externos, & tam incredibilis ad inue stigandum sagacitas narium, tanta alacritas in uenando quid significat aliud, nisi se ad hominum commoditates esse generatos? quid de bobus loquar? quorum ipsa ter ga declarant non esse se ad onus accipiendum figura=ta: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humero=rum, & latitudines ad aratra extrahenda. quibus cum terræ subigerentur fissione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nunquam ulla af=ferebatur.

» Ferrea tum uero proles exorta repente est,
» Ausaq; funestum prima est fabricarier ensem,
» Et gustare manu uictum, domitumq; iuuencum.

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum ui=sceribus uesci scelus haberetur. longum est mulorum persequi utilitates, & asinorum: quæ certe ad homi=num usum paratæ sunt. sus uero quid habet præter escam? cui quidem, ne putresceret, animam ipsam pro sale datam dicit esse Chrysippus. qua pecude, quòd

erat ad uescendum hominibus apta, nihil genuit natura foecundius. quid multitudinem, suauitatemq; piscium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut interdum Pronœa nostra Epicurea fuisse uideatur. atque hæ ne caperentur quidem, nisi hominum ratione, atque solertia: quanquam aues quasdam & alites, & oscines, ut nostri augures appellant, rerum augurandarum causa esse natas putemus. iam uero immanes & feras beluas nanciscimur uenando, ut & uescamur ijs, & exerceamur in uenando ad similitudinem bellicæ disciplinæ, & utamur domitis, & condocefactis, ut elephantis, multaq; ex earum corporibus remedia, morbis, & uulneribus eligamus, sicut ex quibusdam stirpibus, & herbis, quarum utilitates longinqui temporis usu, & periclitatione percepimus. totam licet animis tanquam oculis lustrare terram, mariaq; omnia cernere, & spatia frugifera, atq; immensa camporum, uestitusq; densissimos montium, pecudum pastus, tum incredibili cursus maritimos celeritate. nec uero tantum supra terram, sed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas; quæ ad usum hominum orta, ab hominibus solis inuenitur. Illud uero, quod uterq; uestrum fortasse arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libenter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi uidetur uel maxime confirmare deorum prouidentia consuli rebus humanis. est enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt aruspices: multa augu=

res prouident: multa oraculis declarantur, multa uaticinationibus, multa somnijs, multa portentis: quibus cognitis, multæ sæpe res hominum sententia atq; utilitate partæ, multa etiam pericula depulsa sunt. hæc igitur siue uis, siue ars, siue natura, ad scientiam rerum futurarum homini profecto est, nec ab alio alicui, quàm à dijs immortalibus data. quæ si singula uos forte non mouent, uniuersa certe inter se connexa, atq; coniuncta mouere debebunt. nec uero uniuerso generi hominum solum, sed etiam singulis à dijs immortalibus consuli, & prouideri solet. licet enim contrahere uniuersitatem generis humani, eamq; gradatim ad pauciores, postremo deducere ad singulos. nam si omnibus hominibus, qui ubiq; sunt, quacunq; in ora, ac parte terrarum ab huiusce terræ, quam nos incolimus, continuatione distantium, deos consulere censemus ob eas causas, quas ante diximus: his quoq; hominibus consulunt, qui has nobiscum terras ab oriente ad occidentem colunt. sin autem his consulunt, qui quasi magnam quandam insulam incolunt, quam nos orbem terræ uocamus: etiam illis consulunt, qui partes eius insulæ tenent, Europam, Asiam, Africam. ergo & earum partes diligunt, ut Romam, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium separatim ab uniuersis singulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanum, primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Luctatium, secundo Maximum, Marcellum, Africanum, post hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrum'ue memoria Scipionem, Læliũ: multosq; præterea & nostra ciuitas, & Græcia tulit singulares uiros: quorum neminem nisi iuuante deo ta-

lem fuisse credendum est. quæ ratio poetas, maximeq; Homerum impulit, ut principibus heroum, Vlyxi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos discriminum, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipsorum deorum sæpe præsentiæ, quales supra commemoraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & singulis hominibus consuli. quod quidem intelligitur etiam significationibus rerum futurarum, quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. multa præterea ostentis, multa extis admonemur, multisq; rebus alijs: quas diuturnus usus ita notauit, ut artem diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus sine aliquo afflatu diuino unquam fuit. nec uero ita refellendum est, ut, si segetibus aut uinetis cuiuspiā tempestas nocuerit, aut si quid è uitæ cōmodis casus abstulerit, eum, cui quid horum acciderit, aut inuisum deo, aut neglectum à deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris prospere eueniunt semper omnes res: si quidem satis à nostris, & à principe philosophorum Socrate dictum est de ubertatibus uirtutis & copijs. Hæc mihi ferè in mentem ueniebant, quæ dicenda putarem de natura deorum. tu autem Cotta, si me audias, eandem causam agas, teq; & principem ciuem putes, et pontificem esse cogites, et, quoniā in utranq; partem uobis licet disputare, hanc potius sumas, eamq; facultatem disserendi, quam tibi à rhetoricis exercitationibus acceptam amplificauit Academia, huc potius conferas: mala enim, & impia consuetudo est contra deos disputandi, siue ex animo id fit, siue simulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER III.

Qvæ cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, ſero, inquit, mihi Balbe præcipis quid defendam. ego enim, te diſputante, quid contradicerem mecum ipſe meditabar, neq; tam refellendi tui cauſa, quàm ea, quæ minus intelligebam, requirendi. cum autem ſuo cuiq; iudicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, neſcis, inquit, quãta cum expectatione Cotta ſim te auditurus: iucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus contra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentum contra Stoicos auditorem: ſpero enim te, ut ſoles, bene paratum uenire. Tum Cotta, ſi mehercule, inquit, Vellei: neque enim mihi par ratio cum Lucilio eſt, ac tecũ fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus non magnopere pugnare. tantum modo negare deos eſſe non audet, ne quid inuidiæ ſubeat, aut criminis. cum uero deos nihil agere, nihil curare cõfirmat, mẽbriſq; humanis eſſe præditos, ſed eorum membrorum uſum nullum habere: ludere uidetur, ſatiſq; putare, ſi dixerit, eſſe quandam beatam naturam, & æternam. à Balbo autem animaduertiſti credo quàm multa dicta ſint, quamq;, etiam ſi minus uera, tamen apta inter ſe, & cohærentia. itaq; cogito, ut

dixi, non tam refellere eius orationem, quàm ea, quæ minus intellexi, requirere. quare Balbe *tibi permitto, respondere ne mihi malis de singulis rebus quæréti ex te ea quæ parum accepi, an uniuersam audire orationem meam.* Tum Balbus, *ego uero, si quid explanari tibi uoles, respondere malo: sin me interrogare, non tam intelligendi causa, quàm refellendi; utrum uoles, faciam; uel ad singula, quæ requires, statim respondebo; uel, cum peroraris, ad omnia.* Tum Cotta, *optime, inquit. quamobrem sic agamus, ut nos ipsa ducit oratio. sed antequam de re; pauca de me. non enim mediocriter moueor auctoritate tua* Balbe, *orationeq; ea, quæ me in perorando cohortabatur, ut meminissem me &* Cottam *esse, & pontificem. quod eo credo ualebat, ut opiniones, quas à maioribus accepimus de dijs immortalibus, sacra, cerimonias, religionesq; defenderem. ego uero eas defendam, semperq; defendi: nec me ex ea opinione, quam à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. sed cum de religione agitur,* T. Coruncanum, P. Scipionem, P. Scæuolam *pontifices maximos, non* Zenonem, *aut* Cleanthem, *aut* Chrysippum *sequor; habeoq;* C. Lælium *augurem, eundem sapientem: quem potius audiam de religione dicentem in illa oratione nobili, quàm quenquam principem* Stoicorum. *cumq; omnis populi* R. *religio in sacra & in auspicia diuisa sit, tertium adiunctum sit, si quid prædictionis causa ex portentis, & monstris* Sibyllæ *interpretes, aruspicesue monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui; mihiq; ita persuasi,* Romulum *auspicijs,* Numam *sacris constitutis*

fundamenta iecisse nostræ ciuitatis: quæ nunquam profecto sine summa placatione deorum immortalium tanta esse potuisset. Habes Balbe, quid Cotta, quid pontifex sentiat. fac nunc ergo intelligam, tu quid sentias: à te enim philosopho rationem accipere debeo religionis, maioribus autem nostris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus, quam igitur à me rationem, inquit, Cotta desideras? Et ille, quadripartita, inquit, fuit diuisio tua: primum ut uelles docere deos esse: deinde quales essent: tum ab his mundum regi: postremo consulere eos rebus humanis. hæc, si recte memini, partitio fuit. Rectissime, inquit Balbus: sed expecto, quid requiras. Tum Cotta, primum quidq; uideamus, inquit: & si id est primum, quod inter omnes, nisi admodum impios, conuenit, mihi quidem ex animo exuri nõ potest, esse deos. id tamen, quod mihi persuasum est, esse deos auctoritate maiorum, cur ita sit nihil tu me doces. Quid est, inquit Balbus, si tibi persuasum est, cur à me uelis discere? Tum Cotta, quia sic aggredior, inquit, ad hanc disputationem, quasi nihil unquam audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me discipulum & integrum accipe, & ea, quæ requiro, doce. Dic igitur, quid requiras. Ego ne? primum illud, cur, quod perspicuum in istam partem, ne egere quidem oratione dixisses, quod esset conspicuum, & inter omnes constaret, de eo ipso tam multa dixeris?

Quia te quoque, inquit, animaduerti Cotta sæpe, cũ in foro diceres, quàm plurimis posses argumentis onerare iudicem, si modo eam facultatem tibi daret causa. atque hoc idem & philosophi faciunt, & ego, ut potui,

feci. tu autem, qui id quæris, similiter facis, ac si me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno assequi possim. Tum Cotta, *quàm simile istud sit, inquit, tu uideris. nam ego neque in causis, si quid est euidens, de quo inter omnes conueniat, argumentari soleo; perspicuitas enim argumentatione eleuatur: nec, si id facerem in causis forensibus, idem facerem in hac subtilitate sermonis. cur contuereris autem altero oculo, causa non esset, cum idem obtutus esset amborum, & cum rerum natura, quam tu sapientem esse uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluisset. sed quia non confidebas tam esse id perspicuum, quàm tu uelis, propterea multis argumentis deos esse docere uoluisti. mihi enim unum satis erat, ita nobis maiores nostros tradidisse. sed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationem meam cum tua ratione contendere.* Affers *hæc omnia argumenta, cur dij sint: remq; mea sententia minime dubiam, argumentando dubiam facis: mandaui enim memoriæ non numerum solum, sed etiam ordinem argumentorum tuorum. primum fuit, cum cœlum suspexissemus, statim nos intelligere esse aliquod numen, quo hæc regantur. ex hoc illud etiam,*

A*spice hoc sublime candens, quē inuocant omnes* Iouem.

quasi uero quisquam nostrum, istum potius, quàm Capitolinum, Iouem *appellet; aut hoc perspicuum sit, constetq; inter omnes, eos esse deos, quos tibi* Velleius, *multiq; præterea ne animantes quidem esse concedant. graue etiam argumentum tibi uidebatur, quòd opinio de dijs immortalibus & omnium esset, & quotidie cresce-*

ret. placet igitur, tantas res opinione stultorum iudicari, uobis præsertim, qui illos insanos esse dicatis? at enim præsentes uidemus deos, ut apud Regillum Posthumius, in Salaria Vacienus, nescio quid etiam de Locrorum apud Sagram prælio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, idest homines homine natos; & quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, sepultos esse dicit Lacedæmone: eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam Vacieno uenisse existimas, & uictoriam populi R. Vacieno potius homini rustico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauisse? ergo & illud in silice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam uestigium ungulæ, Castoris equi credis esse? non'ne mauis illud credere, quod probari potest, animos præclarorum hominum, quales isti Tyndaridæ fuerunt, diuinos esse, & æternos, quàm eos, qui semel cremati essent, equitare, & in acie pugnare potuisse? aut si hoc fieri potuisse dicis, doceas oportet quo modo nec fabellas aniles proferas. Tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellæ uidentur? non ne ab A. Posthumio ædem Castori & Polluci in foro dedicatam? non'ne S. C. de Vacieno uides? nam de Sagra Græcorum etiam est uulgare prouerbium. qui, quæ affirmant, certiora esse dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. his igitur auctoribus non'ne debes moueri? Tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas Balbe: ego autem à te rationes requiro. * Sequuntur, quæ futura sunt. effugere enim nemo id potest, quod futurum est. sæpe autem ne utile est quidem scire, quid futurum sit: miserum est enim nihil proficientem angi, nec habere ne spei quidem extremum, & tamē

commune ſolatium, præſertim cum uos ijdem fato fieri dicatis omnia: quod autem ſemper ex omni æternitate uerum fuerit, id eſſe fatum. quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? unde porrò iſta diuinatio? quis inuenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo: nec poſſum Attij Nauij, quem commemorabas, lituum contemnere. ſed qui iſta intellecta ſunt à philophis debeo diſcere, præſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur. at medici quoque, ita enim dicebas, ſæpe falluntur. quid ſimile medicina, cuius ego rationem uideo, & diuinatio? quæ unde oriatur, non intelligo. tu autem etiam Deciorum deuotionibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorum tanta iniquitas, ut placari populo R. non poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorum fuit, quod Græci στρατήγημα appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, uitæ non parcerent: rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem equo incitato ſe in hoſtes immittentem perſequeretur: id quod euenit. nam Fauni uocem equidem nunquam audiui. tibi, ſi audiuiſſe te dicis, credam. & ſi, Faunus omnino quid ſit, neſcio. non igitur adhuc, quantum quidem in te Balbe eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil docent Stoici. nam Cleanthes, ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notiones. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſceptus ex præſenſione rerum futurarum. alter ex perturbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. tertius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia.

l. philosophis

quartus ex astrorum ordine, cœliq; constantia. de præsensione diximus. de perturbationibus cœlestibus, & maritimis, & terrenis, non possumus dicere, cum ea fiant, non esse multos, qui ea metuant, & à dijs immortalibus fieri existiment. sed non id quæritur, sint ne aliqui qui deos esse putent: dij utrum sint, nec ne, quæritur. nam reliquæ causæ, quas Cleanthes affert, quarum una est de commodorum, quæ capimus, copia, altera de temporum ordine, cœliq; constantia; tum tractabuntur à nobis, cum de prouidentia deorum disputabimus; de qua plurima à te Balbe dicta sunt: eodemq; illa etiam differemus, quod Chrysippum dicere aiebas, quoniam esset aliquid in rerum natura, quod ab homine effici non posset, esse homine aliquid melius: quæq; in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas, & cum totius mundi conuenientiam consensumq; afferebas, Zenonisq; breues, & acutulas conclusiones in eam partem sermonis, quam modo dixi, differemus: eodemq; tempore illa omnia, quæ à te physice dicta sunt de ui ignea, deq; eo calore, ex quo omnia generari dicebas, loco suo quærentur: omniaq;, quæ à te nudius tertius dicta sunt, cum docere uelles deos esse, quare & mundus uniuersus, & sol, & luna, & stellæ sensum ac mentem haberent, in idem tempus reseruabo. à te autem illud etiam atque etiam quæram, quibus rationibus tibi persuadeas deos esse. Tum Balbus, equidem attulisse rationes mihi uideor: sed eas tu ita refellis, ut, cum me interrogaturus esse uideare, & ego me ad respondendum compararim, repente auertas oratio=

nem, nec des reſpondendi locum. itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere: ſed ab hac ea quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. quare, ſi uidetur, noli agere confuſe; ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur. Optime, *inquit* Cotta. *itaque quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diuiſiſti, de prima quidem diximus, conſideremus ſecundam. quæ mihi talis uidetur fuiſſe, ut cum oſtendere uelles, quales dij eſſent, oſtenderes nullos eſſe: à conſuetudine enim oculorum animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas quin mundus eſſet deus, quòd nihil in rerum natura melius eſſet, modo poſſemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cætera oculis, ſic animo hoc cernere. ſed cum mundo negas quicquam eſſe melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior: ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior. ſin autem id dicis, nihil eſſe mundo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior: non quòd difficile ſit mentem ab oculis ſeuocare: ſed quo magis ſeuoco, eo minus id, quod tu uis, poſſum mente comprehendere. nihil eſt mundo melius in rerum natura. ne in terris quidem urbe noſtra. num igitur iccirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non ſic, num iccirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? uidere oportet* Balbe, *quid tibi concedatur, non te ipſum, quod uelis, ſumere. iſtum enim locum*

l. sit

totum

totum illa uetus Zenonis breuis, & , ut tibi uidebatur, acuta conclusio dilatauit. Zeno enim ita concludit. quod ratione utitur, melius est, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. hoc si placet, iam efficies, ut mundus optime librum legere uideatur. Zenonis enim uestigijs hoc modo rationem poteris concludere. quod literatum est, id est melius, quàm quod non est literatum. nihil autem mundo melius: literatus igitur est mundus. isto modo etiam disertus, & quidem mathematicus, musicus, omni denique doctrina eruditus, postremo philosophus erit mundus. Sæpe dixti nihil fieri sine deo, nec ullam uim esse naturæ, ut sui dissimilia posset effingere. concedam, non modo animantem, & sapientem esse mundum, sed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earum quoque artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iste Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem esse. non est igitur mundus deus: & tamen nihil est eo melius, nihil est eo pulchrius, nihil salutarius, nihil ornatius aspectu, motuq; constantius. quòd si mundus uniuersus non est deus, ne stellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarum te cursus æquabiles, æterniq; delectabant: nec mehercule iniuria: sunt enim admirabili, incredibiliq; constantia. sed non omnia Balbe, quæ cursus certos, & constantes habent, ea deo potius, quàm naturæ tribuenda sunt. quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani feruore illis in locis,

Europam Libyamq́; rapax ubi diuidit unda?
quid æstus maritimi uel Hispanienses, uel Britanici, eorumq́; certis temporibus uel accessus, uel recessus, sine deo fieri non ne possunt? uide quæso, si omnis motus, omniaq;, quæ certis temporibus ordinem suum conseruant, diuina dúcimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas esse dicendum sit, quarum reuersione, & motu quid potest esse constantius? sed omnium talium rerum ratio reddenda est. quod uos cum facere non potestis, tanquam in aram, confugitis ad deum. & Chrysippus tibi acute dicere uidebatur, homo sine dubio uersutus, & callidus. uersutos eos appello, quorum celeriter mens uersatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. is igitur, si aliquid est, inquit, quod homo efficere non possit; qui id efficit, melior est homine. homo autem hæc, quæ in mundo sunt, efficere non potest: qui potuit igitur, is præstat homini. homini autem præstare quis possit, nisi deus? est igitur deus. hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uersantur. quid enim sit melius, quid præstabilius, quid inter naturam, & rationem intersit, non distinguitur. idemq́;, si dei non sint, negat esse in omni natura quicquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine esse melius, summæ arrogantiæ censet esse. sit sane arrogantis, pluris se putare quàm mundum. at illud non modo non arrogantis, sed potius prudentis, intelligere se habere sensum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. & si domus pulchra sit,

intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam esse, non muribus. sic igitur mundum deorum domum existimare debemus. ita prorsus existimarem, si illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, si nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. nisi uero loqui solem cum luna putamus, cum propius accesserit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras existimat. naturæ ista sunt Balbe, naturæ non artificiose ambulantis, ut ait Zeno; quod quidem quale sit, iam uidebimus; sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. itaq; illa mihi placebat oratio de conuenientia, consensúq; naturæ, quam quasi cognatione continuatam conspirare dicebas. illud non probabam, quòd negabas id accidere potuisse, nisi ea uno diuino spiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus, non deorum: estq; in ea iste quasi consensus, quam συμπάθειαν Græci uocant: sed ea, quo sua sponte maior est, eo minus diuina ratione fieri existimanda est. illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum dissoluitis? si nullum corpus immortale sit, nullum esse corpus sempiternum: corpus autem immortale nullum esse, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, distrahíq; non possit. cumq; omne animal patibilem naturam habeat, nullum est eorum, quod effugiat accipiendi aliquid extrinsecus, id est quasi ferendi & patiendi necessitatem. & si omne animal mortale est, nullum est immortale. & si omne animal

ſecari ac diuidi poteſt, nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendam uim externam & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti & æris. ſimiliter igitur, ſi omnia, quæ ſunt, ex quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut nobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. at ſi eſſet corpus aliquod immortale, non eſſet omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit: etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quod non intereat: nam & terrenum omne diuiditur; & humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidiq́; poſſit: ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturaq; cedens eſt maxime & diſſipabilis. præterea omnia hæc tum intereunt, tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe uertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere æther, cumq́; eadem uiciſſim retro commeant. quòd ſi ea intereunt ex quibus conſtat omne animal, nullum eſt animal ſempiternum. & ut hæc omittamus, tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neq; natum unquam ſit, & ſemper ſit futurum: omne enim animal ſenſus habet: ſentit igitur & calida, & frigida, & dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu iucunda accipe=

re,& non accipere contraria : ſi igitur uoluptatis ſen-
ſum capit,doloris etiam capit : quod autem dolorem ac-
cipit, id accipiat etiam interitum neceſſe eſt : omne igi-
tur animal confitendum eſt eſſe mortale . præterea, ſi
quid eſt, quod nec uoluptatem ſentiat, nec dolorem,id
animal eſſe non poteſt . ſin autem quod animal eſt, id
illa neceſſe eſt ſentiat : & quod ea ſentiat, non poteſt
eſſe æternum ; & omne animal ſentit : nullum igitur
animal eſt æternum . præterea nullum poteſt eſſe ani-
mal, in quo non & appetitio ſit, & declinatio natura-
lis . appetuntur autem quæ ſecundum naturam ſunt,
declinantur contraria : & omne animal appetit quæ-
dam, & fugit à quibuſdam . quod autem refugit, id
contra naturam eſt : & quod eſt contra naturam,id ha
bet uim interimendi : omne ergo animal intereat neceſ-
ſe eſt . innumerabilia ſunt,ex quibus effici,cogiq; poſſit,
nihil eſſe quod ſenſum habeat, quin id intereat . etenim
ea ipſa,quæ ſentiuntur,ut frigus,ut calor,ut uoluptas,
ut dolor, ut cætera,cum amplificata ſunt, interimunt :
nec ullum animal eſt ſine ſenſu : nullum igitur animal
eſt æternum . etenim aut ſimplex eſt natura animantis, 34
ut uel terrena ſit, uel ignea, uel animalis, uel humida ;
quod quale ſit, ne intelligi quidem poteſt : aut concreta
ex pluribus naturis, quarum ſuum quæq; locum ha-
beat, quo naturæ ui efferatur, alia infimum, alia ſum-
mum, alia medium . hæc ad quoddam tempus cohærere
poſſunt, ſemper autem nullo modo poſſunt : neceſſe eſt
enim, ſuum quæq; in locum natura rapiatur . nullum
igitur animal eſt ſempiternum . ſed omnia ueſtri Balbe
ſolent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor,

ſequentes : quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. uos autem ita dicitis, omnem uim eſſe ignem : itaq; & animantes, cum calor defecerit, tum interire; & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore. quamobrem id quidem commune eſt de calido : ueruntamen uideamus exitum. ita uultis opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura, atque mundo, præter ignem : qui magis, quàm præter animam? unde animantium quoq; conſtet animus, ex quo anima dicitur. quo modo autem, hoc quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animum, niſi ignem? probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne, atq; anima temperatum. quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus : non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. rurſus eadem dici poſſunt. quicquid eſt enim quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem, & dolorem : ad quem autem dolor ueniat, ad eũdem etiam interitum uenire. ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum. quid enim? non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtu indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunam, reliqua aſtra, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamq; cauſam Cleanthes affert, cur ſe ſol referat, nec longius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemq; brumali, ne longius diſcedat à cibo. hoc totum quale ſit, mox. nunc autem con=

cludatur, illud, quod interire possit, id æternum non esse natura: ignem autem interiturum esse, nisi alatur: non esse igitur natura ignem sempiternum. qualem autem deum intelligere nos possumus nulla uirtute præditum? quid enim? prudentiam ne deo tribuemus? quæ constat ex scientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est delectu bonorum, & malorum? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obscura assequamur. at obscurum deo nihil potest esse. nam iustitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim societas & communitas, ut uos dicitis, iustitiam procreauit. temperantia autem constat ex prætermittendis uoluptatibus corporis: cui si locus in cœlo est, est etiam uoluptatibus: nam fortis deus intelligi qui potest? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. nec ratione igitur utentem, nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui possumus? nec uero uulgi atque imperitorum inscitiam despicere possum, cum ea considero, quæ dicuntur à Stoicis. sunt enim illa imperitorum. piscem Syri uenerantur. omne ferè genus bestiarum Aegyptij consecrauerunt. iam uero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leucotheam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cuncta Græcia, Herculem, Aesculapium, Tyndaridas: Romulum nostri, aliosq; complures: quos quasi nouos & ascriptitios ciues in cœlum receptos putãt. hæc igitur indocti. quid uos philosophi? qui meliora? omitto illa: sunt

coll. 39.

enim præclara. sit sanè deus ipse mundus. hoc credo
illud esse

» sublime candens, quem inuocant omnes Iouem.

quare igitur plures adiungimus deos? quanta autem est
eorum multitudo? mihi quidem sanè multi uidentur:
singulas enim stellas numeras deos, easq; aut beluarum
nomine appellas, ut capram, ut lupam, ut taurum, ut
leonem; aut rerum inanimatarum, ut argon, ut aram,
ut coronam. sed ut hæc concedantur, reliqua qui tan=
dem non modo concedi, sed omnino intelligi possunt?
cum fruges Cererem, uinum Liberum dicimus, genere
nos quidem sermonis utimur usitato: sed ecquem tam
amentem esse putas, qui illud, quo uescatur, deum cre=
dat esse? Nam quos ab hominibus peruenisse dicis ad
deos, tu reddes rationem quemadmodum idem fieri po=
tuerit, aut cur fieri desierit, & ego discam libenter.
quo modo nunc quidem est, non uideo quo pacto ille, cui
in monte Oetæo illatæ lampades fuerunt, ut ait Accius,
in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit.
quem tamen Homerus conueniri apud inferos facit ab
Vlyxe, sicut cæteros, qui excesserant uita. quanquam,
quem potissimum Herculem colamus, scire sanè ue=
lim: plures enim tradunt nobis ij, qui interiores scru
tantur & reconditas literas: antiquissimum Ioue na=
tum, sed antiquissimo item Ioue: nam Ioues quoq; plu=
res in priscis Græcorum literis inuenimus. ex eo igitur
& Lisyto est is Hercules, quem concertauisse cum Apol=
line de tripode accepimus. alter traditur Nilo natus
Aegyptius: quem aiunt Phrygias literas conscripsisse.
tertius est ex Idæis indigenis: cui inferias afferũt. quar=

tus Iouis est, Asteriæ Latonæ sororis, quem Tyrij maxi me colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. quintus in India, qui Belus dicitur. sextus hic ex Alcumena, quem Iuppiter genuit, sed tertius Iuppiter: quoniam, ut iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. quando enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didicisse de colendis dijs immortalibus iure pontificio, & maiorum more capedunculis ijs, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum. si enim uos sequar, dic, quid ei respondeam, qui me sic roget. si dij sunt, sunt ne etiam Nymphæ deæ? si Nymphæ, Panisci etiam & Satyri. hi autem non sunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. at earum templa sunt publice uota, & dedicata. quid igitur? ne cæteri quidem ergo dij, quorum templa sunt dedicata. age porrò, Iouem & Neptunum deum numeras: ergo etiam Orcus frater eorum deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij putandi. at id quidem repudiandum: ne Orchus quidem igitur. quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carneades agebat, non ut deos tolleret: quid enim philosopho minus conueniens? sed ut Stoicos nihil de dijs explicare conuinceret. itaque insequebatur. quid enim, aiebat, si ij fratres sunt in numero deorum, num de patre eorum Saturno negari potest? quem uulgo maxime ad occidentem colunt. qui si est deus, patrem quoque eius Cœlum esse deum confitendum est. quod si ita est, Cœli quoque parentes dij habendi sunt, Aether, & Dies, eorumq; fratres, & sorores: qui à genealogijs antiquis sic nominā-

tur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum, ſenectus, mors, tenebræ, miſeria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parcæ, Heſperides, ſomnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. aut igitur hæc monſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda. quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros deos eſſe dices, de Hercule, Aeſculapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? at hi quidem coluntur æque atque illi, apud quoſdam etiam multo magis. ergo hi dij ſunt habendi mortalibus nati matribus. quid Ariſtæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorum numero? quid quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in iure ciuili, qui eſt de matre libera, liber eſt: item iure naturæ, qui de dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt. itaq; Achillem Aſtypalea inſula ſanctiſſimum colit. qui ſi deus eſt: & Orpheus, & Rheſus dij ſunt matre muſa nati. niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. ſi hi dij non ſunt, quia nuſquam coluntur; quo modo illi ſunt? uide igitur, ne uirtutibus hominum iſti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque Balbe uiſus es dicere. quo modo autem potes, ſi Latonã deam putes, Hecatem non putare, quæ matre Aſteria eſt ſorore Latonæ? an hæc quoque dea eſt? uidimus enim eius aras delubraq; in Græcia. ſin hæc dea eſt, cur non Eumenides? quæ ſi deæ ſunt, quarum & Athenis fanũ eſt, & apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, & uindices facinorum, & ſcelerum. quòd ſi tales dij ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putanda eſt: cui, cũ

fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere solemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à nascentibus Natio nominata est. ea si dea est, dij omnes illi, qui commemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam spes, moneta, omniaq; quæ cogitatione nobismet ipsis possumus fingere. quod si uerisimile non est: ne illud quidem est, hæc unda fluxerunt. quid autem dicis? si dij sunt illi, quos colimus, & accepimus: cur non eodem in genere Serapim, Isimq; numeremus? quod si facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aspidas, crocodilos, pisces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas in deorum numero reponemus. quæ si reijciamus, illa quoque unde hæc nata sunt, reijciemus. quid deinde? Ino dea dicetur quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia: Circe autem, & Pasiphae è Perseide Oceani filia natæ, patre sole, in deorum numero non habebuntur? quanquam Circem quoque coloni nostri Circeienses religiose colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeæ respondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata est. quid huius Absyrto fratri, qui est apud Pacuuium Egialeus? sed illud nomen ueterum literis usitatius. qui si dij non sunt, uereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, & Trophonius? nostri quidem publicani, cum essent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege censoria, negabant immortales esse ullos, qui aliquando homines fuissent. sed si sunt hi dij, est certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, & sacerdotem.

l. unde

om. 49.
edi.

quem si deum facimus, quid aut de Codro dubitare possumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod si probabile non est: ne illa quidem superiora, unde hæc manant, probanda sunt. atque in plerisque ciuitatibus intelligi potest, augendæ uirtutis gratia, quo libentius Reip. causa periculum adiret optimus quisque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam: ob eam enim ipsam causam Erichtheus Athenis, filiæq; eius in numero deorum sunt. itemq; Leonaticum est delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, à quo est urbs illa condita, q̃ quenquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei molestus Alabãdum deum esse confirmaret, Herculem negaret, ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus. Illa autem Balbe, quæ tu à cœlo, astrisq; ducebas, quàm longe serpant, non uides: solem deum esse, lunamq;: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianam putant. quòd si luna dea est: ergo etiam lucifer, cæteræq; errantes numerum deorum obtinebunt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus species non in deorum numero reponatur? est enim pulcher, & ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur esse nata. cuius si diuina natura est, quid facies nubibus? arcus enim ipse ex nubibus efficitur quodam modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperisse dicitur. quòd si nubes retuleris in deos, referendæ certe erunt tempestates, quæ populi R. ritibus consecratæ sunt. ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines sunt dij putan=

di. nostri quidem duces mare ingredientes immolare hostiam fluctibus consueuerunt. tum si est Ceres à gerendo, ita enim dicebas: terra ipsa dea est, & ita habetur: quæ est enim alia Tellus? sin terra: mare etiam; quem Neptunum esse dicebas: ergo & flumina, & fontes. itaque & fontis delubrum Marso ex Corsica dedicauit: & in augurum precatione Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, alia propinquorum fluminum nomina uidemus. ergo hoc aut in immensum serpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio superstitionis probabitur. nihil ergo horum probandum est. Dicamus igitur Balbe oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominum genere in cœlum translatos non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sanctéq; ueneramur. Principio Ioues tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & secundum natos in Arcadia, alterum patre Aethere, ex quo etiam Proserpinam natam ferunt, & Liberum; alterum patre Cœlo, qui genuisse Mineruam dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium Cretensem Saturni filium: cuius in illa insula sepulcrum ostenditur. διόσκουροι etiam apud Graios multis modis nominantur. primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Ioue Rege antiquissimo, & Proserpina nati, Tricopatreus, Eubuleus, Dionysius. secundi Ioue tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. tertij dicuntur à non nullis Aleo, & Melampus, Emolus, Atrei filij, qui Pelope natus fuit. iam musæ primæ quatuor, natæ Ioue altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. secundæ Ioue tertio, & Mnemosine procreatæ nouem.

tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ & Antiopa: quas Pie=
ridas, & Pierias solent poetæ appellare, iisdem nomi=
nibus, eodem numero, quo proximæ superiores. cumq́;
tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas: Soles ip=
si quàm multi à theologis proferuntur? unus eorum Io
ue natus, nepos Aetheris: alter Hiperione: tertius Vul=
cano, Nili filio: cuius urbem Aegyptij uolunt esse eam,
quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis
temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, auum Ia=
lysi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur
Aeetam & Circem procreauisse. Vulcani item, pri=
mus Cœlo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cu=
ius in tutela Athenas antiqui historici esse uoluerunt. se
cundus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem
custodem esse Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue,
& Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse.
quartus Menalio natus, qui tenuit insulas propter Si=
ciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur. Mercurius unus
Cœlo patre, Die matre natus: cuius obscœnius excita=
ta natura traditur, quòd aspectu Proserpinæ commo=
tus sit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui sub
terris habetur: idem Trophonius. tertius Ioue tertio
natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum fe=
runt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas ha=
bent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ, qui
Argum dicitur interemisse, ob eamq́; causam Aegypto
præfuisse, atque Aegyptijs leges & literas tradidisse.
hunc Aegyptij Thoyth appellant: eodemq́; nomine anni
primus mensis apud eos uocatur. Aesculapiorum pri=
mus Apollinis, quem Arcades colunt, qui specillum

inueniſſe, primusq; uulnus obligauiſſe dicitur. ſecundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi, & Arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentisq; euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe à Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quem paulo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferunt aduenisſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ item plures: prima Iouis, & Proſerpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuiſſe dicitur. ſecunda notior: quam Ioue tertio & Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primum è Ioue, & Proſerpina natum: ſecundum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium Caprio patre; eumq; Regem Aſiæ præfuiſſe dicunt; cuius Abazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum, & Thione; à quo Trieterides conſtitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quæ nupſit Vulcano. ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq; concepta: quæ Aſtarte uocatur: quam Adonidi nupſiſſe

traditum est. Minerua prima, quam Apollinis matrem supra diximus. secunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitem colunt. tertia illa, quam Ioue generatam supra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quinta Pallantis: quæ patrem dicitur interemisse uirginitatem suam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: secundus Mercurio & Venere secunda: tertius quidem est Anteros Marte & Venere tertia. atque hæc quidem, atque eiusmodi ex uetere Græciæ fama collecta sunt. quibus intelligis resistendum esse, ne perturbentur religiones. uestri autem non modo hæc non refellunt, uerum etiam confirmant, interpretando quorsum quidq; pertineat. Sed eò iam, unde huc digressi sumus, reuertamur. Num censes igitur subtiliore ratione opus esse ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, spem, uirtutem, honorem, uictoriam, salutem, concordiam, cæteraque eiusmodi rerum uim habere uidemus, non deorum. aut enim in nobismet insunt ipsis, ut mens, ut fides, ut uirtus, ut concordia: aut optandæ nobis sunt, ut honos, ut salus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam consecrata simulacra. quare autem in his uis deorum insit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime est fortuna numeranda: quam nemo ab inconstantia & temeritate seiunget: quæ digna certe non sunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exectum à filio Cœlum, uinctum itidem à filio Saturnum. hæc,

& alia

& alia generis eiusdem ita defenditis, ut ij, qui ista finxerunt, non modo non insani, sed etiam fuisse sapientes uideantur. in enodandis autem nominibus, quod miserandum sit, laboratis. Saturnus, quia se saturat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres à gerendo. quàm periculosa consuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis una litera explicare unde ductum sit. in quo quidem magis tu mihi natare uisus es, quàm ipse Neptunus. magnam molestiam suscepit, & minime necessariam primus Zeno, post Cleanthes, deinde Chrysippus, commentitiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quiq; ita appellati sint, causas explicare. quod cum facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem se habere, atque hominum opinio sit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur: Febris enim fanum in Palatio, & ædem Larum, & aram male Fortunæ Esquilijs consecratam uidemus. omnis igitur talis à philosophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus disputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipse quid sentiam, non habeo autem quid tibi assentiar. Neptunum esse dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere. istam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere animo, sed

l. quidq; ita appellatum sit, causas

l. malæ

ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. itaq; aliunde mihi quærendum eſt, ut, & eſſe deos, & quales ſint, diſcere poſſim, quàm qualis tu eos eſſe uelis. Videamus ea, quæ ſequuntur: primum deorum ne prouidentia mundus regatur: deinde conſulant ne rebus humanis: hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo. de quibus, ſi uobis uidetur, accuratius diſſerendum puto. Mihi uero, inquit Velleius, ualde uidetur: nam & maiora expecto; & his, quæ dicta ſunt, uehementer aſſentior. Tum Balbus, interpellare te, inquit, Cotta nolo: ſed ſumemus tempus aliud: efficiam profecto ut fateare.

ſed.

multa deſunt

" Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio.
" Nam ut ego illis ſupplicarem tanta blandiloquentia?

Niobe parum ne ratiocinari uidetur, & sibi ipsa nefariam pestem machinari? illud uero quàm callida ratione,

» Qui uolt quod uolt, ita dat se res ut operam dabit:
qui est uersus omnium seminator malorum:
» Ille transuersa mente mihi hodie tradidit repagula, expunge hodie
» Quibus ego iram omnem recludam, atq; illi perniciem dabo;
» Mihi mœrores, illi luctum; exitium illi, exilium mihi.

hanc uidelicet rationem, quam uos diuino beneficio homini solum tributam dicitis, bestiæ non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum simus affecti? atq; eadem Medea patrem, patriamq; fugiens:

» Postquam pater appropinquat, iamq;, penè ut comprehendatur, parat,
» Puerum interea obtruncat, membraq; articulatim diuidit,
» Perq; agros passim dispergit corpus: id ea gratia,
» Vt, dum nati dissipatos artus captaret parens,
» Ipsa interea effugeret; illum ut mœror tardaret sequi,
» Sibi salutem ut familiari pareret paricidio.

huic ut scelus, sic nec ratio quidem defuit. quid ille funestas epulas fratri comparans, non ne uersat huc & illuc cogitatione rationem?

» Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
» Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

nec tamen ille ipse est prætereundus, qui non sat habuit coniugem illexisse in stuprum: de quo recte & uerissime loquitur Atreus.

» Quod re in summa summum esse arbitror

» Periclum, matres coinquinari, regiam
» Contaminari stirpem, admisceri genus.
at id ipsum q̃ callide, qui regnum adulterio quæreret?
» Addo (inquit) huc, quòd mihi portento cœlestum pater
» Prodigium misit regni stabilimen mei,
» Agnum inter pecudes aurea clarum coma
» Quondam Thyestem clepere ausum esse è regia:
» Qua in re adiutricem coniugem cepit sibi.

uidetur ne summa improbitate usus non sine summa esse ratione? nec uero scena solum referta est his sceleribus, sed multo uita communis penè maioribus. sentit domus uniuscuiusq;, sentit forum, sentit curia, campus, socij, prouinciæ, ut, quemadmodum ratione recte fiat, sic ratione peccetur. alterum & à paucis, & raro, alterum & sæpe, & à pluribus: ut satius fuerit nullam omnino nobis à dijs immortalibus datam esse rationem, quàm tanta cum pernicie datam. ut uinum ægrotis, quia prodest raro, nocet sæpissime, melius est non adhibere omnino, quàm spe dubiæ salutis in apertam perniciem incurrere: sic haud scio, an melius fuerit, humano generi motum istum celerem cogitationis, acumen, solertiam, quam rationem uocamus, quoniam pestifera sit multis, admodum paucis salutaris, non dari omnino, quàm tam munifice & tam large dari. quamobrem si mens uoluntasq; diuina iccirco consuluit hominibus, quòd ijs largita est rationem: ijs solis consuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, si modo ulli sunt, esse paucos. non placet autem, paucis à dijs immortalibus esse consultum: sequitur ergo, ut nemini consultum sit. huic loco sic soletis occurrere, non iccirco non optime nobis à dijs

esse prouisum, quòd multi eorum beneficio peruerse uterentur: etiam patrimonijs multos male uti, nec ob eam causam eos beneficium à patribus nullum habere. quis istuc negat? aut quæ est in collatione ista similitudo? nec enim Herculi Deianira nocere uoluit, cum ei tunicam sanguine Cẽtauri tinctam dedit; nec prodesse Phæreo Iasoni is, qui gladio uomicam eius aperuit, quam sanare medici non poterant: multi enim, etiam cum obesse uellent, profuerunt, & cum prodesse, obfuerunt. ita non fit, ex eo quod datur, ut uoluntas eius, qui dederit, appareat: nec, si is, qui accepit, bene utitur, iccirco is, qui dedit, amice dedit. quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus aut suscipitur nisi consilio capto, aut sine animi motu & cogitatione, id est ratione perficitur? nã omnis opinio ratio est, & quidem bona ratio, si uera; mala autem, si falsa est opinio. sed à deo tantum rationem habemus, si modo habemus; bonam autem rationem, aut non bonam, à nobis: non enim, ut patrimonium relinquitur, sic ratio homini est beneficio deorum data. quid enim potius hominibus dedissent, si ijs nocere uoluissent? iniustitiæ autem, intemperantiæ, timiditatis quæ semina essent, si his uitijs ratio non subesset? Medea modo & Atreus cõmemorabantur à nobis, heroicæ personæ, inita, subductáq; ratione, nefaria scelera meditantes. quid leuitates comicæ, parum ne semper in ratione uersantur? parum ne subtiliter disputat ille in Eunucho?

" =quid igitur faciam?
" Exclusit, reuocat: redeam? non, si me obsecret.

ille uero in Synephebis Academicorum more contra communem opinionem non dubitat pugnare ratione, qui in

amore summo, summáq; inopia suaue esse dicit

» Parentem habere auarum, illepidum, in liberos
» Difficilem, qui te nec amet, nec studeat tui.

atq; huic incredibili sententiæ ratiunculas suggerit:

» Aut tu illum fructu fallas: aut per literas
» Auertas aliquod nomen: aut per seruolum
» Percutias pauidum: postremo, à parco patre
» Quod sumas, quanto dissipas libentius?

idémq; facilem & liberalem patrem incommodum esse amanti filio disputat: quem

» Neq; quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,
» Nec quem dolum ad eum, néq; machinam commoliar,
» Scio quicquam: ita omnes meos dolos, fallacias,
» Præstigias præstrinxit commoditas patris.

quid ergo isti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præstigiæq;? num sine ratione esse potuerunt? ò præclarum munus deorum: ut Phormio possit dicere:

» Cedò senem: iam instructa mihi sunt in corde consilia omnia.

sed exeamus è theatro: ueniamus in forum: sessum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabularium incenderit. quod facinus occultius? at se Q. Sosius, splendidus eques R. ex agro Piceno, fecisse confessus est. qui transcripserit tabulas publicas? id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sexprimorum imitatus est. quid hoc homine solertius? cognosce alias quæstiones, auri Tolosani, coniurationis Iugurthinæ. repete superiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: posteriora de incestu rogatione Peducea: tum hæc quotidiana, sicæ, uenena, peculatus, testamentorum etiam lege noua quæ=

ſtiones. inde illa actio, Ope conſilioq; tuo furtum aio factum eſſe: inde tot iudicia de fide mala, tutelæ, mandati, pro ſocio, fiduciæ; reliqua, quæ ex empto, aut uendito, conducto, aut locato contra fidem fiunt: inde iudicium publicum rei priuatæ lege Lectoria: inde euerriculum malitiarum omnium, iudicium de dolo malo: quod C. Aquilius familiaris noſter protulit. quem dolum idem Aquilius tum teneri putat, cum aliud ſit ſimulatum, aliud actum. hanc igitur à dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam? ſi enim rationem hominibus dij dederunt: & malitiam dederunt: eſt enim malitia uerſuta, & fallax nocendi ratio. ijdem autem dij fraudem dederunt, facinus, cæteraq;, quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione, nec effici poteſt. utinam igitur, ut illa anus optat,

" = ne in nemore Pelio ſecuribus

" Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:

ſic iſtá calliditatem hominibus dij ne dediſſent: qua perpauci bene utuntur: qui tamen ipſi ſæpe à male utentibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc diuinum rationis, et conſilij, ad fraudem hominibus, non ad bonitatem impertitum eſſe uideatur. ſed urgetis identidem, hominum eſſe iſtam culpã, non deorũ. ut ſi medicus grauitatem morbi, gubernator uim tempeſtatis accuſet. etſi hi quidem homunculi, ſed tamen ridiculi. quis enim te adhibuiſſet, dixerit quiſpiam, ſi iſta non eſſent? contra deum licet diſputare liberius. in hominum uitijs ais eſſe culpam. eam dediſſes hominibus rationem, quæ uitia culpamq; excluderet. ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradendi

relinquimus: qua possumus falli, deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium sustulit? aut Neptunus, cum Theseus Hyppolitum perdidit, cum ter optandi à Neptuno patre habuisset potestatem? poetarum ista sunt: nos autem philosophi esse uolumus rerum auctores, non fabularum. atq; ij tamen ipsi dij poetici si scissent perniciosa fore illa filijs, peccasse in beneficio putarentur. &, si uerum est quod Aristo Chius dicere solebat, nocere audientibus philosophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: posse enim asotos ex Aristippi, acerbos è Zenonis schola exire: prorsus, si qui audierunt, uitiosi essent discessuri, quòd peruerse philosophorum disputationem interpretarentur: tacere præstare philosophis, q̃ ijs, qui se audissent, nocere. sic, si homines rationem bono consilio à dijs immortalibus datam, in fraudem malitiamq; conuertunt; non dari illam, quàm dari humano generi, melius fuit. ut si medicus sciat eum ægrotum, qui iussus sit uinum sumere, meracius sumpturum, statimq; periturum, magna sit in culpa: sic uestra ista prouidentia reprehendenda, quæ rationem dederit ijs, quos scierit ea peruerse, & improbe usuros. nisi forte dicitis eam nesciuisse. utinam quidem. sed non audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. sed hic quidem locus concludi iam potest. nam si stultitia consensu omnium philosophorum maius est malum, quàm si omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur; sapientiam autem nemo assequitur: in summis malis omnes sumus, quibus uos optime cõsultum à dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil interest, utrum nemo ualeat, an nemo possit ualere: sic nõ intelligo, quid

intersit, utrum nemo sit sapiens, an nemo esse possit. ac nos quidem nimis multa de re apertissima. Telamon autem uno uersu locum totum conficit, utrum dij homines negligant:

Nā si curent, bene bonis sit, male malis: quod nunc abest.

debebant illi quidem omnes bonos efficere, siquidem hominum generi consulebant. sin id minus; bonis quidem certe consulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortissimos, & optimos uiros, in Hispania Pœnus oppressit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannæ sustulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus est præbitum? cur Africanum domestici parietes nō texerunt? sed hæc uetera, & alia permulta. propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocentissimus, idemq́; doctissimus, P. Rutilius in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suæ Drusus? cur temperantiæ, prudentiæq́; specimen ante simulacrum Vestæ pontifex maximus est Q. Scæuola trucidatus? cur etiam ante tot ciuitatis principes à Cinna interempti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate uirum mori potuit iubere? dies deficiat, si uelim numerare quibus bonis male euenerit; nec minus, si commemorem, quibus improbis optime. cur enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suæ senex est mortuus? cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impedíriq́;, ne tot summos uiros interficeret, quàm ipsum aliquando pœnas dare. summo cruciatu, supplicioq́; Varius homo importunissimus perijt: sed, quia Drusum ferro, Metellum

ueneno ſuſtulerat, illos conſeruari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pendere. duo de XL Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ & beatiſſimæ ciuitatis. quàm multas ante hunc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas ſuſtulit, multis quidem ante cruciatis, & necatis. & prædones multi ſæpe pœnas dant: nec tamen poſſumus dicere non plures captiuos acerbe, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democritium à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus, Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid dicam de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo Platonem legens. uides ne igitur, deorum iudicio, ſi uident res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quòd in illa fortuna tam diu uiueret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilauiſſet, nauigabat Syracuſas: iſq; cum ſecundiſſime curſum teneret, uidetis ne, inquit, amici, quàm bona à dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur? atque homo acutus, cum bene, planeq; percepiſſet, in eadem ſententia perſeuerabat. qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum ueniſſet Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubijs Carthaginenſium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus eſt, æſtate graue eſſe aureum amiculum, hieme frigidum: eiq; laneum pallium iniecit, cum id eſſe aptum ad omne anni tempus diceret. idemq; Aeſculapij Epidauri barbam auream demi iuſſit: neque enim conuenire, barbatum eſſe filium, cum

in omnibus fanis pater imberbis esset. iam mensas argenteas de omnibus delubris iussit auferri: in quibus quòd more ueteris Græciæ inscriptum esset bonorum deorum, uti se eorum bonitate uelle dicebat. idem uictoriolas aureas, & pateras, coronasq;, quæ simulacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine dubitatione tollebat, eaq; se accipere, non auferre dicebat: esse enim stultitiam, à quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle sumere. eundemq; ferunt hæc, quæ dixi, sublata de fanis in forum protulisse, & per præconem uendidisse; exactaq; pecunia, edixisse, ut, quod quisque à sacris haberet, id ante diem certam in suum quidq; fanum referret: ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. hunc igitur nec Olympius Iuppiter fulmine percussit, nec Aesculapius misero diuturnoq; morbo intabescentem interemit; atque in suo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus est; eamq; potestatem, quam ipse per scelus erat nactus, quasi iustam, & legitimam hæreditatis loco filio tradidit. inuita in hoc loco uersatur oratio: uidetur enim auctoritatem afferre peccandi: & recte uideretur, nisi & uirtutis, & uitiorum sine ulla diuina ratione graue ipsius conscientiæ pondus esset. qua sublata, iacent omnia. ut enim nec domus, nec Resp. ratione quadam, & disciplina designata uideatur, si in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec supplicia peccatis: sic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla est, si in ea discrimen nullum est bonorum, & malorum. at enim minora dij negligunt, neque agellos singulorum, nec uiticulas persequuntur, nec, si

uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animaduertendum fuit. ne in regnis quidem Reges omnia minima curant. ſic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. atque hoc quidem omnes mortales ſic habent, externas commoditates, uineta, ſegetes, olíueta, ubertatem frugum, & fructuum, omnem denique commoditatem, proſperitatemq; uitæ à dijs ſe habere: uirtutem autem nemo unquam acceptam deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſumus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum dijs gratias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbitramur. num quis, quòd bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at quòd diues, quòd honoratus, quòd incolumis. Iouemq; optimum maximum ob eas res appellant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quanquam Pythagoras, cum in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaſſe dicitur. ſed id quidem non credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne aram ſangui ne aſpergeret. ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis menti delubra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamen hæc in nobis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ fa-

cultas à dijs expetenda est.improborum igitur prosperi=tates, secundæq; res redarguunt (ut Diogenes dicebat) uim omnem deorum, ac potestatem. at non nunquam bonos exitus habent boni. eos quidem ascribimus, attri=buimusq; sine ulla ratione dijs immortalibus. at Diago=ras, cum Samothraciam uenisset, atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana ne gligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, quàm multi uotis uim tempestatis effugerint, in portumq; sal ui peruenerint? ita fit, inquit: illi enim nusquam picti sunt, qui naufragium fecerunt, in mariq; perierunt. idemq;, cum ei nauiganti uectores aduersa tempestate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria sibi illud ac=cidere, qui illum in eandem nauem recepissent: ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantes, quæsiuitq;, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederent. sic enim sese res habet, ut ad prosperam, aduersam'ue for tunam, qualis sis, aut quemadmodum uixeris, nihil in=tersit. non animaduertunt, inquit, omnia dij: ne Re=ges quidem. quid est simile? Reges enim si scientes præ=termittunt, magna culpa est. at deo ne excusatio qui=dem est inscientiæ: quem uos præclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum esse, ut, etiam si quis morte pœnas sceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à posteris. ò miram æquitatem deorum. ferret ne ulla ciuitas latorem istiusmodi legis, ut condem naretur filius, aut nepos, si pater, aut auus deliquisset? qui nam Tantalidarum internecioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili pœnis luen=dis dabitur satietas supplicij? utrum poetæ Stoicos de=

prauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim: portenta enim & flagitia ab utrisque dicuntur: neque enim, quem Hipponactis iambus læserat, aut qui erat Archilochi uersu uulneratus, à deo immissum dolorem, non conceptum à se ipso continebat: nec, cum Aegisthi libidinem, aut cum Paridis uidemus, à deo causam requirimus, cum culpæ penè uocem audiamus: nec ego multorum ægrorum salutem non ab Hippocrate potius, quàm ab Aesculapio datam iudico: nec Lacedæmoniorum disciplinam dicam unquã ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Crytolaus inquam euertit Corinthum, Carthaginem Asdrubal. hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino irasci posse negatis deum. at subuenire certe potuit, & conseruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipsi dicere soletis, nihil esse quod deus efficere non possit, & quidem sine labore ullo: ut enim hominum membra nulla contentione, mente ipsa, ac uoluntate moueantur, sic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq; posse. neque id dicitis superstitiose, atque aniliter, sed physica, constantiq; ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia sint, totam esse flexibilem, & commutabilem, ut nihil sit, quod non ex ea quamuis subito fingi, conuertiq; possit: eius autem uniuersæ fictricem, & moderatricem diuinam esse prouidentiam: hanc igitur, quocunque se moueat, efficere posse quicquid uelit. itaque aut nescit, quid possit: aut negligit res humanas: aut, quid sit optimũ, nõ potest iudicare. non curat singulos homines. non mirum: ne ciuitates quidem. non has: ne na=

tiones quidem, & gentes. quòd si has etiam contemnet, quid mirum est, omne ab ea genus humanum esse contemptum? sed quo modo ijdem dicitis, non omnia deos persequi, qui ijdem uultis, à dijs immortalibus homini= exp. qui bus dispartiri, ac diuidi somnia? icirco somnia hæc tecum, quia uestra est de somniorum ueritate sententia. atque ijdem etiam uota suscipi dicitis oportere. nempe singuli uouent. audit igitur mens diuina etiam de singulis. uidetis ergo, eam non esse tam occupatam, quàm putabatis? fac esse distentam, cœlum uersantem, terram tuentem, maria moderantem. cur tam multos deos nihil agere & cessare patitur? cur non rebus humanis aliquos ociosos deos præfecit? qui à te Balbe innumerabiles explicati sunt. hæc ferè dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerem, sed ut intelligeretis, quàm esset obscura, & quàm difficiles explicatus haberet. Quæ cum dixisset Cotta, finem fecit. Lucilius autem, uehementius, inquit, tu quidem Cotta inuectus es in meram Stoicorum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis sanctissime & prouidentissime constituta est. sed quoniam aduesperascit, dabis diem nobis aliquem, ut contra ista dicamus: est enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proq; urbis muris, quos uos pontifices sanctos esse dicitis, diligentiusq; urbem religione, quàm ipsis mœnibus cingitis. quæ deseri à me, dum quidem spirare potero, nefas iudico. Tum Cotta, ego uero & opto redargui me Balbe: & ea, quæ disputaui, disserere malui, quàm iudicare: & facile me à te uinci posse, certo scio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam somnia putet ad

nos mitti ab Ioue. quæ ipsa tamen tam leuia non sunt, quàm est Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cum essent dicta, ita discessimus, ut Velleio Cottæ disputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis similitudinem uideretur esse propensior.

M. TVLLII

coll.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER I.

Vetus opinio est, iam usq; ab heroicis ducta temporibus, eaq; & populi R. & omnium gentium firmata consensu, uersari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id est præsensionem, & scientiam rerum futurarum. magnifica quædam res, & salutaris, si modo est ulla, quæq; proxima ad deorum uim natura mortali possit accedere. itaq; ut alia nos melius multa, quàm Græci: sic huic præstantissimæ rei nomen nostri à diuis, Græci, ut Plato interpretatur, à furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo neq; tam humanam, atq; doctam, neq; tam immanem, tamq; barbaram, quæ non significari futura, & à quibusdam intelligi, prædiciq; posse censeat.

Principio Assyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq; regionum, quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atq; apertum intuerentur, traiectiones, motusq; stellarum obseruauerunt: quibus notatis, quid cuiq; significaretur, memoriæ prodiderunt. qua in natione Chaldæi non ex artis, sed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obseruatione siderum, scientiam putantur effecisse, ut prædici posset, quid cuiq; euenturum, & quo quisq; fato natus esset. eandem artem etiam Aegyptij longinquitate

temporum innumerabilibus penè seculis consecuti putantur. Cilicum autem, & Pisidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipsi, uolatibus auium, cantibusq́; , ut certissimis signis, declarari res futuras putant. quam uero Græcia coloniam misit in Aetoliam, Ioniam, Asiam, Siciliam, Italiam sine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo? aut quod bellum susceptum ab ea sine cõsilio deorum est? nec unum genus est diuinationis publice, priuatimq́; celebratum. nam ut omittam cæteros populos, noster quàm multa genera complexus est? Principio huius urbis parens Romulus non solum auspicato urbem condidisse, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. deinde auguribus & reliqui reges usi: & exactis regibus nihil publice sine auspicijs nec domi, nec militiæ gerebatur. cumq́; magna uis uideretur esse & in impetrandis, consulendisq́; rebus, & in monstris interpretandis, ac procurandis in aruspicum disciplina: omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, ne genus esset ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi sine ratione, & scientia, motu ipsi suo soluto, & libero incitarentur, uno furente, altero somniante: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uersibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate esse uoluerunt. ex quo genere sæpe ariolorum etiam, & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. nec uero somnia grauiora, si quæ ad Remp. pertinere uisa sunt, à summo consilio neglecta sunt. quin etiam memoria nostra templum Iunonis Sospitæ L. Iu-

lius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ somnio. atq; hæc, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euentis moniti, q̃ ratione docti putauerunt, & probauerunt. Philosophorum uero exquisita quædam argumenta, cur esset uera diuinatio, collecta sunt. ex quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos esse diceret, diuinationem funditus sustulit. reliqui uero omnes, præter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, sed non uno modo. nam cum Socrates, omnesq́; Socratici, Zenoq́;, & ij qui ab eo essent profecti, manerent in antiquorum philosophorum sententia, uetere Academia, & Peripateticis consentientibus; cumq́; huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuisset, qui etiam ipse augur uellet esse; plurimisq́; locis grauis auctor Democritus præsensionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cætera diuinationis genera sustulit, somniorum, & furoris reliquit; Cratippusq́; familiaris noster, quem ego parem summis Peripateticis iudico, ijsdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. sed cum Stoici omnia ferè illa defenderent, quòd & Zeno in suis commentarijs quasi semina quædam sparsisset, & ea Cleanthes paulo uberiora fecisset: accessit acerrimo uir ingenio Chrysippus, qui totam de diuinatione duobus libris explicauit sententiam, uno præterea de oraculis, uno de somnijs. quem subsequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit eius auditor, duos Antipater, quinque noster Posidonius. sed à Stoicis uel principibus eius

expunge putauerunt, et

disciplinæ, Posidonij doctor, discipulus Antipatri, degenerauit Panætius: nec tamen ausus est negare uim esse diuinandi, sed dubitare se dixit. quod illi in aliqua re, inuitissimis Stoicis, Stoico facere licuit, id nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præsertim cum id, de quo Panætio non liquet, reliquis eiusdem disciplinæ solis uideatur luce clarius. sed hæc quidem laus Academiæ, præstantissimi philosophi iudicio, & testimonio cõprobata est. etenim nobismet ipsis quærentibus quid sit de diuinatione iudicandum, quòd à Carneade multa acute, & copiose contra Stoicos disputata sint, uerentibusq́; ne temere uel falsæ rei, uel non satis cognitæ assentiamur, faciendum uidetur, ut diligenter etiam, atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum scripsimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in assentiendo, errorq́; turpis est, tum in eo loco maxime, in quo iudicandum est quantum auspicijs, rebusq́; diuinis, religioniq́; tribuamus: est enim periculum, ne aut neglectis ijs impia fraude, aut susceptis anili superstitione obligemur. quibus de rebus & aliàs sæpe, & paulo accuratius nuper, cum essem cum Q. fratre, in Tusculano disputatum est. Nam cum ambulandi causa in Lyceum uenissemus (id enim superiori gymnasio nomen est) perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorum: in quo disputatio Cottæ, quanquam labefactauit sententiam meam, non funditus tamen sustulit. Optime uero, inquã: etenim ipse Cotta sic disputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominum deleat religionem. Tum

Quintus, dicitur quidem istuc, inquit, à Cotta, & uero sæpius, credo ne communi iure migrare uideatur: sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi uidetur funditus tollere. eius orationi non sanè desidero quid respondeam: satis enim defensa religio est in secundo libro à Lucilio: cuius disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad ueritatem est uisa propensior. sed, quod prætermissum est in illis libris, credo quia commodius arbitratus es separatim id quæri, deq; eo disseri, id est de diuinatione, quæ est earum rerum, quæ fortuitæ putantur, prædictio, atq; præsensio, id, si placet, uideamus quam habeat uim, & quale sit. ego enim sic existimo: si sint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quæq; colimus, esse deos: uicissimq;, si dij sint, esse qui diuinent. Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte defendis: siquidem ista reciprocantur: ut &, si diuinatio sit, dij sint; &, si dij sint, sit diuinatio. quorum neutrum tam facile, quàm tu arbitraris, conceditur. nam & natura significari futura sine deo possunt: &, ut sint dij, potest fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa sit. Atq; ille, mihi uero, inquit, satis est argumenti, & esse deos, & consulere rebus humanis, quod esse clara & perspicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita tamen, si uacas animo, neq; habes aliquid, quod huic sermoni præuertendum putes. Ego uero, inquam, philosophiæ Quinte semper uaco: hoc autem tempore, cum sit nihil aliud quod libenter agere possimus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid sentias. Nihil, inquit, quidem noui, nec quod præter cæteros ipse sen- + ł. equidem

tiam: nam cum antiquissimam sententiam, tum omnium populorum, & gentium consensu comprobatam sequor. Duo sunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis est, alterum naturæ: quæ est autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum aut monstra, aut fulgura interpretantium, aut augurum, aut astrologorum, aut sortium (ea enim ferè artis sunt) aut somniorum, aut uaticinationum (hæc enim duo naturalia putantur) prædictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quàm causas quæri oportere. est enim uis & natura quædam, quæ tum obseruatis longo tempore significationibus, tum aliquo instinctu, inflatuq; diuino futura prænunciat. quare omittat urgere Carneades: quod faciebat etiam Panætius, requirens, Iuppiter ne cornicem à læua, coruum à dextra canere iussisset? obseruata sunt hæc tempore immenso, et significatione euentus animaduersa, & notata. nihil est autem, quod non longinquitas temporum, excipiente memoria, prodédisq; monumentis, efficere, atq; assequi possit. mirari licet, quæ sint animaduersa à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morsus bestiarum, ad oculorum morbos, ad uulnera. quorum uim, atq; naturam ratio nunquam explicauit: utilitate & ars est, & inuentor probatus. age, ea, quæ, quanquam ex alio genere sunt, tamen diuinationi sunt similiora, uideamus.

" Atq; etiam uentos præmonstrat sæpe futuros
" Inflatum mare, cum subito, penitusq; tumescit,
" Saxaq; cana, salis niueo spumata liquore,
" Tristificas certant Neptuno reddere uoces,
" Aut densus stridor cum celso è uertice montis

" Ortus adaugescit scopulorum sæpe repulsu.

atq; his rerum præsensionibus prognostica tua referta sunt. quis igitur elicere causas præsensionum potest? etsi uideo Boethum Stoicum esse conatum. qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in mari cœlo'ue fierent. illa uero cur eueniant, quis probabiliter dixerit?

" Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
" Nunciat horribiles clamans instare procellas,
" Haud modicos tremulo fundens è gutture cantus.
" Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,
" Et matutinis Acredula uocibus instat,
" Vocibus instat, & assiduas iacit ore querelas,
" Cum primum gelidos rores aurora remittit.
" Fuscaq; non nunquam cursans per littora cornix
" Demersit caput, & fluctum ceruice recepit.

uidemus hæc signa nunquam ferè ementientia: nec tamen, cur ita fiat, uidemus.

" Vos quoq; signa uidetis aquai dulcis alumnæ,
" Cum clamore paratis inanes fundere uoces,
" Absurdoq; sono fontes, & stagna cietis.

quis est, qui ranunculos hoc uidere suspicari possit? sed inest mire & ranunculis quædam natura significans aliquid, per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

" Mollipedesq; boues spectantes lumina cœli
" Naribus humiferum duxere ex aere succum.

non quæro cur, quoniam, quid eueniat, intelligo.

" Iam uero semper uiridis, semperq; grauata
" Lentiscus triplici solita grandescere fœtu,

» Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad ſignum floris accommodet. hoc ſum contentus, ꝙ, etiam ſi, quo modo quidq; fiat, ignorem, quid fiat intelligo. pro omni igitur diuinatione idē, quod pro omnibus ijs rebus, quas commemoraui, reſpondebo. quid Scamoneæ radix ad purgandum, quid Ariſtolochia ad morſus ſerpentum poſſit, quæ nomen ex inuentore repperit, rem ipſam inuētor ex ſomnio, uideo; quod ſatis eſt: cur poſſit, neſcio. ſic uentorum, & imbrium ſigna, quæ dixi, rationem quam habeant, non ſatis perſpicio: uim & euentum agnoſco, ſcio, approbo. ſimiliter, quid fiſſum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ cauſa ſit, neſcio. atq; horum quidem plena uita eſt: extis enim omnes ferè utūtur. quid de fulgurum ui, dubitare num poſſumus? non'ne cum multa alia mirabilia, tum illud in primis? cum Summanus in faſtigio Iouis optimi maximi, qui tum erat fictilis, cœlo ictus eſſet, nec uſquā eius ſimulacri caput inueniretur, aruſpices in Tiberim id depulſum eſſe dixerunt, id'q; inuētum eſt eo loco, qui eſt ab aruſpicibus demonſtratus. ſed quo potius utar aut auctore, aut teſte, q̄ te? cuius edidici etiam uerſus, et libenter quidem, quos in ſecūdo Conſulatu Vrania muſa pronūciat.

» Principio ætherio flammatus Iuppiter igni
» Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
» Menteq; diuina cœlum terras'q; peteſſit:
» Quæ penitus ſenſus hominum, uitas'q; retentat,
» Aetheris æterni ſepta, atq; incluſa cauernis.
» Et ſi ſtellarum motus curſus'q; uagantes
» Noſſe uelis, quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,

» Quæ uerbo, & falsis Graiorum uocibus errant,
» Re uera certo lapsu, spatioq; feruntur:
» Omnia iam cernes diuina mente notata.
» Nam primum astrorum uolucres te Consule motus,
» Concursusq; graues stellarum ardore micantes
» Tu quoq;, cum tumulos Albano in monte niuales
» Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,
» Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,
» Multaq; misceri nocturna strage putasti,
» Quod fermè dirum in tempus cecinere Latinæ,
» Cum claram speciem concreto lumine luna
» Abdidit, & subito stellanti nocte perempta est.
» Quid uero Phœbi fax, tristis nuncia belli,
» Quæ magnum ad columen flammato ardore uolabat,
» Præcipites cœli partes, obitusq; petisset;
» Aut cum terribili perculsus fulmine ciuis,
» Luce serenanti uitalia lumina liquit;
» Aut cum se grauido tremefecit corpore tellus.
» Iam uero uariæ nocturno tempore uisæ
» Terribiles formæ bellum, motusq; mouebant:
» Multaq; per terras uates oracla furenti
» Pectore fundebant tristes minitantia casus:
» Atq; ea, quæ lapsu tandem cecidere uetusto,
» Hæc fore, perpetuis signis, clarisq; frequentans
» Ipse deum genitor cœlo, terrisq; canebat.
» Nunc ea, Torquato quæ quondam, & Consule Cotta
» Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruspex,
» Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
» Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
» Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,

» Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.
» Tum ſpecies ex ære uetus, generataq; Nattæ
» Concidit, elapſæq; uetuſto numine leges:
» Et diuum ſimulacra peremit fulminis ardor.
» Hic ſilueſtris erat, Romani nominis altrix,
» Martia, quæ paruos Mauortis ſemine natos
» Vberibus grauidis uitali rore rigabat:
» Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu
» Concidit, atq; auulſa pedum ueſtigia liquit.
» Tum quis non artis ſcripta, ac monumenta uolutans,
» Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?
» Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam
» Vitare ingentem cladem, peſtemq́; monebant:
» Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant,
» Templa deumq́; adeo flammis, urbesq́; iubebant
» Eripere, & ſtragem horribilem, cædemq́; uereri:
» Atq; hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,
» Ni poſt exciſum ad columen formata decore
» Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:
» Tum fore, ut occultos populus, ſanctusq́; ſenatus
» Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum
» Conuerſa, inde patrum ſedes, populiq́; uideret.
» Hæc tardata diu ſpecies, multumq́; morata
» Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:
» Atq; una fixi, ac ſignati temporis hora
» Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna:
» Ac clades patriæ flamma, ferroq́; parata,
» Vocibus Allobrogum patribus populoq́; patebat.
» Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,
» Qui populos, urbesq́; modo, ac uirtute regebant;

» Rite etiam uestri, quorum pietasq́; fidesq́;
» Præstitit, & longe uicit sapientia cunctos,
» Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
» Hæc adeo penitus cura uidere sagaci
» Ocia qui studijs læti tenuere decoris,
» Inq́; Academia umbrifera, nitidoq́; Lyceo
» Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
» È quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
» Te patria in media uirtutum mole locauit.
» Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
» Quòd patriæ uoces studijs, nobisq́; sacrasti.

tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ à me disputantur, de diuinatione dicere, qui & gesseris ea, quæ gessisti, & ea, quæ pronunciaui, accuratissime scripseris? quid quæris Carneade, cur hæc ita fiant, aut qua arte perspici possint? nescire me fateor: euenire autem, te ipsum dico uidere. casu, inquis. ita ne uero? quicquam potest esse casu factum, quod omnes habet in se numeros ueritatis? quatuor tali iacti, casu uenereum efficiunt. num etiam centum uenereos, si CCCC talos ieceris, casu futuros putas? aspersa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere possunt: num etiam Veneris Gnidiæ, Coæq́; pulchritudinem effingi posse aspersione fortuita putas? sus rostro si humi a literam impresserit, nũ propterea suspicari poteris, Andromacham Ennij ab ea posse describi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis saxo diffisso caput extitisse Panisci. credo, aliquam non dissimilem figuram, sed certe non talem, ut eam factam à Scopa diceres: sic enim se profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem casus imi-

tetur. at non nunquam ea, quæ prædicta sunt, minus eueniunt. quæ tandem id ars non habet? earum dico artium, quæ coniectura continentur, & sunt opinabiles. an medicina ars non putanda est? quam tamen multa fallunt. quid? gubernatores non'ne falluntur? an Achiuorum exercitus, & tot nauium rectores non ita profecti sunt ab Ilio, ut profectione læti piscium lasciuiã intuerentur, ut ait Pacuuius, nec tuendi satietas capere posset?

" Interea propè iam occidente sole inhorrescit mare,
" Tenebræ conduplicantur, noctisq; & nimbũ occæcat nigror.

num igitur tot clarissimorum ducum, Regumq; naufragium sustulit artem gubernandi? aut num imperatorũ scientia nihil est, q̃a summus imperator nuper fugit amisso exercitu? aut num propterea nulla est Reip. gerendæ ratio, atque prudentia, quia multa Cn. Pompeium, quædam M. Catonem, non nulla etiam te ipsum fefellerunt? similis est aruspicum respõsio, omnisq; opinabilis diuinatio: coniectura enim nititur; ultra quam progredi non potest. ea fallit fortasse non nunquam, sed tamen ad ueritatem sæpissime dirigit: est enim ab omni æternitate repetita. in qua cum penè innumerabiles res eodem modo euenirent iisdem signis antegressis, ars est effecta, eadem sæpe animaduertendo, atque notando. Auspicia uero uestra quàm constant? quæ quidem nunc à Romanis auguribus ignorantur; bona hoc tua uenia dixerim: à Cilicibus, Pamphyliis, Pisidis, Lyciis tenentur. iam quid ego hospitem nostrum, clarissimum, atque optimum uirum, Deiotarum Regem commemorem? qui nihil unquam nisi auspicato gerit: qui cum ex itinere quodam proposito,

& iam constituto reuertisset aquilæ admonitus uolatu, conclaue illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit. itaque, ut ex ipso audiebam, persæpe reuertit ex itinere, cum iam progressus esset multorum dierum uiam. cuius quidem hoc præclarissimum est, quòd postea quàm à Cæsare tetrarchiæ regno, pecuniáq; mulctatus est, negat se tamen eorum auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti secūda euenerint, pœnitere: senatus enim auctoritatem, & populi R. libertatem, atque imperij dignitatem suis armis esse defensam; sibiq; eas aues, quibus auctoribus officium, & fidem secutus esset, bene consuluisse: antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis gloriam. ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam nostri quidem magistratus auspicijs utuntur coactis: necesse enim est offa obiecta cadere frustum ex pulli ore, cum pascitur. quod autem scriptum habetis, aut tripudium fieri, si ex ea quid in solidum ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactum, tripudium solistimum dicitis. itaque multa auguria, multa auspicia, quod Cato ille sapiens queritur, negligentia collegij amissa planè, & deserta sunt. nihil ferè quondam maioris rei, nisi auspicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant, qui re omissa nomē tantum tenent. nam ut nunc extis, quanquam id ipsum aliquanto minus, quàm olim: sic tum auibus magnæ res impertiri solebant. itaque, sinistra dum non exquirimus, in dira, & in uitiosa incurrimus. ut P. Claudius Appij Cæci filius, eiusq; collega L. Iunius classes maximas perdiderunt, cum uitio nauigassent. quod eodem modo euenit Agamemnoni. qui, cum Achiui cœpissent

» Inter se strepere, aperteq; artem obterere extispicum,
» Soluere imperat secundo rumore, auersâq; aui.

sed quid uetera? M. Crasso quid acciderit uidemus dirarum obnunciatione neglecta. in quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter uirum bonum, & ciuem egregium censor P. Aetheium notauit, quòd ementitum auspicia subscripserit. esto: fuerit hoc censoris, si iudicabat ementitum. at illud minime auguris, quòd ascripsit ob eam causam populum R. calamitatem maximã cepisse. si enim ea causa calamitatis fuit, non in eo est culpa, qui obnunciauit; sed in eo, qui non paruit: ueram enim fuisse obnunciationem, ut ait idem augur, & censor, exitus approbauit. quæ si falsa fuissent, nullam afferre potuissent causam calamitatis: etenim diræ, sicut cætera auspicia, ut omina, ut signa, non causas afferunt cur quid eueniat, sed enunciant euentura, nisi prouideris: non igitur obnunciatio Aetheij causam finxit calamitatis, sed signo obiecto monuit Crassum, quid euenturum esset, nisi cauisset. ita aut illa obnunciatio nihil ualuit: aut si, ut Appius iudicat, ualuit, id ualuit, ut peccatum hæreat non in eo, qui monuerit, sed in eo, qui non obtemperarit. Quid lituus iste uester, quod clarissimum est insigne auguratus, unde nobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, idest incuruum, & leuiter à summo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, similitudine nomen inuenit; cum situs esset in curia Saliorum, quæ est in Palatio, eaq; deflagrasset, inuentus est integer. quid multis annis post Romulum, Prisco regnante Tarquinio? quis ueterum scriptorum non lo=

t. uobis

quitur, quæ ſit ab Attio Nauio per lituum regionum fa ̄cta deſcriptio ? qui cum propter paupertatem ſues puer paſceret, una ex his amiſſa, uouiſſe dicitur, ſi recuperaſſet, uuam ſe deo daturum, quæ maxima eſſet in uinea. itaque ſue inuenta, ad meridiem ſpectans, in uinea media dicitur conſtitiſſe: cumq; in quatuor partes uineam diuiſiſſet, trisq; partes aues abdixiſſent, quarta parte, quæ erat reliqua, in regione diſtributa, mirabili magnitudine uuam, ut ſcriptum uidemus, inuenit. qua re celebrata, cum uicini omnes ad unum de rebus ſuis referrent, erat in magno nomine, & gloria. ex quo factum eſt, ut eum ad ſe Rex Priſcus accerſeret. cuius cum tentaret ſcientiam auguratus, dixit ei ſe cogitare quiddam, id poſſet ne fieri conſuluit. ille augurio acto, poſſe reſpondit. Tarquinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotem nouacula poſſe præcidi. tum Attium iuſſiſſe experiri: ita cotem in comitium illatam inſpectante & Rege & populo nouacula eſſe diſciſſam. ex eo euenit, ut & Tarquinius augure Attio Nauio uteretur, & populus de ſuis rebus ad eum referret. cotem autem illam, & nouaculam defoſſam in comitio, ſupráq; impoſitum puteal accepimus. negemus omnia, comburamus annales, ficta hæc eſſe dicamus, quid uis denique potius, quàm deos res humanas curare, fateamur: quid, quod apud te ſcriptum eſt de Ti. Graccho, non'ne & augurum, & aruſpicum comprobat diſciplinam ? qui, cum tabernaculum uitio cepiſſet imprudens, quòd inauſpicato pomerium tranſgreſſus eſſet: comitia Conſulibus rogandis habuit. nota res eſt, & à te ipſo mandata monumentis. ſed & ipſe augur Ti. Gracchus auſpiciorum auctoritatem confeſſione errati

ſui comprobauit, & aruſpicum diſciplinæ magna acceſſit auctoritas, qui recentibus comitijs in ſenatum introducti, negauerunt iuſtum comitiorum rogatorem fuiſſe. Iis igitur aſſentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: unum, quod particeps eſſet artis: alterum, quod arte careret. eſt enim ars in ijs, qui nouas res coniectura perſequuntur, ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſeruatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberoq́; motu futura præſentiunt. quod & ſomniantibus ſæpe contingit, & non nunquam uaticinantibus per furorem, ut Bacchis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erithrea. cuius generis oracula etiam habenda ſunt, non ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur; ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatuq́; funduntur. & ſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem apte cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorum omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, diuinationem uidentur accedere. quæ eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumniando uelle peruertere? non reperio cauſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur, nec abducar, ut rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ Reip. multa cæteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. quid, qui irridetur,

detur, partus hic mulæ, non ne, quia fœtus extitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab aruſpicibus incredibilis partus malorum? quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis conſul & cenſor fuit, idemq; & ſummus augur, & uir ſapiens, ciuisq; præſtans, non'ne, ut C. Gracchus filius eius ſcriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehenſis aruſpices conuocauit? qui cum reſpondiſſent, ſi marem emiſiſſet, uxori breui tempore eſſe moriendum; ſi fœminam, ipſi: æquius eſſe cenſuit, ſe maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adoleſcentem. fœminam emiſit: ipſe paucis poſt diebus eſt mortuus. irrideamus aruſpices, uanos, futiles eſſe dicamus; quorumq; diſciplinam & ſapientiſſimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaſo cœli ſigna ſeruantes, numeris, & motibus, ſtellarum curſus perſequuntur: condemnemus inquam hos aut ſtultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent; & mentiri iudicemus, nec ſeculorum reliquorum iudicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. age, barbari uani, atq; fallaces. num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt? quæ Crœſo Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicam, quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quæ Argiuis, quæ Corinthijs reſponderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore, atque teſte. quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. defendo unum hoc. nunquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarum fuiſſet, neq; tantis

donis refertum omnium populorum atq; regum, nisi omnis ætas oraculorum illorum ueritatem esset experta. idm diu idem non facit. ut igitur nūc minore gloria est, quia minus oraculorū ueritas excellit: sic tum, nisi summa ueritate, in tanta gloria non fuisset. potest autem uis illa terræ, quæ mentem Pythiæ diuino afflatu concitabat, euanuisse uetustate, ut quosdam exaruisse amnes, aut in alium cursum contortos, & deflexos uidemus. sed, ut uis, acciderit: magna enim quæstio est: modo maneat id, quod negari non potest, nisi omnem historiam peruerterimus, multis seclis uerax fuisse id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad somnia. de quibus disputans Chrysippus, multis, & minutis somnijs colligendis facit idem quod Antipater, ea cōquirens, quæ Antiphontis interpretatione explicata, declarant illa quidem acumen interpretis; sed exemplis grandioribus decuit uti. Dionysij mater, eius, qui Syracusiorum tyrannus fuit, ut scriptum apud Philistum est; & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hunc ipsum Dionysium aluo contineret, somniauit se peperisse Satyriscum. huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, responderunt (ut ait Philistus) eum, quem illa peperisset, clarissimum Græciæ diuturna cum fortuna fore. num te ad fabulas reuoco uel nostrorum, uel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Vestalis illa.

» Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
» Talia commemorat lacrymans exterrita somno
» Euridica prognata, pater quam noster amauit,
» Vires uitaq; corpu' meum nunc deserit omne.

» Nam me uisus homo pulcher per amœna salicta
» Et ripas raptare, locosq; nouos. ita sola
» Post illa germana soror errare uidebar,
» Tardaq; uestigare, & quærere te, neq; posse
» Corde capessere. semita nulla pedem stabilibat.
» Exin compellare pater me uoce uidetur
» His uerbis, cognata tibi sunt ante gerendæ
» Erumnæ; post ex fluuio fortuna resistet.
» Hæc pater effatus, germana, repente recessit,
» Nec sese dedit in conspectum corde cupitus.
» Quanquam multa manus ad cœli cærula templa
» Tendebam lacrymans, & blanda uoce uocabam.
» Vix ægro tum corde meo me somnu' relinquit.

hæc, etiam si ficta sunt à poeta, non absunt tamen à consuetudine somniorum. sit sanè etiam illud cõmentitium, quo Priamus est conturbatus.

» Quia mater grauida parere se ardentem facem
» Visa est in somnis Hecuba: quo facto pater
» Rex ipse Priamus, somnio mentis metu
» Perculsus, curis sumptis suspirantibus
» Exsacrificabat hostijs balantibus.
» Tum coniectorem postulat pacem petens,
» Vt se edoceret obsecrans Apollinem,
» Quò sese uertant tantæ sortes somniũ.
» Ibi ex oraculo uoce diuina edidit
» Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
» Post illa natus tempora, hunc si tolleret,
» Eum esse exitium Troiæ, pestem Pergamo.

sint hæc, ut dixi, somnia fabu'arum: hisq; adiungatur etiam Aeneæ somnium: quod innumerum Fabij Pictoris

Græcis annalibus eiuſmodi eſt, ut omnia, quæ ab Aenea geſta ſunt, quæq; illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei ſecundum quietem uiſa ſunt. ſed propiora uideamus. cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomniũ, de quo in Bruto Accij loquitur ipſe?

» Cum iam quieti corpus nocturno impetu
» Dedi, ſopore placans artus languidos,
» Viſum eſt in ſomnis, paſtorem ad me appellere,
» Duos conſanguineos arietes inde eligi,
» Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
» Præclarioremq; alterum immolare me:
» Deinde eius germanum cornibus connitier
» In me arietare, eoq; ictu me ad caſum dari:
» Exin proſtratum terra grauiter ſaucium,
» Reſupinum, in cœlo contueri maximum
» Ac mirificum facinus, dextrorſum orbem flammeum
» Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

eius igitur ſomnij quæ ſit à coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

» Rex, quæ in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident,
» Quæq; agunt uigilantes, agitantq;, ea ſi cui in ſomno accidunt,
» Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere improuiſo offerunt:
» Proin uide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus,
» Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
» Teq; regno expellat. nam id, quod de ſole oſtentum eſt tibi,

» Populo commutationem rerum portendit fore.
» Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod
ad dexteram
» Cœpit cursum ab læua signum præpotens, pulcherrime
» Auguratum est, rem Romanam publicam summã fore.

Age nunc ad externa redeamus. Matrem Phalaridis scribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & discipulus Platonis, uisam esse uidere in somnijs simulacra deorum, quæ ipsa Phalaridis domi consecrauisset: ex his Mercurium è patera, quã dextra manu teneret, sanguinem uisum esse fundere: qui cum terram attigisset, referuescere uideretur sic, ut tota domus sanguine redundaret. quod matris somnium immanis filij crudelitas comprobauit. quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt, ex Dionysij Persici libris proferam? nam cum dormienti ei sol ad pedes uisus esset, ter eum scribit frustra appetiuisse manibus, cum se conuoluens sol elaberetur, et abiret: ei magos dixisse, quod genus sapientum, & doctorum habebatur in Persis, ex triplici appetitione solis, XXX annos Cyrum regnaturum esse, portendi. quod ita contigit. nam ad septuagesimum peruenit, cum XL natus annos regnare cœpisset. est profecto quiddam etiã in barbaris gentibus præsentiens, atq; diuinans: siquidem ad mortem proficiscens Calanus Indus cum ascenderet in rogum ardentem, ò præclarum discessum, inquit, è uita, cum, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus excesserit. cumq; Alexander eum rogaret, si quid uellet, ut diceret: optime, inquit: propediem te uidebo. quod ita contigit: nam Babylone paucis post diebus Alexander est mortuus. Discedo parumper à somnijs:

ad quæ mox reuertar. Qua nocte templum Ephesiæ Dianæ deflagrauit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atq;, ubi lucere cœpisset, clamitasse magos, pestem, ac perniciem Asiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis & magis. redeamus ad somnia. Annibalem Celius scribit, cum columnam auream, quæ esset in fano Iunonis Laciniæ, auferre uellet, dubitaretq; utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebrauisse: cumq; solidam inuenisset, statuissetq; tollere, secundum quietem uisam esse ei Iunonem prædicere ne id faceret, minitariq;, si id fecisset, se curaturam, ut eum quoq; oculum, quo bene uideret, amitteret: idq; ab homine acuto non esse neglectum: itaq; ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eam in summa columna collocauisse. hoc idem in Sileni, quem Celius sequitur, Græca historia est. is autem diligentissime res Annibalis persecutus est. Annibalem, cum cepisset Saguntum, uisum esse in somnis à Ioue in deorum concilium uocari: quò cum uenisset, Iouem imperasse, ut Italiæ bellum inferret, ducemq; ei unum ex concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpisse: tum ei ducem illum præcepisse, ne respiceret: illum autem id diutius facere non potuisse, elatumq; cupiditate respexisse: tum uisam beluam uastam, & immanem, circumplicatam serpentibus, quacunq; incederet, omnia arbusta, uirgulta, tecta peruertere: & eum admiratum quæsisse de deo, quidnam illud esset tale monstrum, & deum respondisse, uastitatem esse Italiæ: præcepisseq;, ut pergeret protinus; quid retro, atq; à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem scriptum in histo

ria est, Hamilcarem Carthaginensem, cum oppugnaret Syracusas, uisum esse audire uocem, se postridie cœnaturum Syracusis: cum autem is dies illuxisset, magnam seditionem in castris eius inter Pœnos, & Siculos milites esse factam: quod cum sensissent Syracusani, improuiso eos in castra irrupisse, Hamilcaremq; ab ijs uiuum esse sublatum. ita res somnium comprobauit. plena exemplorum est historia, tum referta uita communis. At uero P. Decius ille Q. filius, qui primus è Decijs Cõsul fuit, cum esset Tribunus mil. M. Valerio, & A. Cornelio Consulibus, à Samnitibusq; premeretur noster exercitus; cum pericula præliorum iniret audacius, moneretúrq;, ut cautior esset, dixit, quod extat in annalibus: sibi in somnijs uisum esse, cũ in medijs hostibus uersaretur, occidere cum maxima gloria. & tum quidem incolumis exercitum obsidione liberauit. post triẽnium autem, cum Consul esset, deuouit se, & in aciem Latinorum irrupit armatus. quo eius facto superati sunt, & deleti Latini. cuius mors ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius. Sed ueniamus nunc, si placet, ad somnia philosophorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset in custodia publica, dicens Critoni suo familiari, sibi post tertium diem esse moriendum: uidisse se in somnis pulchritudine eximia fœminam, quæ se nomine appellans diceret Homericum quendam eiusmodi uersum:

" Tertia te Phthiæ tempestas læta locabit.

quod ut est dictum, sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cum Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia. quorum exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an

delirare dicemus? quid singulari uir ingenio Aristoteles, & penè diuino ipse ne errat, an alios uult errare, cum scribit Eudemum Cyprium familiarem suum iter in Macedoniã facientem Pheras uenisse; quæ erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent: ei uisum esse in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore ut breui conualesceret, paucisq; diebus interiturum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse rediturum. atque ita quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta, & conualuisse Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio in Cyprum illum ex Sicilia esse rediturum, prælĩantem eum ad Syracusas occidisse: ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore excesserit, tum domum reuertisse uideatur. Adiungam philosophis doctissimum hominem, poetam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cum ex æde Herculis patera aurea grauis surrepta esset, in somnis uidit ipsum deum dicentem qui id fecisset. quod semel ille, iterumq; neglexit. ubi idem sæpius, ascendit in Ariopagum, detulit rem. Ariopagitæ cõprehendi iubent eum, qui à Sophocle erat nominatus. is, quæstione adhibita, confessus est, pateramq; retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatum est. Sed quid ego Græcorum? nescio quo modo magis me nostra delectant. omnes hoc historici, Fabij, Gellij, sed proxime Celius, cũ bello Latino ludi uotiui ma

ximi primum fierent, ciuitas ad arma repente est excitata. itaque ludis intermissis instaurativi constituti sunt. qui antequam fierent, cumq; iam populus consedisset, seruus per circum, cum uirgis cæderetur, furcam ferens ductus est. exin cuidam rustico Romano dormienti uisus est uenire, qui diceret, præsultorem sibi non placuisse ludis, idq; ab eodem iussum esse eum senatui nunciare; illum non ausum: iterum esse idem iussum, & monitum, ne uim suam experiri uellet; ne tum quidem esse ausum; exin filium eius esse mortuum: eandem in somnijs admonitionem fuisse tertiam; tum illum etiam debilem factum, rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum; cumq; senatui somnium enarrauisset, pedibus suis saluum reuertisse. itaque somnio comprobato à senatu, ludos illos iterum instauratos memoriæ proditum est. C. uero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Celium est, sibi in somnis quæsturam petenti Ti. fratrem uisum esse dicere, quàm uellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto, quo ipse interisset, esse pereundum. hoc antequam Tribunus pl. Gracchus factus esset, & se audisse scribit Celius, & dixisse multis. quo somnio quid inueniri potest certius? quid? illa duo somnia, quæ creberrime commemorantur à Stoicis, quis tãdem potest contẽnere? unũ de Simonide: qui cum ignotum quendam proiectum mortuum uidisset, eumq; humauisset, haberetq; in animo nauem conscendere, moneri uisus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si nauigasset, eum naufragio esse periturum: itaque Simonidem redisse; perisse cæteros, qui tum nauigassent. alterum ita traditum clarum ad=

modum somnium. cum duo quidam Arcades familiares iter unà facerét, & Megaram uenissent, alterum ad cauponem diuertisse, ad hospitem alterum. qui ut cœnati quiescerent, concubia nocte uisum esse in somnijs ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare ut subueniret, quòd sibi à caupone interitus pararetur: eum primo perterritum somnio surrexisse: deinde cum se collegisset, idq; uisum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum uisum esse rogare, ut, quoniam sibi uiuo non subuenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum à caupone esse coniectum, & supra stercus iniectum: petere, ut mane ad portam adesset, priusquam plaustrũ ex oppido exiret: hoc uero somnio eum cómotum mane bubulco præsto ad portam fuisse, quæsisse ex eo, quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse, cauponem re patefacta pœnas dedisse. quid hoc somnio dici diuinius potest? sed quid aut plura, aut uetera quærimus? sæpe tibi meum narraui: sæpe ex te somnium audiui tuum. me, cum Asiæ prouinciæ præessem, uidisse in quiete, cum tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam, prouectus subito, atque delapsus in flumen, nusquam apparuisses, me contremuisse timore perterritum: tum te repente lætùm extitisse, eodemq; equo aduersam ascendisse ripam, nosq; inter nos esse complexos. facilis coniectura huius somnij: mihiq; a peritis in Asia prædictum est, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. uenio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipso, sed mihi sæpius Salustius noster narrauit: cum in illa fuga nobis gloriosa, patriæ calamitosa, in uilla quadam campi Ati=

natis maneres, magnamq́; partem noctis uigilasses, ad lucem denique arcte, & grauiter dormitare cœpisse: itaque, quanquam iter instaret, te tamen silentium fieri iussisse, neque esse passum te excitari: cum autem experrectus esses hora secunda ferè, te sibi somnium narrauisse: uisum tibi esse, cum in locis solis mœstus errares, C. Marium cum fascibus laureatis quærere ex te, quid tristis esses: cumq́; tu te tua patria ui pulsum esse dixisses, prehēdisse eum dextram tuam, & bono animo te iussisse esse, lictoriq́; proximo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret; & dixisse, in eo tibi salutem fore: tum & se exclamasse Salustius narrat, reditum tibi celerem, & gloriosum paratum, & te ipsum uisum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nunciatum est: ut audiuisses in monumento Marij de tuo reditu magnificentissimum illud S. C. esse factum, referente optimo, & clarissimo uiro Consule, idq́; frequentissimo theatro, incredibili clamore, & plausu comprobatum; dixisse te, nihil illo Atinati somnio fieri posse diuinius. at multa falsa. immo obscura fortasse nobis. sed sint falsa quædam. contra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, si ad quietem integri iremus: nunc onusti cibo, & uino, perturbata, & confusa cernimus. uide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim, Cum dormientibus ea pars animi, quæ mentis & rationis particeps sit, sopita langueat; illa autem, in qua feritas quædam sit, atque agrestis immanitas, cum sit immoderato obstupefacta potu, atque pastu, exultare eam in somno, immoderateq́; iactari. itaq; huic omnia uisu obijciuntur à mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus

» miſcere uideamur, aut cum quouis alio uel homine, uel deo, ſæpe belua, atque etiam trucidare aliquem, & impie cruentari, multaq; facere impure, atque tetre, cum temeritate, atque impudentia. at qui ſalubri, & moderato cultu, atque uictu quieti ſe tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & conſilij eſt, agitata, & erecta, ſaturatáq; bonarum cogitationum epulis; eáq; parte animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſatietate affluenti, quorum utrunq; præſtringere aciem mentis ſolet, ſiue deeſt naturæ quippiam, ſiue abundat, atque effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarum exiſtit, ardor ſedata, atque reſtincta: tum eueniet, duabus animi temerarijs partibus compreſſis, ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & ſe uegetam ad ſomniandum, acremq́; præbeat: tum ei uiſa quietis occurrent tranquilla atque ueracia. Hæc uerba ipſa Platonis expreſſi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Carneades concertationis ſtudio, modo ait hoc, modo illud. at ille quid ſentit? ſentit autem nihil unquam elegans, nihil decorum. hunc ergo antepones Platoni, & Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philoſophos uincerent. iubet igitur Plato ſic ad ſomnium proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorem animis, perturbationemq́; afferat. ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba ueſcerentur, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis quærenti uera contrariam. cùm ergo eſt ſomno ſeuocatus animus à ſocietate, & cõtagione corporis, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura prouidet: iacet enim corpus dormientis, ut mortui; uiget au=

tem,& uiuit animus. quod multo magis faciet post mortem, cum omnino ex corpore excesserit. itaque appropinquante morte multo est diuinior. nam & id ipsum uident, qui sunt morbo graui & mortifero affecti, instare mortem. itaque his occurrunt plerunque imagines mortuorum: tumq; uel maxime laudi student: eosq;, qui secus quàm decuit uixerunt, peccatorum suorum tum maxime pœnitet. diuinare autem morientes etiam illo exemplo confirmat Posidonius, quo affert Rhodium quendam morientem sex æquales nominasse, & dixisse, qui primus eorum, qui secundus, qui deinceps moriturus esset. sed tribus modis cẽset deorum appulsu homines somniare: uno, quòd præuideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur: altero, quòd plenus aer sit immortalium animorum, in quibus tanquam insignitæ notæ ueritatis appareant: tertio, quòd ipsi dij cum dormientibus colloquantur: idq;, ut modo dixi, facilius euenit appropinquante morte, ut animi futura augurentur. ex quo & illud est Calani, de quo ante dixi; & Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denunciat: neque enim illud uerbum temere consuetudo approbauisset, si ea res nulla esset omnino.

» Præsagibat animus frustra me ire, cum exirem domo. sagire enim sentire acute est: ex quo sagæ anus, quia multa scire uolunt, & sagaces dicti canes. is igitur, qui ante sagit, quàm oblata res est, dicitur præsagire, idest futura ante sentire. inest igitur in animis præsagitio extrinsecus iniecta atque inclusa diuinitus. ea si exarsit acrius, furor appellatur, cum à corpore animus abstractus diuino instinctu concitatur.

» Sed quid oculis rapere uiſa eſt derepente ardentibus ?
ubi illa paulo ante ſapiens uirginali modeſtia ?
» Mater optuma, tum multo mulier melior,
» Miſſa ſum ſuperſtitioſis ariolationibus :
» Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitam ciet.
» Virgines uero æquales patris mei meum factum pudet
» Optimi uiri : mea mater tui me miſeret, mei piget.
» Optumam progeniem Priamo repperiſti extra me : hoc dolet,
» Me obeſſe, illos prodeſſe ; me obſtare, illos obſequi.

ò poema tenerum, & moratum, atque molle. ſed hoc minus ad rem . illud, quod uolumus, expreſſum eſt, ut uaticinari furor uera ſoleat.

» Adeſt, adeſt fax obuoluta ſanguine, atq; incendio:
» Multos annos latuit . ciues ferte opem, & reſtinguite.

deus incluſus corpore humano iam, non Caſſandra loquitur.

» Iamq; mari magno claſſis cita
» Texitur : exitium examen rapit :
» Aduenit, & fera ueliuolantibus
» Nauibu' compleuit manu' littora.

tragœdias loqui uideor, & fabulas. at ex te ipſo nó commentitiam rem, ſed factam, eiuſdem generis audiui : C. Coponiũ ad te ueniſſe Dyrrhachio, cum prætorio imperio claſſi Rhodiæ præeſſet, cum primis hominem prudentem, atque doctum: eumq; dixiſſe, remigem quendam ex quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactum iri minus XXX diebus Græciam ſanguine ; rapinas Dyrrhachij, & conſcenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectum incendiorum fore ; ſed

Rhodiorum classi propinquum reditum, ac domum itionem dari: tum neque te ipsum non esse cõmotum: Marcumq; Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, uehementer esse perterritos: paucis sanè post diebus ex Pharsalica fuga uenisse Labienum: qui cum interitum exercitus nunciauisset, reliqua uaticinationis breui esse confecta. nam & ex horreis direptum, effusumq; frumentum uias omnes, angiportusq; constrauerat: & uos naues subito perterriti metu conscendistis: & noctu ad oppidum respicientes, flagrantes onerarias, quas incenderant milites, quia sequi noluerant, uidebatis: postremo à Rhodia classe deserti, uerum uatem fuisse sensistis. Exposui quàm breuissimè potui somnij, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. quorum amborum generum una ratio est, qua Cratippus noster uti solet, animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse tractos, & haustos. ex quo intelligitur, esse extra diuinum animum, humanus unde ducatur: humani autem animi eã partem, quæ sensum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non esse ab actione corporis seiugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ sit particeps, eam tum maxime uigere, cum plurimum absit à corpore. itaque ex ipsis exemplis uerarum uaticinationum, & somniorum Cratippus solet rationem concludere hoc modo. si sine oculis non potest extare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui uel semel ita est usus oculis, ut uera cerneret, is habet sensum oculorum uera cernentium. item igitur, si sine diuinatione non potest & officium & munus diuinationis extare, potest autem quis, cum diuina-

tionem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: satis est ad confirmandam diuinationem semel ita esse aliquid diuinatum, ut nihil fortuito cecidisse uideatur. sunt autem eius generis innumerabilia: esse igitur diuinationem confitendum est. Quæ uero aut coniectura explicantur, aut euentis animaduersa & notata sunt, ea genera diuinandi, ut supra dixi, non naturalia, sed artificiosa dicuntur. in quo aruspices, augures, coniectoresq; numerantur. hæc improbantur à Peripateticis, à Stoicis defenduntur: quorum alia sunt posita in monumentis, & disciplina; quod Etruscorum declarant & aruspicini, & fulgurales, & rituales libri, nostri etiam augurales: alia autem subito ex tempore coniectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est: & ut in Sisennæ scriptum historia uidemus, quod te inspectante factum est, ut, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara subito anguis emergeret. cum quidam C. Posthumius aruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cum Sylla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitum castra cepit. facta coniectura etiam in Dionysio est paulo ante quàm regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipse dimisisset in flumen; summersus equus uoraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progressus esset, subito exaudiuit hinnitum, respexitq;, & equum alacrem lætus aspexit, cuius in iuba examen apum consederat. quod ostentum habuit

hanc

om. 73. coll.

hanc uim, ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare cœperit. quid? Lacedæmonijs paulo ante Leuctricam calamitatem quæ ſignificatio facta eſt, cum in Herculis fano arma ſonuerunt, Herculisq; ſimulacrum multo ſudore manauit? at eodem tempore Thebis, ut ait Calliſthenes, in templo Herculis ualuæ clauſæ repagulis, ſubito ſe ipſæ aperuerunt, armaq;, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi ſunt inuenta. cumq; eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco ſic aſſidue canere cœpiſſe, ut nihil intermitterent: tum augures dixiſſe Bœotios, Thebanorum eſſe uictoriam, propterea quòd auis illa uicta ſilere ſoleret, canere ſi uiciſſet. eademq; tempeſtate multis ſignis Lacedæmonijs Leuctricæ pugnæ calamitas denunciabatur. nanq; & Lyſandri, qui Lacedæmoniorum clariſſimus fuerat, ſtatuæ, quæ Delphis ſtabat, in capite corona ſubito extitit ex aſperis herbis, & agreſtibus: ſtellæq; aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmonijs poſitæ poſt naualem illam uictoriam Lyſandri, qua Athenienſes conciderunt, qua in pugna quia Caſtor & Pollux cum Lacedæmoniorum claſſe uiſi eſſe dicebantur, eorum inſignia deorum ſtellæ aureæ, quas dixi, Delphis poſitæ, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ ſunt. maximum uero illud portentum ijſdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Ioue Dodonæò petiuiſſent, de uictoria ſciſcitantes, legatiq; illud, in quo inerant ſortes, collocauiſſent, Simia, quam Rex Moloſſorum in delicijs habebat, & ſortes ipſas, & cætera, quæ erant ad ſortem parata, diſturbauit, & aliud aliò diſſipauit. tum ea, quæ præpoſita erat oraculo,

ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmonijs eſſe, non de uictoria cogitandum. Quid bello Punico ſecundo? non ne C. Flaminius Conſul iterum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade Reip? qui exercitu luſtrato, cum Aretium uerſus caſtra mouiſſet, & contra Annibalem legiones duceret, & ipſe & equus eius ante ſignum Iouis Statoris ſine cauſa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. idem cum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prælij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. cum ille quieſcendum reſpondiſſet, Flaminius, præclara uero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur: itaque ſigna conuelli, & ſe ſequi iuſſit. quo tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco, nec quicquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius re nunciata ſuo more neglexit: itaq; tribus horis conciſus exercitus, atq; ipſe interfectus eſt. Magnum illud etiam, quod addidit Celius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret prælium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, compluribuſq; inſulis, totaq; in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes facta ſit, terræq; deſederint, fluminaq; in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi Phrygio, cum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt. ditiſſimum fore, prædictum eſt. quod euenit. at Platoni, cum in cunis paruulo dormienti

apes in labellis consedissent, responsum est, singulari illum suauitate orationis fore. ita futura eloquentia prouisa in infante est. quid amores, ac deliciæ tuæ Roscius? num aut ipse, aut pro eo Lanuuium totum mẽtiebatur? qui cũ esset in cunabulis, educereturq; in Selonio, qui est campus agri Lanuuini: noctu lumine apposito experrecta nutrix animaduertit puerum dormientem circumplicatum serpentis amplexu. quo aspectu exterrita clamorem sustulit. pater autem Roscij ad aruspices retulit. qui responderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atq; hanc speciem Praxiteles cælauit argento, & noster expressit Archias uersibus. quid igitur expectamus? an, dum in foro nobiscum dij immortales, dum in uijs uersentur, dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, uim autem suam longe, lateq; diffundũt. quam cum terræ cauernis includũt, tum hominum naturis implicant. nam terræ uis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. quid enim? non uidemus, quàm sint uaria terrarum genera? ex quibus & mortifera quædã pars est, ut et Ampsancti in Hirpinis, et in Asia Plutonia, quæ uidemus: & sunt partes agrorum aliæ pestilentes, aliæ salubres, aliæ quæ acuta ingenia gignant, aliæ quæ retusa. quæ omnia fiunt & ex cœli uarietate, & ex dispari aspiratione terrarum. fit etiam sæpe specie quadam, sæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: sæpe etiam cura, & timore: qualis est illa,

„ Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi sacris
„ Commota, in tumulis Teucrum commemorans suum.

atque etiam illa concitatio declarat uim in animis esse

i. educarenturq;

diuinam. negat enim sine furore Democritus quenquam poetam magnum esse posse. quod idem dicit Plato. quem, si placet, appellet furorem, dum modo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus est. quid uestra oratio in causis? quid ipsa actio? potest esse uehemens, & grauis, & copiosa, nisi est animus ipse commotior? equidem etiam in te sæpe uidi, &, ut ad leuiora ueniamus, in Aesopo familiari tuo tantum ardorem uultuum, atque motuum, ut eum uis quædam abstraxisse à sensu mentis uideretur. Obijciuntur etiam sæpe formæ, quæ reapse nullæ sunt, speciem autem offerunt. quod contigisse Brenno dicitur, eiusq; Gallicis copijs, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset: tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam esse Pythiam,

" Ego prouidebo rem istam, & albæ uirgines.

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra, & niue Gallorum obrueretur exercitus. Aristoteles quidem eos etiam, qui ualetudinis uitio furerent, & melancholici dicerentur, censebat habere aliquid in animis præsagiens, atque diuinum. ego autem haud scio an nec cardiacis hoc tribuendum sit, nec phreneticis: animi enim integri, non uitiosi corporis est diuinatio. quam quidem esse re uera, hac Stoicorum ratione concluditur. si sunt dij, neque ante declarant hominibus quæ futura sunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominum, scire quid futurum sit: aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus quæ sunt futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possunt. at neq; non diligunt nos; sunt enim benefici, ge-

neriq; hominum amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neq; nostra nihil interest scire ea, quæ euentura sunt; erimus enim cautiores, si sciemus: neq; hoc alienum ducunt maiestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius: neq; non possunt futura prænoscere: non igitur sunt dij, nec significant futura. sunt autem dij: significant ergo: &, si non significant, nullas uias dant nobis ad significationis scientiam; frustra enim significarent: nec, si dant uias, non est diuinatio: est igitur diuinatio. hac ratione & Chrysippus, & Diogenes, & Antipater utitur. quid est igitur, cur dubitandum sit, quin sint ea, quæ disputaui, uerissima, si ratio mecum facit, si euenta, si populi, si nationes, si Græci, si barbari, si maiores etiam nostri, si deniq; hoc semper ita putatum est, si summi philosophi, si poetæ, si sapientissimi uiri, qui res publicas constituerunt, qui urbes condiderunt? an, dum bestiæ loquantur, expectamus, hominum consentiente auctoritate cõtenti non sumus? nec uero quicquam aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinandi genera nulla sint: nisi quòd difficile dictu uidetur, quæ cuiusq; diuinationis ratio, quæ causa sit. quid enim habet aruspex, cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus, & proferat diem? quid augur, cur à dextra coruus, à sinistra cornix faciat ratum? quid astrologus, cur stella Iouis, aut Veneris coniuncta cum Luna ad ortus puerorum salutaris sit, Saturni, Martis'ue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat? quid deinde causæ sit, cur Cassandra furens futura prospiciat, Priamus sapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quidq;, quæris? re-

cte omnino: sed non nunc id agitur: fiat, nec ne fiat, id quæritur: ut si magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat, & trahat, at rationem, cur id fiat, afferre nequeam, fieri omnino neges. quod idem facis in diuinatione. quam & cernimus ipsi, & audiuimus, & legimus, & à patribus accepimus: neq; ante philosophiam patefactam, quæ nuper inuenta est, hac de re cõmunis uita dubitauit: & postea quàm philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit, in quo modo esset auctoritas. dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis præter Xenophanem neminem: adiunxi ueterem Academiam, Peripateticos, Stoicos. unus dissentit Epicurus. quid uero hoc turpius, quàm quòd idem nullam censet gratuitam esse uirtutem? quis autem est, quem non moueat clarissimis monumentis testata, consignataq; antiquitas? Calchantem augurem scribit Homerus longe optimum, eumq; ducem classis fuisse: at illum auspiciorum credo scientia, non locorum. Amphilocus, et Mopsus Argiuorum Reges fuerunt, sed ijdem augures, ijq; urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderunt. atq; etiam ante hos Amphiaraus, & Tiresias non humiles & obscuri, neq; eorum similes, ut apud Ennium est,

" Qui sui quæstus causa fictas suscitant sententias;

sed clari, & præstantes uiri, qui auibus, & signis admoniti futura dicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, solum sapere, cæteros umbrarum uagari modo. Amphiaraum autem sic honorauit fama Græciæ, deus ut haberetur, atq; ut ab eius solo, in quo est humatus, oracula peterentur. quid Asiæ Rex Priamus, non ne & Helenum filium, & Cassandram filiam di=

uinantes habebat, alterum augurijs, alteram mentis incitatione diuina? quo in genere Martios quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. quid Polybum Corinthium, nonne Homerus & alijs multa, & filio ad Troiam proficiſcenti mortem prædixiſſe commemorat? omnino apud ueteres qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant: ut enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra ciuitas, in qua & Reges, augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi Remp. religionum auctoritate rexerunt. eaq; diuinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in Gallia Druydes ſunt, è quibus ipſe Diuitiacum Heduum hoſpitem tuum, laudatoremq; cognoui; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam Græci appellant, notam eſſe ſibi profitebatur, & partim augurijs, partim coniectura, quæ eſſent futura, dicebat: & in Perſis augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano cōmentandi cauſa, atq; inter ſe colloquendi: quod etiam idem uos quondam facere nonis ſolebatis. nec quiſquam Rex Perſarum poteſt eſſe, qui non ante magorum diſciplinam, ſcientiamq; perceperit. licet autem uidere & genera quædam, & nationes huic ſcientiæ deditas. Telmeſſus in Caria eſt: qua in urbe excellit aruſpicum diſciplina. itemq; Elis in Peloponeſo familias duas certas habet, Iamidarum unam, alteram Glutidarum, aruſpicinæ nobilitate præſtantes. in Syria Chaldæi cognitione aſtrorum, ſolertiaq; ingeniorum antecellunt. Etruria autē de cœlo tacta ſcientiſſime animaduertit; eademq; interpretatur, quid quibuſq; oſtendatur

om. coll.

monstris, atq; portentis. quo circa bene apud maiores nostros senatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs sex singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atq; quæstum. Phryges autem, & Pisidæ, & Cilices, et Arabum natio auium significationibus plurimum obtemperant. quod idem factitatum in Vmbria accepimus. ac mihi quidem uidentur ex locis quoq; ipsis, qui à quibusque incolebantur, diuinationum opportunitates esse ductæ. ut enim Aegyptij, ut Babylonij in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt: Etrusci autem, quòd religione imbuti studiosius, & crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dediderunt; quodq́; propter aeris crassitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quòd ob eandem causam multa inusitata partim ex cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudum'ue conceptu, & satu, portentorum exercitatissimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim, ut tu soles dicere, uerba ipsa prudenter à maioribus posita declarant. quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt, ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Arabes autem, & Phryges, & Cilices, quòd pastu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, et æstate peragrantes, propterea facilius cantus auiū & uolatus notauerunt: eademq; & Pisidiæ causa fuit, & huic nostræ Vmbriæ. tum Caria tota, præcipueq;

Telmesses,quos ante dixi, ꝙ agros uberrimos maximeq; fertiles incolunt,in quibus multa propter fœcunditatem fingi, gigniq; possunt, in ostentis animaduertendis diligentes fuerunt. quis uero non uidet, in optima quaque Rep. plurimum auspicia & reliqua diuinandi genera ualuisse? quis Rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione diuina? neque solum in pace, sed in bello multo etiam magis: in quo maius erat certamen, & discrimen salutis. omitto nostros, qui nihil in bello sine extis agunt, nihil sine auspicijs domi habent. auspicia externa uideamus. nam & Athenienses omnibus semper publicis consilijs diuinos quosdam sacerdotes, quos Mantes uocant,adhibuerunt: & Lacedæmonij Regibus suis augurem assessorem dederunt:itemq; Senibus, sic enim consilium publicum appellant, augurem interesse uoluerunt: ijdemq; de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem,qui Lacedæmoniorum Remp. temperauit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cum uellet Lysander commutare,eadem est prohibitus religione. atque etiam qui præerant Lacedæmonijs, non contenti uigilantibus curis, in Pasitheæ fano, quod est in agro propter urbem, somniandi causa excubabát, quia uera quietis oracula ducebant. Ad nostra iam redeo. quoties senatus decem uiros ad libros ire iussit? nam & cum duo uisi soles essent,& cum tres lunæ, & cum faces, & cum sol nocte uisus esset, & cum ex cœlo fremitus auditus, & cum cœlum discessisse uisum est, atque in eo animaduersi globi. delata etiam ad senatum labes agri Priuernatis,cum ad in=

ſinitam altitudinem terra deſediſſet, Apuliaq; maximis terræmotibus conquaſſata eſſet: quibus portentis magna populo R. bella, pernicioſæq; ſeditiones denunciabantur. inq; his omnibus reſponſa aruſpicum cum Sibyllæ uerſibus congruebant. quid, cum Cumis Apollo ſudauit, Capuæ Victoria? quid ortus androgyni? non ne fatale quoddam monſtrum fuit? quid, quod fluuius atratus ſanguine fluxit? quid, cum ſæpe lapidum, ſanguinis nõ nunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in Capitolio ictus centaurus ex cœlo eſt? in Auentino portæ, & homines? Tuſculi ædes Caſtoris, & Pollucis, Romæq; pietatis? non ne & aruſpices ea reſponderunt, quæ euenerunt: & in Sibyllæ libris eædem repertæ prædictiones ſunt? quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? quantis in rebus, quamq; ſæpe reſponſis aruſpicum paruit? Cæciliæ Q. filiæ ſomnio modo, Marſico bello, templum eſt à ſenatu Iunoni Soſpitæ reſtitutum. quod quidem ſomnium Siſenna cum diſputaſſet mirifice ad uerbum cum re conueniſſe, tum inſolenter, credo ab Epicuro aliquo inductus, diſputat ſomnijs credi non oportere. idem contra oſtenta nihil diſputat, exponitq;, initio belli Marſici & deorum ſimulacra ſudauiſſe, & ſanguinem fluxiſſe, & diſceſſiſſe cœlum, & ex occulto auditas eſſe uoces, quæ pericula belli nunciarent, & Lanuuij clypeos, quod aruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſſet, à muribus eſſe deroſos. quid, quod in annalibus habemus, Veienti bello, cum lacus Albanus præter modum creuiſſet, Veientem quendã ad nos hominem nobilem profugiſſe, eumq; dixiſſe, ex fatis, quæ Veientes ſcripta haberent, Veios ca=

pi non posse, dum lacus is redundaret, &, si lacus emissus lapsu, & cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo R. sin autem ita esset eductus, ut ad mare peruenire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta deductio est. cum autem Veientes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex his quidam dixisse dicitur, nõ omnia illum transfugam ausum esse senatui dicere: in iisdem enim fatis scriptum Veientes habere, fore ut breui à Gallis Roma caperetur. quod quidem sexennio post Veios captos factum esse uidemus. Sæpe etiam & in prælijs Fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto missæ esse dicuntur. cuius generis duo sunt ex multis exempla, sed maxima. nam non multo ante urbem captam exaudita uox est à luco Vestæ, qui à Palatij radice in nouam uiam deuexus est; ut muri & portæ reficerentur; futurum esse, nisi prouisum esset, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri poterat, post acceptam illam maximam cladem explicatum est: ara enim Aio loquenti, quam septam uidemus, aduersus eum locum consecrata est. atque etiam scriptum à multis est, cum terræmotus factus esset, ut sue plena procuratio fieret, uocem ab æde Iunonis ex arce extitisse: quo circa Iunonem illam appellatam Monetam. hæc igitur & à dijs significata, & à nostris maioribus iudicata contemnimus? neque solum deorum uoces Pythagorei obseruauerunt, sed etiam hominum, quæ uocant omina. quæ maiores nostri quia ualere censebant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, faustum, felix, fortunatumq; esset, præfabantur: re=

busq; diuinis, quæ publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq; ferijs imperandis, ut litibus, & iurgijs se abstinerent. itemq; in lustranda colonia, ab eo, qui eam deduceret, & cum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus, qui hostias ducerent, eligebantur. quod idem in delectu Consules obseruant, ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidē à te scis & Consule, & imperatore summa religione esse seruata. prærogatiuam etiam maiores omnes iustorū comitiorum esse uoluerunt. atque ego exempla ominum nota proferam. L. Paulus Consul iterum, cum ei, bellum ut cum Rege Perse gereret, obtigisset; ut ea ipsa die domum ad uesperum redijt, filiolam suam tertiam, quæ tum erat admodum parua, osculans animaduertit tristiculam. quid est, inquit, mea tertia, quid tristis es? mi pater, inquit, Persa perijt. tum ille arctius puellā complexus, accipio omen, inquit, mea filia. erat autē mortua catella eo nomine. L. Flaccum flaminem Martialem ego audiui cum diceret, Cæciliam Metelli, cum uellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare, exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa; quod fieri more ueterum solebat: cum uirgo staret, & Cæcilia in sella sederet, neque diu ulla uox extitisset, puellam defatigatam petijsse à matertera, ut sibi concederet paulisper, ut in eius sella requiesceret; illam autem dixisse, uero mea puella tibi concedo meas sedes. quod omen res consecuta est: ipsa enim breui mortua est, uirgo autem nupsit cui Cæcilia nupta fuerat. hæc posse contemni, uel etiam rideri, præclare intelligo: sed ipsum est, deos nō putare; quæ ab ijs significantur, contemnere. quid de

auguribus loquar? tuæ partes sunt: tuum inquam auspiciorum patrocinium debet esse: tibi P. Claudius augur Consuli nunciauit, addubitato salutis augurio, bellum domesticum triste, ac turbulentum fore: quod paucis post mensibus exortum, paucioribus est à te diebus oppressum. cui quidem auguri uehementer assentior: solus enim multorum annorum memoria non decantandi augurij, sed diuinandi tenuit disciplinam. quem irridebant collegæ tui, eumq; tum Pisidam, tum Soranum augurem esse dicebant. quibus nulla uidebatur in augurijs, aut auspicijs præsensio, aut scientia ueritatis futuræ, sapienter aiebant ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. quod longe secus est: neque enim in pastoribus illis, quibus Romulus præfuit, nec in ipso Romulo hæc calliditas esse potuit, ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent: sed difficultas, laborq; discendi disertam negligentiam reddidit: malunt enim differere, nihil esse in auspicijs, quàm, quid sit, ediscere. quid est illo auspicio diuinius, quod apud te in Mario est, ut utar potissimum te auctore?

" Hic Iouis altisoni subito pennata satelles
" Arboris è trunco serpentis saucia morsu,
" Subigit ipsa feris transfigens unguibus anguem
" Semianimum, & uaria grauiter ceruice micantem.
" Quem se intorquentem lanians, rostroq; cruentans,
" Iam satiata animos, iam duros ulta dolores,
" Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,
" Seq; obitu à solis nitidos conuertit ad ortus.
" Hanc ubi præpetibus pennis, lapsuq; uolantem
" Conspexit Marius diuini numinis augur,

» Faustaq; signa suæ laudis, reditusq; notauit;
» Partibus intonuit cœli pater ipse sinistris.
» Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

atq; ille Romuli auguratus, pastoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, sed à certis acceptus, & posteris traditus. itaque Romulus augur, ut apud Ennium est, cum fratre item augure,

» Curantes magna cum cura, concupientes
» Regni, dant operam simul auspicio, augurioq;.
» Hinc Remus auspicio se deuouet, atq; secundam
» Solus auem seruans. at Romulus pulcher in alto
» Quærit Auentino, seruat genus altiuolantum.
» Certabant, urbem Romam Remam ne uocarent.
» Omnis cura uiris, uter esset induperator.
» Expectant, ueluti, consul cum mittere signum
» Vult, omnes auidi spectant ad carceris oras,
» Quà mox emittat pictis ex faucibu' currus:
» Sic expectabat populus, atq; ore timebat
» Rebus, utri magni uictoria sit data regni.
» Interea sol albu' recessit in infera noctis.
» Exin candida se radijs dedit icta foras lux:
» Et simul ex alto longe pulcherrima præpes
» Læua uolauit auis: simul aureus exoritur sol.
» Cedunt ter quatuor de cœlo corpora sancta
» Auium, præpetibus sese pulchrisq; locis dant.
» Conspicit inde sibi data Romulus esse priora,
» Auspicio regni stabilita scamna solumq;.

sed unde huc digressa est, eodem redeat oratio. si nihil queam disputare, quamobrem quidq; fiat, & tantum modo fieri ea, quæ commemoraui, doceam, parum ne Epicu=

ro, Carneadi'ue respondeam? quid, si etiam ratio extat artificiosæ præsensionis facilis, diuinæ autem paulo obscurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ astris præsentiuntur, hæc notata sunt obseruatione diuturna. affert autem uetustas omnibus in rebus longinqua obseruatione incredibilem scientiam: quæ potest esse etiam sine motu, atq; impulsu deorum, cum, quid ex quoque eueniat, & quid quanq; rem significet, crebra animaduersione perspectum est. altera diuinatio est naturalis, ut ante dixi: quæ physica disputandi subtilitate referenda est ad naturam deorum: à qua, ut doctissimis, sapientissimisq; placuit, haustos animos, & delibatos habemus: cumq; omnia completa sint & referta æterno sensu, & mente diuina, necesse est cognatione diuinorum animorum animos humanos commoueri. sed uigilantes animi uitæ necessitatibus seruiunt, disiunguntq; se à societate diuina, uinclis corporis impediti. rarum est quoddam genus eorum, qui se à corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitionem cura omni, studioq; rapiantur. horum sunt auguria non diuini impetus, sed rationis humanæ. nam & natura futura præsentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando cœli, atque terrarum: alij autem in Rep. exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus, orientem tyrannidem multo ante prospiciunt: quos prudentes possumus dicere, id est prouidentes, diuinos nullo modo possumus, non plus, quàm Milesium Thalem, qui, ut obiurgatores suos conuinceret, ostenderetq; etiam philosophum, si ei commodum esset, pecuniam facere posse, omnem oleam, antequam florere cœpisset, in agro

*Milesio coemisse dicitur . animaduerterat fortasse qua=
dam scientia , olearum ubertatem fore . & quidem idē
primus defectionem solis , quæ Astyage regnante facta
est , prædixisse fertur . multa medici , multa guberna=
tores , agricolæ etiam multa præsentiunt: sed nullam eo
rum diuinationem uoco , ne illam quidem, qua ab Ana
ximandro physico moniti Lacedæmonij sunt,ut urbem,et
tecta linquerent, armatiq; in agro excubarent,quòd ter
ræmotus instaret,tum,cum & urbs tota corruit , & ex
monte Taygeto extrema montis quasi puppis auulsa est.
ne Pherecides quidem ille Pythagoræ magister potius di=
uinus habebitur , quàm physicus : qui cum uidisset hau=
stam aquam de iugi puteo , terræmotus dixit instare .
nec uero unquam animus hominis naturaliter diuinat ,
nisi cum ita solutus est ,& uacuus , ut ei planè nihil sit
cum corpore . quòd aut uatibus contingit , aut dormien
tibus . itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur,et,
ut dixi , à Cratippo nostro : si propterea quòd ea profi=
ciscuntur à natura , sint summa sanè , modo ne sola : sin
autem nihil esse in obseruatione putant , multa tollunt
quibus uitæ ratio continetur. sed quoniam dant aliquid,
idq; non paruum, uaticinationes cum somnijs : nihil est,
quod cum his magnopere pugnemus , præsertim cum
sint , qui omnino nullam diuinationem probent . ergo
& ij , quorum animi spretis corporibus euolant , atque
excurrunt foras , ardore aliquo inflammati , atque
incitati cernunt illa profecto , quæ uaticinantes præ =
nunciant : multisq; rebus inflammantur tales animi ,
qui corporibus non inhærent , ut ij , qui sono quo =
dam uocum , & Phrygijs cantibus incitantur : multos
nemora*

nemora, siluæq́; multos amnes, aut maria commouent: quorum furibunda mens uidet ante multo, quæ futura sunt. quo de genere illa sunt,

›› Eheu uidete: indicauit iudicium inclytum
›› Inter deas tris aliquis: quo iudicio Lacedæmonia
›› Mulier furiarum una adueniet.-

eodem enim modo multa à uaticinantibus sæpe prædicta sunt, neq; solum uerbis, sed etiam

›› Versibus, quos olim Fauni, uatesq́; canebant.

similiter Martius & Publicius uates cecinisse dicuntur. quo ex genere Apollinis operta prolata sunt. credo etiã anhelitus quosdam fuisse terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atq; hæc quidem uatum ratio est: nec dissimilis sanè somniorum: nam quæ uigilantibus accidunt uatibus, eadem nobis dormientibus: uiget enim animus in somnijs, liberq́; sensibus ab omni impeditione curarum, iacente et mortuo penè corpore. qui quia uixit ab omni æternitate, uersatusq́; est cum innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum sunt, uidet, si modo temperatis escis, modicisq́; potationibus ita est affectus, ut sopito corpore ipse uigilet. hæc somniantis est diuinatio. hic magna quædam exoritur, neq; ea naturalis, sed artificiosa somniorum Antiphontis interpretatio, eodemq́; modo & oraculorum, & uaticinationum: sunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum frustra natura diuina genuisset, nisi eadem docuisset quemadmodum ad eorũ uenas perueniretur; nec fruges terræ, baccas'ue arborum cum utilitate ulla generi humano dedisset, nisi earum cultus, & conditiones tradidisset;

materia deinde quid iuuaret, nisi confectionis eius fabricam haberemus? sic cum omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta est, per quam illa utilitas percipi possit. item igitur somnijs, uaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obscura, multa ambigua, explanationes adhibitæ sunt interpretum. quo modo autem aut uates, aut somniantes ea uideant, quæ nusquam etiam tunc sint, magna quæstio est. sed explorata si sint ea, quæ ante quæri debeant, sint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæstionem ea ratio, quæ est de natura deorum, quæ à te secundo libro est explicata dilucide. quam si obtinemus, stabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, esse deos, & eorum prouidentia mundum administrari, eosdemq; consulere rebus humanis, nec solum uniuersis, uerum etiam singulis. hæc si tenemus, quæ mihi quidem non uidentur posse conuelli: profecto hominibus à dijs futura significari necesse est. sed distinguendum uidetur, quonam modo. non placet Stoicis, singulis iecorum fissis, aut auium cantibus interesse deum; neque enim decorum est, nec dijs dignum, nec fieri ullo pacto potest: sed ita à principio inchoatum esse mundum, ut certis rebus certa signa præcurrerent, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in ostentis, alia in stellis, alia in somniantium uisis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta sunt, ij non sæpe falluntur. male coniecta, maleq; interpretata, falsa sunt, non rerum uitio, sed interpretum inscitia. hoc autem posito, atq; concesso, esse quandam uim diuinam hominum uitam continentem: non difficile est,

quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiant, suspicari. nam & ad hostiam deligendam potest dux esse uis quædam sentiens, quæ est toto confusa mundo: & tum, ipsam cum immolare uelis, extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid, aut supersit: paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare possimus, maximo est argumento quod paulo ante interitum Cæsaris contigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in sella aurea sedit, & cum purpurea ueste processit, in extis bouis opimi cor non fuit. num igitur censes ullum animal, quod sanguinem habeat, sine corde esse posse? qua ille rei nouitate perculsus, cum Spurinna diceret, timendum esse, ne consilium, & uita deficeret; earum enim rerum utrunq; à corde proficisci: postero die caput in iecore non fuit. quæ quidem illi portendebantur à dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret. cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, sine quibus uictima illa uiuere nequisset: intelligendum est, in ipso immolationis tempore eas partes, quæ absint, interijsse. eademq; efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte se occultent; tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines. nam si omne animal, ut uult, ita utitur motu sui corporis, prono, obliquo, supino, membraque quò uult flectit, contorquet, porrigit, contrahit, eaq; ante efficit penè quàm cogitat: quãto id deo est facilius, cuius numini parent omnia? idemq; mittit & signa nobis eius generis: qualia permulta historia tradidit: quale scriptum illud uidemus: si luna paulo ante solis ortum

defecisset in signo leonis, fore ut armis Darius, & Persæ ab Alexandro, & Macedonibus prælio uincerentur, Dariusq; moreretur: & si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi: & si mulier leonem peperisse uisa esset, fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea Resp. in qua id contigisset. eiusdem autem generis etiam illud est, quod scribit Herodotus: Crœsi filium, cum esset infans, locutum: quo ostento regnum patris, & domum funditus concidisse. caput arsisse Ser. Tullio dormienti, quæ historia non prodidit? ut igitur, qui se tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa & uera cernit in somnis: sic castus animus, purusq; uigilantis, et ad astrorum, & ad auium, reliquorumq; signorum, & ad extorum ueritatem est paratior. hoc nimirum est illud, quod de Socrate accepimus, quodq; ab ipso in libris Socraticorum sæpe dicitur, esse diuinum quiddam, quod Dæmonion appellat, cui semper ipse paruerit, nunquam impellenti, sæpe reuocanti. & Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus? Xenophonti consulenti, sequeretur ne Cyrum, postea quàm exposuit quæ sibi uidebantur, & nostrum quidem, inquit, humanum est consilium, sed de rebus & obscuris, et incertis ad Apollinem censeo referendum, ad quem etiam Athenienses publice de maioribus rebus semper retulerunt. scriptum est item, cum Critonis sui familiaris oculum alligatum uidisset, quæsiuisse quid esset: cum autem ille respondisset, in agro ambulanti ramulum adductum, ut remissus esset, in oculum recidisse, tum Socra=

tes, non enim paruiſti mihi reuocanti, cum uterer, qua ſoleo, præſagitione diuina. idem etiam Socrates, cum apud Delium male pugnatum eſſet Lachete prætore, fugeretq; cum ipſo Lachete: ut uentum eſt in triuium, eadem, quà cæteri, fugere noluit. quibus quærentibus cur non eadem uia pergeret, deterreri à deo dixit. tum quidem ij, qui alia uia fugerant, in hoſtium equitatum inciderunt. permulta coniecta ſunt ab Antipatro, quæ mirabiliter à Socrate diuinata ſunt: quæ prætermittam: tibi enim nota ſunt, mihi ad commemorandum non neceſſaria. illud tamen eius philoſophi magnificum, ac penè diuinum, quòd, cum impijs ſententijs damnatus eſſet, æquiſſimo animo ſe dixit mori: neq; enim domo egredienti, neq; illud ſuggeſtum, in quo cauſam dixerat, aſcendenti ſignum ſibi ullum, quod conſueſſet, à deo quaſi mali alicuius impendentis datum. equidem ſic arbitror: etiā ſi multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare uideantur, eſſe tamen diuinationem, homines autem, ut in cæteris artibus, ſic in hac poſſe falli. poteſt accidere, ut aliquod ſignum dubie datum, pro certo ſit acceptum: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi contrarium: mihi autem ad hoc, de quo diſputo, probandum ſatis eſt, non modo plura, ſed pauciora diuine præſenſa, & prædicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: ſi unum aliquid ita ſit prædictum, præſenſumq;, ut, cum euenerit, ita cadat ut prædictum ſit, neque in eo quicquam caſu, & fortuito factum eſſe appareat, eſſe certe diuinationem, idq; eſſet omnibus confitendum. quocirca primum mihi uidetur, ut Poſidonius facis, à deo, de quo ſatis dictum eſt, deinde à

fato, deinde à natura uis omnis diuinandi, ratioq́; repetenda. fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id est ordinem, seriemq́; causarum, cum causa causæ nexa rem ex se gignat. ea est ex omni æternitate fluens ueritas sempiterna: quod cum ita sit; nihil est factum, quod non futurum fuerit; eodemq́; modo nihil est futurum, cuius non causas id ipsum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum sit non id quod superstitiose, sed id quod physice dicitur, causa æterna rerum, cur & ea, quæ præterierunt, facta sint, &, quæ instant, fiant, &, quæ sequuntur, futura sint: ita fit, ut & obseruatione notari possit, quæ res quanq; causam plerunq; consequatur, etiam si non semper: nam id quidem difficile est affirmare. easdemq́; causas uerisimile est rerum futurarum cerni ab ijs, qui aut per furorem eas, aut in quiete uideant. præterea cum fato omnia fiant, id quod alio loco ostendetur: si quis modo talis possit esse, qui colligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profecto fallet: qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat, quæ futura sint. quod cum facere nemo nisi deus possit, relinquendum est homini, ut signis quibusdam consequentia declarantibus futura præsentiat: non enim illa, quæ futura sunt, subito existunt; sed est, quasi rudentis explicatio, sic traductio temporis nihil noui efficientis, & primum quidq; replicantis. quod & ij uident, quibus naturalis diuinatio data est; & ij, quibus cursus rerum obseruando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memo=

ria, & diligentia, ex monumentis ſuperiorum efficitur
ea diuinatio, quæ artificioſa dicitur, extorum, fulgurum,
oſtentorum, ſignorumq; cœleſtium. non eſt igitur ut mi
randum ſit, ea præſentiri à diuinantibus, quæ nuſquam
ſint: ſunt enim omnia, ſed tempore abſunt. atq; ut in ſe=
minibus uis ineſt earum rerum, quæ ex ijs progignun=
tur: ſic in cauſis conditæ ſunt res futuræ, quas eſſe futu
ras aut concitata mens, aut ſoluta ſomno cernit, aut ra=
tio, aut coniectura præſentit. atq; ut ij, qui ſolis, & lu=
næ, reliquorumq; ſiderum ortus, obitus, motuſq; cogno=
runt, quo quidq; tempore eorum futurum ſit, multo an=
te prædicunt: ſic qui curſum rerum, euentorumq; conſe
quentiam diuturnitate pertractata notauerunt, aut ſem
per, aut, ſi id difficile eſt, plerunq;, quòd ſi ne id quidem
conceditur, non nunquam certe, quid futurum ſit, intelli
gunt. Atq; hæc quidem, et quædam huiuſmodi argumen
ta, cur ſit diuinatio, ducuntur à fato. À natura autē alia
quædā ratio eſt: quæ docet, quanta ſit animi uis ſeiuncta
à corporis ſenſibus: quod maxime cōtingit aut dormien
tibus, aut mente permotis. ut enim deorum animi ſine
oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe, quid
quiſq; ſentiat; ex quo fit, ut homines, etiam cum taciti
optent aliquid, aut uoueant, haud dubitent quin dij illud
exaudiant: ſic animi hominum, cum aut ſomno ſoluti ua
cant corpore, aut mente permoti per ſe ipſi liberi incitati
mouentur, cernunt ea, quæ permiſti cum corpore animi
uidere non poſſunt. atque hanc quidem rationem na=
turæ difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus diui=
nationis, quod ex arte profectum dicimus: ſed tamen
id quoq; rimatur quantum poteſt Poſidonius, cum eſſe

cenſet in natura ſigna quædam rerum futurarum . ut enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis ſolere ſeruare, coniecturamq; capere, ut ſcribit Ponticus Heraclides, ſalubris ne, an peſtilens annus futurus ſit : nam ſi obſcurior quaſi caliginoſa ſtella extiterit, pingue & concretum eſſe cœlum, ut eius aſpiratio grauis, & peſtilens futura ſit : ſin illuſtris, & perlucida ſtella apparuit, ſignificari cœlum eſſe tenue, purumq;, & propterea ſalubre. Democritus autem cenſet ſapienter inſtituiſſe ueteres, ut hoſtiarum immolatarum inſpicerentur exta, quorum ex habitu, atq; colore tum ſalubritatis, tum peſtilentiæ ſigna percipi, non nunquam etiam quæ ſit uel ſterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ ſi à natura profecta, obſeruatio, atq; uſus agnouit; multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur : ut ille Pacuuianus, qui in Chryſe phyſicus inducitur, minime naturam rerum cognoſcere uideatur.

» *Nam iſtis, qui linguam auium intelligunt,*
» *Pluſq; ex alieno iecore ſapiunt quàm ex ſuo,*
» *Magis audiendum quàm auſcultandum cenſeo.*

cur quæſo ? cum ipſe paucis interpoſitis uerſibus dicas ſatis luculente :

» *Quicquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,*
» *Sepelit, recipitq; in ſeſe omnia, omniumq; idem eſt pater,*
» *Indidemq; eadem, quæ oriuntur, de integro, atq; eodem occidunt.*

quid eſt igitur, cur, cum domus ſit omnium una, eaq; communis, cumq; animi hominum ſemper fuerint, fu=

turiq; ſint, cur ij quidem, quid ex quoque eueniat, & quid quanq; rem ſignificet, perſpicere non poſſunt?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem. nunc illa teſtabor, non me ſortilegos neque eos, qui quæſtus cauſa hariolentur, ne pſychomantia quidem, quibus Appius *amicus tuus uti ſolebat, agnoſcere. non habeo deniq; nauci* Marſum *augurem,*

» Non *uicanos aruſpices, non de circo aſtrologos,*
» Non Iſiacos *coniectores, non interpretes ſomniū:*
» Non *enim ſunt ij aut ſcientia aut arte diuini,*
» Sed *ſuperſtitioſi uates, impudenteſq; harioli,*
» Aut *inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:*
» Qui *ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant uiam:*
» Quibus *diuitias pollicentur, ab ijs drachmã ipſi petunt.*
» De *his diuitijs ſibi deducant drachmam, reddant cætera.*

atque hæc quidem Ennius, *qui paucis ante uerſibus eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia excluſa diuinationem probo. quæ cum dixiſſet* Quintus, *præclare tu quidem, inquam, paratus,*

Deſunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER II.

QVærenti mihi, multúmq; & diu cogitanti, quanam re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermitterem consulere Reip. nulla maior occurrebat, quàm si optimarum artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror consecutum. nam & cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium eo libro, qui est inscriptus Hortensius: &, quod genus philosophandi minime arrogans, maximéq; & constans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris ostẽdimus. cumq; fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum, & malorum, perpurgatus est is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, & quid contra quenque philosophum diceretur, intelligi posset. totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum, res ad beate uiuendum maxime necessarias aperuerunt: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem se ipsa esse contentam. quibus rebus editis, tres libri perfecti sunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quæstio continetur. quæ ut plene esset, cumulatéq; perfecta, de diuinatione in-

gressi sumus his libris scribere. quibus, ut est in animo, de fato si adiunxerimus, erit abunde satisfactum toti huic quæstioni. atque his libris annumerandi sunt sex de Rep. quos tunc scripsimus, cum gubernacula Reip. tenebamus: magnus locus, philosophiæq; proprius, à Platone, Aristotele, Theophrasto, totáq; Peripateticorum familia tractatus uberrime. nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur: cæteris item multum profuturam puto. interiectus etiam est nuper is, quem ad nostrum Atticum de senectute misimus. in primisq;, quoniam philosophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. cumq; Aristoteles, itemq; Theophrastus, excellentes uiri cum subtilitate, tum copia, cum philosophia dicendi etiam præcepta cõiunxerint, nostri quoque oratorij libri in eundem numerum referendi uidentur. ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quintus Orator. adhuc hæc erant: ad reliqua acri tendebamus animo, sic parati, ut, nisi quæ causa grauior obstitisset, nullum philosophiæ locum esse pateremur, qui non latinis literis illustratus pateret. quod enim munus Reip. afferre maius, meliusue possumus, quàm si docemus, atque erudimus iuuentutem? his præsertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda, atque coercenda sit. nec uero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adolescentes se ad hæc studia cõuertant. pauci utinam: quorũ tamen in Rep. late patere poterit industria. equidem etiam ex ijs fructum capio laboris mei, qui iam ætate prouecti in nostris libris acquiescunt: quorum stu-

dio legendi meum ſcribendi ſtudium uehementius in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, eſſe cognoui. magnificum illud etiam, Romaniſq; hominibus glorioſum, ut Græcis de philoſophia literis non egeant. quod aſſequar profecto, ſi inſtituta perfecero. ac mihi quidem explicandæ philoſophiæ cauſam attulit grauis caſus ciuitatis, cũ in armis ciuilibus nec tueri meo more Remp. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidem me dignum eſſet, agerem, reperiebam. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebunt, ꝙ, cum eſſet in unius poteſtate Reſp. neque ego me abdidi, neque deſerui, neque afflixi; neque ita geſſi, quaſi homini, aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunam ſum alterius, ut me meæ pœniteret: id enim ipſum à Platone, philoſophiáq; didiceram, naturales eſſe conuerſiones quaſdam rerum publicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à ſingulis. quod cum accidiſſet noſtræ Reip. tum priſtinis orbati muneribus hæc ſtudia renouare cœpimus, ut & animus moleſtijs hac potiſſimũ re leuaretur, & prodeſſemus ciuibus noſtris qua re cunque poſſemus. in libris enim ſententiam dicebamus, concionabamur, philoſophiam nobis pro Reip. procuratione ſubſtitutam putabamus. nunc, quoniam de Rep. conſuli cœpti ſumus, tribuenda eſt opera Reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic ſtudio relinquendum, quantum uacabit à publico officio & munere. ſed hæc alias pluribus: nunc ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Nam cum de diuinatione Q. frater ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta ſunt,

ſatisq; ambulatum uideretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq; me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt à te dicta; ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerunque, & mihi ipſe diffidens: ſi enim aliquid certi haberem quod dicerem, ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, earum ne, quæ ſenſibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. nunquid ergo in ijs rebus eſt, quod prouiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uocum, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in ijs quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. etenim ad ægros non uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed à muſicis. eadem in literis ratio eſt, reliquisq; rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere, ſol maior ne, quàm terra ſit; an tantus, quantus uideatur? lunaq; ſuo lumine, an ſolis utatur? ſol, luna quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc,

qui diuini habentur, profitentur se esse dicturos: nec eorum, quæ in geometria describuntur, quæ uera, quæ falsa sint: sunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. de illis uero rebus, quæ in philosophia uersantur, nunquid est quod quisquam diuinorum aut respondere soleat, aut consuli, quid bonum sit, quid malum, quid neutrum? sunt enim hæc propria philosophorum. quid de officio? num quis aruspicem consuluit, quemadmodum sit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad sapientes hæc, non ad diuinos referri solent. quid, quæ à physicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare potest, unus ne mundus sit, an plures? quæ sint initia rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista prudentia. quo modo autem mentientem, quem ψευδόμενον uocant, dissoluas? aut quemadmodum Soriti resistas? quem, si necesse sit latino uerbo, liceat acerualem appellare: sed nihil opus est: ut enim ipsa philosophia & multa uerba Græcorum, sic Sorites satis latino sermone tritus est. ergo hæc quoque dialectici dicent, non diuini. quid? cum queritur qui sit optimus Reip. status, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles; aruspices ne ex Etruria accersentur, an principes statuent, & delecti uiri, periti rerum ciuilium? quòd si nec earum rerum, quæ subiectæ sensibus sunt, ulla diuinatio est; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philosophia disseruntur; nec earum, quæ in Rep. uersantur: quarum rerum sit, nihil prorsus intelligo: nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei ma=

teria danda est, in qua uersari possit: sed nec omnium diuinatio est, ut ratio docuit; nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem præficere possimus: uide igitur, ne nulla dit diuinatio. est quidem Græcus in hanc sententiam uersus.

" Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.

num igitur, aut quæ tempestas impendeat, uates melius conijciet, quàm gubernator; aut morbi naturam acutius, quàm medicus; aut belli administrationem prudētius, quàm imperator, coniectura assequetur? sed animaduerti Quinte, te caute, & ab ijs coniecturis, quæ haberent artem atque prudentiam, & ab ijs rebus, quæ sensibus aut artificijs perciperentur, abducere diuinationem, eamq́; ita diffinire, diuinationem esse earum rerum prædictionem, & præsensionem, quæ essent fortuitæ. primum eodem reuolueris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præsensio est rerum fortuitarum. num igitur aut aruspex, aut augur, aut uates quis, aut somnians melius coniecerit, aut ex morbo euasurum ægrotum, aut ex periculo nauem, aut ex insidijs exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, q̃ imperator? Atqui ne illa quidem diuinantis esse dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibusdam præsentire signis. in quo nostra quædam Aratea memoriter à te pronunciata sunt. & si hæc ipsa fortuita sunt: plerunque enim, non semper eueniunt. quæ est igitur, aut ubi uersatur fortuitarum rerum præsensio? quam diuinationē uocas. quæ enim præsentiri aut arte, aut ratione, aut usu, aut coniectura possunt, ea non diuinis tribuenda putas, sed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari

possint, quæ nulla nec arte, nec sapientia prouideri possunt: ut si quis M. Marcellum illum, qui ter Consul fuit, multis annis ante dixisset naufragio esse periturum, diuinasset profecto: nulla enim arte alia, nec sapientia id scire potuisset. talium ergo rerum, quæ in fortuna positæ sunt, præsensio diuinatio est. potest ne igitur earum rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ sint, ulla esse præsensio? quid est enim aliud sors, quid fortuna, quid casus, quid euentus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic euenit, ut uel non cadere, atque euenire, uel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco casu, & uolubilitate fortunæ, præsentiri, & prædici potest? medicus morbum ingrauescentem ratione prouidet, insidias imperator, tempestates gubernator: tamen hi ipsi sæpe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet, baccam quoque se uisurum putat: non sine ratione ille quidem: sed non nunquam tamen fallitur. quòd si falluntur ij, qui nihil sine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid existimandum est de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut ostentis, aut oraculis, aut somnijs futura præsentiunt? non dum dico, quàm hæc signa nulla sint, fissum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, stellæ traiectio, uoces furentium, sortes, somnia: de quibus singulis dicam suo loco, nunc de uniuersis. qui potest prouideri, quicquam futurum esse, quod neque causam habet ullam, neque notam cur futurum sit? solis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos ab ijs, qui siderum cursus, & motus numeris persequuntur: ea enim prædicunt, quæ

naturæ

naturæ necessitas perfectura est. uident ex constantissimo motu lunæ, quando illa è regione solis facta incurrit in umbram terræ, quæ est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit; quandoq; eadem luna subiecta soli atq; opposita nostris oculis eius lumen obscuret; quo in signo quæq; errantium stellarum, quoq; tempore futura sit; qui exortus quoq; die signi alicuius, aut qui occasus futurus sit. hæc qui ante dicunt, quam rationem sequantur uides: qui thesaurum inuenturum, aut hæreditatem uenturam dicunt, quid sequuntur? aut in qua rerum natura inest, id futurum? quòd si ea, quæ sunt eiusdem generis, habent aliquam talem necessitatem: quid est tandem, quod casu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim est tam contrarium rationi, & constantiæ, quàm fortuna: ut mihi ne in deum quidem cadere uideatur, ut sciat quid casu, & fortuito futurum sit. si enim scit, certe illud eueniet. sin certe eueniet, nulla fortuna est. est autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla est præsensio. aut si negas esse fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæq; futura sunt, ex omni æternitate diffinita dicis esse fataliter: muta diffinitionem diuinationis, quam dicebas præsensionem esse rerum fortuitarum. si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil euenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore: quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum est dicta præsensio. quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ue essent, fato contineri. anile sanè, & plenum superstitionis fati nomen ipsum: sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicun=

tur. de quo aliàs: nunc quod necesse est. Si omnia fato: quid mihi diuinatio prodest? quod enim is, qui diuinat, prædicit, id uero futurum est: ut ne illud quidem sciam quale sit, quòd Deiotarum familiarem nostrum ex itinere aquila reuocauit. qui nisi reuertisset, in eo conclaui ei cubandum fuisset, quod proxima nocte corruit. ruina igitur oppressus esset. at id neq;, si fatum fuerat, effugisset, nec, si non fuerat, in eum casum incidisset. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid est, quod me moueant aut sortes, aut exta, aut ulla prædictio? si enim fatum fuit, classes populi R. bello Punico primo alteram naufragio, alteram à pœnis depressam interire; etiam si tripudium solistimum pulli fecissent, L. Iunio, & P. Clodio Consulibus classes tamen interissent. sin, cum auspicijs obtemperatum esset, interituræ classes non fuerunt, non interierunt fato. uultis autem omnia fato: nulla igitur est diuinatio. quòd si fatum fuit, bello Punico secundo exercitum populi R. ad lacum Trasimenum interire: num id mutari potuit, si Flaminius Consul ijs signis, ijsq; auspicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? certe potuit. aut igitur non fato interijt exercitus; mutari enim fata non possunt: aut, si fato, quod certe uobis ita dicendum est; etiam si obtemperasset auspicijs, idem euenturum fuisset. ubi est igitur diuinatio ista Stoicorum? quæ, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus: quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud quod futurum est. sin autem id potest flecti, nullum est fatum, ita ne diuinatio quidē, quoniam ea rerum futurarum est. nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere ne

fiat. Atq; ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. quæ enim uita fuisset Priamo, si ab adolescentia scisset quos euentus senectutis esset habiturus? abeamus à fabulis: propiora uideamus: clarissimorum hominum nostræ ciuitatis grauissimos exitus in Consolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus superiores, M. ne Crasso putas utile fuisse, tum, cum maximis opibus, fortunisq; florebat, scire, sibi, interfecto Publio filio, exercituq; deleto, trans Euphratem cum ignominia, & dedecore esse pereundum? an Cn. Pompeium censes tribus suis Consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuisse, si scisset se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri amisso exercitu, post mortem uero ea consecutura, quæ sine lacrymis non possumus dicere? quid uero Cæsarem putamus? si diuinasset, fore ut in eo senatu, quem maiore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeiana, ante ipsius Pompeij simulacrum, tot centurionibus suis inspectantibus, à nobilissimis ciuibus, partim etiam à se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum, sed ne seruorum quidem quisquam accederet; quo cruciatu animi uitam acturum fuisse? certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior est, quàm scientia. nam illud quidem dici, præsertim à Stoicis, nullo modo potest: non isset ad arma Pompeius: non transisset Crassus Euphratem: non suscepisset bellum ciuile Cæsar. non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuisset illis diuinare: atque etiam omnem fructum uitæ superioris perdidissent: quid enim posset ijs esse lætum exitus suos

cogitantibus? ita, quoquo se uerterint Stoici, iaceat necesse est omnis eorum solertia. si enim id, quod euenturum est, uel hoc uel illo modo potest euenire: fortuna ualet plurimum: quæ autem fortuita sunt, certa esse non possunt. sin autem certum est, quid quaq; de re, quoq; tempore futurum sit: quid est, quod me adiuuent aruspices, cùm res tristissimas portendi dixerint? Addũt ad extremum, omnia leuius casura rebus diuinis procuratis. si enim nihil fit extra fatum, nihil leuari re diuina potest. hoc sentit Homerus, cum querentem Iouem inducit, quòd Sarpedònem filium à morte contra fatum eripere non posset. hoc idem significat Græcus ille in eam sententiam uersus.

" Quod fore paratum est, id summum exuperat Iouem.
totum omnino fatum etiam Atellanio uersu iure mihi esse irrisum uidetur. sed in rebus tam seueris non est iocandi locus. concludatur ergo ratio. si enim prouideri nihil potest futurum esse eorum, quæ casu fiunt, quia esse certa non possunt: diuinatio nulla est. sin autem iccirco possunt prouideri, quia certa sunt, & fatalia: rursus diuinatio nulla est: eam enim tu fortuitarum rerum esse dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excursio: nunc cominus agamus: experiamur itaq;, si possumus cornua commouere disputationis tuæ. duo enim genera diuinandi esse dicebas, unum artificiosum, alterum naturale: artificiosum cõstare partim ex coniectura, partim ex obseruatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex diuinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos, aut libatos haberemus; artificiose diuinationis illa ferè

genera ponebas, extiſpicum, eorumq́; qui ex fulguribus, oſtentisq́; prædicerent, tum augurum, eorumq́; qui ſignis, aut ominibus uterentur: omneq; genus coniectu‑rale in hoc ferè genere ponebas. illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi uidebatur, aut animo per ſomnum ſenſibus & curis uacuo proui deri. duxiſti autem diuinationem omnem à tribus rebus, à deo, à fato, à natura. ſed tamen cum explicare nihil poſſes, pugnaſti commentitiorum exemplorum mirifica copia. de quo primo hoc libet dicere. hoc ego philoſophi non arbitror, teſtibus uti: qui aut caſu ueri, aut malitia falſi, fictiq́; eſſe poſſunt. argumentis & rationibus oportet, quare quidq; ita ſit, docere, non euentis, ijs præſertim, quibus mihi liceat non credere. ut ordiar ab aruſpicina, quam ego Reip. cauſa, communisq́; religionis colendam cenſeo: ſed ſoli ſumus: licet uerum exquirere ſine inuidia, mihi præſertim de plerisq; dubitanti: inſpiciamus, ſi placet, exta primum. perſuaderi igitur cuiquam poteſt, ea, quæ ſignificari dicuntur extis, cognita eſſe ab aruſpicibus obſeruatione diuturna? ecquàm diuturna iſta fuit? aut quàm longinquo tempore obſeruari potuit? aut quo modo eſt collata inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris eſſet, quod fiſſum periculum, quod commodum aliquod oſtenderet? an hæc inter ſe aruſpices Etruſci, Elij, Aegyptij, Pœni contulerunt? at id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt: alios enim alio more uidemus exta interpretari, nec eſſe unam omnium diſciplinam. et certe, ſi eſt in extis aliqua uis, quæ declaret futura: neceſſe eſt, eam aut cum rerum natura eſſe coniunctam, aut con

formari quodã modo numini deorum. atqui diuina cum rerum natura tanta, tamq́; præclara in omnes partes, motusq́; diffusa, quid habere potest commune? non dicam gallinaceum fel (sunt enim, qui uel argutissima hæc exta esse dicant) sed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare possit quid futurũ sit? Democritus tamen non inscite nugatur ut physicus: quo genere nihil arrogantius.

" Quod est ante pedes, nemo spectat: cœli scrutantur plagas.

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari censet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: salubritatem etiam, aut pestilentiam extis significari putat. ò mortalem beatum: cui certo scio ludum nunquam defuisse. hunccine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non uideret, tum futurum id uerisimile, si omniũ pecudum exta eodem tempore in eundem habitum se, coloremq́; conuerterent? sed si eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum, atq; plenum est, aliæ horridum & exile: quid est, quod declarari possit habitu extorum, & colore? an hoc eiusdem modi est, quale Pherecydeum illud, quod est à te dictum? qui cum aquam uidisset ex puteo haustam, terræmotum dixit futurum. parum, credo, impudenter, quòd, cum factus esset motus, dicere audent quæ uis id effecerit. etiam ne futurum esse aquæ iugis colore præsentiunt? multa istiusmodi dicuntur in scholis: sed credere omnia uide ne non sit necesse. uerum sint sanè ista Democritea uera: quando ea nos extis exquirimus? aut quando aliquid eiusmodi ab aruspice in=

ſpectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hæreditates, tum damna denunciant: fiſſum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderant: ſi uero id non eſt inuentum, nihil putant accidere potuiſſe triſtius. hæc obſeruari certe non potuerunt, ut ſupra docui. ſunt igitur artis inuenta, non uetuſtatis, ſi eſt ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno conſenſu iuncta ſit, & continens, quod uideo phyſicis placuiſſe, eiśq; maxime, qui omne, quod eſſet, unum eſſe dixerunt: quid habere mundus poteſt cum theſauri inuentione coniunctum? ſi enim extis pecuniæ mihi amplificatio oſtenditur, idq́; fit natura: primum exta ſunt coniuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet phyſicos hæc dicere? ut enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio, quam eſſe concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum floreſcere ipſo brumali die, & inflatas rumpi ueſiculas, & ſemina malorum, quæ in his medijs incluſa ſint, in contrarias partes ſe uertere: iam neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios; oſtreiśq; & conchilijs omnibus contingere, ut cum luna creſcant pariter, pariterq; decreſcant; arboreśq; ut hiemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtiue cædi putentur. quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus lunæ motu gubernantur. ſexcenta licet eiuſmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appa-

reat. demus hoc: nihil enim huic disputationi aduersatur. num etiam, si fissum cuiusdammodi fuerit in iecore, lucrum ostenditur? qua ex cognatione naturæ, & quasi concentu, atq; consensu, quam συμπάθειαν Græci appellant, conuenire potest aut fissum iecoris cum lucello meo, aut meus quæstiunculus cum cœlo, terra, rerumq; natura? concedam hoc ipsum, si uis: etsi magnam iacturam causæ fecero, si ullam esse conuenientiam naturæ cum extis concessero: sed tamen eo cõcesso, qui euenit; ut is, qui impertire uelit, conuenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat, quod ego non rebar posse dissolui. at quàm festiue dissoluitur: pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror; sed Chrysippi, Antipatri, Posidonij, qui idem istuc quidem dicunt, quod est dictum à te, ad hostiam deligendam ducem esse uim quandam sentientem atq; diuinam, quæ toto confusa mundo sit. illud uero multo etiam melius, quod & à te usurpatum est, & dicitur ab illis: cum immolare quispiam uelit, tum fieri extorum mutationẽ, ut aut absit aliquid, aut supersit: deorum enim numini parere omnia. hæc, mihi iam crede, ne aniculæ quidem existimant. an censes, eundem uitulum si alius delegerit, sine capite iecur inuenturum; si alius, cum capite? hæc decessio capitis, aut accessio subito ne fieri potest, ut se exta ad immolantis fortunam accommodent? non perspicitis aleam quandam inesse hostijs deligendis, præsertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil uidetur esse dirius: proxima hostia litatur sæpe pulcherrime. ubi illæ minæ superiorum extorum? aut quæ tam subita facta est deo=

*rum tanta placatio? ſed affers, in tauri opimi extis im=
molante Cæſare cor non fuiſſe: id quia non potuerit ac=
cidere, ut ſine corde uictima illa uiueret, iudicandum eſſe
tum interiſſe cor cum immolaretur. qui fit, ut alterum
intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem uiuere: alterũ
non uideas, cor ſubito non potuiſſe neſcio quò auolare?
ego enim poſſum uel neſcire, quæ uis ſit cordis ad uiuen
dum; uel ſuſpicari, contactum aliquo morbo bouis exi=
le, & exiguum, & uietum cor, & diſſimile cordis fuiſ=
ſe. tu uero quid habes, quare putes, ſi paulo ante cor
fuerit in tauro opimo, ſubito id in ipſa immolatione in=
teriſſe? an, quòd aſpexit ueſtitu purpureo excordem Cæ
ſarem, ipſe corde priuatus eſt? urbem philoſophiæ, mi=
hi crede, proditis, cúm caſtella defenditis. nam dum* l. dum
*aruſpicinam ueram eſſe uultis, phyſiologiam totam per
uertitis. caput eſt in iecore, cor in extis: iam abſcedet,
ſimul ac molam, & uinum inſperſeris. deus id eripiet,
uis aliqua conficiet, aut exedet. non ergo omnium inte
ritus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod
aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubito occidat. quis
hoc phyſicus dixit unquam? aruſpices dicunt. his igitur,
quàm phyſicis, potius credendum exiſtimas? quid, cum
pluribus dijs immolatur, qui tandem euenit, ut litetur
alijs, alijs non litetur? quæ autem inconſtantia deorum
eſt, ut primis minentur extis, bene promittant ſecun=
dis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter pro=
ximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dianæ non bona?
quid eſt tam perſpicuum, quàm, cum fortuito hoſtiæ
adducantur, talia cuique exta eſſe, qualis cuique obti=
gerit hoſtia? at enim id ipſum habet aliquid diuini, quæ*

cuique hostia obtingat, tanquam in sortibus quæ cui ducatur. mox de sortibus. quanquam tu quidem non hostiarum casum confirmas sortium similitudine, sed infirmas sortes collatione hostiarium. an, cum in Aequimelium misimus qui afferat agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu, sed duce deo seruus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis esse, quasi sortem quandam cum deorum uoluntate cōiunctam: doleo tantam Stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse: non enim ignoras, quàm ista derideant. & quidem illi facilius facere possunt: deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos propter metum ruinarum: eosq; habere putat eadem membra, quæ nos, nec ullum usum habere membrorum. ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. sed non, ut hic sibi constat, item Stoici: illius enim deus nihil habens nec sui, nec alieni negocij, non potest hominibus diuinationem impertire: uester autem deus potest non impertire, ut nihilo minus mundum regat, & hominibus consulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere solent. si dij sunt, est diuinatio. sunt autem dij, est ergo diuinatio. multo est probabilius: nō est autem diuinatio, non sunt ergo dij. uide, quàm temere committant, ut, si nulla sit diuinatio, nulli sint dij: diuinatio enim perspicue tollitur; deos esse, retinendum est. atque hac extispicum diuinatione sublata, omnis aru

ſpicina ſublata eſt: oſtenta enim ſequuntur, & fulgura: ualet autẽ in fulguribus obſeruatio diuturna; in oſtentis ratio, plerunque coniectura adhibetur. quid eſt igitur, quod obſeruatum ſit in fulgure? cœlum in XVI partes diuiſerunt Etruſci. facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ueniſſet. primum id quid intereſt? deinde quid ſignificat? non ne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua, iactusq; fulminum extimuiſſent, credidiſſe ea efficere rerum omnium præpotentem Iouem? itaque in noſtris commentarijs ſcriptum habemus: Ioue tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe Reip. cauſa conſtitutum eſt. comitiorum enim non habendorum cauſas eſſe uoluerunt. itaque comitiorum ſolum uicium eſt fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus, ſi ſiniſtrum fuerit. de auſpicijs alio loco: nunc de fulguribus. quid igitur minus à phyſicis dici debet, quàm quicquam certi ſignificari rebus incertis? non enim te puto eſſe eum, qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in Aetna putes. nam eſſet mirabile, quo modo Iuppiter toties iaceret, cum unum haberet. nec uero fulminibus homines, quid aut faciendum eſſet, aut cauendum, moneret. placet enim Stoicis, eos anhelitus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, uentos eſſe: cum autem ſe in nubem induerint, eiusq; tenuiſſimam quanque partem cœperint diuidere, atque diſrumpere, idq; crebrius facere, & uehementius, tum & fulgura, & tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. quod igitur

ui naturæ, nulla constantia, nullo rato tempore uidemus effici, ex eo significationem rerum consequentium quærimus? scilicet, si ista Iuppiter significaret, tam multa frustra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altissimos montes? quod plerunque fit: quid, cum in desertas solitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obseruantur quidem? at inuentum est caput in Tiberi. quasi ego artem aliquam istorum esse negem. diuinationem nego. cœli enim distributio, quam ante dixi, & certarum rerum notatio docet unde fulmen uenerit, quò concesserit: quid significet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis uersibus.

» Nam pater altitonans stellanti nixus olympo,
» Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
» Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.

tum statua Nattæ, tum simulacra deorum, Romulusq́;, et Remus cum altrice belua ui fulminis icti conciderunt, deq́; his rebus aruspicum extiterunt responsa uerissima. mirabile autem illud, quòd eo ipso tempore, quo fieret indicium coniurationis in senatu, signum Iouis biennio post, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces (sic enim mecum agebas) causam istam & contra facta tua, & contra scripta defendere? frater es. eo uereor. uerum quid tibi hic tandem nocet? res ne, quæ talis est; an ego, qui uerum explicari uolo? itaque nihil contra dico: à te rationem totius aruspicinæ peto. sed te mirificam in latebram coniecisti. quod enim intelligeres fore ut premerem te, cũ ex te causam uniuscuiusque diuinationis exquirerem: multa uer=

ba fecisti, te, cum res uideres, rationem causamq; non quærere; quid fieret, non cur fieret, ad rem pertinere: quasi ego aut fieri concederem; aut esset philosophi, causam, cur quidq; fieret, nõ quærere. & eo quidem loco & prognostica nostra pronunciabas, & genera herbarum, Scãmoneam, Aristolochiamq; radicem; quarũ causam ignorares, uim & effectum uideres. dissimile totum. nam & prognosticorum causas persecuti sunt et Boethus Stoicus, qui est à te nominatus, & noster etiam Posidonius. & si causæ non reperiantur istarum rerum, res tamen ipsæ obseruari animaduertiq; possunt. Nattæ uero statua, aut æra legum de cœlo tacta quid habent obseruatum, ac uetustum? Pinarij Nattæ nobiles. à nobilitate igitur periculum. hoc tamen callide Iuppiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. urbi igitur periculum ostenditur, ei, quam ille condidit. quàm scite per notas nos certiores facit Iuppiter? at eodem tempore signũ Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. & tu scilicet mauis numine deorum id factum, quàm casu arbitrari? & redemptor, qui columnam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, sed à dijs immortalibus ad istã horam seruatus est? non equidem planè despero ista esse uera, sed nescio, & discere à te uolo. nam cum mihi quædam casu uiderentur sic euenire, ut prædicta essent à diuinantibus: dixisti multa de casu; ut, uenerium iaci posse casu, quatuor talis iactis; quadringentis, centum uenerios non posse casu consistere. primum nescio, cur non possint: sed non pugno: abundas enim similibus: habes & respersionem pigmentorum, & ro-

ſtrum ſuis, & alia permulta. idem Carneadem finge=re dicis de capite Paniſci. quaſi non potuerit id euenire caſu, & non in omni marmore neceſſe ſit ineſſe uel Praxitelia capita. illa enim ipſa efficiuntur detractione: nec quicquam illuc affertur à Praxitele: ſed cũ multa ſunt detracta, & ad lineamenta oris peruentum eſt, tum intelligas, illud, quod iam expolitum ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiam ſua ſponte in lapicidinis Chiorum extitiſſe. ſed ſit hoc fictum: quid? in nubibus nunquid animaduertiſti leonis formam? aut hippocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt à te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non eſſet. atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum; ſin potuerit, non eſſe mirandum: cauſarum enim ignoratio in re noua mirationem facit; eadem ignoratio in rebus uſitatis eſt, non miramur: nam qui mulam peperiſſe miratur, is, quo modo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebro uidet, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quod autem non uidit, id ſi euenerit, oſtentum eſſe cenſet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe, ſed partus propè neceſſarius. Sed quid plura? ortum uideamus aruſpicinæ: ſic facillime, quid habeat auctoritatis, iudicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, &

ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia: eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq́; maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamq́; breui tempore in eum locum Etruriam cõueniſſe: tum illum plura locutum multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint, literisq́; mandauerint: omnem autem orationem fuiſſe eam, qua aruſpicinæ diſciplina contineretur: eam poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. num ergo opus eſt ad hæc refellenda Carneade? num Epicuro? eſt ne quiſquam ita deſipiens, qui credat exaratum eſſe, deum dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere? ſi autem homo ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? ſed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem. uetus autem illud Catonis admodum ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat, quòd non rideret aruſpex, aruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæque res euenit prædicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id euenerit? Rex Pruſias, cum Annibali apud eum exulanti pugnare placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carunculæ uitulinæ mauis,

quàm imperatori ueteri credere? quid? ipſe Cæſar, cum à ſummo aruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, non ne tranſmiſit? quod ni feciſſet, unum in locum omnes aduerſariorum copiæ cōueniſſent. quid ego aruſpicum reſponſa commemorem (poſſum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerunt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales quàm multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Roma reſponſa aruſpicum miſſa ſunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & oſtentis mouebatur. non lubet commemorare, nec uero neceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuiſti: uides tamen omnia ferè contra, ac dicta ſunt, ueniſſe. Sed hæc hactenus: nunc ad oſtenta ueniamus. Multa me Conſule à me ipſo ſcripta recitaſti: multa ante Marſicum bellum à Siſenna collecta attuliſti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris à Calliſthene commemorata dixiſti. de quibus dicam equidem ſingulis, quoad utile uidebitur: ſed dicendum etiam eſt de uniuerſis. quæ eſt enim iſta à dijs profecta ſignificatio, & quaſi denunciatio calamitatum? qui autem ea uolunt dij immortales primum ſignificantes, quæ ſine interpretibus non poſſumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo poſſint: ut medici, quanquam ſæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos eſſe morituros: omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut oſtenta, aut eorum interpretes uel Lacedæmonios olim, uel nuper noſtros adiuuerunt?

runt? quæ si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura fuerunt? si enim, ut intelligeremus, quid esset euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, si ea sciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominum in multas, ac diuersas, aut etiam contrarias partes sæpe deducitur. ut enim in causis iudicialibus alia est coniectura accusatoris, alia defensoris, & tamen utriusque credibilis: sic in omnibus ijs rebus, quæ coniectura inuestigari solent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum casus affert, non nunquam etiam errorem creat similitudo: magna stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas rerum non quærere. tu uates Bœotios credis Lebadiæ uidisse ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam esse Thebanorum, quia galli uicti silere solent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantæ ciuitati signum dabat? an illæ aues, nisi cum uicerint, canere non solent? at tum canebant, nec uicerant. id enim inquies ostentum: magnum uero: quasi pisces, non galli cecinerint. quod autem est tempus, quo illi non cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quòd si uictores alacritate, & quasi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidisse alia quoq; lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis causam explicat, cur ante lucem galli canant: depulso enim de pectore, & in omne corpus diuiso, & modificato cibo, cantus edere quiete satiatos: qui quidem silentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus: rursus cantu, plausúq; premunt alas. cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte, quid in mentem uenit Callistheni

l. faucibus + rursus: cantu

dicere deos gallis ſignum dediſſe cantandi? cum id uel natura, uel caſus efficere potuiſſet. ſanguinem pluiſſe ſenatui nunciatum eſt, atratum fluuium fluxiſſe ſanguine, deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quenquam phyſicum crediturum fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor niſi è corpore eſt. ſed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguinis ſimilis eſſe; et humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus auſtro, ſudorem imitari. atq; hæc in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem non tam animaduertuntur in pace. accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum finguntur impunius. nos autem ita leues, atq; inconſiderati ſumus, ut, ſi mures corroſerint aliquid, quorum eſt opus hoc unum, monſtrum putemus. ante uero Marſicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, ut à te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portentum aruſpices eſſe dixerunt. quaſi uero quicquam interſit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. nam ſi iſta ſequimur; quòd Platonis Politiam nuper apud me mures corroſerint, de Rep. debui pertimeſcere; aut, ſi Epicuri de uoluptate liber corroſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore. an uero illa nos terrent, ſi quando aliqua portentoſa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium, ne ſim longior, una ratio eſt. quicquid enim oritur, qualecunq; eſt, cauſam habeat à natura neceſſe eſt: ut etiam ſi præter conſuetudinem extiterit, præter naturam tamen non poſſit exiſtere. cauſam igitur inueſtigato in re noua, atq; admi-

Politia

rabili, si potes: si nullam reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa: eumq; errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cœli discessus, nec lapideus, aut sanguineus imber, nec traiectio stellæ, nec faces uisæ terrebunt. quarum omnium causas si à Chrysippo quæras, ipse ille diuinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuito, naturalemq; rationem omnium reddet: nihil enim fieri sine causa potest: nec quicquam fit, quod fieri non potest: nec, si id factum est, quod fieri potuit, portentum debet uideri: nulla igitur portenta sunt. nam si, quod raro fit, id portentum putandum est, sapientem esse portentum est: sæpius enim mulam peperisse arbitror, q̃ sapientem fuisse. illa igitur ratio concluditur; nec id, quod non potuerit fieri, factum unquã esse; nec, quod potuerit, id portentum esse; ita omnino nullum esse portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non inscite dicitur ei respondisse, qui cum ad eum retulisset quasi ostentum, q anguis domi uectem circũuectus fuisset, tum esset, inquit, ostẽtum si anguem uectis circumplicasset. hoc ille responso satis aperte declarauit, nihil habendũ esse portentum, quod fieri posset. C. Gracchus ad M. Pōponium scripsit, duobus anguibus domi comprehensis, aruspices à patre conuocatos. qui magis anguibus, q̃ lacertis, q̃ muribus? quia sunt hæc quotidiana, angues non item. quasi uero referat, quod fieri potest, quàm id sæpe fiat. ego tamen miror, si emissio fœminæ anguis mortem afferebat Ti. Graccho, emissio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiserit: nihil enim scribit respondisse aru=

ſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurum. at mors inſecuta Gracchum eſt. cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis: neq; enim tanta eſt infelicitas aruſpicum, ut ne caſu quidem unquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint. nam illud mirarer, ſi crederem, quòd apud Homerum Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos ocioſi conuertimus, loquitur Agamemnon.

» *Ferte uiri, & duros animo tolerate labores,*
» *Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus*
» *Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:*
» *Nanq; omnes memori portentum mente retentant,*
» *Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.*
» *Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,*
» *Quæ Priamo cladem, & Troiæ, peſtemq́; ferebant:*
» *Nos circum latices gelidos fumantibus aris,*
» *Aurigeris diuũ placantes numina tauris,*
» *Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,*
» *Vidimus immani ſpecie, tortuq́; draconem*
» *Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:*
» *Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos*
» *Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,*
» *Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat:*
» *Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.*
» *Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq́; peremit,*
» *Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem*
» *Abdidit, & duro firmauit tegmine ſaxi.*
» *Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum*
» *Vidimus in medijs diuũ uerſarier aris.*

» Tum Calchas hæc est fidenti uoce locutus.
» Quidnam torpentes subito obstupuistis Achiui?
» Nobis hæc portenta deũ dedit ipse creator,
» Tarda & sera nimis, sed fama ac laude perenni.
» Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis,
» Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos:
» Quæ decimo cadet, & pœna satiabit Achiuos.
» Edidit hæc Calchas: quæ iam matura uidetis.

quæ tandem ista auguratio est ex passeribus annorum potius, quàm aut mensium, aut dierum? cur autem de passerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monstrum; de dracone silet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? postremo quid simile habet passer annis? nam de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, utrũq; memini, & Syllam, cum in expeditionem educturus esset, immolauisse, et anguem ab ara extitisse, eoq́; die rem præclare esse gestam non aruspicis consilio, sed imperatoris. atq; hæc ostentorum genera mirabile nihil habent: quæ cum facta sunt, tum ad coniecturam aliqua interpretatione reuocantur: ut illa tritici grana in os pueri Midæ congesta, aut apes quas dixisti in labris Platonis pueri consedisse, non tam mirabilia sint, quàm coniecta belle: quæ tamen uel ipsa falsa esse, uel illa, quæ prædicta sunt, fortuito accidisse potuerunt. de ipso Roscio potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit angui: sed ut in cunis fuerit anguis, nõ tam est mirum, in Selonio præsertim, ubi apud focum angues nundinari solent. nam quod aruspices responderunt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales histrioni futuro claritatem ostendisse, nullam osten=

disse Africano. Atq; etiam à te Flaminiana ostenta collecta sunt, quòd ipse, et equus eius repente conciderit: non sanè hoc quidem mirabile: quòd euelli primi hastati signum non potuerit: timide fortasse signifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nam Dionysij equus quid attulit admirationis, quòd emersit ex flumine? quodq; habuit apes in iuba? sed quia breui tempore regnare cœpit; quod casu acciderat, uim habuit ostenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma sonuerunt, eiusdemq; dei Thebis ualuæ clausæ subito se aperuerunt: eaq; scuta, quæ fuerant sublime fixa, sunt humi inuenta. horum cum nihil fieri potuerit sine aliquo motu, quid est cur diuinitus ea potius, quàm casu facta esse dicamus? At in Lysandri statuæ capite Delphis extitit corona ex asperis herbis, & quidem subita. ità ne censes? ante coronam extitisse, quàm herbarum conceptum esse semen? herbam autem asperam credo auium congestu, non humano satu. iam quicquid in capite est, id coronæ simile uideri potest. nam quòd eodem tempore stellas aureas Castoris & Pollucis Delphis positas decidisse, neq; eas usquam repertas esse dixisti: furum id magis factum, quàm deorum uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatem historijs Græcis mãdatam esse demiror. quid minus mirum, quàm illam monstruosissimam bestiam urnam euertisse, sortes dissipauisse? & negant historici Lacedæmonijs ullum ostentum hoc tristius accidisse. Nam illa prædicta Veientum, si lacus Albanus redundasset, isq; in mare fluxisset, Romam perituram; si repressus esset, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri suburbani, non ad arcem, urbemq; retinendam. At paulo post audita uox est

monentis, ut prouiderent ne à Gallis Roma caperetur: ex eo Aio loquenti aram in noua uia consecratam. quid ergo? Aius iste loquens, quando eum nemo norat, aiebat, & loquebatur, & ex eo nomen inuenit: posteaquam & sedem, & aram, & nomen inuenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta potest: à qua, præterquam de sue plena, quid unquam moniti sumus? Satis multa de ostentis. Auspicia restant, & sortes, eæ quæ ducuntur, non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ oracula uerius dicimus: de quibus tum dicemus, cum ad naturalem diuinationem uenerimus. Restat etiam de Chaldæis. sed primum auspicia uideamus. Difficilis auguri locus ad contradicendum, Marso fortasse, sed Romano facillimus: non enim sumus ij nos augures, qui auium, reliquorum'ue signorum obseruatione futura dicamus: & tamen credo Romulum, qui urbem auspicato condidit, habuisse opinionem, esse in prouidendis rebus augurandi scientiam: errabat enim multis in rebus antiquitas: quam uel usu iam, uel doctrina, uel uetustate immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates Reip. mos, religio, disciplina, ius augurum, collegij auctoritas. nec uero non omni supplicio digni P. Claudius, L. Iunius Consules, qui contra auspicia nauigarunt: parendum enim fuit religioni, nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus est, alter mortem sibi ipse consciuit. Flaminius non paruit auspicijs: itaq; perijt cũ exercitu. at anno post Paulus paruit: num minus cecidit in Cánensi pugna cũ exercitu? etenim ut sint auspicia, quæ nulla sunt; hæc certe, quibus uti-

mur siue tripudio, siue de cœlo, simulacra sunt auspiciorum, auspicia nullo modo. Q. Fabi, te uolo mihi in auspicio esse. uolo, respondet. audiui hæc. apud maiores nostros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem esse necesse est eum, qui, silentium quid sit, intelligat: id enim silentium dicimus in auspicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris est. illi autem, qui in auspiciũ adhibetur, cum ita imperauit is, qui auspicatur, dicito, si silentium esse uidetur, nec suspicit, nec circumspicit, statim respondet, silentium esse, uideri. tum ille, dicito si pascuntur aues: pascuntur. quæ, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipso nominatur pullarius. hæ sunt igitur aues internunciæ Iouis: quæ pascãtur, nec ne, quid refert? nihil ad auspicia: sed quia, cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pauire, terripauium primo, post terripudium dictum est, hoc quidem iam tripudium dicitur. cum igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nunciant. ergo hoc auspiciũ diuini quicquam habere potest, quod tam sit coactum & expressum? quo antiquissimos augures non esse usos, argumento est, quòd decretum collegij uetus habemus, omnem auem tripudium facere posse. tum igitur esset auspicium, si modo ei esset liberum se ostendisse: tum auis illa uideri posset interpres, & satelles Iouis. nunc uero inclusa in cauea, & fame enecta, si in offam pultis inuadit, & si aliquid ex ore cecidit, hoc tu auspicium, aut hoc modo Romulum auspicari solitum putas? iam uero de cœlo seruare non ipsos censes solitos, qui auspicabantur? nunc imperant pullario: ille renunciat. fulmen sinistrum

i. audiui. hic apud

auſpicium optimum habemus ad omnes res, præterquam ad comitia: quod quidem inſtitutum Reip. cauſa eſt, ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. at Ti. Gracchi literis Scipio & Figulus, quòd augures iudicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerunt. quis negat augurum diſciplinam eſſe? diuinationem nego. at aruſpices diuini: quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam eius, qui in prærogatiua referenda ſubito concidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerunt. primum uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet: is enim erat mortuus. id autem ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci aruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerunt? equidem aſſentior C. Marcello potius, quàm App. Claudio; qui ambo mei collegæ fuerunt: exiſtimoq; ius augurum, & ſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea Reip. cauſa conſeruatum, ac retentum. ſed de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus: externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus ferè auibus utuntur, nos admodum paucis. alia illis ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percontari noſtri augurij diſciplinam, & ego illius. dij immortales, quantum differebat: ut quædam eſſent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur: nos, niſi dum à populo auſpicia accepta habemus, quàm multum ijs utimur? bellicam

rem administrari maiores nostri nisi auspicato noluerũt: quàm multi anni sunt, cum bella à propraetoribus & proconsulibus administrantur? qui auspicia non habent: itaque nec amnes transeunt auspicato, nec tripudio auspicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum auspicium militare est, iam M. Marcellus ille quinquies Consul totum omisit, idem imperator, idem augur optimus. ubi est ergo auium diuinatio? quae, quoniam ab ijs, qui auspicia nulla habent, bella administrantur, ab urbanis retenta uidetur, à bellicis esse sublata. & quidem ille dicebat; si quando rem agere uellet, ne impediretur auspicijs, lectica operta facere se iter solere. huic simile est, quod nos augures praecipimus, ne iuge auspicium obueniat, ut iumenta iubeant disiungere. quid est aliud nolle moneri à Ioue, nisi efficere, ut aut ne fieri possit auspicium, aut, si fiat, uideri? nam illud admodum ridiculum, quòd negas Deiotarum auspiciorum, quae sibi ad Pompeium proficiscenti facta sunt, poenitere, quòd fidem secutus, amicitiamq; populi R. functus sit officio: antiquiorem enim sibi fuisse laudem & gloriam, quàm regnum & possessiones suas. credo id quidem: sed nihil ad auspicia: nec enim ei cornix canere poterat recte eum facere, quòd populi R. libertatem defendere pararet. ipse hoc sentiebat, sicuti sensit. aues euentus significant aut aduersos, aut secundos. uirtutis auspicijs uideo esse usum Deiotarum: quae uetat spectare fortunam, dum praestetur fides. aues uero si prosperos euentos ostenderunt, certe fefellerunt. fugit ex praelio cum Pompeio: graue tempus. discessit ab eo: luctuosa res. Caesarem eodem tempore

& hostem, & hospitem uidit. quid hoc tristius? is cum ei Troginorum tetrarchiam eripuisset, & assecla suo Pergameno nescio cui dedisset, eidemq; detraxisset Armeniam à senatu datam, cumq; ab eo magnificentissimo hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit & hospitem, & Regem. sed labor longius: ad propositum reuertar. si euenta quærimus, quæ exquiruntur auibus: nullo modo prospera Deiotaro. sin officia: à uirtute ipsius, non ab auspicijs petita sunt. omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi: contemne cotem Attij Nauij: nihil debet esse in philosophia commentitijs fabellis loci. illud erat philosophi, totius augurij primum naturam ipsam uidere, deinde inuentionem, deinde constantiam. quæ est igitur natura, quæ uolucres huc, & illuc passim uagantes efficiat, ut significent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs à dextra, alijs à læua datum est auibus, ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinæ suæ: nos quem? Attium ne Nauium? at aliquot annis antiquior Romulus, & Remus, ambo augures, ut accepimus. an Pisidarum, aut Cilicum, aut Phrygum ista inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores. at omnes Reges, populi, nationes utuntur auspicijs. quasi uero quicquam sit tam ualde, quàm nihil sapere, uulgare: aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. quotus quisque est, qui uoluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. num

igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterrentur? aut num pleriſque in rebus ſequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſtitioſa iſta concipiant, uerum diſpicere non poſſint? quæ autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius,

„ Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

at Homericus Aiax apud Achillem querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nunciat.

„ Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs & barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro, quæ bona ſint, ſiniſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſiniſtrum nominauerunt, externiq; dextrum, quia plerunque melius id uidebatur. hæc quanta diſſenſio eſt? quid, quòd alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſeruant, aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horum errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione multa fallendo? atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiungere. Aemilia Paulo, Perſam periſſe: quod pater omen accepit. Cæcilia ſororis filiæ ſedes ſuas tradere. iam illa, fauete linguis, & prærogatiuā omen comitiorum. hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copioſum, & diſertum: quando enim illa obſeruans, quieto, & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? ita ne? ſi quis aliquid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, & eius uerbum aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut

ſ. iſta

cogitabis, ea res tibi aut timorem afferret, aut alacritatem? cum M. Crassus exercitum Brundusij imponeret, quidam in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. dicamus, si placet, monitum ab eo Crassum, caueret ne iret, non fuisse periturum si omini paruisset. quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt obseruanda. Sortes restant, & Chaldæi: ut ad uates & somnia ueniamus. Dicendum igitur putas de Sortibus. quid enim Sors est? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod tesseras. quibus temeritas, & casus, non ratio, nec consilium ualet. tota res est inuenta fallacijs, aut ad quæstum, aut ad superstitionem, aut ad errorem. atque ut in aruspicina fecimus, sic uideamus clarissimarum sortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffucium Prænestinorum monumēta declarant honestum hominem, & nobilem somnijs crebris, ad extremum etiam minantibus, cum iuberetur certo in loco silicem cædere, perterritum uisis, irridentibus suis ciuibus, id agere cœpisse: itaque perfracto saxo sortes erupisse, in robore insculptas priscarum literarum notas. is est hodie locus septus religiose propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ sedens mammam appetens castissime colitur à matribus. eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ sita ædes est, mel ex olea fluxisse dicunt, aruspicesq; dixisse, summa nobilitate illas sortes futuras, eorumq; iussu ex illa olea arcam esse factam, eáq; conditas sortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. quid igitur in his potest esse certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miscentur, atque ducuntur?

quo modo autem istæ positæ in illo loco? quis robur illud cæcidit, dolauit, inscripsit? nihil est, inquiunt, quod deus efficere non possit. utinam sapientes Stoicos effecisset, ne omnia superstitiosa solicitudine & miseria crederent. sed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis explosit. fani pulchritudo, & uetustas, Prænestinarum etiam nunc sortium retinet nomen, atque id in uulgus. quis enim magistratus, aut quis uir illustrior utitur sortibus? cæteris uero in locis sortes planè refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem, quàm Præneste uidisse Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittemus. Ad Chaldæorum monstra ueniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in astrologia iudicio doctissimorum hominum facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiusque uitæ ex natali die, minime esse credendum. nominat etiam Panætius, qui unus è Stoicis astrologorum prædicta reiecit; Archelaum, & Cassandrum summos astrologos illius ætatis, qua erat ipse, cum in cæteris astrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non usos. Scylax Halicarnasseus, familiaris Panætij, excellens in astrologia, idemq; in regenda sua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. sed ut ratione utamur omissis testibus, sic isti disputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. uim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæque pars alia alio modo moueat, immutetq; cœlum, perinde ut quæque stellæ in ijs, finitimisq; partibus sint quoq;

l. omittamus

tempore; eamq; uim uarie moueri ab ijs sideribus, quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipsam partem orbis uenerint, in qua sit ortus eius qui nascitur; aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut consentiens; ea triangula illi, & quadrata nominant. etenim cum tempore anni, tempestatumq;, cœli conuersiones, commutationesq; tantæ fiant accessu stellarum, & recessu; cumq; ea ui solis efficiantur, quæ uidemus: non uerisimile solum, sed etiam uerum esse censent, perinde utcunque temperatus sit aer, ita pueros orientes animari, atque formari, ex eoq; ingenia, mores, animum, corpus, actionem uitæ, casus cuiusque, euentusq; fingi. ò delirationem incredibilem: non enim omnis error stultitia est dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid ut prædicere possint, duntaxat quali quisque natura, & ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit. cætera, quæ profiteantur, negat ullo modo posse sciri: etenim geminorum formas esse similes, uitam atque fortunam plerunque disparem. Proclus, & Euristhenes Lacedæmoniorum Reges gemini fratres fuerunt. at hi nec totidē annos uixerunt: anno enim Procli uita breuior fuit, multumq; is fratri rerum gestarum gloria præstitit. at ego id ipsum, quod uir optimus Diogenes Chaldæis, quasi quadam præuaricatione, concedit, nego posse intelligi. etenim cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium luna moderetur, eaq; animaduertant, & notent sidera natalitia Chaldæi, quæcunque lunæ iuncta uideantur: oculorum fallacissimo sensu iudicant ea, quæ ratione atque animo uidere debebant: docet enim ratio mathematicorum, quam istis notā esse oportebat, quāta humilitate

luna feratur terram pene contingens, quantum absit à proxima Mercurij stella, multo autem longius à Veneris, deinde alio interuallo distet à sole, cuius lumine collustrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immensa, à sole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni stellam, inde ad cœlum ipsum, quod extremum atque ultimum mundi est. quæ potest igitur contagio ex infinito penè interuallo pertinere ad lunam, uel potius ad terram? quid? cum dicunt id, quod ijs dicere necesse est, omnes omnium ortus, quicunque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eosdem esse, eademq; omnibus, qui eodem statu cœli, & stellarum nati sunt, accidere necesse esse, non ne eiusmodi sunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes istos cœli nosse appareat? cum enim illi orbes, qui cœlum quasi medium diuidunt, & aspectum nostrum definiunt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominantur, à nobis finientes rectissime nominari possunt, uarietatem maximam habeant, alijq; in alijs locis sint: necesse est, ortus, occasusq; siderum non fieri eodem tempore apud omnes. quòd si eorum ui cœlum modo hoc, modo illo modo temperatur: qui potest eadem uis esse nascentium, cum cœli tanta sit dissimilitudo? in his locis, quæ nos incolimus, post solstitium canicula exoritur, & quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut scribitur, ante solstitiũ: ut, si iam concedamus aliquid uim cœlestẽ ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum sit illis, eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dissimiles incidere naturas propter cœli dissimilitudinem. quod minime illis placet: uolunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique sint nati, eadem conditione nasci.

sed quæ

ſed quæ tanta dementia eſt, ut in maximis motibus, mutationibusq́; cœli nihil interſit qui uentus, qui imber, quæ tempeſtas ubiq; ſit? quarum rerum in proximis locis tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt, ut alia Tuſculi, alia Romæ eueniat ſæpe tempeſtas. quod, qui nauigant, maxime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs uentorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. hæc igitur cum ſit tum ſerenitas, tum perturbatio cœli: eſt ne ſanorum hominum, hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere? quod non certe pertinet. illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem uix poteſt, quæ à luna cæteriſq́; ſideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. quid, quòd non intelligunt ſeminum uim, quæ ad gignendum, procreandumq́; plurimum ualeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non uidet & formas, & mores, & pleroſq; ſtatus, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non uis, & natura gignentium efficeret, ſed temperatio lunæ, cœliq́; moderatio. quid, quòd uno eodemq́; temporis puncto nati diſſimiles & naturas, & uitas, & caſus habent, parum ne declarant nihil ad agendam uitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanum. nunquis igitur talis fuit? quid? illud ne dubium eſt, quin multi, cum ita nati eſſent, ut quædam contra naturam deprauata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur ab natura, cum ſe ipſa reuocaſſet, aut arte, aut medicina? aut quorũ linguæ ſic inhærerent, ut loqui non poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? multi etiam

naturæ uitiũ meditatione, atq; exercitatione sustulerunt, ut Demosthenem scribit Phalereus, cum rho dicere nequiret, exercitatione fecisse, ut planissime diceret. quòd si hæc astro ingenerata & tradita essent, nulla res ea mutare posset. quid? dissimilitudo locorum non ne dissimiles hominum procreationes habet? quas quidem percurrere oratione facile est: quid inter Indos & Persas, Aethiopas & Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis uarietas dissimilitudoq; sit. ex quo intelligitur, plus terrarum situs, quàm lunæ tractus ad nascendum ualere. Nam quod aiunt quadringenta et septuaginta milia annorum in periclitãdis, experiundisq; pueris, quicunq; essent nati, Babylonios posuisse, fallunt. si enim esset factitatum, non esset desitum. neminem autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factum sciat. uides ne me non ea dicere, quæ Carneades, sed ea, quæ princeps Stoicorum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omnes ne, qui Cannensi pugna ceciderunt, uno astro fuerint. exitus quidem omnium unus & idem fuit. quid? qui ingenio atq; animo singulares, num astro quoq; uno? quod enim tempus, quo non innumerabiles nascantur? at certe nemo similis Homeri. & si ad rem pertinet, quo modo cœlo affecto, compositisq; sideribus quodq; animal oriatur: ualeat id necesse est etiam in rebus inanimis. quo quid dici potest absurdius? L. quidem Taruntius Firmanus, familiaris noster, in primis Chaldaicis rationibus eruditus, urbis etiam nostræ natalem diem repetebat ab ijs parilibus, quibus eam à Romulo conditam accepimus, Romamq;, cum esset in iugo luna, natam esse dicebat, nec eius fata canere dubitabat. ò uim maximam

erroris. etiam ne urbis natalis dies ad uim stellarum & lunæ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cœli primum spiritum duxerit: num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta est, potuit ualere? sed quid plura? quotidie refelluntur. quàm multa ego Pompeio, quàm multa Crasso, quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum nisi senectute, nisi domi, nisi cum claritate esse moriturum: ut mihi permirum uideatur, quenquam extare, qui etiam nunc credat ijs, quorum prædicta quotidie uideat re, & euentis refelli. Restant duo diuinandi genera: quæ habere dicimur à natura, non ab arte: uaticinandi, & somniandi. de quibus Quinte inquam, si placet, disseramus. Mihi uero, inquit, placet: his enim, quæ adhuc disputasti, prorsus assentior: &, uere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmauit, tamen etiam mea sponte nimis superstitiosam de diuinatione Stoicorum sententiam iudicabam: ac me Peripateticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui censent esse in mentibus hominum tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præsentiant, si aut furore diuino incitatus animus, aut somno relaxatus solute moueatur ac libere, his de generibus quid sentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire sanè uelim. Quæ cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio principio sum exorsus dicere. Non ignoro Quinte, te semper ita sensisse, ut de cæteris diuinandi generibus dubitares, ista duo furoris & somnij, quæ à libera mente fluere uiderentur, probares. dicam igitur, de istis ipsis duobus generibus mihi quid uidea-

tur, si prius, Stoicorum rationis conclusio, & Cratipp nostri quid ualeat, uidero. Dixisti & Chrysippum, & i Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. si sunt dij, neq; ante declarant hominibus, quæ futura sint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum sit, ignorant: aut existimant nihil interesse hominem scire, quid sit futurum: aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus, quæ sint futura: aut ea ne ipsi quidem dij significare possunt. at neq; non diligunt nos; sunt enim benefici, generiq; hominum amici: neq; ignorant ea, quæ ab ipsis constituta, & designata sunt: neq; nostra nihil interest scire ea, quæ futura sunt; erimus enim cautiores, si scierimus: neq; hoc alienum ducunt maiestate sua; nihil est enim beneficentia præstantius: neq; non possunt futura prænoscere: non igitur dij sunt, nec significant nobis futura: sunt autem dij, significant ergo. & non, si significant futura, nullas dant nobis uias ad significationum scientiam; frustra enim significarent: neq;, si dant uias, non est diuinatio: est igitur diuinatio. ò acutos homines: q̃ paucis uerbis negocium confectum putant. ea sumunt ad cócludendum, quorum ijs nihil conceditur. conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus non dubijs id, quod dubitatur, efficitur. uides'ne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere solent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluserit? quod finitum est, inquit, habet extremum. quis hoc non dederit? quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. hoc quoq; est concedendum. at quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem

negari potest. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est. uides'ne ut ad rem dubiam concessis rebus peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec solum ea non sumitis ad concludendum, quæ ab omnibus concedantur; sed ea sumitis, quibus concessis, nihilo magis efficiatis quod uelitis. primum enim hoc sumitis. si sunt dij, benefici in homines sunt. quis hoc uobis dabit? Epicurus'ne, qui negat quicquam deos nec alieni curare, nec sui; an noster Ennius, qui magno applausu loquitur, assentiente populo?

» Ego deũ genus esse semper dixi, & dicam cœlitum:
» Sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus.

& quidem, cur sic opinetur, rationem subijcit. sed nihil est necesse dicere quæ sequuntur. tantum sat est intelligi, id sumere istos pro certo, quod dubium controuersumq; sit. sequitur porrò, nihil deos ignorare, quòd omnia sint ab ijs constituta. hic uero quanta pugna est doctissimorum hominum, negantium esse hæc à dijs immortalibus constituta? at nostra interest scire quæ euentura sint. magnus Dicæarchi liber est, nescire ea melius esse, quàm scire. * negant enim id esse alienum maiestatis deorum, scilicet causas omnium introspicere, ut uideant quid cuique conducat. neq; non possunt futura prænoscere. negant posse ij, quibus non placet esse certum, quid futurum sit. uides'ne igitur, quæ dubia sunt, ea sumere ipsos pro certis, atque concessis? deinde contorquent, & ita concludunt. non igitur & sunt dij, nec significant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. deinde assumunt: sunt autem dij: quod ipsum non ab omnibus conceditur. significant er=

go: ne id quidem sequitur: possunt enim non significare, & tamen esse dij, nec, si significent, non dare uias aliquas ad scientiam significationis. at id quoq; potest, ut non dent homini, sed ipsi habeant. cur enim Tuscis potius, quàm Romanis darent? nec, si dant uias, nulla est diuinatio. fac dare deos: quod absurdum est: quid refert, si accipere non possumus? extremum, est igitur diuinatio. sit extremum: effectum tamen non est: ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, uerum effici non potest: iacet igitur tota conclusio. Veniamus nunc ad optimum uirum familiarem nostrum Cratippũ. Si sine oculis, inquit, non potest extare officium, & munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere: qui uel semel ita est usus oculis, ut uera cerneret, is habet sensum oculorum uera cernentium. item igitur, si sine diuinatione non potest officium, & munus diuinationis extare, potest autem cum quis diuinationem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: satis est ad confirmandam diuinationem, semel aliquid ita esse diuinatum, nihil ut fortuito cecidisse uideatur: sunt autem eius generis innumerabilia. esse igitur diuinationem confitendum est: festiue, & breuiter: sed cum bis sumpsit quod uoluit, etiam si faciles nos ad concedendum habuerit, id tamen, quod assumit, concedi nullo modo potest. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando uiderint, inest in ijs uis uidendi. item, si qui semel aliquid in diuinatione dixerit, is etiam cum peccet, tamen existimandus est habere uim diuinandi. uide quæso Cratippe noster, quàm sint ista similia: nam mihi quidem non uidentur: oculi enim uera cernentes,

utuntur natura, atq; sensu; animi si quando uel uaticinando, uel somniando uera uiderunt, usi sunt fortuna, atq; casu. nisi forte concessuros tibi existimas eos, qui somnia pro somnijs habent, si quando aliquod somnium uerum euaserit, non id fortuito accidisse. sed demus tibi istas duas sumptiones, ea, quæ λήμματα appellant dialectici; sed nos latine loqui malumus: præsumptio tamen, quam πρόληψιν ijdem uocant, non dabitur. assumit autem Cratippus hoc modo. sunt autem innumerabiles præsensiones non fortuitæ. at ego dico nullam. uide, quanta sit controuersia. iam, assumptione non concessa, nulla conclusio est. at impudentes sumus, qui, quod tam perspicuum sit, non concedamus. quid est perspicuum? multa uera, inquit, euadere. quid, quod multo plura falsa? non'ne ipsa uarietas, quæ est propria fortunæ, fortunam esse causam, non naturam docet? deinde, si tua ista conclusio Cratippe uera est (tecum enim mihi res est) non ne intelligis eadem uti posse & aruspices, & fulguratores, & interpretes ostentorum, & augures, & sortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum est, ex quo non aliquid, sicut prædictum sit, euaserit. ergo aut ea quoq; genera diuinandi sunt, quæ tu rectissime improbas: aut, si ea non sunt, non intelligo, cur hæc duo sint, quæ relinquis. qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa possunt esse, quæ tollis. Quid uero habet auctoritatis furor iste, quem diuinum uocatis, ut, quæ sapiens non uideat, ea uideat insanus, & is, qui humanos sensus amiserit, diuinos assecutus sit? Sibyllæ uersus obseruamus, quos illa furens fudisse dicitur. quorum interpres nuper falsa quædam ho=

minum fama dicturus in senatu putabatur, eum, quem re uera Regem habebamus, appellandum quoq; esse Regem, si salui esse uellemus. hoc si est in libris, in quem hominem, & in quod tempus est? callide enim, qui illa composuit, perfecit, ut, quodcunq; accidisset, prædictum uideretur, hominum & temporum diffinitione sublata. adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut ijdem uersus aliàs in aliam rem posse accommodari uiderentur. non esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poema declarat (est enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, & motus) tum uero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cum deinceps ex primis uersus literis aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis est attenti animi, quàm furentis. atq; in Sibyllinis ex primo uersu cuiusq; sententiæ primis literis illius sententiæ carmen omne prætexitur. hoc scriptoris est, non furentis; adhibentis diligentiam, non insani. quamobrem Sibyllam quidem sepositam, & conditam habeamus, ut, id quod proditum est à maioribus, iniussu senatus ne legantur quidem libri, ualeantq; ad deponendas potius, quàm ad suscipiendas religiones: cum antistitibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris, quàm Regem proferant: quem Romæ posthac nec dij, nec homines esse patientur. at multi sæpe uera uaticinati, ut Cassandra.

" Iamq; mari magno.=

eademq; paulo post:

" Eheu uidete.=

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, sententijs, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem

nullam debemus, nec fidem commentitijs rebus adiungere. Eodemq́; modo nec ego Publicio nescio cui, nec Martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendum existimo; quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti, probata sunt. Quid, inquies, remex ille de classe Coponij, non ne ea prædixit, quæ facta sunt? ille uero & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus: castra enim in Thessalia castris collata audiebamus: uidebaturq́; nobis exercitus Cæsaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intulisset; & roboris, propter uetustatem. casum autem prælij, nemo nostrum erat, quin timeret, sed ita, ut constantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Græcus quid mirum si magnitudine timoris, ut plerunque fit, à constantia, atque à mente, atque à se ipse discessit? qua perturbatione animi, quæ, sanus cum esset, timebat ne euenirent, ea demens euentura esse dicebat. utrum tandem per deos atque homines magis uerisimile est, uesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipsum consilia deorum immortalium perspicere potuisse? Sed iam ad te uenio

» O sancte Apollo, qui umbilicum terrarũ certum obsides,
» Vnde superstitiosa primum sæua euasit uox fera:

tuis enim oraculis Chrysippus totum uolumen impleuit partim falsis, ut ego opinor; partim casu ueris, ut fit in omni oratione sæpissime; partim flexiloquis & obscuris, ut interpres egeat interprete, & sors ipsa referenda sit ad sortes; partim ambiguis, & quæ ad dialecti-

cum referenda sint. nam cum sors illa edita est opulentissimo regi Asiæ,

» Crœsus Halym penetrãs magnam peruertet opum uim,

hostium uim sese peruersurum putauit, peruertit autem suam. utrum igitur eorum accidisset, uerum oraculum fuisset. cur autem hoc credam unquam editum Crœso? aut Herodotum cur ueraciorem ducam Ennio? num minus ille potuit de Crœso, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim est, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho esse responsum,

» Aio te Aeacida Romanos uincere posse?

primum latine Apollo nunquam locutus est: deinde ista sors inaudita Græcis est: præterea Pyrrhi temporibus iam Apollo uersus facere desierat: postremo, quanquam semper fuit, ut apud Ennium est, stolidum genus Aeacidarum; Bellipotentes sunt magi', quàm sapientipotentes: tamen hanc amphibologiam uersus intelligere potuisset, uincere te Romanos, nihilo magis in se, quàm in Romanos ualere. nam illa amphibologia, quæ Crœsum decepit, uel Chrysippum potuisset fallere: hæc uero ne Epicurum quidem. sed, quod caput est, cur isto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo nostra ætate, sed iandiu, iam ut nihil possit esse contemptius? hoc loco cum urgentur, euanuisse diunt uetustate uim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. de uino aut salsamento putes loqui, quæ euanescunt uetustate. de ui loci agitur, neque solum naturali, sed etiam diuina: quæ quo tandem modo euanuit? uetustate, inquies. quæ uetustas est, quæ uim diuinam conficere possit? quid tam diuinum, quàm

afflatus ex terra mentem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, ut ea non modo cernat multo ante, sed etiam numero uersúq; pronunciet? quando autem ista uis euanuit? an postquam homines minus creduli esse cœperunt? Demosthenes quidem, qui abhinc annos propè CCC fuit, iam tum φιλιππίζειν Pythiam dicebat, id est quasi cum Philippo facere. hoc autem eò spectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quo licet existimare in alijs quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse. sed nescio quo modo isti philosophi superstitiosi, & penè fanatici quiduis malle uidentur, quàm se non ineptos. euanuisse mauultis, & extinctum esse id, quod si unquam fuisset, certe æternum esset, quàm ea, quæ non sunt credenda, non credere. Similis est error in somnijs: quorum quidem defensio repetita quàm longe est? diuinos animos censent esse nostros, eósq; esse tractos extrinsecus, animorumq; consentientium multitudine completum esse mundum: hac igitur mentis & ipsius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus cerni quæ sint futura. contrahi autem animum Zeno, & quasi labi putat, atque concidere, & ipsum esse dormire. an Pythagoras & Plato, locupletissimi auctores, quo in somnis certiora uideamus, præparatos quodam cultu atque uictu proficisci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utique abstinuere: quasi uero eo cibo mens, non uenter infletur. sed nescio quo modo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum. utrum igitur censemus dormientium animos per semet ipsos in somniando moueri, an, ut Democritus censet, externa, &

i. iam

i. abstinere

aduentitia uisione pulsari? siue enim sic est, siue illo modo, uideri possunt permulta somniantibus falsa pro ueris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quæ stant; & quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. quid dicam, insanis, quid, ebrijs quàm multa falsa uideantur? quòd si eiusmodi uisis credendum non est, cur somnijs credatur, nescio. nam tam licet de his erroribus, si uelis, quàm de somnijs disputare: ut ea, quæ stant, si moueri uideantur, terræmotum significare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari dissensionem, ac seditionem moueri. iam ex insanorũ aut ebriorum uisis innumerabilia coniectura trahi possunt, quæ futura uideantur. quis est enim, qui totum diem iaculans non aliquãdo collimet? totas noctes somniamus; neque ulla ferè est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod somniamus, euadere? quid est tam incertum, quàm talorum iactus? tamen nemo est, quin sæpe iactans, uenereum aliquando iaciat, non nunquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulsu malumus, quàm casu dicere? quòd si cæteris temporibus falsis uisis credendum non est, non uideo quid præcipui somnus habeat, in quo ualeant falsa pro ueris. quòd si ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent, quæ somniarent: alligandi essent omnes, qui cubitum irent: maiores enim, quàm ulli insani, efficerent motus somniantes. quòd si insanorum uisis fides non est adhibenda, quòd falsa sunt: cur credatur somniantium uisis, quæ multo etiam perturbatiora sunt, non intelligo. an quod insani sua uisa coniectori non narrant, nar

rant qui ſomniauerunt? quæro etiam, ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomnium'ne expectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim: præſens enim pœna ſit. quid igitur cõuenit ægros à coniectore ſomniorum potius, quàm à medico petere medicinam? an Aeſculapius, an Serapis poteſt præſcribere per ſomnium curationem ualetudinis, Neptunus gubernantibus non poteſt? & ſi ſine medico medicinam dabit Minerua, muſæ ſcribendi, legendi, cæterarumq; artium ſcientiam ſomniantibus non dabunt? at ſi curatio daretur ualetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua ſublata, tollitur omnis auctoritas ſomniorum. ſed hæc quoque in promptu: nunc interiora uideamus. aut enim diuina uis quædam conſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia, & coniunctione naturæ, quam uocant συμπάθειαν, quid cuique rei conueniat, ex ſomnijs, & quid quanq; rem ſequatur, intelligunt: aut eorum neutrum eſt, ſed quædam obſeruatio conſtans, atque diuturna eſt, cum quid uiſum ſecundum quietem ſit, quid euenire, aut quid ſequi ſoleat. primum igitur intelligendum eſt, nullam uim eſſe diuinam effectricem ſomniorum. atque illud quidem perſpicuum eſt, nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorum: noſtra enim cauſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus. quotus igitur eſt quiſque, qui ſomnijs pareat? qui

intelligat? qui meminerit? quàm multi uero, qui contemnant, eamq́; superstitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid est igitur, cur his hominibus consulens deus, somnijs moneat eos, qui illa non modo cura, sed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest, qua mente quisque sit: nec, frustra, ac sine causa quid facere, dignum deo est: quod horret etiam ab hominis constantia. ita si pleraque somnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut nescit hoc deus, aut frustra somniorum significatione utitur: sed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur à deo somnijs significari fatendum est. illud etiam requiro, cur, si deus ista uisa nobis prouidendi causa dat, non uigilantibus potius det, quàm dormientibus. siue enim externus, & aduentitius pulsus animos dormientium commouet, siue per se ipsi animi mouentur, siue quæ causa alia est, cur secundum quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem causa uigilantibus esse poterat; idq́; si nostra causa secundum quietem dij facerent, uigilantibus idem facerent, præsertim cum Chrysippus Academicos refellens permulto clariora & certiora esse dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ somniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum consuleret nobis, clariora uisa dare uigilantibus, quàm obscuriora per somnium. quod quoniam non fit, somnia diuina putanda non sunt. iam uero quid opus est circuitione, & anfractu, ut sit utendum interpretibus somniorum potius, quàm directo deus, si quidem nobis consulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret? idq́; uisum uigilanti potius, quàm dormiẽti daret? iam uero quis dicere audeat,

t. abhorret

uera omnia esse somnia? aliquot somnia uera, inquit Ennius: sed omnia non est necesse. quæ est tandem ista distinctio? quæ uera, quæ falsa habet? & si uera à deo mittuntur, falsa unde nascuntur? nam si ea quoque diuina, quid inconstantius deo? quid inscitius autem est, quàm mentes mortalium falsis, & mendacibus uisis concitare? sin uera uisa diuina sunt, falsa autem, & inania humana: quæ est ista designãdi licentia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc necessario confitendum est. naturam autem eam dico, qua nunquam animus insistẽs agitatione, & motu esse uacuus potest: is cum lãguore corporis, nec membris uti, nec sensibus potest, incidit in uisa uaria, & incerta ex reliquijs, ut ait Aristoteles, inhærẽtibus earum rerum, quas uigilans gesserit, aut cogitarit: quarum perturbatione mirabiles interdum existunt species somniorum: quæ si alia uera, alia falsa: qua nota internoscantur, scire sanè uelim. si nulla est, quid istos interpretes audiamus? sin quæpiam est, aueo audire quæ sit: sed hærebunt. uenit enim iam in contentionem, utrum sit probabilius, deos'ne immortales rerum omnium præstantia excellentes concursare omnium mortalium, qui ubique sunt, non modo lectos, uerum etiam grabatos, &, cum stertentes aliquos uiderint, obijcere his uisa quædam tortuosa, & obscura, quæ illi exterriti somnio ad coniectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. utrum philosophia dignius, sagarum superstitione ista interpretari, an explicatione naturæ? ut si iam fieri possit

coniectura uera somniorum, tamen isti, qui profitentur, eam facere non possunt: ex leuissimo enim, & indoctissimo genere constant. Stoici autem tui negant quēquā nisi sapientem diuinum esse posse. Chrysippus quidem diuinationem diffinit his uerbis, uim cognoscentem, & uidentem, & explicantem signa, quæ à dijs hominibus portendantur: officium autem eius esse, prænoscere, dei erga homines mente qua sint, quidq; significent, quemadmodumq; ea procurentur, atque expientur. idemq; somniorum coniectionem diffinit hoc modo, esse uim cernentem, & explanantem quæ à dijs hominibus significentur in somnis. quid ergo, ad hæc mediocri opus est prudentia, an & ingenio præstanti, & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. uide igitur, ne, etiam si diuinationem tibi esse concessero, quod nunquam faciam; neminem tamen diuinum reperire possimus. qualis autem ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in somnis, quæ ipsi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere possimus? similes enim sunt dij, si ea nobis obijciunt, quorum neque scientiam, neque explanationem habeamus, tanquam si Pœni, *aut* Hispani *in senatu nostro sine interprete loquerentur. iam uero quò pertinent obscuritates, & ænigmata somniorum? intelligi enim à nobis dij uelle debebant ea, quæ nostra causa nos monebant. quid? poeta nemo, nemo physicus obscurus? ille uero nimis etiam obscurus* Euphorion: *at non* Homerus: *uter igitur melior? ualde* Heraclitus *obscurus, minime* Democritus: *num igitur conferendi? mea causa me mones, quod non intelligam. quid me igitur mones? ut si quis medicus*

ægroto

ægroto imperet, ut sumat

» Terrigenam, herbigradá, domiportá, sanguine cassam,

potiusquam hominum more, cocleam, dicere. nam Pacuuianus Amphion,

» Quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera,

» Capite breui, ceruice anguina, aspectu truci,

» Euiscerata, inanima cum animali sono,

cum dixisset obscurius, tum Attici respondent: non intelligimus, nisi aperte dixeris. at ille uno uerbo, testudo. non potueras hoc igitur à principio cytharista dicere? defert ad coniectorem quidam somniasse se, ouum pendere ex fascia lecti sui cubicularis. est hoc in Chrysippi libro somnium. respondit coniector, thesaurum defossum esse sub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq; circundatum argento: misit coniectori quantulum uisum est de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurum declarasse, reliquum argentum. nemo ne igitur unquam alius ouum somniauit? cur ergo hic nescio quis thesaurum solus inuenit? quàm multi inopes, digni præsidio deorum, nullo somnio ad thesaurum reperiendum admonentur? quam autem ob causam tam est obscure admonitus, ut ex ouo nasceretur thesauri similitudo, potius, quàm aperte thesaurum quærere iuberetur, sicut aperte Simonides uetitus est nauigare? ergo obscura somnia minime consentanea sunt maiestati deorum. ad aperta et clara ueniamus, quale est de illo interfecto à caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, uetitus est nauigare; quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum esse miror: qui, cum Ptolemæus familiaris eius in prælio telo uenenato ictus

esset, eoq; uulnere summo cum dolore moreretur, Alexander assidens somno est consopitus. tum secundum quietem uisus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, & simul dicere quo illa loci nasceretur (neq; is longe aberat ab eo loco) eius autem esse uim tantam, ut Ptolemæum facile sanaret. cum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, emisisse qui illam radiculam quærerent. qua inuenta, & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli uulnerati. multa etiam sunt à te ex historijs prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de præsultore, Gracchi etiam, & recens Cæciliæ Balearici filiæ somnium. sed hæc externa, ob eamq; causam ignota nobis sunt: non nulla etiam ficta fortasse: quis enim auctor istorum? de nostris somnijs quid habemus dicere? tu de merso me, & equo ad ripam? ego de Mario cum fascibus laureatis me in suũ deduci iubente monumentum? omniũ somniorum Quinte una ratio est. quæ, per deos immortales, uideamus ne nostra superstitione, & deprauatione superetur. quem enim tu Marium uisum à me putas? speciem credo eius, & imaginem, ut Democrito uidetur, unde profectam imaginem: à corporibus enim solidis, & à certis figuris uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat, ex eo, inquit, quod fuerat, plena sunt imaginum omnia ista. igitur me imago Marij in campum Atinatem persequebatur: nulla enim species cogitari potest, nisi pulsu imaginum. quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut, simul atq; uelimus, accurrant? etiam

ne earum rerum, quæ nullæ ſunt? quæ eſt enim forma tam inuſitata, tam nulla, quam non ſibi animus poſſit effingere? ut, quæ nunquam uidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum ſitus, hominum figuras. num igitur, cùm aut muros Babylonis, aut Homeri faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis eſſe poſſunt: nihil eſt enim, de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepunt in animos dormientiū extrinſecus, nec omnino fluūt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorum eſt ea uis, atq; natura, ut uigeant uigilantes, nullo aduentitio pulſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate. hi cùm ſuſtinentur membris, & corpore, & ſenſibus, omnia certiora cernunt, cogitant, ſentiunt. cum autem hæc ſubtracta ſunt, deſertuſq; animus languore corporis, tum agitatur ipſe per ſeſe. itaq; in eo & formæ uerſantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur: hæc ſcilicet imbecillo remiſſoq; animo multa omnibus modis confuſa & uariata uerſantur: maximeq; reliquiæ earum rerum mouentur in animis, & agitantur, de quibus uigilantes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo Marius uerſabatur recordanti, quàm ille grauem ſuum caſum magno animo, quàm conſtanti tuliſſet. hanc credo cauſam de illo ſomniandi fuiſſe. tibi autem de me cum ſolicitudine cogitanti ſubito ſum uiſus emerſus ex flumine: inerant enim in utriuſq; noſtrum animis uigilantium cogitationum ueſtigia. At quædam adiuncta ſunt: ut mihi de monumento Marij: tibi, ꝙ equus, in quo ego uehebar, mecū unà demerſus rurſus ap

paruit. an tu censes ullam anum tam deliram futuram fuisse, ut somnijs crederet, nisi ista casu non nunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uisus est. potest omnino hoc esse falsum, potest uerum: sed utrum sit, non est mirabile: non enim audiuit ille draconem loquentem, sed est uisus audire: & quidem, quo maius sit, cum radicem ore teneret, locutus est. sed nihil est magnum somnianti. quæro autem, cur Alexandro tam illustre somnium, tam certum, nec huic eidem aliàs, nec multa cæteris. mihi quidem, præter hoc Marianum, nihil sanè, quod meminerim. frustra igitur consumptæ tot noctes tam longa in ætate. nunc quidem propter intermissionem forensis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens ullo somno sum admonitus, tantis præsertim de rebus: nec mihi magis usquam uideor, quàm cum aut in foro magistratus, aut in curia senatum uideo, somniare. Etenim ex diuisione hoc secundum est, quæ est continuatio, coniunctioq; naturæ: quã, ut dixi, uocant συμπάθειαν eiusmodi, ut thesaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibusdam rebus & aduenientes & crescentes morbos intelligunt: non nullæ etiam ualetudinis significationes, ut hoc ipsum, pleni, enecti'ue simus, ex quodam genere somniorum intelligi posse dicuntur. thesaurus uero, & hæreditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiusdem qua cum somnijs naturali cognatione iunguntur? dicitur quidam, cum in somnijs complexu Venerio iungeretur, calculos eiecisse. uideo sympathiã: uisum est enim tale obiectum dormienti, ut id, quod euenit, naturæ uis,

non opinio erroris effecerit. quæ igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, à qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod scribitur somnium? qui paulo ante interitum uisus est in somnis amicæ esse amictus amiculo. is cum esset proiectus inhumatus, ab omnibusq́; desertus iaceret: amica corpus eius texit suo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, & causas naturales habebat, an, & ut uideretur, & ut eueniret, casus effecit? quid ipsorum interpretum coniecturæ, non'ne magis ingenia declarant eorum, quàm uim consensumq́; naturæ? cursor ad Olympia proficisci cogitans, uisus est in somnis curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille, uinces, inquit: id enim celeritas significat, & uis equorum. post idem ad Antiphontem. is autem, uincare, inquit, necesse est. an non intelligis quatuor ante te cucurrisse? ecce alius cursor. atq; horum somniorum, & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. sed ad cursorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam se in somnis uisum esse factum. at ille, uicisti: istā enim áuis uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero, inquit, te uictum esse non uides? istā enim auis insectans alias & agitans, semper ipsa postrema est. parere quædam matrona cupiens, dubitans esset ne prægnans, uisa est in quiete obsignatam habere naturam: retulit. negauit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. at alter prægnantem esse dixit: nam inane obsignari nihil solere. quæ est ista ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quicquam significant, nisi acumen hominum ex

ſimilitudine aliqua coniecturam modo huc, modo illuc ducentium? medici ſigna quædam habent ex uenis, & ex ſpiritu ægroti, multisq; ex alijs futura præſentiunt. gubernatores cum exultantes Loligenes uiderint, aut Delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatem ſignificari putant. hæc ratione explicari, & ad naturam facile reuocari poſſunt: ea uero, quæ paulo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam præpoſtere, tam incondite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod non poſſimus ſomniare. quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruando notare poſſumus? aſtrologi motus errantium ſtellarũ notauerunt: inuentus eſt enim ordo in ijs ſtellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis, cum eadem & alijs aliter euadant, & iiſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirũ uideatur, cum mendaci homini, ne uerum quidem dicenti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium uerum euaſit aliquod, non ex multis potius uni fidem derogant, quàm ex uno innumerabilia cõfirmant. ſi igitur neq; deus eſt effector ſomniorum, neq; naturæ ſocietas ulla cum ſomnijs, neq; obſeruatione inueniri potuit ſcientia: effectum eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendum ſit; præſertim cum illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent; ij, qui interpretantur, coniecturam adhibeant, non naturam; caſus autem innumerabilibus penè ſeculis in omnibus plura mirabilia, quàm in

ſomniorum uiſis effecerit; neq; coniectura, quæ in uarias partes duci poteſt, non nunquam etiam in contrarias, quicquam ſit incertius? explodatur hæc quoq; ſomniorum diuinatio pariter cum cæteris: nam, ut uere loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes, oppreſſit omnium ferè animos, atq; hominum imbecillitatem occupauit. quod & in ijs libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum: & hac diſputatione id maxime egimus: multum enim & nobiſmet ipſis, & noſtris profuturi uidebamur, ſi eam funditus ſubſtuliſſemus. nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. nam &, maiorum inſtituta tueri ſacris, cerimonijsq; retinendis, ſapientis eſt: et eſſe præſtantem aliquam, æternamq; naturam, & eam ſuſpiciendam admirandamq; hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq; rerum cœleſtium cogit confiteri. quamobrem ut religio propaganda etiam eſt, quæ eſt iuncta cum cognitione naturæ: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eijciendæ ſunt: inſtat enim, & urget, &, quocunq; te uerteris, perſequitur, ſiue tu uatem, ſiue tu omen audieris, ſiue immolaris, ſiue auem aſpexeris, ſi Chaldæum, ſi aruſpicem uideris, ſi fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de cœlo, ſi oſtenti ſimile natum, factum'ue quippiam: quorum neceſſe eſt plerunque aliquid eueniat: ut nunquam liceat quieta mente conſiſtere. perfugium uidetur omnium laborum & ſolicitudinum eſſe ſomnus. at ex eo ipſo plurimæ curæ, metusq; naſcuntur. qui quidem ipſi per ſe minus ualerent, & magis contemnerentur, niſi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent, nec ij quidem contemptiſſimi, ſed in primis acuti, & conſequen-

tia & repugnantia uidentes: qui propè iam absoluti, et perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio an soli iam philosophi iudicarentur. cũ quibus omnis ferè nobis disceptatio, contentioq; est: non quòd eos maxime contemnamus: sed quòd uidentur acutissime sententias suas, prudentissimeq; defendere. cum autem proprium sit Academiæ, iudicium suum nullum interponere; ea probare, quæ simillima ueri uideantur; conferre causas, &, quid in quanq; sententiam dici possit, expromere; nulla adhibita sua auctoritate, iudiciũ audientium relinquere integrum, ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem à Socrate traditam, eâq; inter nos, si tibi Quinte frater placebit, quamsæpissime utemur. mihi uero, inquit ille, nihil potest esse iucundius. quæ cum essent dicta, surreximus.

M. TVLLII CICERONIS DE FATO LIBER.

Quia pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocant, nos eam partem philosophiæ de moribus appellare solemus. sed decet augentem linguam latinam nominare moralem. explicandaq; uis est, ratioq; enunciationum: quæ Græci ἀξιώματα uocant: quæ de re futura cum aliquid dicũt, deq; eo, quod possit fieri, aut non possit, quam uim habeant obscura quæstio est: quam περὶ δυνατῶν appellant: totaq; est logicæ: quam rationem disserendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui sunt de natura deorum, itemq; in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuique maxime probabile uideretur; in hac disputatione de fato casus quidam, ne facerem, impediuit. nam cum essem in Puteolano, Hirciusq; noster Consul designatus ijsdem in locis, uir nobis amicissimus, & ijs studijs, in quibus nos à pueritia uiximus, deditus; multum unà eramus, maxime nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, & ad cõcordiam ciuiũ pertinerent. cum enim omnes post interitum Cæsaris nouarum perturbationum causæ quæri uiderẽtur, hisq; esse occurrendum putaremus: omnis ferè nostra in his deliberationibus consumebatur oratio: idq; & sæpe aliàs, et quodam liberiore, quàm solebam, & magis uacuo ab in= in solebat

teruentoribus die, cum ille ad me uenisset, primo illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de ocio dicta ſunt. quibus acceptis, quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitationes nõ tu quidem, ut ſpero, reliquiſti, ſed certe philoſophiã illis antepoſuiſti, poſſum ne aliquid audire? Tu uero, inquam, uel audire, uel dicere: nec enim, quod recte exiſtimas, oratoria illa ſtudia deſerui; quibus etiam te incendi, quanquam flagrantiſſimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuũt, ſed augent potiùs illam facultatem: nam cum hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur, magnam habet orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uiciſſim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriuſque ſtudij noſtra poſſeſſio eſt, hodie utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hircius, gratiſſimum, inquit, & tuorum omnium ſimile: nihil enim unquam abnuit uoluntas tua meo ſtudio. ſed quoniam mihi rhetorica ueſtra ſat nota, teq; in his & audiuimus ſæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum contra propoſitum diſputandi conſuetudinem indicant te ſuſcepiſſe Tuſculanæ diſputationes: proponere aliquid, ad quod audiam, ſi tibi non eſt moleſtum, uolo. An mihi, inquam, poteſt quicquam eſſe moleſtum, quod tibi gratum futurum ſit? ſed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus diſputandi, ut longo interuallo hæc ſtudia repetentem. Ita, inquit, audiam te diſputantem, ut ea lego, quæ ſcripſiſti. proinde ordire.

Multa desunt.

Considera mus hic, quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in simul ægrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis eiusmodi naturæ contagio ualeret: quam ego non tollo: uis est nulla fatalis. in alijs autem fortuita quædam esse possunt, ut in illo naufragio, ut in Icadio, ut in Daphita. quædam etiam Posidonius, pace magistri dixerim, comminisci uidetur. sunt inquam quidem absurda. quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire, ex hoc ne equo, qui cum equus non esset, nomen habebat alienum? aut Philippus hasce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quasi uero capulo sit occisus. * quid autem magnum, & naufragum illum sine nomine in riuo esse lapsum? quanquam huic quidem hic scribit prædictum in aqua esse pereundum. ne Hercule Icadij quidem prædonis uideo fatum ullum: nihil enim scribit ei prædictum. quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura eius incidisse? puto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit euenire fortuna. quæro igitur, atque hoc late patebit, si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis esset, & forte, temere, casu aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc euenirunt, euenirent? quid ergo attinet inculare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortu-

ℓ. naufrago +

ℓ. inculcare +

nam'ue referatur? sed Posidonium, sicut æquum est, cum bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipsa rerum contagio ne respondeamus: reliqua postea persequemur. inter locorum naturas quantum intersit, uideamus: alios esse salubres, alios pestilentes, in alijs esse pituitosos, & quasi redundantes, in alijs exsiccatos, atque aridos: multaq; sunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differunt. Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue cœlum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat: neque crassum, ut Nemea potius, quàm Isthmo uictoriam petat. disiunge longius. quid enim loci natura afferre potest, ut in porticu Pompeij potius, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Calendis? ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet, & operatur aliquid, ad quasdam autem nihil: sic affectio astrorum ualeat, si uis, ad quasdam res, ad omnes certe non ualebit. at enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent, alij libidinosi, alij iracũdi, aut crudeles, aut superbi sint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura distat; quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? hæc disserens, qua de re agatur, & in quo causa cõsistat, non uidet. nõ enim, si alij ad alia propensiores sint propter causas naturales, & antecedentes, iccirco etiam nostrarum uoluntatum, atque appetitionum sunt causæ naturales, & antecedentes: nam nihil esset in nostra

potestate, si res ita se haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes'ne, ualentes, imbecilli'ne simus, non esse id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis esse, is non uidet quæ quanque res consequatur. ut enim & ingeniosi, & tardi ita nascantur antecedentibus causis, itemq; ualentes, & imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum, & constitutum sit. Stylphonem Megaricum philosophum, acutum sanè hominem, & probatum temporibus illis accepimus. hunc scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse: neque hoc scribũt uituperantes, sed potius ad laudem: uitiosam enim naturam ab eo sic edomitam, & compressam esse doctrina, ut nemo unquam uinolentum illum, nemo in eo libidinis uestigium uiderit. quid? Socratem non'ne legimus quẽadmodum notarit Zopirus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socratem dixit, & bardum, quòd iugula concaua non haberet: obstructas eas partes, & obturatas esse dicebat: addidit etiam mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. sed hæc ex naturalibus causis uitia nasci possunt: extirpari autem, & funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit, à tantis uitijs auocetur, non est id positum in naturalibus causis, sed in uoluntate, studio, disciplina: quæ tolluntur omnia, si uis & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. etenim si est diuinatio, qualibet natura à præceptis artis proficiscitur: præcepta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim

credo nullo præcepto aut cæteros artifices uersari in suo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura prædicere. sunt igitur astrologorum præcepta huiusmodi. si quis, uerbi causa, oriente canicula natus est, is in mari non morietur. uigila Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro ualente dialectico magna luctatio est, deseras. si enim uerum est, quod ita connectitur; si quis oriente canicula natus est, in mari non morietur: illud quoque uerum est; si Fabius oriente canicula natus est, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter se, oriente canicula natum esse, & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum canicula oriente, hæc quoque pugnant, & esse Fabium, & in mari moriturum. ergo hæc quoque coniunctio est ex repugnantibus; & est Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propositum est, ne fieri quidem potest. ergo illud, moriętur in mari Fabius, ex eo genere est, quod fieri non potest. omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. at hoc Chrysippe minime uis: maximéq; tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est: ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit uerum, aut futurum sit uerum: & quicquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse; & quicquid non sit futurum, id negat fieri posse: tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quanquam id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. at si ista comprobabis diuina prædicta: & quæ falsa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non possint: ut si dicatur Afri-

canum Carthagine potiturum, & si uere dicatur de futuro, idq; ita futurum sit, dicas esse necessarium. quæ est tota Diodori uobis inimica sententia. etenim si illud uere connectitur; si oriente canicula natus es, in mari non morieris; primumq;, quod in connexo, natus es oriente canicula, necessarium est; omnia enim uera in præteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet dissentienti à magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum è uero præterita possunt conuerti: si igitur quod primum in connexo est, necessarium est, fit etiam quod consequitur necessarium. quanquam hoc Chrysippo non uidetur ualere in omnibus. sed tamen, si naturalis est causa cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. hoc loco Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, cæterosq; diuinos, neque eos usuros esse coniunctionibus, ut ita sua præcepta pronuncient, si quis natus est oriente canicula, is in mari non morietur, sed potius ita dicant, non & natus est quis oriente canicula, & is in mari morietur. ò licentiam iocularem: ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere præcepta oporteat. quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarũ coniunctionum potius, q̃ infinita cõnexa ponãt: cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non possint? medicus in primis, quod erit ei perspectũ in arte, non ita proponet; si cui uenæ sic mouentur, is habet febrẽ: sed potius illo modo; nõ & huic uenæ sic mouentur, & febrẽ is non habet. itemq; geometres nõ ita dicet; si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuidũtur: sed potius illo modo; nõ et sunt in sphæra maximi orbes, & hi nõ medij inter se diuidũtur. quid

est, quod non possit isto modo ex connexo transferri ad coniunctionum negationem? & quidem alijs modis easdem res efferre possumus. modo dixi, si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuiduntur: possum dicere, si in sphæra maximi orbes erunt: possum dicere, quia in sphæra maximi orbes erunt. multa genera sunt enunciandi, nec ullum distortius, quàm hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. illorum tamen nemo ita loquitur: maius est enim has contortiones orationis, quàm signorum ortus obitusq; perdiscere. sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν *appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri possit, inquirit. placet igitur Diodoro id solum fieri posse, quod aut uerum sit, aut uerum futurum sit. qui locus attingit hanc quæstionem; nihil fieri, quod non necesse fuerit; & quicquid fieri possit, id aut esse iam, aut futurum esse; nec magis commutari ex ueris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt; sed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibusdam quia non apparent, ne necesse quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerum sit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem si uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. ita fit, ut commutatio ex uero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquam de futuro dicetur, tamen id non possit conuerti in falsum: de homine enim dicitur, cui necesse est mori. sic si diceretur, morietur noctu in cubiculo suo Scipio ui oppressus, uere diceretur: id.n. fore diceretur, quod esset futurũ: futurũ*

autem

tem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet: nec magis erat uerum, morietur Scipio, quàm, morietur illo modo: nec minus necesse est mori Scipioni, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falsum, necatus est Scipio, quàm, necabitur Scipio: nec, cum hæc ita sint, est causa cur Epicurus fatum extimescat, & ab atomis petat præsidium, easq; de uia deducat, & uno tempore suscipiat res duas inenodabiles, unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet; alteram, ut, cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è regione moueatur, alterum declinet: licet enim Epicuro, concedenti omne enũciatum aut uerum, aut falsum esse, non uereri, ne omnia fato fieri sit necesse: non enim æternis causis naturæ necessitate manantibus uerum est id, quod ita enunciatur: descendit in Academiam Carneades: nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuito antegressas, & inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. ita et semper uerum fuit, morietur Epicurus, cum duo & septuaginta annos uixerit, Archonte Pitarato: neq; tamen erant causæ fatales, cur ita accideret: sed quòd ita cecidisset, certe casurum, sicut cecidit, fuit. nec ij, qui dicunt immutabilia esse, quæ futura sint, nec posse uerum futurum conuerti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed uerborum uim interpretantur. at qui introducũt causarum seriem sempiternam, ij mentem hominis uoluntate libera spoliatam, necessitate fati deuinciunt. sed hæc hactenus. alia uideamus. concludit enim Chrysippus hoc modo: si est motus sine causa, non omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut

uera,aut falsa erit : causas enim efficientes quod non habebit,id nec uerum,nec falsum erit : omnis autem enunciatio aut uera,aut falsa est : motus ergo sine causa nullus est. quod si ita est,omnia,quæ fiunt,causis fiunt antegressis : id si ita est,omnia fato fiunt : efficitur igitur fato fieri quæcunq; fiant.hic primum si mihi libeat assentiri Epicuro,& negare omnem enunciationem aut ueram esse,aut falsam, eam plagam potius accipiam,quàm fato omnia fieri cõprobem : illa enim sententia aliquid habet disputationis,hæc uero non est tolerabilis : itaq; contendit omnes neruos Chrysippus, ut persuadeat omne ἀξίωμα aut uerum esse,aut falsum.ut enim Epicurus ueretur,ne,si hoc concesserit,concedendũ sit,fato fieri quæcunq; fiant ; si enim alterutrum ex æternitate uerum sit,esse id etiam certum ; & si certum,etiam necessariũ ; ita et necessitatem,et fatum confirmari putat : sic Chrysippus metuit,ne,si non obtinuerit,omne, quod enuncietur,aut uerum esse,aut falsum,omnia fato fieri possint, & ex causis æternis rerum futurarum.sed Epicurus declinatione atomi uitari fati necessitatem putat.itaq; tertius quidam motus oritur extra pondus,et plagam,cum declinat atomus interuallo minimo . id appellat ἐλάχιστον . quam declinationem sine causa fieri, si minus uerbis,re cogitur confiteri : non enim atomus ab atomo pulsa declinat: nam qui potest pelli alia ab alia,si grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua,rectis lineis,ut Epicuro placet ? sequitur enim,ut, si alia ab alia nunquam depellatur,ne contingat quidem alia aliam.ex quo efficitur,ut iam si sit atomus,eaq; declinet,declinare sine causa. hác rationem Epicurus induxit ob eam rem,

quòd ueritus est, ne, si semper atomus grauitate ferretur naturali, ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moueretur animus, ut atomorum motu cogeretur. id Democritus auctor atomorum accipere maluit, necessitate omnia fieri, quàm à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. acutius Carneades, qui docebat Epicureos suam causam sine hac commentitia declinatione defendere. nam cum doceret esse posse quendam animi motum uoluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præsertim causam reperire non possunt. quo defenso, facile Chrysippo possent resistere: cum enim concessissent motum nullum esse sine causa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri causis antecedentibus: uoluntatis enim nostræ non esse causas externas, & antecedentes. communi igitur consuetudine sermonis abutimur, cum ita dicimus, uelle aliquid quempiam, aut nolle sine causa. ita enim dicimus sine causa, ut dicamus sine externa & antecedente causa, non sine aliqua. ut cum uas inane dicimus, non ita loquimur ut physici, quibus inane esse nihil placet; sed ita, ut, uerbi causa, sine aqua, sine uino, sine oleo uas esse dicamus: sic, cum sine causa animum moueri dicimus, sine antecedente & externa causa moueri, non omnino sine causa, dicimus. de ipsa atomo dici potest, cum per inane moueatur grauitate, & pondere, sine causa moueri, quia nulla causa accedat extrinsecus. rursus autem, ne omnes physici irrideamur, si dicamus quicquam fieri sine causa, distinguendum est, & ita dicendum, ipsius indiuidui hanc esse naturam, ut pondere & grauitate moueatur, eamq; ipsam esse causam cur ita feratur. similiter ad animorum

i. à physicis

motus uoluntarios,non est requirenda externa causa.motus enim uoluntarius eam naturam in se ipso continet,ut sit in nostra potestate,nobisq; pareat : nec id sine causa : eius enim rei causa , ipsa natura est . quod cum ita sit, quid est,cur non omnis pronunciatio aut uera,aut falsa sit ? nisi concesserimus fato fieri quæcunq; fiant . quia futura,inquit,uera non possunt esse ea,quæ causas,cur futura sint,non habent.habeant igitur causas necesse est,ut ea,quæ uera sunt,ita cum euenerint, fato euenerint.confectum negocium , si quidem tibi concedendum est, aut fato omnia fieri,aut quicquam posse fieri sine causa . an aliter hæc enunciatio uera esse non potest,capiet Numantiam Scipio , nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? an hoc falsum potuisset esse,si esset sexcentis seculis ante dictum? et si tum non esset uera hæc enunciatio,capiet Numantiam Scipio; ne illa quidem uera est hæc enunciatio,capiet Numantiam Scipio . potest igitur quicquam factum esse,quod non uerum fuerit futurum esse.nam ut præterita ea uera dicimus,quorum superiore tempore uera fuerint instantia : sic futura,quorum consequenti tempore uera erunt instantia, ea uera dicemus.nec si omne enunciatum aut uerum aut falsum est, sequitur ilico esse causas immutabiles, easq; æternas, quæ prohibeant quicquam secus cadere,atq; casurum sit. fortuitæ sunt causæ,quæ efficiant,ut uere dicantur,quæ ita dicentur,ueniet Cato in senatum ; non inclusæ in rerum natura,atq; mundo.& tamen tam est immutabile uenturum,cum est uerum ; quàm uenisse ; nec ob eam causam fatum,aut necessitas extimescenda est . etenim erit confiteri necesse, si hæc enunciatio,ueniet in Tusculanum

Hortenſius,uerum non eſt : ſequitur,ut falſum ſit. quorum iſti neutrum uolunt : quod fieri non poteſt. nec nos impediet illa ignaua ratio,quæ dicitur : appellatur enim quidam à philoſophis ἀεργὸς λόγος : cui ſi pareamus,nihil eſt omnino,quod agamus in uita. ſic enim interrogant : ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo conualeſcere ; ſiue medicũ adhibueris,ſiue non , conualeſces . item, ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo non conualeſcere ; ſiue tu medicum adhibueris,ſiue non,non conualeſces. & alterutrum fatũ eſt : medicum ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauum,atq; iners nominatum eſt, ꝗ eadem ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiã immutare,ut fati nomen non adiungas,& eandem tamen teneas ſententiã,hoc modo. ſi ex æternitate uerum hoc fuit, ex iſto morbo conualeſces ; ſiue adhibueris medicum,ſiue non,conualeſces. itemq;, ſi ex æternitate hoc falſum fuit, ex iſto morbo non conualeſces; ſiue adhibueris medicum, ſiue non adhibueris,non conualeſces : deinde cætera. hæc ratio à Chryſippo reprehenditur. quædam enim ſunt,inquit,in rebus ſimplicia,quædam copulata. ſimplex eſt,morietur eo die Socrates. huic, ſiue quid fecerit,ſiue nõ fecerit, finitus eſt moriendi dies . at ſi ita fatum ſit,naſcetur Oedipus Laio,non poterit dici,ſiue fuerit Laius cum muliere,ſiue non fuerit : copulata enim res eſt,& confatalis : ſic enim appellat : quia ita fatum ſit,& concubiturum cum uxore Laium,& ex ea Oedipum procreaturum. ut ſi eſſet dictum,luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis,ergo, ſiue habuerit aduerſarium, ſiue non habuerit,luctabitur : erraret : eſt enim copulatum, luctabitur,quia ſine aduerſario nulla luctatio eſt . omnes

tia & repugnantia uidentes: qui propè iam absoluti, et perfecti putantur. quorum licentiæ nisi Carneades restitisset, haud scio an soli iam philosophi iudicarentur. cũ quibus omnis ferè nobis disceptatio, contentioq́; est: non quòd eos maximè contemnamus: sed quòd uidentur acutissime sententias suas, prudentissimeq́; defendere. cum autem proprium sit Academiæ, iudicium suum nullum interponere; ea probare, quæ simillima ueri uideantur; conferre causas, &, quid in quanq; sententiam dici possit, expromere; nulla adhibita sua auctoritate, iudiciũ audientium relinquere integrum, ac liberum: tenebimus hanc consuetudinem à Socrate traditam, eáq; inter nos, si tibi Quinte frater placebit, quamsæpissime utemur. mihi uero, inquit ille, nihil potest esse iucundius. quæ cum essent dicta, surreximus.

M. TVLLII CICERONIS

DE FATO LIBER.

Via pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocant, nos eam partem philosophiæ de moribus appellare solemus. sed decet augentem linguam latinam nominare moralem. explicandaq; uis est, ratióq; enunciationum: quæ Græci ἀξιώματα uocant: quæ de re futura cum aliquid dicũt, deq; eo, quod possit fieri, aut non possit, quam uim habeant obscura quæstio est: quam περὶ δυνατῶν appellant: totaq; est logicæ: quam rationem disserendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui sunt de natura deorum, itemq; in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probaretur, quod cuique maxime probabile uideretur; in hac disputatione de fato casus quidam, ne facerem, impediuit. nam cum essem in Puteolano, Hirciusq; noster Consul designatus ijsdem in locis, uir nobis amicissimus, & ijs studijs, in quibus nos à pueritia uiximus, deditus; multum unà eramus, maxime nos quidem exquirentes ea consilia, quæ ad pacem, & ad cõcordiam ciuiũ pertinerent. cum enim omnes post interitum Cæsaris nouarum perturbationum causæ quæri uiderétur, hisq; esse occurrendum putaremus: omnis ferè nostra in his deliberationibus consumebatur oratio: idq; & sæpe aliàs, et quodam liberiore, quàm solebam, & magis uacuo ab in-

teruentoribus die, cum ille ad me uenisset, primo illa, quæ erant quotidiana, & quasi legitima nobis, de pace, & de ocio dicta sunt. quibus acceptis, quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitationes nõ tu quidem, ut spero, reliquisti, sed certe philosophiã illis antepasuisti, possum ne aliquid audire? Tu uero, inquam, uel audire, uel dicere: nec enim, quod recte existimas, oratoria illa studia deserui; quibus etiam te incendi, quanquam flagrantissimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuũt, sed augent potius illam facultatem: nam cum hoc genere philosophiæ, quod nos sequimur, magnam habet orator societatem: subtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uicissim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriusque studij nostra possessio est, hodie utro frui malis, optio sit tua. Tum Hircius, gratissimum, inquit, & tuorum omnium simile: nihil enim unquam abnuit uoluntas tua meo studio. sed quoniam mihi rhetorica uestra sat nota, teq; in his & audiuimus sæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum contra propositum disputandi consuetudinem indicant te suscepisse Tusculanæ disputationes: proponere aliquid, ad quod audiam, si tibi non est molestum, uolo. An mihi, inquam, potest quicquam esse molestum, quod tibi gratum futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientem ad hoc genus disputandi, ut longo interuallo hæc studia repetentem. Ita, inquit, audiam te disputantem, ut ea lego, quæ scripsisti. proinde ordire.

l. ponere

Multa desunt.

Considerамus hic, quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis, ut in simul ægrotantibus fratribus, ut in urina, ut in unguibus, ut in reliquis eiusmodi naturæ contagio ualeret: quam ego non tollo: uis est nulla fatalis. in alijs autem fortuita quædam esse possunt, ut in illo naufragio, ut in Icadio, ut in Daphita. quædam etiam Posidonius, pace magistri dixerim, comminisci uidetur. sunt inquam quidem absurda. quid enim? si Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire, ex hoc ne equo, qui cum equus non esset, nomen habebat alienum? aut Philippus hasce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quasi uero capulo sit occisus. * quid autem magnum, & naufragum illum sine nomine in riuo esse lapsum? quanquam huic quidem hic scribit prædictum in aqua esse pereundum. ne Hercule Icadij quidem prædonis uideo fatum ullum: nihil enim scribit ei prædictum. quid mirum igitur, ex spelunca saxum in crura eius incidisse? puto enim, etiam si Icadius tum in spelunca non fuisset, saxum tamen illud casurum fuisse. nam aut nihil est omnino fortuitum, aut hoc ipsum potuit euenire fortuna. quæro igitur, atque hoc late patebit, si fati omnino nullum nomen, nulla natura, nulla uis esset, & forte, temere, casu aut pleraque fierent, aut omnia: num aliter, ac nunc eueniunt, euenirent? quid ergo attinet inculare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortu-

nam'ue referatur? sed Posidonium, sicut æquum est, cum bona gratia dimittamus: ad Chrysippi laqueos reuertamur. cui primum quidem de ipsa rerum contagione respondeamus: reliqua postea persequemur. inter locorum naturas quantum intersit, uideamus: alios esse salubres, alios pestilentes, in alijs esse pituitosos, & quasi redundantes, in alijs exsiccatos, atque aridos: multaq; sunt alia, quæ inter locum & locum plurimum differunt. Athenis tenue cœlum; ex quo acutiores etiam putantur Attici: crassum Thebis, itaque pingues Thebani, & ualentes. tamen neque illud tenue cœlum efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arcesilam, aut Theophrastum audiat: neque crassum, ut Nemea potius, quàm Isthmo uictoriam petat. disiunge longius. quid enim loci natura afferre potest, ut in porticu Pompeij potius, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus potius, quàm Calendis? ut igitur ad quasdam res natura loci pertinet, & operatur aliquid, ad quasdam autem nihil: sic affectio astrorum ualeat, si uis, ad quasdam res, ad omnes certe non ualebit. at enim quoniam in naturis hominum dissimilitudines sunt, ut alios dulcia, alios subamara delectent, alij libidinosi, alij iracūdi, aut crudeles, aut superbi sint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura distat; quid mirum est, has dissimilitudines ex differentibus causis esse factas? hæc disserens, quā de re agatur, & in quo causa cōsistat, non uidet. nō enim, si alij ad alia propensiores sint propter causas naturales, & antecedentes, iccirco etiam nostrarum uoluntatum, atque appetitionum sunt causæ naturales, & antecedentes: nam nihil esset in nostra

potestate, si res ita se haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes'ne, ualentes, imbecilli'ne simus, non esse id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut sedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis esse, is non uidet quæ quanque res consequatur. ut enim & ingeniosi, & tardi ita nascantur antecedentibus causis, itemq; ualentes, & imbecilli: non sequitur tamen, ut etiam sedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus causis definitum, & constitutum sit. Stylphonem Megaricum philosophum, acutum sanè hominem, & probatum temporibus illis accepimus. hunc scribunt ipsius familiares & ebriosum, & mulierosum fuisse: neque hoc scribũt uituperantes, sed potius ad laudem: uitiosam enim naturam ab eo sic edomitam, & compressam esse doctrina, ut nemo unquam uinolentum illum, nemo in eo libidinis uestigium uiderit. quid? Socratem non'ne legimus quẽadmodum notarit Zopirus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoscere? stupidum esse Socratem dixit, & bardum, quòd iugula concaua non haberet: obstructas eas partes, & obturatas esse dicebat: addidit etiam mulierosum: in quo Alcibiades cachinnum dicitur sustulisse. sed hæc ex naturalibus causis uitia nasci possunt: extirpari autem, & funditus tolli, ut is ipse, qui ad ea propensus fuerit, à tantis uitijs auocetur, non est id positum in naturalibus causis, sed in uoluntate, studio, disciplina. quæ tolluntur omnia, si uis & natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. etenim si est diuinatio, qualibet natura à præceptis artis proficiscitur: præcepta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim

credo nullo præcepto aut cæteros artifices uersari in suo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura prædicere. sunt igitur astrologorum præcepta huiusmodi. si quis, uerbi causa, oriente canicula natus est, is in mari non morietur. uigila Chrysippe, ne tuam causam, in qua tibi cum Diodoro ualente dialectico magna luctatio est, deseras. si enim uerum est, quod ita connectitur; si quis oriente canicula natus est, in mari non morietur: illud quoque uerum est; si Fabius oriente canicula natus est, Fabius in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter se, oriente canicula natum esse, & in mari Fabium moriturum: & quoniam certum in Fabio ponitur, ortum esse eum canicula oriente, hæc quoque pugnant, & esse Fabium, & in mari moriturum. ergo hæc quoque coniunctio est ex repugnantibus, & est Fabius, & in mari Fabius morietur. quod ut propositum est, ne fieri quidem potest. ergo illud, morietur in mari Fabius, ex eo genere est, quod fieri non potest. omne igitur, quod falsum dicitur in futuro, id fieri non potest. at hoc Chrysippe minime uis: maximeq; tibi de hoc ipso cum Diodoro certamen est: ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit uerum, aut futurum sit uerum: & quicquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse; & quicquid non sit futurum, id negat fieri posse. tu, & quæ non sint futura, posse fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam si id nunquam futurum sit: neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quanquam id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. at si ista comprobabis diuina prædicta: & quæ falsa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non possint: ut si dicatur Afri-

canum Carthagine potiturum, & si uere dicatur de futuro, idq; ita futurum sit, dicas esse necessarium. quæ est tota Diodori nobis inimica sententia. etenim si illud uere connectitur; si oriente canicula natus es, in mari non morieris; primumq;, quod in connexo, natus es oriente canicula, necessarium est; omnia enim uera in præteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet dissentienti à magistro Cleanthe, quia sunt immutabilia, nec in falsum è uero præterita possunt conuerti: si igitur quod primum in connexo est, necessarium est, fit etiam quod consequitur necessarium. quanquam hoc Chrysippo non uidetur ualere in omnibus. sed tamen, si naturalis est causa cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest. hoc loco Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, cæterosq; diuinos, neque eos usuros esse coniunctionibus, ut ita sua præcepta pronuncient, si quis natus est oriente canicula, is in mari non morietur, sed potius ita dicant, non & natus est quis oriente canicula, & is in mari morietur. ò licentiam iocularem: ne ipse incidat in Diodorum, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere præcepta oporteat. quæro enim, si Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarũ coniunctionum potius, q̃ infinita cõnexa ponãt: cur idem medici, cur geometræ, cur reliqui facere non possint? medicus in primis, quod erit ei perspectũ in arte, non ita proponet; si cui uenæ sic mouentur, is habet febrẽ: sed potius illo modo; nõ & huic uenæ sic mouentur, & febrẽ is non habet. itemq; geometres nõ ita dicet; si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuidũtur: sed potius illo modo; nõ et sunt in sphæra maximi orbes, & hi nõ medij inter se diuidũtur. quid

est, quod non possit isto modo ex connexo transferri ad coniunctionum negationem? & quidem alijs modis easdem res efferre possumus. modo dixi, si in sphæra maximi orbes sunt, medij inter se diuiduntur: possum dicere, si in sphæra maximi orbes erunt: possum dicere, quia in sphæra maximi orbes erunt. multa genera sunt enunciandi, nec ullum distortius, quàm hoc, quo Chrysippus sperat Chaldæos contentos Stoicorum causa fore. illorum tamen nemo ita loquitur: maius est enim has contortiones orationis, quàm signorum ortus obitusq; perdiscere. sed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri possit, inquirit. placet igitur Diodoro id solum fieri posse, quod aut uerum sit, aut uerum futurum sit. qui locus attingit hanc quæstionem; nihil fieri, quod non necesse fuerit; & quicquid fieri possit, id aut esse iam, aut futurum esse; nec magis commutari ex ueris in falsa ea posse, quæ futura sunt, quàm ea, quæ facta sunt; sed in factis immutabilitatem apparere; in futuris quibusdam quia non apparent, ne necesse quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerum sit, hic morietur hoc morbo: at hoc idem si uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum sit. ita fit, ut commutatio ex uero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquam de futuro dicetur, tamen id non possit conuerti in falsum: de homine enim dicitur, cui necesse est mori. sic si diceretur, morietur noctu in cubiculo suo Scipio ui oppressus, uere diceretur: id. n. fore diceretur, quod esset futurũ: futurũ

autem

tem fuisse, ex eo, quia factum est, intelligi debet: nec magis erat uerum, morietur Scipio, quàm, morietur illo modo: nec minus necesse est mori Scipioni, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falsum, necatus est Scipio, quàm, necabitur Scipio: nec, cum hæc ita sint, est causa cur Epicurus fatum extimescat, & ab atomis petat præsidium, easq; de uia deducat, & uno tempore suscipiat res duas inenodabiles, unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet; alteram, ut, cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è regione moueatur, alterum declinet: licet enim Epicuro, concedenti omne enũciatum aut uerum, aut falsum esse, non uereri, ne omnia fato fieri sit necesse: non enim æternis causis naturæ necessitate manantibus uerum est id, quod ita enunciatur: descendit in Academiam Carneades: nec tamen sine causis: sed interest inter causas fortuito antegressas, & inter causas cohibentes in se efficientiam naturalem. ita et semper uerum fuit, morietur Epicurus, cum duo & septuaginta annos uixerit, Archonte Pitarato: neq; tamen erant causæ fatales, cur ita accideret: sed quòd ita cecidisset, certe casurum, sicut cecidit, fuit. nec ij, qui dicunt immutabilia esse, quæ futura sint, nec posse uerum futurum conuerti in falsum, fati necessitatem confirmant, sed uerborum uim interpretantur. at qui introducũt causarum seriem sempiternam, ij mentem hominis uoluntate libera spoliatam, necessitate fati deuinciunt. sed hæc hactenus. alia uideamus. concludit enim Chrysippus hoc modo: si est motus sine causa, non omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellant, aut

uera, aut falsa erit: causas enim efficientes quod non habebit, id nec uerum, nec falsum erit: omnis autem enunciatio aut uera, aut falsa est: motus ergo sine causa nullus est. quod si ita est, omnia, quæ fiunt, causis fiunt antegressis: id si ita est, omnia fato fiunt: efficitur igitur fato fieri quæcunq; fiant. hic primum si mihi libeat assentiri Epicuro, & negare omnem enunciationem aut ueram esse, aut falsam, eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri cóprobem: illa enim sententia aliquid habet disputationis, hæc uero non est tolerabilis: itaq; contendit omnes neruos Chrysippus, ut persuadeat omne ἀξίωμα aut uerum esse, aut falsum. ut enim Epicurus ueretur, ne, si hoc concesserit, concedendũ sit, fato fieri quæcunq; fiant; si enim alterutrum ex æternitate uerum sit, esse id etiam certum; & si certum, etiam necessariũ; ita et necessitatem, et fatum confirmari putat: sic Chrysippus metuit, ne, si non obtinuerit, omne, quod enuncietur, aut uerum esse, aut falsum, omnia fato fieri possint, & ex causis æternis rerum futurarum. sed Epicurus declinatione atomi uitari fati necessitatem putat. itaq; tertius quidam motus oritur extra pondus, et plagam, cum declinat atomus interuallo minimo: id appellat ἐλάχιστον. quam declinationem sine causa fieri, si minus uerbis, re cogitur confiteri: non enim atomus ab atomo pulsa declinat: nam qui potest pelli alia ab alia, si grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua, rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim, ut, si alia ab alia nunquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur, ut iam si sit atomus, eaq; declinet, declinare sine causa. hác rationem Epicurus induxit ob eam rem,

quòd ueritus eſt, ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali, ac neceſſaria, nihil liberum nobis eſſet, cum ita moueretur animus, ut atomorum motu cogeretur. id Democritus auctor atomorum accipere maluit, neceſſitate omnia fieri, quàm à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. acutius Carneades, qui docebat Epicureos ſuam cauſam ſine hac commentitia declinatione defendere. nam cum doceret eſſe poſſe quendam animi motum uoluntarium, id fuit defendi melius, quàm introducere declinationem, cuius præſertim cauſam reperire non poſſunt. quo defenſo, facile Chryſippo poſſent reſiſtere: cum enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa, non concederent, omnia, quæ fierent, fieri cauſis antecedentibus: uoluntatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas, & antecedentes. communi igitur conſuetudine ſermonis abutimur, cum ita dicimus, uelle aliquid quempiam, aut nolle ſine cauſa. ita enim dicimus ſine cauſa, ut dicamus ſine externa & antecedente cauſa, non ſine aliqua. ut cum uas inane dicimus, non ita loquimur ut phyſici, quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita, ut, uerbi cauſa, ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus: ſic, cum ſine cauſa animum moueri dicimus, ſine antecedente & externa cauſa moueri, non omnino ſine cauſa, dicimus. de ipſa atomo dici poteſt, cum per inane moueatur grauitate, & pondere, ſine cauſa moueri, quia nulla cauſa accedat extrinſecus. rurſus autem, ne omnes phyſici irrideamur, ſi dicamus quicquam fieri ſine cauſa, diſtinguendum eſt, & ita dicendum, ipſius indiuidui hanc eſſe naturam, ut pondere & grauitate moueatur, eamq; ipſam eſſe cauſam cur ita feratur. ſimiliter ad animorum l. à physicis

motus uoluntarios, non est requirenda externa causa. motus enim uoluntarius eam naturam in se ipso continet, ut sit in nostra potestate, nobísq; pareat: nec id sine causa: eius enim rei causa, ipsa natura est. quod cum ita sit, quid est, cur non omnis pronunciatio aut uera, aut falsa sit? nisi concesserimus fato fieri quæcunq; fiant. quia futura, inquit, uera non possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habent. habeant igitur causas necesse est, ut ea, quæ uera sunt, ita cum euenerint, fato euenerint. confectum negocium, si quidem tibi concedendum est, aut fato omnia fieri, aut quicquam posse fieri sine causa. an aliter hæc enunciatio uera esse non potest, capiet Numantiam Scipio, nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? an hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis seculis ante dictum? et si tum non esset uera hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio; ne illa quidem uera est hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio. potest igitur quicquam factum esse, quod non uerum fuerit futurum esse. nam ut præterita ea uera dicimus, quorum superiore tempore uera fuerint instantia: sic futura, quorum consequenti tempore uera erunt instantia, ea uera dicemus. nec si omne enunciatum aut uerum aut falsum est, sequitur ilico esse causas immutabiles, easq; æternas, quæ prohibeant quicquam secus cadere, atq; casurum sit. fortuitæ sunt causæ, quæ efficiant, ut uere dicantur, quæ ita dicentur, ueniet Cato in senatum; non inclusæ in rerum natura, atq; mundo. & tamen tam est immutabile uenturum, cum est uerum; quàm uenisse; nec ob eam causam fatum, aut necessitas extimescenda est. etenim erit confiteri necesse, si hæc enunciatio, ueniet in Tusculanum

Hortensius, uerum non est: sequitur, ut falsum sit. quorum isti neutrum uolunt: quod fieri non potest. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur: appellatur enim quidam à philosophis ἀεργὸς λόγος: cui si pareamus, nihil est omnino, quod agamus in uita. sic enim interrogant: si fatum tibi est ex hoc morbo conualescere; siue medicũ adhibueris, siue non, conualesces. item, si fatum tibi est ex hoc morbo non conualescere; siue tu medicum adhibueris, siue non, non conualesces. & alterutrum fatũ est: medicum ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauum, atq; iners nominatum est, quòd eadem ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiã immutare, ut fati nomen non adiungas, & eandem tamen teneas sententiã, hoc modo. si ex æternitate uerum hoc fuit, ex isto morbo conualesces; siue adhibueris medicum, siue non, conualesces. itemq;, si ex æternitate hoc falsum fuit, ex isto morbo non conualesces; siue adhibueris medicum, siue non adhibueris, non conualesces: deinde cætera. hæc ratio à Chrysippo reprehenditur. quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. simplex est, morietur eo die Socrates. huic, siue quid fecerit, siue nõ fecerit, finitus est moriendi dies. at si ita fatum sit, nascetur Oedipus Laio, non poterit dici, siue fuerit Laius cum muliere, siue non fuerit: copulata enim res est, & confatalis: sic enim appellat: quia ita fatum sit, & concubiturum cum uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. ut si esset dictum, luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis, ergo, siue habuerit aduersarium, siue non habuerit, luctabitur: erraret: est enim copulatum, luctabitur, quia sine aduersario nulla luctatio est. omnes

igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur.
siue tu adhibueris medicum, siue non adhibueris, conua=
lesces: captiosum: tam enim est fatale medicum adhibe
re, quàm conualescere. hæc, ut dixi, confatalia ille appel=
lat. Carneades hoc totum genus non probabat, & nimis
inconsiderate concludi hanc rationem putabat: itaq; pre
mebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cu=
ius erat hæc cõclusio. si omnia antecedentibus causis fiũt,
omnia naturali colligatione conserte, contexteq; fiunt.
quod si ita est, omnia necessitas efficit. id si uerum est, ni=
hil est in nostra potestate. est autem aliquid in nostra po
testate. ac si omnia fato fiũt, omnia causis antecedentibus
fiunt. non igitur fato fiunt, quæcunq; fiunt. hæc arctius
astringi ratio non potest. nam si quis uelit idem referre,
atq; ita dicere; si omne futurum ex æternitate uerum
est, ut ita certe eueniat, quemadmodum sit futurum, o=
mnia necesse est colligatione naturali conserte, contexteq;
fieri: nihil dicat: multum enim differt, utrum causa na
turalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiam sine
æternitate naturali, futura quæ sint, ea uera esse possint
intelligi. itaq; dicebat Carneades, ne Apollinem quidem
futura posse dicere, nisi ea, quorum causas natura ita »
cõtineret, ut ea fieri necesse esset. quid enim spectans deus »
ipse diceret, Marcellum eum, qui ter Consul fuit, in mari
esse periturum? erat quidem hoc uerum ex æternitate,
sed causas id efficientes nõ habebat. ita ne præterita qui=
dem ea, quorum nulla signa tãquam uestigia extarent, »
Apollini nota esse censebat: quo minus futura: causis »
enim efficientibus quanq; rem cognitis, posse deniq; sciri
quid futurum esset: ergo nec de Oedipo potuisse Apolli= »

nem prædicere, nullis in rerum natura causis propositis, cur ab eo patrem interfici necesse esset: nec quicquam huiusmodi. quo circa si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, consentaneum est huiusmodi oracula, cæteraq;, quæ ad diuinationem pertinent, comprobare; ijs autem, qui, quæ futura sunt, ea uera esse ex æternitate dicunt, non idem dicendum est: uide, ne non eadem sit illorum causa, & Stoicorum: hi enim urgentur angustius, illorum ratio soluta, ac libera est. quòd si concedatur nihil posse euenire nisi causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa non ex æternis causis apta ducatur? causa autem ea est, quæ id efficit, cuius est causa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaq; non sic causa intelligi debet, ut, quod cuiq; antecedat, id & causa sit, sed quod cuiq; efficienter antecedat: nec, quòd in campum descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubá causam interitus fuisse Troianis, quòd Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemnestram: hoc enim modo uiator quoq; bene uestitus causa crassatori fuisse diceretur, cur ab eo spoliaretur. ex hoc genere illud est Ennij,

» Vtinam ne in nemore Pelio securibus
» Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinam ne in Pelio nata ulla unquá esset arbor: etiam supra, utinam ne esset mõs ullus Pelius: similiterq; superiora repetẽtem regredi in infinitum licet.

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cepisset.

quorsum hæc præterita? quia sequitur illud,

» Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem

" Medea, animo ægro, amore sæuo saucia,
non ut eæ res causam afferrent amoris. interesse autem aiunt, utrum eiusmodi quid sit, sine quo aliquid effici nõ possit; aut eiusmodi, cum quo aliquid effici necesse sit. nulla igitur earum causa est, quoniam nullam rem sua ui efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippiam non fit, causa est; sed id, quod cum accessit, id, cuius causa est, efficit necessario: non dum enim ulcerato serpentis morsu Philocteta, quæ causa in rerum natura continebatur, fore, ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit causam: sed ex æternitate uera fuit hæc enunciatio: relinquetur in insula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falsum poterat conuerti: necesse est enim in rebus contrarijs duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est inuito Epicuro alterum uerum esse, alterum falsum: ut, sauciabitur Philoctetes, omnibus ante seculis uerum fuit; non sauciabitur, falsum. nisi forte uolumus Epicureorum opinionem sequi, qui tales enũciationes nec ueras, nec falsas esse dicũt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, ueras esse ex contrarijs disiunctiones; sed quæ in his enunciata essent, eorum neutrum esse uerum. ò admirabilem licentiam, & miserabilem inscitiam differendi. si enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falsum est, certe id uerum non est. quod autem uerum non est, qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non uerum esse? tenebitur id, quod à Chrysippo defenditur. omnem enũciationem aut uerã, aut falsam esse, ratio ipsa

coget,& ex æternitate quædam uera esse, & ea non esse nexa causis æternis,& à fati necessitate esse libera. ac mihi quidem uidetur,cum duæ sententiæ fuissent ueterum philosophorum,una eorum,qui censerent omnia ita fato fieri,ut id fatum uim necessitatis afferret,in qua sententia Democritus,Heraclitus,Empedocles,Aristoteles fuit; altera eorum,quibus uiderētur sine ullo fato esse animorum motus uoluntarij; Chrysippus tanquam arbiter honorarius medium se ferre uoluisse; sed applicat se ad eos potius,qui necessitate motus animos liberatos uolunt. dū autem uerbis utitur suis,delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet inuitus. atq; hoc, si placet, quale sit uideamus,in assensionibus, quas prima oratione tractaui: eas enim ueteres illi,quibus omnia fato fieri uidebantur,ui effici & necessitate dicebant: qui autem ab his dissentiebant,fato assensiones liberabant; negabantq́;, fato assensionibus adhibito,necessitatem ab his posse remoueri: ij́q; ita disserebant. si omnia fato fiunt,omnia fiūt antecedente causa: & si appetitus,illa etiam quæ appetitum sequuntur,ergo etiam assensiones. at si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. quod si ita est,ne illa quidem,quæ appetitu efficiuntur, sita in nobis sunt: non sunt igitur neq; assensiones,neq; actiones in nostra potestate: ex quo efficitur,ut neque laudationes iustæ sint,nec uituperationes; nec honores,nec supplicia. quod cum uitiosum sit, probabiliter concludi putant nō omnia fato fieri, quæcunq; fiant. Chrysippus autem cum & necessitatem improbare, & nihil ūellet sine propositis causis euenire,causarum genera distinguit,ut & necessitatem effugiat, & retineat

l. præpositis

fatum. causarum enim, inquit, aliæ sunt perfectæ, et principales, aliæ adiuuantes, & proximæ. quamobrem cum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, nõ hoc intelligi uolumus, causis perfectis & principalibus, sed causis antecedentibus adiuuantibus & proximis: itaq; illi rationi, quam paulo ante conclusi, sic occurrit; si omnia fato fiant, sequi illud quidem, ut omnia causis fiant antepositis, uerum non principalibus, & perfectis, sed adiuuantibus, & proximis. quæ si ipsæ non sint in nostra potestate, nõ sequitur, ut ne appetitus quidẽ sit in nostra potestate: at hoc sequeretur, si omnia perfectis et principalibus causis fieri diceremus, ut cum hæ causæ non essent in nostra potestate, ne ille quidẽ esset in nostra potestate. quãobrem qui ita fatum introducunt, ut necessitatem adiungant, in eos ualebit illa conclusio: qui autem causas antecedentes non dicent perfectas neq; principales, in eos nihil ualebit: quod enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facile à se explicari putant. nã quanq̃ assensio non possit fieri nisi cõmota uiso: tamen cum id uisum proximam causam habeat, nõ principalem, hanc habet rationem, ut Chrysippus uult, quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla ui extrinsecus excitata (necesse est enim assensionẽ uiso cõmoueri) sed reuertitur ad Cylindrum, & turbinem suum, quæ moueri incipere, nisi pulsa, non possunt: id autem cũ accidit, suapte natura, quod superest, & Cylindrũ uolui, & ũersari turbinem putant. ut igitur, inquit, qui protrusit Cylindrum, dedit ei principium motionis, uolubilitatem autem nõ dedit: sic uisum obiectum imprimet illud quidem, & quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in

potestate, eaq; quemadmodum in Cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquũ est, suapte ui, & natura mouebitur. quòd si aliqua res efficeretur sine causa antecedéte, falsum esset omnia fato fieri. sin omnibus, quæcunq; fiunt, uerisimile est causam antecedere: quid afferri poterit, cur non omnia fato fieri fatendum sit? modo intelligatur quæ sit causarum distinctio, ac dissimilitudo. hæc cum ita sint à Chrysippo explicata; si illi, qui negant assensiones fato fieri, fateantur tamen eas non sine uiso antecedente fieri, alia ratio est: sed si concedunt anteire uisa, nec tamen fato fieri assensiones, ꝙ proxima illa, & continens causa nõ moueat assensionem; uide, ne idem dicát: neq; enim Chrysippus concedens assensionis proximam et continenté causam esse in uiso positam, neq; eam causam ad assentiendũ necessariam esse, concedet, ut, si omnia fato fiant, omnia fiant causis antecedentibus, & necessarijs: itemq; illi, qui ab hoc dissentiunt, confitentes nõ fieri assensiones sine præcursione uisorum, dicent, si omnia fato fierét eiusmodi, ut nihil fieret nisi prægressione causæ, confitendũ esse fato fieri omnia. ex quo facile intellectu est, cũ utriq;, patefacta, atq; explicata sententia sua, ad eundem exitum ueniant, uerbis eos, nõ re dissidere. omninoq; cum hæc sit distinctio, ut quibusdã in rebus uere dici possit, cũ hæ causæ antegressæ sint, non esse in nostra potestate, quin illa eueniát, quorũ causæ fuerint; quibusdã auté in rebus, causis antegressis, in nostra tamẽ esse potestate, ut illud aliter eueniat: hãc distinctioné utriq; approbant: sed alteri censent, quibus in rebus cũ causæ antecesserint ita, ut nõ sit in nostra potestate, ut aliter illa eueniant, illas fato fieri; quæ autem in nostra potestate sint, ab his fatum abes=

ſe. hoc modo hanc cauſam diſceptari oportet, nõ ab atomis errantibus, & de uia declinãtibus præſidium petere. declinat, inquit, atomus. primum cur? aliam enim quandam uim motus habebunt à Democrito impulſionis, quã plagam ille appellat; à te Epicure grauitatis & ponderis. quæ ergo noua cauſa in natura eſt, quæ declinet atomũ? aut num ſortiuntur inter ſe, quæ declinent, quæ nõ? aut cur minimo declinẽt interuallo, maiore non? aut cur declinent uno minimo, non declinent duobus, aut tribus? optare hoc quidem eſt, non diſputare. nam neq; extrinſecus impulſam atomum loco moueri, & declinare dicis: neq; in illo inani, per quod feratur atomus, quicquã fuiſſe cauſæ, cur ea non è regione ferretur: nec in ipſa atomo mutationis aliquid factum eſt, quamobrem naturalẽ ſui ponderis motum non teneret. ita cum attuliſſet nullam cauſam, quæ iſtam declinationem efficeret; tamẽ aliquid ſibi dicere uidetur; cum id dicat, quod omnium mẽtes aſpernentur, ac reſpuant. nec uero quiſquam magis confirmare mihi uidetur non modo fatum, uerum etiam neceſſitatem, & uim omnium rerum, ſubſtuliſſeq; motus animi uoluntarios, q̃ hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe, niſi ad has cõmentitias declinationes cõfugiſſet. nam, ut eſſent atomi, quas quidem eſſe mihi probari nullo modo poteſt: tamen declinationes iſtæ nunq̃ explicarentur. nam ſi atomis, ut grauitate ferantur, tributũ eſt neceſſitate naturæ, ꝙ omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur neceſſe eſt: illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, uel, ſi uolũt, omnibus naturaliter.

Multa deſunt.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER PRIMVS.

ATTICVS.

LVcus quidem ille, & hæc Arpinatum quercus agnoſcitur, ſæpe à me lectus in Mario. ſi manet illa quercus, hæc eſt profecto: etenim eſt ſanè uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt enim ingenio: nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna, quàm poetæ uerſu ſeminari poteſt. Att. Quo tandem modo Quinte? aut quale eſt iſtuc, quod poetæ ſerunt? mihi enim uideris fratrem laudando ſuffragari tibi. Q. Sit ita ſanè. ueruntamen, dum latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eaq; ut ait Scæuola, de fratris mei Mario Caneſcet ſeclis innumerabilibus. niſi forte Athenæ tuæ ſempiternam in arce oleam tenere potuerũt: aut, quod Homericus Vlyxes Deli ſe proceram & teneram pálmalmam uidiſſe dixit, hodie monſtrant eandem: multaq; alia multis locis diutius commemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

» Nuncia fulua Iouis, miranda uiſa figura,

nunc ſit hæc: ſed cum eam tempeſtas uetuſtas'ue conſumpſerit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum uocent. Att. Non dubito id quidem: ſed hoc iam non ex

te Quinte quæro, uerum ex ipso poeta, tui ne uersus hãc quercum seuerint, an ita factum de Mario, ut scribis, acceperis. MARCVS. Respõdebo tibi equidem, sed nõ ante, quàm tu ipse mihi respondeas Attice, certe non longe à tuis ædibus inambulans post excessum suum Romulus Proculo Iulio dixerit, se deum esse, & Quirinum uocari, templumq; sibi dedicari in eo loco iusserit; & Athenis nõ lõge item à tua illa antiqua domo Orithyiam Aquilo sustulerit: sic enim est traditum. Att. Quorsum tandem, aut cur ista quæris? M. Nihil sanè, nisi ne nimis diligẽter inquiras in ea, quæ isto modo memoriæ sint prodita. Att. Atqui multa quæruntur in Mario ficta ne, an uera sint, & à non nullis, quòd & in recenti memoria, & in Arpinati homine: sed ueritas à te postulatur. M. Et mehercule ego me cupio non mendacem putari: sed tamen nõn nulli isti Tite faciunt imperite, qui in isto opusculo non ut à poeta, sed ut à teste ueritatem exigãt: nec dubito, quin ijdem, & cum Egeria collocutum Numam, & ab aquila Tarquinio apicem impositum putent. Q. Intelligo te frater alias in historia leges obseruandas putare, alias in poemate. M. Quippe cum in illa ad ueritatem Quinte referantur, in hac ad delectationem pleraque: quanquam & apud Herodotum patrem historiæ, & apud Theopompum sunt innumerabiles fabulæ. Att. Teneo quam optabam occasionem, neque omittam. M. Quam tandem Tite? Att. Postulatur à te iandiu, uel flagitatur potius historia: sic enim putant, te illam tractante effici posse, ut in hoc etiam genere Græciæ nihil cedamus. atq; ut audias quid ego ipse sentiam, non solum mihi uideris eorum studijs, qui li-

coll.

expunge non nulli

teris delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea, quæ salua per te est, per te eundem sit ornata: abest enim historia literis nostris, ut & ipse intelligo, & ex te persæpe audio: potes autem tu profecto satisfacere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri solet, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggredere quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse iucundius; si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem; aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias; quanquã ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannij autem ætate coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius, habuitq; uires agrestes ille quidem, atque horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. ecce autem successere huic bello Clodius, Asilo, nihil ad Celium, sed potius ad antiquorum languorem, atque inscitiam. nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamẽ ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad summam impudentiam. Sisenna eius amicus omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte non dum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superauit. is tamen neque orator in numero uestro unquam est habitus, & in historia puerile quiddam consectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quenquam, de Græcis legisse uideatur, eum tamen uelle duntaxat imitari: quem si

assequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset. quare tuum est munus: hoc à te expectatur: nisi quid Quinto uidetur secus. Q. Mihi uero nihil: & sæpe de isto collocuti sumus: sed est quædam inter nos parua dissensio. Att. Quæ tandem? Q. A` quibus temporibus scribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriam deposcit, ut ea cõplectatur, quibus ipse interfuit. Att. Ego uero huic potius assentior: sunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi Cn. Pompeij laudes illustrabit: incurret etiam in illum memorabilem annum suum: quem ab isto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem à me istum laborem iandiu postulari Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur uacuum tempus & liberum: neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta suscipi potest: utrunque opus est, & cura uacare, & negocio. Att. Quid? ad cætera, quæ scripsisti plura, quàm quisquam è nostris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit concessum? M. Subsiciua quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior: ut si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quæ scribimus. historia uero nec institui potest, nisi præparato ocio; nec exiguo tempore absolui: & ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus, si traducor aliò: neque tam facile interrupta contexo, quàm absoluo instituta. Att. Legationem aliquam nimirum oratio ista postulat, aut eiusmodi quampiam cessationem libe=

ram

ram, atq; ociosam. M. Ego uero ætatis potius uacationi confidebam, cum præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in solio consulentibus responderem, senectutisq; non inertis grato atq; honesto fungerer munere: sic enim mihi liceret & isti rei, quam desideras, & multis uberioribus atq; maioribus operæ, quantum uellem, dare. Att. Atqui uereor, ne istam causam nemo noscat: tibiq; semper dicendum sit, & eo magis, quòd te ipse mutasti, & aliud dicendi genus instituisti: ut quemadmodum Roscius familiaris tuus in senectute numeros in cantu ceciderat, ipsasq; tardiores fecerat tibias, sic tu à contentionibus, quibus summis uti solebas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum à philosophorum lenitate absit. quod sustinere cum uel summa senectus posse uideatur, nullam tibi à causis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar posse id populo nostro probari, si te ad ius respondendum dedisses. quamobrem, cùm placebit, tibi experiendum censeo. M. Id, siquidem Quinte nullum esset in experiendo periculum: sed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam, atque ad illam causarum operam, ad quam ego nunquam nisi paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi molesta sit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, sine qua ad nullam maiorem unquam causam sum ausus accedere. Att. Quin igitur ista ipsa explicas nobis his subsiciuis, ut ais, temporibus, & conscribis de iure ciuili subtilius, quàm cæteri. nam à primo tempore ætatis iuri studere te memini, cum ipse etiam ad Scæuolam

uentitarem : neq; unquam mihi uisus es ita te ad dicendum dedisse, ut ius ciuile contemneres. M. In longum sermonem me reuocas Attice : quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mauult, suscipiam : & quoniã uacui sumus, dicam. Q. Ego uero libenter audierim : quid enim agam potius? aut in quo melius hunc consumam diem? M. Quin igitur ad illa spatia nostra, sedésq; pergimus? ubi, cum satis erit deambulatum, requiescemus : nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. Att. Nos uero, & hac quidem, adire si placet per ripam & umbram. sed iam ordire explicare quæso, de iure ciuili quid sentias. M. Ego memini summos fuisse in ciuitate nostra uiros, qui id interpretari populo, & respondere soliti sint; sed eos magna professos, in paruis esse uersatos. quid enim est tantum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm est munus hoc eorum, qui consuluntur? quàm est populo necessarium? nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt, uniuersi iuris expertes fuisse existimo, sed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præstare uoluerunt. id autem incognitum est, minusq; in usu necessarium. quamobrem quò me uocas? aut quid hortaris, ut libellos conficiam de stillicidiorum, ac de parietum iure? aut ut stipulationum, & iudiciorum formulas componam? quæ & conscripta sunt à multis diligenter, & sunt humiliora, quàm illa, quæ à uobis expectari puto. Att. Atqui, si quæres ego quid expectem; quoniam scriptum est à te satis de optimo Reip. statu, consequens esse uidetur, ut scribas tu idem de legibus : sic enim fecisse uideo Platonem illum tuũ, quem

x expunge satis

tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstiuo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Gnosiorum, & spatijs siluestribus, crebro insistens, interdum acquiescens, de institutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus disputat; sic nos inter has procerissimas populos, in uiridi opacáq; ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus ijsdem de rebus aliquid uberius, quàm forensis usus desiderat? Att. Ego uero ista audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem: nam sic habetote, nullo in genere disputandi magis honesta patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendíq; causa nati, & in lucem editi sumus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos: his enim explicatis, fons legum, & iuris inueniri potest. Att. Non ergo à prætoris edicto, ut pleriq; nunc, neq; à XII tabulis, ut superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone Pomponi, quemadmodũ caueamus in iure, aut quid de quaq; cõsultatione respondeamus. sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris uiris, nunc ab uno summa auctoritate, & scientia sustinetur. sed noris ista. complectenda in hac disputatione tota causa uniuersi iuris est, ac legum, ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam, & angustum locum concludatur naturæ: natura enim iuris nobis explicanda est, eaq; ab hominis repetenda natura:

No.

motus uoluntarios, non est requirenda externa causa. motus enim uoluntarius eam naturam in se ipso continet, ut sit in nostra potestate, nobisq; pareat: nec id sine causa: eius enim rei causa, ipsa natura est. quod cum ita sit, quid est, cur non omnis pronunciatio aut uera, aut falsa sit? nisi concesserimus fato fieri quæcunq; fiant. quia futura, inquit, uera non possunt esse ea, quæ causas, cur futura sint, non habent. habeant igitur causas necesse est, ut ea, quæ uera sunt, ita cum euenerint, fato euenerint. confectum negocium, si quidem tibi concedendum est, aut fato omnia fieri, aut quicquam posse fieri sine causa. an aliter hæc enunciatio uera esse non potest, capiet Numantiam Scipio, nisi ex æternitate causa causam serens hoc erit effectura? an hoc falsum potuisset esse, si esset sexcentis seculis ante dictum? et si tum non esset uera hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio; ne illa quidem uera est hæc enunciatio, capiet Numantiam Scipio. potest igitur quicquam factum esse, quod non uerum fuerit futurum esse. nam ut præterita ea uera dicimus, quorum superiore tempore uera fuerint instantia: sic futura, quorum consequenti tempore uera erunt instantia, ea uera dicemus. nec si omne enunciatum aut uerum aut falsum est, sequitur ilico esse causas immutabiles, easq; æternas, quæ prohibeant quicquam secus cadere, atq; casurum sit. fortuitæ sunt causæ, quæ efficiant, ut uere dicantur, quæ ita dicentur, ueniet Cato in senatum; non inclusæ in rerum natura, atq; mundo. & tamen tam est immutabile uenturum, cum est uerum; quàm uenisse; nec ob eam causam fatum, aut necessitas extimescenda est. etenim erit confiteri necesse, si hæc enunciatio, ueniet in Tusculanum

Hortensius, uerum non est: sequitur, ut falsum sit. quorum isti neutrum uolunt: quod fieri non potest. nec nos impediet illa ignaua ratio, quæ dicitur: appellatur enim quidam à philosophis ἀεργὸς λόγος: cui si pareamus, nihil est omnino, quod agamus in uita. sic enim interrogant: si fatum tibi est ex hoc morbo conualescere; siue medicũ adhibueris, siue non, conualesces. item, si fatum tibi est ex hoc morbo non conualescere; siue tu medicum adhibueris, siue non, non conualesces. & alterutrum fatũ est: medicum ergo adhibere nihil attinet. recte genus hoc interrogationis ignauum, atq; iners nominatum est, quod eadem ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiã immutare, ut fati nomen non adiungas, & eandem tamen teneas sententiã, hoc modo. si ex æternitate uerum hoc fuit, ex isto morbo conualesces; siue adhibueris medicum, siue non, conualesces. itemq;, si ex æternitate hoc falsum fuit, ex isto morbo non conualesces; siue adhibueris medicum, siue non adhibueris, non conualesces: deinde cætera. hæc ratio à Chrysippo reprehenditur. quædam enim sunt, inquit, in rebus simplicia, quædam copulata. simplex est, morietur eo die Socrates. huic, siue quid fecerit, siue nõ fecerit, finitus est moriendi dies. at si ita fatum sit, nascetur Oedipus Laio, non poterit dici, siue fuerit Laius cum muliere, siue non fuerit: copulata enim res est, & confatalis: sic enim appellat: quia ita fatum sit, & concubiturum cum uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum. ut si esset dictum, luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis, ergo, siue habuerit aduersarium, siue non habuerit, luctabitur: erraret: est enim copulatum, luctabitur, quia sine aduersario nulla luctatio est. omnes

igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur. siue tu adhibueris medicum, siue non adhibueris, conualesces: captiosum: tam enim est fatale medicum adhibere, quàm conualescere. hæc, ut dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totum genus non probabat, & nimis inconsiderate concludi hanc rationem putabat: itaq; premebat alio modo, nec ullam adhibebat calumniam: cuius erat hæc cõclusio. si omnia antecedentibus causis fiũt, omnia naturali colligatione conserte, contexteq; fiunt. quod si ita est, omnia necessitas efficit. id si uerum est, nihil est in nostra potestate. est autem aliquid in nostra potestate. ac si omnia fato fiũt, omnia causis antecedentibus fiunt. non igitur fato fiunt, quæcunq; fiunt. hæc arctius astringi ratio non potest. nam si quis uelit idem referre, atq; ita dicere; si omne futurum ex æternitate uerum est, ut ita certe eueniat, quemadmodum sit futurum, omnia necesse est colligatione naturali conserte, contexteq; fieri: nihil dicat: multum enim differt, utrum causa naturalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiam sine æternitate naturali, futura quæ sint, ea uera esse possint intelligi. itaq; dicebat Carneades, ne Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ea, quorum causas natura ita cõtineret, ut ea fieri necesse esset. quid enim spectans deus ipse diceret, Marcellum eum, qui ter Consul fuit, in mari esse periturum? erat quidem hoc uerum ex æternitate, sed causas id efficientes nõ habebat. ita ne præterita quidem ea, quorum nulla signa tãquam uestigia extarent, Apollini nota esse censebat: quo minus futura: causis enim efficientibus quanq; rem cognitis, posse deniq; sciri quid futurum esset: ergo nec de Oedipo potuisse Apolli-

nem prædicere, nullis in rerum natura causis propositis, cur ab eo patrem interfici necesse esset: nec quicquam huiusmodi. quo circa si Stoicis, qui omnia fato fieri dicunt, consentaneum est huiusmodi oracula, cæteraq;, quæ ad diuinationem pertinent, comprobare; ijs autem, qui, quæ futura sunt, ea uera esse ex æternitate dicunt, non idem dicendum est: uide, ne non eadem sit illorum causa, & Stoicorum: hi enim urgentur angustius, illorum ratio soluta, ac libera est. quòd si concedatur nihil posse euenire nisi causa antecedente: quid proficiatur, si ea causa non ex æternis causis apta ducatur? causa autem ea est, quæ id efficit, cuius est causa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaq; non sic causa intelligi debet, ut, quod cuiq; antecedat, id & causa sit, sed quod cuiq; efficienter antecedat: nec, quòd in campum descenderim, id fuisse causæ, cur pila luderem: nec Hecubã causam interitus fuisse Troianis, quòd Alexandrum genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemnestram: hoc enim modo uiator quoq; bene uestitus causa crassatori fuisse diceretur, cur ab eo spoliaretur. ex hoc genere illud est Ennij,

» Vtinam ne in nemore Pelio securibus
» Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinam ne in Pelio nata ulla unquã esset arbor: etiam supra, utinam ne esset mõs ullus Pelius: similiterq; superiora repetẽtem regredi in infinitum licet.

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cepisset.

quorsum hæc præterita? quia sequitur illud,

» Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem

" Medea, animo ægro, amore sæuo saucia,

non ut eæ res causam afferrent amoris. interesse autem aiunt, utrum eiusmodi quid sit, sine quo aliquid effici nõ possit; aut eiusmodi, cum quo aliquid effici necesse sit. nulla igitur earum causa est, quoniam nullam rem sua ui efficit, cuius dicitur causa: nec id, sine quo quippiam non fit, causa est; sed id, quod cum accessit, id, cuius causa est, efficit necessario: non dum enim ulcerato serpentis morsu Philocteta, quæ causa in rerum natura continebatur, fore, ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit causam: sed ex æternitate uera fuit hæc enunciatio: relinquetur in insula Lemno Philoctetes: nec hoc ex uero in falsum poterat conuerti: necesse est enim in rebus contrarijs duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait quid, alterum negat) ex his igitur necesse est inuito Epicuro alterum uerum esse, alterum falsum: ut, sauciabitur Philoctetes, omnibus ante seculis uerum fuit; non sauciabitur, falsum. nisi forte uolumus Epicureorum opinionem sequi, qui tales enũciationes nec ueras, nec falsas esse dicũt: aut, cum id pudet, illud tamen dicunt, quod est impudentius, ueras esse ex contrarijs disiunctiones; sed quæ in his enunciata essent, eorum neutrum esse uerum. ò admirabilem licentiam, & miserabilem inscitiam disserendi. si enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falsum est, certe id uerum non est. quod autem uerum non est, qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est, qui potest non uerum esse? tenebitur id, quod à Chrysippo defenditur. omnem enũciationem aut uerã, aut falsam esse, ratio ipsa

coget, & ex æternitate quædam uera esse, & ea non esse nexa causis æternis, & à fati necessitate esse libera. ac mihi quidem uidetur, cum duæ sententiæ fuissent ueterum philosophorum, una eorum, qui censerent omnia ita fato fieri, ut id fatum uim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit; altera eorum, quibus uiderétur sine ullo fato esse animorum motus uoluntarij; Chrysippus tanquam arbiter honorarius medium se ferre uoluisse; sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos uolunt. dũ autem uerbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet inuitus. atq; hoc, si placet, quale sit uideamus, in assensionibus, quas prima oratione tractaui: eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantur, ui effici & necessitate dicebant: qui autem ab his dissentiebant, fato assensiones liberabant; negabantq;, fato assensionibus adhibito, necessitatem ab his posse remoueri: ijq; ita disserebant. si omnia fato fiunt, omnia fiũt antecedente causa: & si appetitus, illa etiam quæ appetitum sequuntur, ergo etiam assensiones. at si causa appetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem appetitus est in nostra potestate. quod si ita est, ne illa quidem, quæ appetitu efficiuntur, sita in nobis sunt: non sunt igitur neq; assensiones, neq; actiones in nostra potestate: ex quo efficitur, ut neque laudationes iustæ sint, nec uituperationes; nec honores, nec supplicia. quod cum uitiosum sit, probabiliter concludi putant nõ omnia fato fieri, quæcunq; fiant. Chrysippus autem cum & necessitatem improbare, & nihil ũellet sine propositis causis euenire, causarum genera distinguit, ut & necessitatem effugiat, & retineat

l. præpositis

fatum. causarum enim, inquit, aliæ sunt perfectæ, et principales, aliæ adiuuantes, & proximæ. quamobrem cum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, nõ hoc intelligi uolumus, causis perfectis & principalibus, sed causis antecedentibus adiuuantibus & proximis: itaq; illi rationi, quam paulo ante conclusi, sic occurrit; si omnia fato fiant, sequi illud quidem, ut omnia causis fiant antepositis, uerum non principalibus, & perfectis, sed adiuuantibus, & proximis. quæ si ipsæ non sint in nostra potestate, nõ sequitur, ut ne appetitus quidẽ sit in nostra potestate: at hoc sequeretur, si omnia perfectis et principalibus causis fieri diceremus, ut cum hæ causæ non essent in nostra potestate, ne ille quidẽ esset in nostra potestate: quãobrem qui ita fatum introducunt, ut necessitatem adiungant, in eos ualebit illa conclusio: qui autem causas antecedentes non dicent perfectas neq; principales, in eos nihil ualebit: quod enim dicantur assensiones fieri causis antepositis, id quale sit, facile à se explicari putant. nã quanq̃ assensio non possit fieri nisi cõmota uiso: tamen cum id uisum proximam causam habeat, nõ principalem, hanc habet rationem, ut Chrysippus uult, quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit nulla ui extrinsecus excitata (necesse est enim assensionẽ uiso cõmoueri) sed reuertitur ad Cylindrum, & turbinem suum, quæ moueri incipere, nisi pulsa, non possunt: id autem cũ accidit, suapte natura, quod superest, & Cylindrũ uolui, & uersari turbinem putant. ut igitur, inquit, qui protrusit Cylindrum, dedit ei principium motionis, uolubilitatem autem nõ dedit: sic uisum obiectum imprimet illud quidem, & quasi signabit in animo suam speciem, sed assensio nostra erit in

potestate,eaq;,quemadmodum in Cylindro dictum est,extrinsecus pulsa,quod reliquũ est,suapte ui,& natura mouebitur. quòd si aliqua res efficeretur sine causa antecedẽte,falsum esset omnia fato fieri. sin omnibus,quæcunq; fiunt,uerisimile est causam antecedere : quid afferri poterit,cur non omnia fato fieri fatendum sit ? modo intelligatur quæ sit causarum distinctio,ac dissimilitudo . hæc cum ita sint à Chrysippo explicata ; si illi,qui negant assensiones fato fieri,fateantur tamen eas non sine uiso antecedente fieri,alia ratio est: sed si concedunt anteire uisa, nec tamen fato fieri assensiones,ꝙ proxima illa,& continens causa nõ moueat assensionem ; uide,ne idem dicãt : neq; enim Chrysippus concedens assensionis proximam et continentẽ causam esse in uiso positam, neq; eam causam ad assentiendũ necessariam esse,concedet,ut, si omnia fato fiant,omnia fiant causis antecedentibus,& necessarijs : itemq; illi,qui ab hoc dissentiunt,confitentes nõ fieri assensiones sine præcursione uisorum,dicent,si omnia fato fierẽt eiusmodi,ut nihil fieret nisi prægressione causæ,confitendũ esse fato fieri omnia. ex quo facile intellectu est,cũ utriq;,patefacta,atq; explicata sententia sua,ad eundem exitum ueniant,uerbis eos,nõ re dissidere. omninoq; cum hæc sit distinctio,ut quibusdã in rebus uere dici possit, cũ hæ causæ antegressæ sint,non esse in nostra potestate,quin illa eueniãt,quorũ causæ fuerint;quibusdã autẽ in rebus, causis antegressis,in nostra tamẽ esse potestate,ut illud aliter eueniat: hãc distinctionẽ utriq; approbant: sed alteri censent,quibus in rebus cũ causæ antecesserint ita, ut nõ sit in nostra potestate,ut aliter illa eueniant,illas fato fieri; quæ autem in nostra potestate sint,ab his fatum abes=

ſe . hoc modo hanc cauſam diſceptari oportet, nō ab atomis errantibus,& de uia declinātibus præſidium petere . declinat,inquit,atomus . primum cur? aliam enim quandam uim motus habebunt à Democrito impulſionis, quā plagam ille appellat ; à te Epicure grauitatis & ponderis . quæ ergo noua cauſa in natura eſt,quæ declinet atomū? aut num ſortiuntur inter ſe,quæ declinent,quæ nō ? aut cur minimo declinēt interuallo,maiore non? aut cur declinent uno minimo,non declinent duobus,aut tribus ? optare hoc quidem eſt,non diſputare . nam neq; extrinſecus impulſam atomum loco moueri, & declinare dicis : neq; in illo inani,per quod feratur atomus,quicquā fuiſſe cauſæ,cur ea non è regione ferretur : nec in ipſa atomo mutationis aliquid factum eſt,quamobrem naturalē ſui ponderis motum non teneret . ita cum attuliſſet nullam cauſam,quæ iſtam declinationem efficeret ; tamē aliquid ſibi dicere uidetur ; cum id dicat,quod omnium mētes aſpernentur,ac reſpuant . nec uero quiſquam magis confirmare mihi uidetur non modo fatum,uerum etiam neceſſitatem,& uim omnium rerum,ſubſtuliſſeq; motus animi uoluntarios,q̄ hic,qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe non potuiſſe,niſi ad has cōmentitias declinationes cōfugiſſet . nam,ut eſſent atomi,quas quidem eſſe mihi probari nullo modo poteſt : tamen declinationes iſtæ nunq̄ explicarentur. nam ſi atomis,ut grauitate ferantur,tributū eſt neceſſitate naturæ,ꝙ omne pondus nulla re impediente moueatur & feratur neceſſe eſt : illud quoque neceſſe eſt,declinare quibuſdam atomis,uel,ſi uolūt, omnibus naturaliter.

Multa deſunt.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER PRIMVS.

ATTICVS.

LVcus quidem ille, & hæc Arpinatum quercus agnoscitur, sæpe à me lectus in Mario. si manet illa quercus, hæc est profecto: etenim est sanè uetus. QVINTVS. Manet uero Attice noster, & semper manebit: sata est enim ingenio: nullius autem agricolæ cultu stirps tam diuturna, quàm poetæ uersu seminari potest. Att. Quo tandem modo Quinte? aut quale est istuc, quod poetæ serunt? mihi enim uideris fratrem laudando suffragari tibi. Q. Sit ita sanè. ueruntamen, dum latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ Mariana dicatur, eaq; ut ait Scæuola, de fratris mei Mario Canescet seclis innumerabilibus. nisi forte Athenæ tuæ sempiternam in arce oleam tenere potuerūt: aut, quod Homericus Vlyxes Deli se proceram & teneram palmalmam uidisse dixit, hodie monstrant eandem: multaq; alia multis locis diutius commemoratione manent, quàm natura stare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit

" Nuncia fulua Iouis, miranda uisa figura,

nunc sit hæc: sed cum eam tempestas uetustas'ue consumpserit, tamen erit his in locis, quam Marianam quercum uocent. Att. Non dubito id quidem: sed hoc iam non ex

teris delectantur, sed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea, quæ salua per te est, per te eundem sit ornata: abest enim historia literis nostris, ut & ipse intelligo, & ex te persæpe audio: potes autem tu profecto satisfacere in ea, quippe cum sit opus, ut tibi quidem uideri solet, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggredere quæsumus, & sume ad hanc rem tempus, quæ est à nostris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse iucundius; si aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi semper in ore est, Catonem; aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias; quanquã ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile, quàm isti omnes? Fannij autem ætate coniunctus Antipater paulo inflauit uehementius, habuitq; uires agrestes ille quidem, atque horridas, sine nitore, ac palæstra, sed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius scriberent. ecce autem successere huic bello Clodius, Asilo, nihil ad Celium, sed potius ad antiquorum languorem, atque inscitiam. nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamẽ ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad summam impudentiam. Sisenna eius amicus omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte non dum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superauit. is tamen neque orator in numero uestro unquam est habitus, & in historia puerile quiddam consectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quenquam, de Græcis legisse uideatur, eum tamen uelle duntaxat imitari: quem si

assequi posset, aliquantum ab optimo tamen abesset. quare tuum est munus: hoc à te expectatur: nisi quid Quinto uidetur secus. Q. Mihi uero nihil: & sæpe de isto collocuti sumus: sed est quædam inter nos parua dissensio. Att. Quæ tandem? Q. A` quibus temporibus scribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis censeo, quoniam illa sic scripta sunt, ut ne legantur quidem: ipse autem æqualem ætatis suæ memoriam deposcit, ut ea cõplectatur, quibus ipse interfuit. Att. Ego uero huic potius assentior: sunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate nostra: tum autem hominis amicissimi Cn. Pompeij laudes illustrabit: incurret etiam in illum memorabilem annum suum: quem ab isto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de Remo, & Romulo. M. Intelligo equidem à me istum laborem iandiu postulari Attice: quem non recusarem, si mihi ullum tribueretur uacuum tempus & liberum: neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta suscipi potest: utrunque opus est, & cura uacare, & negocio. Att. Quid? ad cætera, quæ scripsisti plura, quàm quisquam è nostris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit concessum? M. Subsiciua quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior: ut si qui dies ad rusticandum dati sint, ad eorum numerum accommodentur, quæ scribimus. historia uero nec institui potest, nisi præparato ocio; nec exiguo tempore absolui: & ego animi pendere soleo, cum semel quid orsus, si traducor aliò: neque tam facile interrupta contexo, quàm absoluo instituta. Att. Legationem aliquam nimirum oratio ista postulat, aut eiusmodi quampiam cessationem liberam

ram

ram, atq; ocioſam. M. Ego uero ætatis potius uacationi confidebam, cum præſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem, ſenectutisq; non inertis grato atq; honeſto fungerer munere: ſic enim mihi liceret & iſti rei, quam deſideras, & multis uberioribus atq; maioribus operæ, quantum uellem, dare. Att. Atqui uereor, ne iſtam cauſam nemo noſcat: tibiq; ſemper dicendum ſit, & eo magis, quòd te ipſe mutaſti, & aliud dicendi genus inſtituiſti: ut quemadmodum Roſcius familiaris tuus in ſenectute numeros in cantu cæciderat, ipſasq; tardiores fecerat tibias, ſic tu à contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum à philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cum uel ſumma ſenectus poſſe uideatur, nullam tibi à cauſis uacationem uideo dari. Q. At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad ius reſpondendum dediſſes. quamobrem, cùm placebit, tibi experiendum cenſeo. M. Id, ſiquidem Quinte nullum eſſet in experiendo periculum: ſed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam, atque ad illam cauſarum operam, ad quam ego nunquam niſi paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullam maiorem unquam cauſam ſum auſus accedere. Att. Quin igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſiciuis, ut ais, temporibus, & conſcribis de iure ciuili ſubtilius, quàm cæteri. nam à primo tempore ætatis iuri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad Scæuolam

uentitarem: neq; unquam mihi uisus es ita te ad dicendum dedisse, ut ius ciuile contemneres. M. In longum sermonem me reuocas Attice: quem tamen, nisi Quintus aliud quid nos agere mauult, suscipiam: & quoniã uacui sumus, dicam. Q. Ego uero libenter audierim: quid enim agam potius? aut in quo melius hunc consumam diem? M. Quin igitur ad illa spatia nostra, sedesq; pergimus? ubi, cum satis erit deambulatum, requiescemus: nec profecto nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus. Att. Nos uero, & hac quidem, adi re si placet per ripam & umbram. sed iam ordire expli care quæso, de iure ciuili quid sentias. M. Ego memini summos fuisse in ciuitate nostra uiros, qui id interpretari populo, & respondere soliti sint; sed eos magna professos, in paruis esse uersatos. quid enim est tantum, quan tum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm est munus hoc eorum, qui consuluntur? quàm est populo necessarium? nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt, uniuersi iuris expertes fuisse existimo, sed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præstare uoluerunt. id autem incognitum est, minusq; in usu necessarium. quamobrem quò me uocas? aut quid hortaris, ut libellos conficiam de stillicidiorum, ac de pa rietum iure? aut ut stipulationum, & iudiciorum for mulas componam? quæ & conscripta sunt à multis diligenter, & sunt humiliora, quàm illa, quæ à uobis expectari puto. Att. Atqui, si quæres ego quid expectem; quoniam scriptum est à te satis de optimo Reip. statu, consequens esse uidetur, ut scribas tu idem de legibus: sic enim fecisse uideo Platonem illum tuũ, quem

expunge satis

tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. Vis ne igitur, ut ille Cretæ cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æstiuo, quemadmodum describit, die, in cupressetis Gnosiorum, & spatijs siluestribus, crebro insistens, interdum acquiescens, de institutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus disputat; sic nos inter has procerissimas populos, in uiridi opacáq; ripa inambulantes, tum autem residentes, quæramus ijsdem de rebus aliquid uberius, quàm forensis usus desiderat? Att. Ego uero ista audire cupio. M. Quid ait Quintus? Q. Nulla de re magis. M. Et recte quidem: nam sic habetote, nullo in genere disputandi magis honesta patefieri, quid sit homini natura tributum, quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendíq; causa nati, & in lucem editi sumus, quæ sit coniunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos: his enim explicatis, fons legum, & iuris inueniri potest. Att. Non ergo à prætoris edicto, ut pleriq; nunc, neq; à XII tabulis, ut superiores, sed penitus ex intima philosophia hauriendam iuris disciplinam putas. M. Non enim id quærimus hoc sermone Pomponi, quemadmodũ caueamus in iure, aut quid de quaq; cõsultatione respondeamus. sit ista res magna, sicut est: quæ quondam à multis claris uiris, nunc ab uno summa auctoritate, & scientia sustinetur. sed noris ista. complectenda in hac disputatione tota causa uniuersi iuris est, ac legum, ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam, & angustum locum concludatur naturæ: natura enim iuris nobis explicanda est, eaq; ab hominis repetenda natura:

No.

consíderandæ leges, quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ composita sunt, & descripta, iura, & iussa populorum, in quibus ne nostri quidem populi latebunt, quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, &, ut oportet, à capite frater repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt, non tam iustitiæ, quàm litigandi tradunt uias. M. Non est ita Quinte: ac potius ignoratio iuris litigiosa est, quàm scientia. sed hæc posterius. nunc iuris principia uideamus. Igitur doctissimis uiris proficisci placuit à lege: haud scio an recte, si modo, ut ijdem definiunt, lex est ratio summa insita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda sunt, prohibetq; contraria. eadem ratio cum est in hominis mente confirmata, & confecta, lex est. itaq; arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea uis sit, ut recte facere iubeat, uetet delinquere: eamq; rem illi græco putant nomine suum cuique tribuendo appellatam, ego nostro à legendo: nam ut illi æquitatis, sic nos delectus uim in lege ponimus; & proprium tamen utrunq; legis est. quod si ita recte dicitur, ut mihi quidem plerunq; uideri solet: à lege ducendum est iuris exordium: ea est enim naturæ uis, ea mens ratioq; prudentis, ea iuris atq; iniuriæ regula. sed quoniam in populari ratione omnis nostra uersatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, & appellare eam legem, quæ scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus appellat. constituendi uero iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quæ seculis omnibus ante nata est, quàm scripta lex ulla, aut quàm omnino ciuitas constituta. Q. Commodius uero, & ad rationem instituti

t. à suum

t. compluribus

ſermonis ſapientius. M. Vis ne ergo, ipſius iuris ortum à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubium, quò ſint hæc referenda quæ quærimus. Q. Ego uero ita faciendum eſſe cenſeo. Att. Me quoq; adſcribito fratris ſententiæ. M. Quoniam igitur eius Reip. quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris Scipio, tenendus eſt nobis, & ſeruandus ſtatus, omneſq; leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, ſerendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris à natura; qua duce eſt nobis omnis diſputatio explicanda. Att. Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt. M. Das ne igitur hoc nobis Pomponi (nam Quinti noui ſententiam) deorum immortalium natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud uerbum, quo planius ſignificem quod uolo, naturá omnem diuinam regi? nam ſi hoc non probas, à deo nobis cauſa ordienda eſt potiſſimum. Att. Do ſanè, ſi poſtulas: etenim propter hunc concentum auium, ſtrepitumq; fluminum, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat. M. Atqui cauendum eſt: ſolent enim, id quod uirorum bonorum eſt, admodum iraſci: nec uero ferent, ſi audierint te primum caput libri optimi prodidiſſe: in quo ſcripſit nihil curare deum nec ſui, nec alieni. Att. Perge quæſo: nam id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat expecto. M. Non faciam longius: huc enim pertinet. Animal hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & conſilij, quem uocamus hominem, præclara quadam conditione generatum eſſe à ſupremo deo: ſolum eſt enim ex tot animantium generibus, atq; naturis particeps rationis & cogitatio-

Nō.

nis, cum cætera ſint omnia expertia: quid eſt autem non dicam in homine, ſed in omni cœlo, atq; terra, ratione diuinius? quæ cum adoleuit, atq; perfecta eſt, nominatur rite ſapientia. eſt igitur, quoniam nihil eſt ratione melius, eaq; & in homine & in deo, prima homini cum deo rationis ſocietas. inter quos autem ratio, inter eoſdem etiam recta ratio cõmunis eſt: quæ cum ſit lex, lege quoq; conſociati homines cum dijs putandi ſumus. inter quos porrò eſt communio legis, inter eos communio iuris eſt. quibus autem hæc ſunt inter eos communia, & ciuitatis eiuſdem habendi ſunt. ſi uero iiſdem imperijs & poteſtatibus parent, multo etiam magis parent huic cœleſti deſcriptioni, mentiq; diuinæ, & præpotenti deo: unde etiam uniuerſus hic mundus una ciuitas communis deorum atq; hominum exiſtimanda. & quod in ciuitatibus ratione quadam, de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius, tantóq; præclarius, ut homines deorum agnatione & gente teneantur. nam cum de natura omni quæritur, diſputari ſolent nimirum iſta; perpetuis curſibus, conuerſionibus cœleſtibus extitiſſe quandam materiam ſerendi generis humani, quod ſparſum in terras, atq; ſatum, diuino auctum ſit animorum munere. nam quòd aliquibus cohærent homines, è mortali genere ſumpſerunt quæ fragilia eſſent et caduca: animum eſſe ingeneratum à deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum cœleſtibus, uel genus, uel ſtirps appellari poteſt. itaq; ex tot generibus nullum eſt animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam dei: de ipſiſq; hominibus nulla gens eſt neq; tam

immansueta, neq; tam fera, quæ non, etiam si ignoret qualem habere deum deceat, tamen habendum sciat. ex quo efficitur illud, ut is agnoscat deum, qui, unde ortus sit, quasi recordetur ac noscat. iam uero uirtus eadem in homine ac deo est, neq; ullo alio ingenio præterea. est autem uirtus nihil aliud, quàm in se perfecta, & ad summum perducta natura. est igitur homini cum deo similitudo. quod cum ita sit, quæ tandem potest esse propior certior'ue cognatio? itaq; ad hominum commoditates, & usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea, quæ gignuntur, donota consulto nobis, non fortuito nata uideantur; nec solum ea, quæ frugibus atq; bacis terræ fœtu profunduntur; sed etiam pecudes, quod perspicuum sit, partim esse ad usum hominum, partim ad fructum, partim ad uescendum procreatas. artes uero innumerabiles repertæ sunt docente natura, quam imitata ratio res ad uitam necessarias solerter consecuta est. ipsum autem hominem eadem natura non solum celeritate mentis ornauit, sed etiam sensus tanquam satellites attribuit ac nuncios; & rerum plurimarum obscuras & necessarias intelligentias enudauit, quasi fundamenta quædam scientiæ; figuramq; corporis habilem, et aptam ingenio humano dedit: nam cum cæteras animantes abiecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœliq; quasi cognationis domiciliiq; pristini conspectum excitauit: tum speciem ita formauit oris, ut in ea penitus reconditos mores effingeret. nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur. & is, qui appellatur uultus, qui nullo in animante esse præter hominem potest, indicat mores:

Nomen uult grӕci nō hnt

cuius uim Græci norunt, nomen omnino non habent . omitto opportunitates, habilitatesq́; reliqui corporis, moderationem uocis, orationis uim, quæ conciliatrix est humanæ maxime societatis . neq; enim omnia sunt huius disputationis, ac temporis: & hunc locum satis, ut mihi uidetur, in ijs libris, quos legistis, expressit Scipio . nūc quoniam hominem, quod principium reliquarum rerum esse uoluit, generauit & ornauit deus, perspicuum sit illud, ne omnia disserantur, ipsam per se naturā longius progredi; quæ etiam nullo docente profecta ab ijs, quorum ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmat ipsa per se rationem & perficit. Att. Dij immortales, quàm tu longe iuris principia repetis, atq; ita, ut ego non modo ad illa non properem, quæ expectabam à te de iure ciuili, sed facile patiar te hunc diem uel totum in isto sermone consumere: sunt enim hæc maiora, quæ aliorum causa fortasse complecteris, quàm ipsa illa, quorum hæc causa præparantur. M. Sunt hæc quidem magna, quæ nunc breuiter attinguntur: sed omniū, quæ in hominum doctorum disputatione uersantur, nihil est profecto præstabilius, quàm planè intelligi nos ad iustitiam esse natos, neq; opinione, sed natura constitutum esse ius . id iam patebit, si hominum inter ipsos societatem, coniunctionemq́; perspexeris . nihil est enim unum uni tam simile, tam par, quàm omnes inter nosmet ipsos sumus . quòd, si deprauatio consuetudinum, si opinionum uanitas non imbecillitatem animorū torqueret, et flecteret quocunq; cœpisset: sui nemo ipse tam similis esset, q̃ omnes sunt omnium . itaq; quæcuq; est hominis diffinitio, una in omnes ualet . quod argumenti satis

est, nullam dissimilitudinem esse in genere. quæ si esset, non una omnes diffinitio contineret. etenim ratio, qua una præstamus beluis, per quam coniectura ualemus, argumentamur, refellimus, disserimus, conficimus aliquid, concludimus, certe est communis, doctrina differens, discendi quidem facultate par. nam & sensibus eadem omnia comprehenduntur: & ea, quæ mouent sensus, itidem mouent omnium: quæq; in animis imprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatæ intelligentiæ, similiter in omnibus imprimuntur: interpresq; est mentis oratio, uerbis discrepans, sententijs congruens. nec est quisquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus ad uirtutem peruenire non possit. nec solum in rectis, sed etiam in prauis actibus insignis est humani generis similitudo. nã & uoluptate capiuntur omnes: quæ etsi est illecebra turpitudinis, tamen habet quiddam naturalis boni: lenitatis est enim, & suauitatis: id enim, ut suauitate delectans, sic ab errore mentis tanquam salutare aliquid asciscitur. similiq; inscitia mors fugitur, quasi dissolutio naturæ: uita expetitur, quia nos, in quo nati sumus, continet: dolor in maximis malis ducitur, cum sua asperitate, tum quòd naturæ interitus uidetur sequi. propter quam honestatis, & gloriæ similitudinem beati, qui honorati sunt, uidentur; miseri autem, qui inglorij. molestiæ, lætitiæ, cupiditates, timores similiter omnium mentes peruagantur: nec, si opiniones aliæ sunt apud alios, iccirco, qui canem & felem ut deos colunt, non eadem superstitione, qua cæteræ gentes, conflictantur. quæ autem natio non comitatem, non benignitatem, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quæ

ſuperbos; quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aſpernatur, non odit? quibus ex rebus cum omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur; illud extremum eſt, quòd recte uiuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. Att. Nos uero nihil; ut pro utroque reſpondeam. M. Sequitur igitur, ad participandum alium alio communicandumq; inter omnes, iuſtos natura eſſe factos (atque hoc in omni diſputatione ſic intelligi uolo, quod dicam naturam eſſe) tantam autem eſſe corruptelam malæ conſuetudinis, ut ab ea tanquam igniculi extinguantur à natura dati, exorianturq; & confirmẽtur uitia contraria. quòd ſi, quo modo eſt natura, ſic iudicio homines humani (ut ait poeta) nihil à ſe alienũ putarent, coleretur ius æque ab omnibus: quibus enim ratio natura data eſt, iiſdem etiam recta ratio data eſt: ergo & lex, quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando: ſi lex, ius quoque: at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus: recteq; Socrates execrari eum ſolebat, qui primus utilitatem à natura ſeiunxiſſet: id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium: unde enim illa Pythagorea uox, τὰ τῶν φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότητα: ex quo perſpicitur, cum hanc beneuolentiam tam late longeq; diffuſam uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdã incredibile uideatur, ſit autem neceſſarium, ut nihilo ſeſe plus, quàm alterum diligat. quid enim eſt, quod afferat, cum ſint cuncta paria? quòd ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit, iam amicitiæ nomen ociderit: cuius eſt ea uis, ut, ſimul atque ſibi aliquid, q̃

alteri maluerit, nulla ſit; quæ præmuniuntur omnia reliquo ſermoni, diſputationiq́; noſtræ, quo facilius, ius in natura eſſe poſitum, intelligi poſſit. de quo cum perpauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo hæc omnis nata eſt oratio. Q. Tu uero iam perpauca ſcilicet: ex ijs enim quæ dixiſti, Attice * uidetur, mihi quidem certe ex natura ortum eſſe ius. Att. An mihi aliter uideri poſſit, cum hæc iam perfecta ſint? primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos, & ornatos; ſecundo autem loco unam eſſe hominum inter ipſos uiuendi parem, communemq́; rationem; deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri; quæ cum uera eſſe recte, ut arbitror, conceſſerimus, qui iam licet nobis à natura leges & iura ſeiungere? M. Recte dicis: & res ſic ſe habet. uerum philoſophorum more, non ueterum quidem illorum, ſed eorum, qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ, quæ fuſe olim diſputabantur, ac libere, ea nunc articulatim diſtinctéq; dicuntur: nec enim ſatiſ fieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim hoc ipſum, naturæ eſſe ius, diſputarint. Att. Et ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt; aut tu is es, qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas. M. Non ſemper Tite: ſed, iter huius ſermonis quod ſit, uides: ad Reip. firmandas, & ſtabiliendas uires, ſanandos populos omnis noſtra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouiſa, & diligenter explorata principia ponantur, nec tamen ut omnibus probentur (nam id fieri non poteſt) ſed ut ijs, qui omnia recta, atque ho-

nesta per se expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerandum, nisi quod per se ipsum laudabile esset, aut certe nullum habendum magnum bonum, nisi quod uere laudari sua sponte posset. his omnibus, siue in Academia uetere cum Speusippo, Xenocrate, Polemone manserunt, siue Aristotelem, & Theophrastũ, cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, secuti sunt, siue, ut Zenoni uisum est, rebus non commutatis immutauerunt uocabula, siue etiam Aristonis difficilem, atque arduam, sed iam tamen fractam, & conuictam sectam secuti sunt, ut uirtutibus exceptis, atque uitijs, cætera in summa æqualitate ponerent, his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. sibi autem indulgentes, & corpori deseruientes, atque omnia, quæ sequantur in uita, quæq; fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam si uera dicunt, nihil enim opus est hoc loco litibus, in hortulis suis iubeamus dicere, atque etiam ab omni societate Reip. cuius partem nec norunt ullam, nec unquam nosse uoluerunt, paulisper facessant rogemus. perturbatricem autem harum omnium rerum Academiam hanc ab Arcesila, & Carneade recentem exoremus, ut sileat. nam si inuaserit in hæc, quæ satis scite nobis instructa & composita uidentur, nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, submouere non audeo * nam & in ijs sine illius suffimentis expiati sumus. at uero scelerum in homines, atque impietatum nulla expiatio est. itaque pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nusquam erant, hodie multifariam nulla sunt, ut sint tamen, persæpe falsa sunt; ut eos agitent, insectenturq; furiæ, non ar-

dentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, fraudiſq; cruciatu. quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet, quænam ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquam fuit, quin aut abnuerit à ſe cómiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquã fingeret, defenſionemq; facinoris à natura iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur à bonis? quòd ſi pœna, ſi metus ſupplicij, non ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſáq; uita: nemo eſt iniuſtus, at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autem qui non ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu, callidi ſumus, non boni. nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem, uel iudicem? quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit imbecillum, atque ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet. is uero, qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis commodis omnia, uidetis credo quid ſit acturus. quòd ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurum ablaturũ, nunquam ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet, ideſt ne malum habeat. ò rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcant. iam uero ſtultiſſimum illud, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorum inſtitutis, aut legibus. etiam'ne, ſi quæ ſint tyrannorum leges, ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent? aut ſi omnes Athenienſes delectarentur tyrannicis legibus, nũ icci rco hæ leges iuſtæ haberentur? nihil credo magis illa,

quam interrex noster tulit, ut Dictator, quem uellet ciuium, indicta causa impune posset occidere. est enim unum ius, quo deuincta est hominum societas, & quod lex constituit una: quæ lex est recta ratio imperandi, atque prohibendi: quam qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta uspiam, siue nusquam. quòd si iustitia est obtemperatio scriptis legibus, institutisq; populorum, & si, ut ijdem dicunt, utilitate omnia metienda sunt, negliget leges, easq; perrumpet, si poterit, is, qui sibi eam rem fructuosam putabit fore. ita fit, ut nulla sit omnino iustitia, si neque natura est, & ea, quæ propter utilitatem constituitur, utilitate illa conuellitur. atqui si natura confirmatum ius non erit, uirtutes omnes tollantur: ubi enim liberalitas, ubi patriæ charitas, ubi pietas, ubi autem bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ uoluntas poterit existere? nam hæc nascuntur ex eo, quòd natura propensi sumus ad diligendos homines, quod fundamentum iuris est: neque solum in homines obsequia, sed etiam in deos cærimoniæ, religionesq; tolluntur: quas non metu, sed ea coniunctione, quæ est homini cum deo, conseruandas puto. quòd si populorum iussis, si principum decretis, si sententijs iudicum, iura constituerentur; ius esset latrocinari, ius adulterare, ius testamenta falsa supponere, si hæc suffragijs, aut scitis multitudinis probarentur. quæ si tanta potentia est stultorum sententijs, atque iussis, ut eorum suffragijs rerum natura uertatur: cur non sanciunt, ut, quæ mala, perniciosaq; sunt, habeantur pro bonis, ac salutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere possit, bonum eadem facere non possit ex malo? atqui nos legem bonam à ma

la nulla alia nisi naturali norma diuidere possumus, nec solum ius à natura dijudicatur, sed omnino omnia honesta ac turpia. nam & communis intelligentia nobis notas res efficit, easq; in animis nostris inchoauit, ut honesta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. haec autem in opinione existimare, non in natura ponere, dementis est. nam nec arboris, nec equi uirtus quae dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione sita est, sed in natura. quod si ita est, honesta quoque & turpia natura dijudicanda sunt. nam si opinione uniuersa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur. quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum, non ex ipsius habitu, sed ex aliqua re externa iudicet? est enim uirtus perfecta ratio. quod certe in natura est. igitur omnis honestas eodem modo. nam ut uera, & falsa, ut consequentia, et contraria, sua sponte, non aliena indicantur: sic constans, & perpetua ratio uitae, quae est uirtus, itemq; inconstantia, quod est uitium, sua natura probatur. nos ingenia iuuenum non ratione ab ingenita naturae uirtute, sed uitia, quae existunt ab ingenijs, iudicamus. an ea non aliter, quàm honesta & turpia, non ad naturã referri necesse erit? quod laudabile bonum est, in se habeat quod laudetur necesse est: ipsum enim bonum non est in opinionibus, sed in natura: nam ni ita esset, beati quoque opinione essent: quo quid dici potest stultius? quare cum & bonum & malum natura indicetur, & ea sint principia naturae: certe honesta quoque & turpia simili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda sunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominumq; dissensio: & quia non idem contingit in

Virtus
f. 161

ſenſibus, hos natura certos putamus; illa, quæ alijs ſic, alijs ſecus, nec ijſdem ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauat, non multitudinis conſenſus abducit à uero. animis omnes tenduntur inſidiæ, uel ab ijs, quos modo enumeraui, qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut uolunt; uel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium; cuius blanditijs corrupti, quæ natura bona ſunt, quia dulcedine hac et ſcabie carent, non cernimus ſatis. Sequitur, ut concluſa mihi iam hæc ſit omnis ratio, id quod ante oculos ex ijs eſt, quæ dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni errare, & diligere, quod per ſe non ſit diligendum. per ſe igitur ius eſt expetendum & colendum. quòd ſi ius: & iuſtitia: ſic reliquæ quoque uirtutes per ſe colendæ ſunt. quid liberalitas? gratuita ne eſt, an mercenaria? ſi ſine præmio benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, conducta: nec eſt dubium, quin is, qui liberalis, benignus ue dicitur, officium, non fructum ſequatur. ergo item iuſtitia nihil expetit præmij, nihil pretij: per ſe igitur expetitur. eademq́; omnium uirtutum cauſa, atque ſententia eſt. atque etiam ſi emolumentis, non ſuapte natura uirtus expetitur, una erit uirtus, quæ malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quæcunque agit, ita minime eſt uir bonus, ut, qui uirtutem præmio metiuntur, nullam

uirtutem

l. etiam

uirtutem nisi malitiam putent. ubi enim beneficus, si nemo alterius causa benigne facit? ubi gratus, si non eum ipsum, cui referunt gratiam, cernunt grati? ubi illa sancta amicitia, si non ipse amicus per se amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deserendus et abijciendus est, desperatis emolumentis, & fructibus: quo quid potest dici immanius? quòd si amicitia per se colenda est, societas quoq; hominum, & æqualitas, & iustitia per se expetenda. quod ni ita est, omnino iustitia nulla est: id enim iniustissimum ipsum est, iustitiæ mercedem quærere. quid uero de modestia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiáq; dicemus? infamiæ ne metu non esse petulantes, an legum, & iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi sunt, ut bene audiant; & ut rumorem bonum colligant, erubescunt, & pudet impudica loqui. ac me nimirum istorum philosophorum pudet, qui nullum uitium uitare, nisi iudicio ipso multatum, putant. quid enim? possumus eos, qui stupro arcentur infamiæ metu, pudicos dicere, cum ipsa infamia propter rei turpitudinem consequatur? nam quid aut laudari rite, aut uituperari potest, si ab eius natura recesseris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates, si erunt perinsignes, habebunt aliquid offensionis, animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipsis uitijs facillime perspici potest: quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate & stultitia dici potest? quid ergo? eos, qui singulis uitijs excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos

miseros dicimus, an propter uim turpitudinemq; uitiorum? quod item ad contrariam laudem in uirtute dici potest. nam si propter alias res uirtus expetitur, melius esse aliquid, quàm uirtutem, necesse est. pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quæ &, cum adsunt, perparua sunt; &, quàm diu affutura sint, certum sciri nullo modo potest. an, id quod turpissimum dictu est, uoluptatem? at in ea quidem spernenda & repudianda uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne, quanta series rerum, sententiarumq; sit? atq; ut ex alio alia nectantur? quin labebar longius, nisi me retinuissem. Q. Quò tandem? libenter enim frater cum ista oratione tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius causa sunt facienda omnia: controuersam rem, et plenam dissensionis inter doctissimos, sed aliquando tamen iudicandam. A. Qui istuc fieri potest L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? Att. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum proconsul ex Prætura in Græciam uenisset, Athenis philosophos, qui tum erant, in locum unum conuocasse, ipsisq; magnopere auctorem fuisse, ut aliquando controuersiarum aliquem facerent modum: quòd si essent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, posse rem conuenire; & simul operam suam illis esse pollicitum, si posset inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare istud quidem Pomponi, & à multis sæpe derisum: sed ego planè uellem me arbitrum inter antiquam Academiam & Zenonem datum. Att. Quo tandem istuc modo? M. Quia de re una solum dissident, de cæte-

ris mirifice congruunt. Att. An tandem una de re est solum dissensio? M. Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod secundum naturam esset, quo iuuaremur in uita, bonum esse decreuerint, hic, nisi quod honestum esset, putauerit bonum. Att. Perparuam uero controuersiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia. M. Probe quidem sentis, si re, ac non uerbis dissiderent. Att. Ergo assentiris Antiocho familiari meo, magistro enim non audeo dicere; quocum uixi, & qui me ex nostris penè conuellit hortulis, deduxitq; in Academiam perpauculis passibus. M. Vir iste fuit ille quidem prudens & acutus, & in suo genere perfectus, mihiq;, ut scis, familiaris: cui tamen ego assentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuersiam totam istam posse sedari. Att. Qui istuc tandem uides? M. Quia si, ut Chius Aristo dixit, solum bonum esse diceret, quod honestum esset; malumq;, quod turpe; cæteras res omnes planè pares, ac ne minimum quidem, utrum adessent, an abessent, interesse: ualde à Xenocrate, & Aristotele, & ab illa Platonis familia discreparet, essetq; inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione dissensio. nunc uero cum decus, quod antiqui summum bonum esse dixerunt, hic solum bonum dicat; item dedecus, quod illi summum malum, hic solum; diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas; non malas: sentit idem, quod Xenocrates, quod Aristoteles; loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, sed uerborum discordia controuersia nata est de finibus: in

qua quoniam usucapionem XII tabulæ inter quinque pedes esse uoluerunt, depasci ueterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinemus: nec Manilia lege singuli, sed ex his tres arbitri fines regemus. Q. Quamnam igitur sententiam dicimus? M. Requiri placere terminos, quos Socrates pepigerit; iisq; parere. Q. Præclare frater iam nunc à te uerba usurpantur ciuilis iuris & legum: quo de genere expecto disputationem tuam: nam ista quidem magna diiudicatio est, ut ex te ipso sæpe cognoui. M. Sed certe res ita se habent, ut ex natura uiuere summum bonum sit, idest uita modica, & apta uirtute perfrui, aut naturam sequi, & eius quasi lege uiuere, id est nihil, quantum in ipso sit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura postulet, consequatur, quòd inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere: quapropter hoc diiudicari, nescio an unquam, sed hoc sermone certe non potest, si quidem id, quod suscepimus, perfecturi simus. Att. At ego huc declinabã non inuitus. Q. Licebit aliàs: nunc id agamus, quod cœpimus, cum præsertim ad id nihil pertineat hæc de summo malo, bonoq; dissensio. M. Prudentissime Quinte dicis: nam quæ à me adhuc dicta sunt, * Q. nec Licurgi leges, nec Solonis, neq; Charondæ, neq; Zaleuci, nec nostras XII tabulas, nec plebiscita desidero: sed te existimo tum populis, tum etiam singulis hodierno sermone legem uiuendi, & disciplinam daturum. M. Est huius uere disputationis Quinte propriũ id, quod expectas: atque utinam esset etiam facultatis meæ. sed profecto ita se res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem esse oportet, commendatri=

cemq; uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit, ut mater omnium bonarum artium sapientia sit: à cuius amore græco uerbo philosophia nomen inuenit: qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præstabilius hominum uitæ datum est. hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum, quod est difficillimum, docuit, ut nosmet ipsos nosceremus: cuius præcepti tanta uis, tanta sententia est, ut ea non homini cuipiam, sed Delphico deo tribueretur. nam qui se ipse norit, primum aliquid sentiet se habere diuinum, ingeniumq; in se suum, sicut simulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoq; munere deorum semper dignum aliquid & faciet, & sentiet; & cum se ipse perspexerit, totumq; tentarit, intelliget quemadmodum à natura subornatus in uitam uenerit, quantaq; instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamq; sapientiam, quoniam principio rerum omnium quasi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illustratus sapientia duce bonum uirum, & ob eam ipsam causam cernat se beatum fore. nam cum animus, cognitis perceptisq; uirtutibus, à corporis obsequio, indulgentiaq; discesserit, uoluptatemq; sicut labem aliquam dedecoris oppresserit, omnemq; mortis dolorisq; timorem effugerit, societatemq; carnis eiecerit, tum suis, omnibusq; natura cõiunctos, suos duxerit, cultumq; deorum, & puram religionem susceperit, & exacuerit illam, ut oculorum, sic ingenij aciem ad bona deligenda & reijcienda contraria, quæ uirtus ex prouidendo est appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemq; cum cœlum, terras, maria, omniumq;

rerum naturam perſpexerit, eaq; unde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in ijs mortale, & caducum, quid diuinum, æternumq́; ſit, uiderit, ipſumq́; ea moderantem & regentem penè prehenderit, ſeſéq; non unis circundatum mœnibus popularem alicuius loci, ſed ciuem totius mundi, quaſi unius urbis, agnouerit: in hac ille magnificentia rerum, atq; in hoc conſpectu & cognitione naturæ, dij immortales, quàm ipſe ſe noſcet, quod Apollo præcepit Pythius; quàm contemnet, quàm deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo dicuntur ampliſſima. atq; hæc omnia, quaſi ſepimento aliquo, uallabit diſſerendi ratione, ueri, & falſi, iudicio, ſcientia, & arte quadam intelligendi quid quanq; rem ſequatur, & quid ſit cuiq; contrarium. cumq́; ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta ſalutis, & laudis apte ad perſuadendum edat ſuis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, conſolari poſſit afflictos, factaq; & conſulta fortium & ſapientum cum improborum ignominia ſempiternis monumentis prodere. quæ cum tot res tantæq́; ſint, quæ ineſſe in homine perſpiciantur ab ijs, qui ſe ipſi uelint noſcere; earum parens eſt educatrixq́; ſapientia. Att. Laudata quidem à te grauiter, & uere. ſed quorſus hæc pertinent? M. Primum ad ea Pomponi, de quibus acturi iam ſumus: quæ tanta eſſe uolumus: non enim erunt, niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. deinde facio & libenter, &, ut

ſpero, recte, quòd eam, cuius ſtudio teneor, quæq; me, quicunq; ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. Att. Re uera facis & merito, & ipſe, fuitq; id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER SECVNDVS.

ATTICVS.

SEd uis'ne, quoniam & ſatis iam deambulatum eſt, & tibi aliud dicendi initium ſumendum eſt, locum mutemus, et in inſula, quæ eſt in Fibreno, (nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operam ſedentes? M. Sanè quidem: nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecum ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego. Att. Equidem, qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo, magnificasq; uillas, & pauimenta marmorea, & laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti tubos & euripos uocant, quis non, cum hæc uideat, irriſerit? itaq;, ut tu paulo ante de lege & iure diſſerens ad naturam referebas omnia, ſic in his ipſis rebus, quæ ad quietem animi, delectationemq; quæruntur, natura dominatur. quare antea mirabar (nihil enim his in locis niſi ſaxa, & montes cogitabam: idq; ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc cótra miror, te, cum Roma abſis, uſquã potius eſſe. M. Ego uero, cum licet plures dies

abeſſe, præſertim hoc tempore anni, & amœnitatem, & ſalubritatem hanc ſequor. raro autem licet. ſed nimirum me alia quoq; cauſa delectat, quæ te non attingit ita. Att. Quæ tandem iſta cauſa eſt? M. Quia, ſi uerum dicimus, hæc eſt mea, & huius fratris germana patria: hic enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hic ſacra, hic genus, hic maiorum multa ueſtigia. quid plura? hanc uides uillam, ut nũc quidem eſt, lautius ædificatam patris noſtri ſtudio: qui cum eſſet infirma ualetudine, hic ferè ætatem egit in literis. ſed hoc ipſo in loco cum auus uiueret, & antiquo more parua eſſet uilla, ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. quare id eſt neſcio quid, & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſiquidem etiam ille ſapientiſſimus uir, Itacham ut uideret, immortalitatem ſcribitur repudiaſſe. Att. Ego uero tibi iſtam iuſtam cauſam puto, cur huc libentius uenias, atq; hunc locum diligas. quin ipſe, uere dicam, ſum ipſi uillæ amicior factus, atq; huic omni ſolo, in quo tu ortus, & procreatus es: mouemur enim neſcio quo pacto locis ipſis, in quibus eorum, quos diligimus, aut admiramur, adſunt ueſtigia. me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ nõ tam operibus magnificis, exquiſitisq; antiquorum artibus delectant, quàm recordatione ſummorum uirorum, ubi quiſq; habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus: ſtudioſéq; eorum etiam ſepulcra contemplor. quare iſtum, ubi tu es natus, plus amabo poſthac locum. M. Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi oſtendiſſe. Att. Et quidem me cognoſſe admodum gaudeo. ſed illud tamen quale eſt, quod paulo ante dixiſti? hunc locum, idem ego te ac=

l. fratris me

cipio dicere Arpinum, germanam patriam eſſe ueſtram. nunquid uos duas habetis patrias, an eſt illa una patria communis? niſi forte ſapienti illi Catoni fuit patria non Roma, ſed Tuſculum. M. Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias, unam naturæ, alteram ciuitatis: ut ille Cato, cum eſſet Tuſculi natus, in populi R. ciuitatem ſuſceptus eſt: itaque, cum ortu Tuſculanus eſſet, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut ueſtri Attici, priuſquam Theſeus eoſdem migrare ex agris, & in aſtu, quod appellatur, omnes ſe conferre iuſſit, & ſymphradas ex Atticis: ſic nos & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti ſumus: ſed neceſſe eſt charitate eam præſtare, qua Reip. nomen uniuerſæ ciuitatis eſt: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere, & quaſi conſecrare debemus. dulcis autem non multo ſecus eſt ea, quæ genuit, quàm illa, quæ excepit: itaque ego eſſe hanc meam patriam prorſus nunquam negabo, dum illa ſit maior, & hæc in ea contineatur. Att. Recte igitur Magnus ille noſter me audiente poſuit in iudicio, cum pro Ambio tecum ſimul diceret, Remp. noſtram iuſtiſſimas huic municipio gratias agere poſſe, quòd ex eo duo ſui conſeruatores extitiſſent: ut iam uideam adduci, hanc quoque, quæ te procreauit, eſſe patriam tuam. Sed uentum in inſulam eſt. hac uero nihil eſt amœnius. ut enim hoc quaſi roſtro finditur Fibrenus, & diuiſus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq; dilapſus cito in unum confluit, & tantum complectitur quod ſatis ſit modicæ paleſtræ loci. quo effecto, tanquam id habuerit ope=

Corad: 30. a.

ris, ac muneris, ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſpu=tandum, ſtatim præcipitat in Lirem, & , quaſi in familiam patritiam uenerit, amittit nomen obſcurius, Liremq; multo gelidiorem facit: nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa acceſſerim, ut uix pede tentare id poſſim: quod in Phædro Platonis facit Socrates. M. Eſt uero ita: ſed tamen huic amœnitati, quam ex Quinto ſæpe audio, Thebanus Epirotes tuus ille nihil opinor conceſſerit. Q. Eſt ita, ut dicis: caue enim putes Attici noſtri Emathio, platanisq; illis quicquam eſſe præclarius. ſed, ſi uidetur, conſidamus hic in umbra, atque ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus, reuertamur. M. Præclare exigis Quinte. at ego effugiſſe arbitrabar: & tibi nihil horum deberi poteſt. Q. Ordire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem, maiore muſarum primordio, ſicut in Arati carmine orſi ſumus. M. Quorſum iſtuc? Q. Quia nunc itidem ab eodem, & cæteris dijs immortalibus ſunt nobis agendi capienda primordia. M. Optime uero frater: & fieri ſic decet. Videamus igitur rurſus, priuſquam aggrediamur ad leges ſingulas, uim, naturamq; legis, ne, cum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore ſermonis, ignoremusq; uim ſermonis eius, quo iura nobis diffinienda ſint. Q. Sanè quidem Hercule: & eſt iſta recta docendi uia. M. Hanc igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingenijs excogitatam, neq; ſcitum aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod uniuerſum mundum regeret imperandi, prohibendiq; ſapientia. ita principem legem illam, & ultimam, mentem eſſe

dicebant omnia ratione aut cogentis, aut uetantis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio, mensq́; sapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. *Aliquoties iam iste locus à te tactus est: sed antequam ad populares leges uenias, uim istius cœlestis legis explana, si placet; ne æstus nos consuetudinis absorbeat, & ad sermonis morem usitati trahat.* M. *À paruis enim* Quinte *didicimus, si in ius uocat, atque eat, eiusmodi leges alias nominare. sed uero intelligi sic oportet, & hæc, & alia iussa, ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi, & à peccatis auocandi: quæ uis non modo senior est, quàm ætas populorum, & ciuitatum, sed æqualis illius cœlum, atque terras tuentis, & regentis dei: neque enim esse mens diuina sine ratione potest, nec ratio diuina non hanc uim in rectis prauisq́; sanciendis habere: nec, quia nusquam erat scriptum, ut contra omnes hostium copias in ponte unus assisteret, à tergoq́; pontem interscindi iuberet, iccirco minus* Coclitem *illum rem gessisse tantam fortitudinis lege, atque imperio putabimus: nec, si regnante* Tarquinio *nulla erat* Romæ *scripta lex de stupris, iccirco non contra illam legem sempiternam* Sex. Tarquinius *uim* Lucretiæ Tricipitini *filiæ attulit: erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex esse, cum scripta est, sed tum, cum orta est: orta autem simul est cum mente diuina: quamobrem lex uera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio est recta summi* Iouis. Q. *Assentior*

frater, ut, quod est rectum, uerum quoque sit, neque cum literis, quibus scita scribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. Ergo ut illa diuina mens summa lex est, item, cum in homine est perfecta, est in mente sapientis. quæ sunt autem uariæ, & ad tempus scriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent: omnem enim legem, quæ quidem recte lex appellari possit, esse laudabilem quibusdam talibus argumentis docent. constat profecto, ad salutem ciuium, ciuitatumq; incolumitatem, uitamq; omnium quietam, & beatam conditas esse leges; eosq;, qui primum eiusmodi scita sanxerunt, populis ostendisse, ea se scripturos, atque laturos, quibus illi ascriptis, susceptisq;, honeste beateq; uiuerent: quæq; ita composita, sanctaq; essent, eas leges uidelicet nominarunt. ex quo intelligi par est, eos, qui perniciosa, & iniusta populis iussa descripserint, cum contra fecerint, quàm polliciti, professiq; sint, quiduis potius tulisse, quàm leges: ut perspicuum esse possit, in ipso nomine legis interpretando inesse uim, & sententiam iusti, & iuris colendi. quæro igitur Quinte à te, sicut illi solent: quo si ciuitas careat, ob eam ipsam causam, quòd eo careat, pro nihilo habenda sit, id est'ne numerandū in bonis? Q. Ac maximis quidem. M. Lege autem carens ciuitas an ne ob ipsum habenda nullo loco? Q. Dici aliter non potest. M. Necesse est igitur legem haberi in rebus optimis. Q. Prorsus assentior. M. Quid, quòd multa perniciosa, multa pestifera sciscuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm si latores aliquas concessu suo sanxerint. nam neque medicorum præcepta dici uere possent, si quæ inscij imperitiq; pro

ſalutaribus mortifera conſcripſerint : neque in populo lex, cuicuimodi fuerit, illa, etiam ſi perniciosſum aliqd populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq; diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiunt, & defendunt, & tuentur bonos. Q. Præclare intelligo : nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habendã, ſed ne appellandam quidem. M. Igitur tu Seias & Apuleias leges nullas putas? Q. Ego uero ne Liuias quidem. M. Et recte, quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus puncto temporis ſublatæ ſint : lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli, neque abrogari poteſt. Q. Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur. M. Certe, ſi modo acceptæ à uobis duobus erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit Plato, atque idem grauiſſimus, omniumq; princeps, de Rep. cum ſcripſit, idemq; ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendum, ut, priuſquam ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam. quod idem & Zaleucum, & Charondam feciſſe uideo, cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed Reip. cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerunt. quos imitatus Plato, uidelicet hoc quoque legis putauit eſſe, perſuadere aliquid, nõ omnia ui ac minis cogere. Q. Quid, quòd Zaleucum iſtum negat ullum fuiſſe Timæus? M. At Theophraſtus auctor, haud deterior mea quidem ſententia, meliorem multi nominant : commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes, Locri. ſed ſiue fuit, ſiue non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum eſt. ſit igitur hoc iam à principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe

omnium rerum, ac moderatores deos, eaq;, quæ gerátur, eorum geri iudicio, ac numine, eoſdemq́; optime de genere hominum mereri, & qualis quiſq; ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mente, qua pietate religiones colat, intueri, piorumq́; & impiorum habere rationem: his enim rebus imbutæ mentes, haud ſanè abhorrebunt ab utili, & à uera ſententia: quid eſt enim uerius, quàm neminem eſſe oportere tam ſtulte arrogantem, ut in ſe mentem & rationem putet ineſſe, in cœlo mundoq́; non putet? aut ea, quæ uix ſumma ingenij ratione cõprehendat, nulla ratione moueri putet? quem uero aſtrorum ordines, quem dierum, noctiumq́; uiciſſitudines, quem menſium temperatio, quemq́; ea, quæ gignuntur nobis ad fruendum, non gratum eſſe cogant, hunc hominem omnino numerare qui decet? cumq́; omnia, quæ rationem habent, præſtent ijs, quæ ſint rationis expertia, nefasq́; ſit dicere ullam rem præſtare naturæ omnium rerum: rationem ineſſe in ea confitendum eſt. utiles eſſe autem opiniones has quis neget, cum intelligat, quàm multa firmentur iureiurando, quantæ ſalutis ſint fœdera religionis, quàm multos diuini ſupplicij metus à ſcelere reuocarit, quamq́; ſancta ſit ſocietas ciuium, inter ipſos dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum teſtibus? Habes legis proœmium: ſic enim hoc appellat Plato. Q. *Habeo uero frater: & in hoc admodum delector, quòd in alijs rebus, alijsq́; ſententijs uerſaris, atque ille: nihil enim tam diſſimile eſt, quàm uel ea, quæ ante dixiſti, uel hoc ipſum legis exordium. unum illud mihi uideris imitari orationis genus.* M. *Vellem fortaſſe: quis enim id poteſt, aut unquam poterit imitari? nã*

sententias interpretari perfacile est. quod quidem ego facerem, nisi planè esse uellem meus: quid enim negocij est, eadem propè uerbis ijsdem conuersa dicere? Q. Prorsus assentior. uerum, ut modo tute dixisti, te esse malo tuum. sed iam exprome, si placet, istas leges de religione. M. Expromam equidem, ut potero: & quoniam & locus, & sermo familiaris est, legum uocem proponam. Q. Quidnam id est? M. Sunt certa legum uerba Quinte, neque ita prisca, ut in ueteribus his, sacratisq; legibus, & tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quàm hic sermo est. eum morē igitur cum breuitate, si potero, consequar. leges autem à me edentur non perfectæ, nam esset infinitum, sed ipsæ summæ rerum, ac sententiæ. Q. Ita uero necesse est: quare audiamus uerba legis. M. Ad diuos adeunto caste: pietatem adhibento: opes amouento. qui secus faxit, deus ipse uindex erit. Separatim nemo habessit deos, neue nouos: sed ne aduenas, nisi publice adscitos, priuatim colunto. constructa à patribus delubra habento: lucos in agris habento, & larum sedes: ritus familiæ, patrumq; seruanto. diuos, & eos, qui cœlestes semper habiti, colunto, & ollos, quos in cœlum merita uocauerint, Herculem, Liberum, Aesculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum: ast olla, propter quæ datur homini ascensus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earumq; laudum delubra sunto. nec ulla uitiorum sacra solennia obeunto. ferijs iurgia amouento, easq; in famulis operibus patratis habento. itaque, ut ita cadat in annuis anfractibus, descriptum est: certasq; fruges, certasq; bacas sacerdotes publice libanto:

» *hoc certis sacrificijs ac diebus. itemq; alios addes. uber=*
» *tatem lactis, fœtusq; seruanto: idq; ne committi possit,*
» *ad eam rem, & rationem cursus annuos sacerdotes fini=*
» *unto. quæq; cuique diuo decoræ grataeq; sint hostiæ, pro*
» *uidento: diuisq; alijs alij sacerdotes, omnibus pontifices,*
» *singulis flamines sunto. uirgines Vestales in urbe custo=*
» *diunto ignem foci publici sempiternum: quoq; & pri=*
» *uatim, & publice modo, rituq; fiat, discunto ignari a pu*
» *plicis sacerdotibus. eorum autem duo genera sunto, unū*
» *quod præsit cerimonijs, & sacris, alterum quod interpre*
» *tetur fatidicorum & uatum effata incognita, cum sena=*
» *tus populusq; asciuerit. interpretes autem Iouis optimi*
» *maximi publici augures signis, & auspicijs postea uiden*
» *to, disciplinam tenento. sacerdotes uineta, uirgetaq;, &*
» *salutem populi auguranto: quiq; agent rem duelli, quiq;*
» *populare auspicium præmonento: olliq; obtemperanto,*
» *diuorumq; iras prouidento, ijsq; parento, cœliq; fulgura*
» *regionibus ratis temperanto, urbemq;, & agros, & tem*
» *pla liberata, & efflata habento: quæq; augur iniusta,*
» *nefasta, uitiosa, dira defixerit, irrita, infectaq; sunto:*
» *quiq; non paruerit, capitale esto. fœderum, pacis, belli,*
» *induciarum oratores, feciales, iudices sunto: bella, disce*
» *ptatio, prodigia, portenta ad Etruscos & aruspices, si se=*
» *natus iusserit, deferunto: Etruriæq; principes disciplinā*
» *docento: quibus diuis creuerint, procuranto: idemq;*
» *fulgura atque obstita pianto. nocturna mulierum sacri*
» *ficia ne sunto, præter olla, quæ pro populo rite fient. ne*
» *ue initianto, nisi ut assolet Cereri Græco sacro. sacrum*
» *commissum, quod neque expiari poterit, impie cōmissum*
» *est: quod expiari poterit, publici sacerdotes expianto.*

Ludis

" Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine certatione
" corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidi=
" bus, & tibijs moderanto, eamq; cum diuũ honore iun=
" gunto. Ex patrijs ritibus optuma colunto, præter Ideæ
" matris famulos, eosq; iuſtis diebus, nequis ſtipem cogito.
" Sacrum ſacro'ue cõmendatum qui clepſerit, rapſeritq;,
" parricida eſto. Periurij pœna diuina, exitium; huma=
" na, dedecus. Inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſan
" ciunto. Impius ne audeto placare donis iram deorum.
" ſancte uota reddunto. Pœna uiolati iuris eſto. Quo cir
" ca ne quis agrum conſecrato: auri, argenti, eboris ſacran
" di modus eſto. ſacra priuata perpetua manento. Deorum
" manium iura ſancta ſunto. Hos leto dato diuos habento.
" ſumptum in ollos luctumq; minuunto. Att. Concluſa eſt quidem apte tam magna lex, ſanequam breuis: &, ut mihi quidem uidetur, non multum diſcrepat iſta conſtitutio religionum à legibus Numæ, noſtriſq; moribus. M. An cenſes, cum in illis de Rep. libris perſuadere uideatur Africanus omnium rerumpublicarum noſtram ueterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optumæ Reip. leges dare conſentaneas? Att. Immo prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeo expectate leges, quæ genus illud optimum Reip. contineant: et ſi quæ forte à me hodie rogabuntur, quæ non ſint in noſtra Rep. nec fuerint, tamen erant ferè in more maiorum, qui tum ut lex ualebat. Att. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, ut ego, ut & tu rogas, poſſim edicere. M. Ain tandem Attice, non es edicturus aliter? Att. Prorſus maiorem quidem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi uoles, remittã hoc tibi. M. Atq; mea quidem ſententia eſt.

at ne longum fiat, uidete. Att. Vtinam quidem: quid enim agere malumus? M. Caste iubet lex adire ad deos, animo uidelicet, in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis: sed hoc oportet intelligi, cum multum animus corpori præstet, obserueturq; ut casto corpore adeatur, multo esse in animis id seruandum magis: nam illud uel aspersione aquæ, uel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate uanescere, nec manibus ullis elui potest. Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet, significat probitatem gratam esse deo, sumptum esse remouendum: quid est enim, cum paupertatem diuitijs etiā inter homines esse æqualem uelimus, cur eam sumptu ad sacra adhibito deorum aditu arceamus? præsertim cum ipsi deo nihil minus gratum futurum sit, quàm non omnibus patere ad se placandum, & colendum uiam. Quod autem nō iudex, sed deus ipse uindex cōstituitur, præsentis pœnæ metu religio cōfirmari uidetur. Suosq; deos, aut nouos, aut alienigenas coli confusionem habet religionum, & ignotas cerimonias etiam sacerdotibus. nam à patribus acceptos deos ita placet coli, si huic legi paruerunt ipsi. Patrum delubra esse in urbibus censeo: nec sequor magos Persarum: quibus auctoribus Xerxes inflammasse templa Græciæ dicitur; quòd parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia, ac libera, quorumq; hic mundus omnis templum esset, & domus. melius Græci, atq; nostri: qui, ut augerent pietatem in deos, easdem illos, quas nos, urbes incolere uoluerunt: affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus: siquidem & illud bene dictum est à Pythagora doctissimo uiro, tum maxime & pietatem

& religionem uersari in animis, cum rebus diuinis operam daremus: & quod Thales, qui sapientissimus inter
* septem fuit, homines existimare oportere deos omnia cernere, deorum omnia esse plena: fore enim omnes castiores, ueluti quo infans esset maxime religiosus: est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solum in mentibus. Eandemq; rationem luci habent in agris. neq; ea, quæ à maioribus prodita est cum dominis, tum famulis, posita in fundi, uillæq; conspectu religio patrũ repudianda est. Iam ritus familiæ patrumq; seruari, id est, quoniam antiquitas proxime accedit ad deos, à dijs quasi traditam religionem tueri. Quod autem ex hominum genere consecratos, sicut Herculem, & cæteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales esse, sed fortium, bonorumq; diuinos. Bene uero, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides, consecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice templa sunt, ut illa qui habeant (habent autem omnes boni) deos ipsos in animis suis collocatos putent. nam illud uitiosum Athenis, quòd, Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente fecerunt Contumeliæ fanum, & Impudentiæ: uirtutes enim, non uitia consecrare decet. atq; uetus stat in Palatio Febris, & altera Exquilijs malæ Fortunæ, detestatæq;. quæ omnia eiusmodi repudianda sunt. quòd si fingenda nomina uice poetæ,
* & potius uincendi, atq; potiundi, statassandiq; cognomina, statoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarum nomina, salutis, honoris, opis, uictoriæ, quoniam quidem expectatione rerum bonarum erigitur animus. Recte etiam à Colatino spes consecrata est: fortunaq; sit

* uel huius diei. nam ualet in omnes dies uel respiciens ad opem ferendam, uel forum, in quo incerti casus significantur magis, uel primigeniam à gignendo: cum est * feriarum festorumq́; dierum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum, in seruis operum, & laborum: quas compositio anni conferre debet & perfectionem operum rusticorum. quod tempus, ut sacrificiorum libamenta seruentur, fœtusq́; pecorum, quæ dicta in lege sunt, diligenter habenda ratio intercalandi est. quod institutum perite à Numa, posteriorum pontificum negligentia dissolutum est. Iam illud ex institutis pontificum & aruspicum non mutandum est, quibus hostijs immolandum cuiq; deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem deorum omnium, singuli singulorum sacerdotes, & respondendi iuris & confitendarum religionum facultatum afferunt. cumq́; Vesta quasi focus urbis, ut græco nomine est appellata, quod nos propè idem græcum interpretatum nomen tenemus, conspecta sit, ei colendæ uirgines præsint, ut aduigiletur facilius ad custodiam ignis, & sentiant mulieres in natura fœminarum omnium deū castitatem pati. Quod sequitur uero, non solum ad religionem pertinet, sed etiam ad ciuitatis statum, ut sine ijs, qui sacris publice præsunt, religioni priuatæ satisfacere non possint: continet enim Reip. consilio & auctoritate optimatum semper populum indigere: descriptioq́; sacerdotum nullum iustæ religionis genus prætermittit. nam sunt ad placandos deos alij constituti, qui sacris præsint solennibus; ad interpretanda alij prædicta uatum, neq; multorum, ne esset infinitum, neq; ut ea

ipsa, quæ suscepta publice essent, quisquam extra collegium nosset. Maximum autem, & præstantissimum in Rep. ius est augurū, cum est auctoritati coniunctum. neq; uero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. quid enim maius est, si de iure quærimus, quàm posse à summis imperijs, & summis potestatibus comitia tollere? concilia uel instituta dimittere, uel habita rescindere? quid grauius, quàm rem susceptam dirimi, si unus augur aliter dixerit? quid magnificentius, quàm posse decernere, ut magistratu se abdicent consules? quid religiosius, quàm cum populo cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, legem, si non iure rogata est, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Liuias consilio Philippi, consules, & augures: nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum auctoritate posse cuiquam probari? Att. Age iam ista uideo, fateorq; omnia esse magna: sed est in collegio uestro inter Marcellum, & Appium optimos augures magna dissensio: nam eorum ego in libros incidi: cùm alteri placeat auspicia ista ad utilitatem esse Reip. composita, alteri disciplina uestra quasi diuinari uideatur prorsus posse. hac tu de re quæro quid sentias. M. Ego ne? diuinationem, quàm Græci μαντικὴν appellant, esse censeo, & huius hanc ipsam partem, quæ est in auibus cæterisq; signis disciplinæ nostræ, quòd, cum summos deos esse concedamus, eorumq; mente mundum regi, & eorundem benignitatem hominum consulere generi, & posse nobis signa rerum futurarum ostendere, non uideo cur diuinationem esse negem. sunt autem ea, quæ posui, ex quibus id, quod uolumus, efficitur, & co=

coll.

gitur. iam uerò permultorum exemplorum & noſtra plena eſt Reſp. & omnia regna, omnesq́; populi, cunctæq́; gentes, augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidiſſe: neq; enim Poletis, neq; Melampodis, neq; Mopſi, neq; Amphiarai, neq; Calchantis, neq; Heleni tantum nomen fuiſſet, neq; tot nationes id ad hoc tempus retinuiſſent, Arabum, Phrygum, Lycaonum, Cilicum, maximéq; Piſidarum, niſi uetuſtas ea certa eſſe docuiſſet: nec uero Romulus noſter auſpicato urbem condidiſſet, neq; Attij Nauij nomen memoria floreret tam diu, niſi hi omnes multa ad ueritatem admirabilia dixiſſent. ſed dubium non eſt, quin hæc diſciplina & ars augurum euanuerit iam & uetuſtate, & negligentia. itaq; neq; illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat unquam in noſtro collegio fuiſſe: neq; illi, qui eſſe etiam nunc putat. quæ mihi uidetur apud maiores fuiſſe dupliciter, ut ad Reip. tempus non nunquam, ad agendi conſilium ſæpiſſime pertineret. Att. Credo Hercle ita eſſe, iſtiq́; rationi potiſſimum aſſentior. ſed redde cætera. M. Reddam uero, &, ſi potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & ſuſcipiendo, & gerendo, & deponendo ius ut plurimum ualet, & fides: horumq́; ut publici interpretes eſſens, lege ſancimus. Iam de aruſpicum religione, de expiationibus, & procurationibus ſatis, ſuperq́; in ipſa lege dictum puto. Att. Aſſentior, quoniam omnis hæc in religione uerſatur oratio. M. At uero, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam, ſanè quæro Tite. Att. Quid tandem id eſt? M. De nocturnis ſacrificijs mulierum. Att. Ego uero aſſentior, excepto præſertim in

ipsa lege solenni sacrificio ac publico. M. Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidǽq; nostri, & augusta illa mysteria, siquidem sacra nocturna tollimus? non enim populo R. sed omnibus bonis firmisq; populis leges damus. Att. Excipis credo illa, quibus ipsi initiati sumus. M. Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diuinaq; uidentur Athenæ tuæ peperisse, atq; in uita hominum attulisse, tum nihil melius illis mysterijs, quibus ex agresti immaniq; uita exculti ad humanitatem, & mitigati sumus: initiaq; ut appellantur, ita re uera principia uitæ cognouimus: neq; solum cum lætitia uiuendi rationem accepimus, sed etiam cum spe meliore moriendi. quid autem mihi displiceat, innocentes poetæ indicant comici, qua licentia Romæ data, quidnam egisset ille, qui in sacrificium cogitatam libidinem intulit, quò ne imprudentiam quidem oculorum adijci fas fuit? Att. Tu uero istam Romæ legem rogato, nobis nostras ne ademeris. M. Ad nostra igitur reuertor: quibus profecto diligentissime sanciendum est, ut mulierum famam multorum oculis lux clara custodiat, initienturq; eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere seueritatem maiorum senatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, et Consulum exercitu adhibito quæstio, animaduersioq; declarat. atq; omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua sustulit. nouos uero deos, & in his colendis nocturnas peruigilationes sic Aristophanes facetissimus poeta ueteris comœdiæ uexat, ut apud eum Sabazius, & quidam alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate eijciantur. Publicus autem sacerdos imprudentiá consilio

expiatam metu liberet, audaciam in admittendis religionibus fœdis damnet, atq; impiam iudicet. Iam ludi publici, cum sint cauea, circoq; diuisi, sint corporum certationes, cursu, & pugillatione, luctatione, curriculisq; equorum usq; ad certam uictoriam circo constitutis; cauea, cantu, uoce, ac fidibus, & tibijs; dum modo ea moderata sint, ut lege præscribitur: assentior enim Platoni, nihil tam facile in animos teneros, atq; molles influere, quàm uarios canendi sonos. quorum dici uix potest quanta sit uis in utranq; partem. nanq; & incitat languentes, & languefacit excitatos, & tum remittit animos, tum contrahit: ciuitatumq; hoc multarum in Græcia interfuit, antiquũ uocum seruare modum: quarum mores lapsi ad mollitiem, pariter sunt immutati cum cantibus; aut hac dulcedine corruptelaq; deprauati, ut quidam putant; aut, cum seueritas eorum ob alia uitia cecidisset, tum fuit in auribus animisq; mutatis etiã huic mutationi locus. quamobrem ille quidem sapientissimus Græciæ uir, longeq; doctissimus ualde hanc labem ueretur: negat enim mutari posse musicas leges sine mutatione legum publicarum. ego nec tam ualde id timendum, nec planè contemnendum puto. illa quidem, quæ solebant quondam complecti seueritate iucunda Liuianis, et Næuianis modis, nunc ut eadem exultent, ceruices oculosq; pariter cum modorum flexionibus torqueant. grauiter olim ista uindicabat uetus illa Græcia, longe prouidens, quàm sensim pernicies illapsa ciuium animos malis studijs, malisq; doctrinis repente totas ciuitates euerteret: siquidẽ illa seuera Lacedæmon neruos iussit, quòd plures quàm septem haberet, in Timothei fidibus inde

demi. Deinceps in lege eſt, ut de ritibus patrijs colantur optimi: de quo cum conſulerent Athenienſes Apollinem Pythium, quas potiſſimum religiones tenerent; oraculum editum eſt, eas, quæ eſſent in more maiorum. quò cum iterum ueniſſent, maiorumq; morem dixiſſent ſæpe eſſe mutatum, quæſiuiſſentq; quem morem potiſſimum ſequerentur è uarijs, reſpondit, optimum. & profecto ita eſt, ut id habendum ſit antiquiſſimum, & deo proximum, quod ſit optimum. Stipem ſuſtulimus, niſi eam, quam apud paucos dies propriam Ideæ matris excepimus: implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit; ſed etiam ei, qui ſacro commendatum. quod & nunc multis fit in fanis. Alexander in Cilicia depoſuiſſe apud Solem in delubro pecuniam dicitur, & Athenienſis Cliſthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius, cum rebus timeret ſuis, filiarum dotes credidit. Sed iam de periuris: de inceſtis nihil ſanè hoc quidem loco diſputandum eſt. Donis impij ne placare audeant deos, Platonem audiant, qui uetat dubitare qua ſit mente futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit.

Diligentia uotorum ſatis in lege dicta eſt, ac uoti ſpōſio, qua obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis iuſtam recuſationem non habet. quid ego hic ſceleratorum utar exemplis? quorum ſunt plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos ſunt, ea potius attingantur. & ſi hæc cōmemoratio uereor ne ſupra hominis fortunam eſſe uideatur: tamen, quoniam mihi ſermo eſt apud deos, nihil reticebo: uelimq; hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratū potius uideri, quàm graue. omnia autem tum

perditorum ciuium ſcelere diſceſſu meo religionum iura
polluta ſunt: uexati noſtri lares familiares: in eorum ſe
dibus exædificatum templum Licentiæ: pulſus à delubris
is, qui illa ſeruarat. circunſpicit hæc celeriter animus (ni
hil enim attinet quenquam nominari) qui ſint rerum exi
tus conſecuti. nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus
ereptis noſtris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs paſſi
non ſumus, eamq; ex noſtra domo in ipſius patris domũ
detulimus, iudicia ſenatus, Italiæ, gentium denique o=
mnium, conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus. quo quid
accidere potuit homini præclarius? quo ſcelere religiones
proſtratæ, afflictæq; ſunt: partim ex illis diſtractæ ac
diſſipatæ iacent. qui uero ex his & omnium ſcelerum
principes fuerunt, & præter cæteros in omni religione
impij, non ſolum uita cruciati, atque dedecore, uerum
etiam ſepultura, ac iuſtis exequijs caruerunt. Q. Equi
dem iſta agnoſco frater, & meritas dijs gratias ago:
ſed nimis ſæpe ſecus aliquanto uidemus euadere. M. Non
enim Quinte recte exiſtimamus, quæ pœna diuina ſit:
& opinionibus uulgi rapimur in errorem, nec uera cer
nimus: morte, aut dolore corporis, aut luctu animi,
aut offenſione iudicij, hominum miſerias ponderamus:
quæ fateor humana eſſe, & multis bonis uiris accidiſſe:
ſceleris autem pœna triſtis, & præter eos euentus, qui
ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. uidimus eos, qui ni
ſi odiſſent patriam, nunquam inimici nobis fuiſſent, ar=
dentes tum cupiditate, tum metu, tum conſcientia, quid
agerent modo timentes, uiciſſim contemnentes religiones,
iudicia perrupta, ab ijſdem corrupta hominum, non deo
rum. reprimam iam, & non inſequar longius, eoq; mi=

nus, quo plus pœnarum habui, quàm petiui: tantum pœnam merui, duplicem pœnam esse diuinam, quòd con-
★ staret & ex uexandis uiuorum animis, & ea fama mortuorum, ut eorum exitium & iudicio uiuorum, & gaudio comprobetur. Agri autem ne consecrentur, Platoni prorsus assentior: qui, si modo interpretari potuero, his ferè uerbis utitur. Terra igitur, ut focus, domicilium sacrum omnium deorum est. quocirca ne quis iterum idem consecrato. aurum autem, & argentum in urbibus & priuatim, & in fanis inuidiosa res est. tum ebur ex inani corpore extractum, haud satis castum donum deo. iam æs, atque ferrum duelli instrumenta, non fani. ligneum autem quodq; uoluerit uno è ligno dedicato, itemq; lapideum. in delubris communibus textile: nec operosius, quàm mulieris opus menstruum. color autem albus præcipue decorus deo est tum in cæteris, tum maxime in textili. tincta uero absint, nisi à bellicis insignibus. diuinissima autem dona habent, & formæ ab uno pictore uno absolutæ die. itemq; cætera huius exempli dona sunt. hæc illi placent. sed ego cætera non tam restricte præfinio, uel hominum uitijs, uel subsidijs temporum uictus. terræ cultum segniorem suspicor fore, si ad eam tuendam, ferroq; subijciendam superstitionis aliquid accesserit. Att. Habeo ista. nunc de sacris perpetuis, & de manium iure restat. M. O miram memoriam Pomponi tuam. at mihi ista exciderant. Att. Ita credo: sed tamen hoc magis eas res & memini, & expecto, quòd & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Vera, & apertissima sunt istis de rebus & responsa, & scripta multa: & ego in

hoc omni ſermone noſtro, quod ad cunque legis genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipſius generis ius ciuile noſtrum, ſed ita, locus ipſe ut notus ſit, ex quo ducatur quæque res, & ars iuris, ut non difficile ſit, quæcunque noua cauſa conſultatio'ue acciderit, eius tenere ius, cum ſcias à quo ſit capite repetendum. Sed iureconſultus ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire uideatur; ſiue, quod ſimilius ueri eſt, ignoratione docendi (nam non ſolum ſcire aliquid, artis eſt, ſed quædam ars etiam docendi) ſæpe, quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpartiuntur: uelut in hoc ipſo genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt, pontifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi? at, inquit Publij filius, ex patre dudiui, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet: totum'ne? quid ita? quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut ullo omnino? ſi ergo quod cum religione coniunctum eſt: id autem quantulum eſt? de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulcris, & ſi quid eiuſmodi eſt: cur igitur hæc tanta facimus, cum cætera perparua ſint? de ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit una ſententia, ut conſeruentur ſemper, & deinceps familijs prodantur, &, ut in lege poſui, perpetua ſint ſacra hic poſita. hæc iura pontificum auctoritatem conſecuta ſunt, ut ne morte patrisfamilias ſacrorũ memoria occideret, et ijs eſſet ea adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur iuriſconſultorum libri. quæruntur enim, qui aſtringantur ſacris.

hæredum cauſa iuſtiſſima eſt: nulla eſt enim perſona, quæ ad uicem eius, qui è uita emigrauerit, propius accedat. deinde qui morte, teſtamento'ue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes: id quoque ordine: eſt enim ad id, quod propoſitum eſt, accommodatum. Tertio loco, ſi nemo ſit hæres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, cum moriturus, acceperit plurimum poſſidendo. Quarto, ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum ſeruet. extrema illa perſona eſt, ut is, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminiq; eam ſoluerit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit. Hæc nos à Scæuola didicimus: non ita deſcripta ſunt ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis ſacris aſtringi hæreditatem, aut ſi maiorem partem pecuniæ capiat, aut ſi maior pars pecuniæ legata eſt, aut ſi inde quippiam ceperit. ſed pontificem ſequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quòd pontificum pecuniam ſacro coniungi uolunt. iiſdemq; ferias & cerimonias aſcribendas putant. atque etiam dant hoc Scæuolæ, quod eſt partitio; ut, ſi in teſtamento deducta, ſcripta non ſint, ipſiq; minus ceperint, quàm omnibus hæredibus relinquatur, ſacris ne alligentur. in donatione hoc iidem ſecus interpretantur: & quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbauit, ratum eſt: quod eo inſcio factum eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. his propoſitis, quæſtiunculæ multæ naſcũtur: quas qui intelligat, non, ſi ad caput referat, per ſe ipſe perſpiciat: ueluti, ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur, poſt de eius hæredibus aliquis exegiſſet

pro sua parte id, quod ab eo, cuius ipse hæres esset, prætermissum fuisset: eaq; pecunia non minor esset facta cum superiore exactione, quàm hæredibus omnibus esset relicta: qui eam pecuniam exegisset, solum, nisi cohæredibus, sacris alligari. quin etiam cauent, ut cui plus legatum sit, quàm sine religione capere liceat, is per æs, & libram hæredem testamenti soluat; propterea quòd eo loco res est ita soluta hæreditate, quasi ea pecunia legata non esset. hoc ego loco, multisq; alijs quæro à uobis Scæuolæ pontifices maximi, & homines meo quidem iudicio acutissimi, quid sit, quòd ad ius pontificium ciuile appetatis? ciuilis enim iuris sciētia pontificium quodam modo tollitis: nam sacra cum pecunia pontificum auctoritate nulla lege coniuncta sunt: itaque usibus tantum modo pontificis esset, si pontificalis maneret auctoritas. sed quod idem iuris ciuilis est, spernitis, ac scientia illa eluditis. placuit P. Scæuolæ, & Coruncano pontificibus maximis, idemq; cæteris, qui tantundem caperet, quantum omnes hæredes, sacris alligari. habeo ius pontificium. quid huc accessit ex iure ciuili? partitionis caput, scriptum caute, ut centum numi deducerentur. inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. quòd si hoc, qui testamentum faciebat, cauere uoluisset, admonet iurisconsultus hic quidem ipse Mutius, pontifex idem, ut minus capiat, quàm omnibus hæredibus relinquatur. super dicebant, quicquid cepisset, astringi. rursus sacris liberantur. hoc uero nihil ad pontificium ius, & è medio est iure ciuili, ut per æs, & libram hæredem testamenti soluant, et eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, si is,

cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitq; ea

* non doctum hominem sanè: cuius fuit Accius per familiaris: sed mensem credo extremum anni, ut ueteres februarium, sic hic decembrem sequebatur. Hostia autem maxima parentare, pietatis esse adiunctum putabat. Iam tanta religio est sepulcrorum, ut extra sacra, & gentem inferri fas negent esse: idq; apud maiores nostros Torquatus in gente Popilia iudicauit. nec uero tam denicales, quæ à nece appellatæ sunt, quia resident mortui, quàm cæterorum cœlestium quieti dies feriæ nominarentur, nisi maiores eos, qui ex hac uita migrassent, in deorum numero esse uoluissent: eas in eos dies cōferre ius, ut neque ipsius, neque publicæ feriæ sint. totaque huius iuris compositio pontificalis magnam religionem cerimoniamq; declarat. neque necesse est edisseri à nobis, quæ finis funestæ familiæ, quod genus sacrificij lare ueruecibus fiat, quemadmodum os reiectum terræ obtegatur, quæq; in porca confracta iura sint, quo tempore incipiat sepulcrum esse, & religione teneatur. at mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse uidetur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur: redditur enim terræ corpus, & ita locatum, ac situm, quasi operimēto matris obducitur. eodemq; ritu in eo sepulcro, quod procul ad fontis aras, Regem nostrum Numam conditum accepimus: gentemq; Corneliam usque ad memoriam nostram hac sepultura scimus esse humatam. C. Marij sitas reliquias apud Anienem dissipari iussit Sylla uictor, acerbiore odio incitatus, quàm si tam sapiens fuisset, quàm fuit uehemens. quod haud scio an timens suo

om. ss. coll.

corpore posse accidere, primus è patritijs Cornelijs igni uoluit cremari: declarat enim Ennius de Africano,

» Hic est ille situs.

uere: nam siti dicuntur ij, qui conditi sunt: nec tamen eorum ante sepulcrum est, quàm iusta facta, & corpus incensum est. & quod nunc communiter in omnibus sepultis penitus, humati dicantur; id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta contegeret: eumq; morem ius pontificale confirmat. nam priusquam in eos iniecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis. iniecta gleba tumulis, & humatus est, & gleba uocatur: ac tum deniq; multa religiosa iura complectitur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare pro* iectus esset, decreuit P. Mutius familiam puram quot os supra terram non extare, porcam hæredi esset. contra censet habēdas triduum ferias, & porco fœmina piaculum pati: si in mari mortuus esset, eadem præter piaculum & ferias. Att. Video, quæ sint in pontificio iure. sed quæro, quidnam sit in legibus. M. Pauca sanè Tite, &, uti arbitror, non ignota uobis. sed ea non tam ad religionem spectant, quàm ad ius sepulcrorum. hominem mortuum, inquit lex in duodecim tabulis, in urbe ne sepelito, ne ue urito. credo uel propter ignis periculū. quod autem addit, ne ue urito, indicat, non qui uratur sepeliri, sed qui humetur. Att. Quid, qui post duodecim in urbe sepulti sunt? M. Claros uiros credo Tite fuisse, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis causa tributum est, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorum posteri iure tenuerunt, aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis causa soluti legibus cōsecuti sunt. sed in urbe sepeliri

liri lex uetat. sic decretum à pontificum collegio, non esse ius in loco publico fieri sepulcrum. nostis extra portam Collinam ædem Honoris: & aram in eo loco fuisse, memoriæ proditum est: ad eam cum lamina esset inuenta, & in ea scriptum, domina honoris: ea causa fuit ædis huius dedicandæ. sed cum multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt: statuit enim collegium, locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi sunt sumptus, lamentationesq́; funeris, translata de Solonis ferè legibus: hoc plus inquit, ne facito rogum, ascia ne polito. nostis quæ sequuntur: discebamus enim pueri duodecim ut carmen necessarium: quas iam nemo discit. extenuato igitur sumptu tribus riciniis, & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulieres genas ne radunto, ne ue lessum funeris ergò habento. hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius nō satis se intelligere dixerunt, sed suspicari uestimenti aliquod genus funebris: Lælius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut uox ipsa significat. quod eo magis iudico uerum esse, quia lex Solonis id ipsum uetat. hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura est, tolli fortunæ discrimen in morte. cætera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim sustulerunt. homini, inquit, mortuo ne ossa legito, quo post funus faciat. excipit bellicam peregrinamq́; mortem. hæc præterea sunt in legibus de unctura: quæ seruilis unctura tollitur, omnisq́; circumpotatio. quæ & rectè tolluntur, neq; tollerentur, nisi fuissent, ne sumptuosa aspersione longæ coronæ, nec acerræ

om. sq. coll.

prætereantur . illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam uirtute paratam, & ei, qui peperisset, & eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet; credóq; quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectiq; plures sternerentur, id quoq; ne fieret, lege sancitum est. qua in lege cum esset, ne'ue aurum
" addito, quàm humane excipiat. Altera lex præcipit, altera lex uetat, ut cui auro dentes iuncti essent, astim cum
* illo sepeliretur: & ne se fraudi esto: & simul illud uidetote, aliud habitum esse sepeliretur ære. Duæ sunt præterea leges de sepulcris. quarum altera priuatorum ædificijs, altera ipsis sepulcris cauet. nã quòd rogum bustum ue nouũ uetat propius sexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino, incendium ueretur acerbum. Quod autem forum, id est uestibulum sepulcri bustum'ue usucapi uetat, tuetur ius sepulcrorum. hæc habemus in duodecim sanè secundum naturam: quæ norma legis est. "
reliqua sunt in more: funus ut indicatur, si quid ludo-
* rum, domusq; funeris utatur accenso, atq; lictoribus: honoratorum uirorum laudes in concione memorantor, easq; etiam ad cantus ad tibicinem prosequantor: cui nomen Næniæ: quo uocabulo etiã Græcos cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo nostra iura ad naturã accommodari: maiorumq; sapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte, ut cæteros sumptus, sic etiam sepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad sumptus progressa iam ista res sit, in C. Figuli sepulcro uides. sed credo minimam olim istius rei fuisse cupiditatem. alioquin multa extarent exempla maiorum. nostræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur sumptus, et luctum

remouere à deorum manium iure,hoc intelligunt,in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec hæc à ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam & Athenis iam ille mos à Cecrope,ut aiunt,permãſit,hoc ius terra humandi: quam cum proximi fecerant, obductaq; terra erat, frugibus obſerebatur,ut ſinus & gremiũ quaſi matris mortuo tribueretur, ſolum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur.ſequebantur epulæ,quas inibant parentes coronati: apud quas de mortui laude,cum ni quid ueri erat prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad iuſta coniecta erant. poſteaquam, ut ſcribit Phalereus,ſumptuoſa fieri funera,& lamentabilia cœpiſſent,Solonis lege ſublata ſunt. quã legem eiſdem propè uerbis noſtri uiri in decimam tabulam coniecerunt. nam de tribus ricinijs, & pleraq; illa Solonis
» ſunt. de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt. mulieres ge
» nas ne radunto,né ue leſſum funeris ergò habento. de ſepulcris autem nihil eſt apud Solonem amplius, quàm ne quis ea deleat,né ue alienum inferat: pœnaq; eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum,inquit,aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit, ſed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulcrorum,quas in Ceramico uidemus,lege ſanctum eſt,ne quis ſepulcrum faceret operoſius,quàm quod decem homines effecerint triduo. neq; id opere tectorio exornari, nec, Hermas quos uocant, licebat imponi, nec de mortuĩ laude niſi in publicis ſepulturis,nec ab alio niſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. ſublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum, quo lamentatio minueretur: habet enim luctum concurſus homi-

num . quocirca Pittacus *omnino accedere quenquam uetat in funus aliorum. sed ait rursus idem* Demetrius *increbuisse eam funerum, sepulcrorumq́; magnificentiam, quæ nunc ferè* Romæ *est. quam consuetudinem lege minuit ipse : fuit enim hic uir, ut scitis, non solum eruditissimus, sed etiam ciuis* Reip. *maxime tuendæq́; ciuitatis peritissimus . iste igitur sumptus minuit non solum pœna, sed etiam tempore : ante lucem enim iussit efferri . sepulcris autem nouis finiuit modum : nam super terræ tumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis non altiorem, aut mensam, aut labellum : & huic procurationi certum magistratum præfecerat .* Hæc *igitur* Athenienses *tui. sed uideamus* Platonem, *qui iusta funerum reijcit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus . de sepulcris autem dicit hæc.* Vetat *ex agro culto, eo'ue, qui coli possit, ullam partem sumi sepulcro ; sed quæ natura agri tantummodo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento uiuorum recipiat, ea potissimum ut compleatur ; quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos suppeditare possit, eam ne quis nobis minuat ne'ue uiuus, ne'ue mortuus. extrui autem uetat sepulcrum altius, quàm quod quinq; diebus absoluerint, nec è lapide extari plus, nec imponi quàm quod capiat laudem mortui incisam quatuor heroicis uersibus : quos longos appellat* Ennius . Habemus *igitur huius quoq; auctoritatem summi uiri de sepulcris : à quo iterum funerum sumptus præfinitur ex censibus à minis quinq; usq; ad minam . deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum , & reliqua post mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum.* Ha=

betis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos uero frater, & copiose quidem: sed perge ad cætera. M. Pergam equidem: &, quoniam libitum est uobis me ad hæc impellere, hodierno sermone conficiam spero, hoc præsertim die: uideo enim Platonem idem fecisse, omnemq; orationem eius de legibus peroratam esse uno æstiuo die. sic igitur faciam, & dicam de magistratibus: id est enim profecto, quod constituta religione Remp. contineat maxime. Att. Tu uero dic, & istam rationem, quam cœpisti, tene.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

Sequar igitur, ut institui, diuinum illum uirum: quem quadam admiratione cõmotus sæpius fortasse laudo, q̃ necesse est. Att. Platonem uidelicet dicis. M. Istum ipsum Attice. Att. Tu uero eũ nec nimis ualde unquã, nec nimis sæpe laudaueris: nam hoc mihi etiam nostri illi, qui neminem nisi suum laudari uolunt, cõcedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M. Bene Hercle faciũt: quid enim est elegãtia tua dignius? cuius & uita & oratio consecuta mihi uidetur difficillimam illam societatem grauitatis cum humanitate. Att. Sanè gaudeo quòd te interpellaui, quandoquidem tam præclarum mihi dedisti iudicij tui testimonium. sed perge, ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipsam

ueris, & proprijs generis sui laudibus. Att. Sanè quidem, sicut de religionum lege fecisti. M. Videtis igitur, magistratus hanc esse uim, ut præsit, præscribatq; recta, & utilia, & coniuncta cum legibus. ut enim magistratibus leges, ita populo præsunt magistratus: uereq; dici potest magistratum legem esse loquentem, legem autem mutũ magistratum. nihil porrò tam aptum est ad ius, conditionemq; naturæ: quod cum dico legem, à me dici nihil aliud intelligi uolo, quàm imperium, sine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuersum genus stare, nec rerum natura omnis, nec ipse mundus potest: nam & hic deo paret, et huic obediũt maria terræq;, et hominum uita iussis supremæ legis obtemperat. atq; ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes Regibus quondã paruerunt. quod genus imperij primum ad homines iustissimos, et sapientissimos deferebatur: idq; in Rep. nostra maxime ualuit, quoad ei regalis potestas præfuit. deinde etiam deinceps posteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autem regia potestas non placuit, non ij nemini, sed non semper uni parere uoluerunt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quæq; de optima Rep. sentiremus, in sex libris ante diximus; accõmodabimus hoc tempore leges ad illum, quẽ probamus, ciuitatis statum. magistratibus igitur opus est: sine quorum prudentia ac diligentia esse ciuitas non potest: quorum descriptione omnis Reip. moderatio continetur. neq; solum ijs præscribendus est imperandi, sed etiam ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando necesse est: & qui modeste paret, uidetur,

qui aliquando imperet, dignus esse. itaq; oportet & eũ, qui paret, sperare se aliquo tempore imperaturum; et illum, qui imperat, cogitare breui tempore sibi esse parendum. nec uero solum ut obtemperent, obediantq́; magistratibus, sed etiam ut eos colant, diligantq́;, praescribimus, ut Charondas in suis facit legibus. noster uero Plato Titanum è genere statuit eos, qui, ut illi coelestibus, sic hi aduersentur magistratibus. quae cum ita sint, ad ipsas iam leges ueniamus, si placet. Att. Mihi uero & istud, & ordo iste rerum placet. M. Iusta imperia sunto, ijsq́; ciues modeste, ac sine recusatione parento. magistratus nec obedientem, & noxium ciuem mulcta, uinculis, uerberibusq́; coercento, ni par, maior ue potestas, populusq́; prohibessit, ad quos prouocatio esto: cum magistratus iudicassit, inrogassit ue, per populum mulctae poenae certatio esto. militiae ab eo, qui imperabit, prouocatio ne esto. quodq́; is, qui bellum gerat, imperassit, ius ratumq́; esto. minores magistratus periti iuris plures in praelia sunto. militiae quibus iussi erunt imperanto, eorumq́; Tribuni sunto. domi pecuniam publicam custodiunto: uincula sontium seruanto: capitalia uindicanto: aes, argentum, aurum'ue publice signanto: lites contractas iudicanto: quodcunq; senatus creuerit, agunto. suntoq́; Aediles curatores urbis, annonae, ludorumq́; solennium: ollisq́; ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto: Censores, populi aeuitates, soboles, familias, pecuniasq́; censento, urbis templa, uias, aquas, aerarium, uectigalia tuento, populiq́; partes in tribus distribuunto: exin pecunias, aeuitates, ordines partiũto: equitum, pedi=

tumq; prolem describunto : cœlibes esse prohibento : mo
res populi regunto : probrum in senatu ne relinquunto:
bini sunto : magistratum quinquennium habento : reli=
qui magistratus annui sunto : eaq; potestas semper esto.
iuris disceptator, qui priuata iudicet, iudicari ue iubeat,
prætor esto : is iuris ciuilis custos esto : huic potestati pa
rento . quotcunq; senatus creuerit, populus ue iusserit ,
tot sunto . regio imperio duo sunto : ijq; præeundo, iudi=
cando, consulendo, prætores, iudices, consules appellanto :
militiæ summum ius habento : nemini parento : salus po
puli suprema lex esto. eundem magistratum, ni interfue
rint X anni, nequis capito. æuitatem annali lege seruan
to . ast quando duellum grauius, discordiæ ciuium, estun
to ne amplius sex menses, si senatus creuerit : idem iuris,
quod duo Consules, tenunto : isq; aue sinistra dictus, po
puli magister esto . æquitatem quicunq; regat habeto pa
ri iure cum eo, quicunq; erit iuris disceptator. ast quando
Consulis est , magistratus'ue populi , nec reliqui magi=
stratus'ne sunto : auspicia patrum sunto : olliq; ex se
produnto, qui comitijs creare Consules rite possint. impe
ria, potestates, legationes cum senatus creuerit . populus
ue iusserit, ex urbe exeunto : duella iusta iuste gerunto :
socijs parcunto : se, & seruos continento , populi sui glo
riam augento : domum cum laude redeunto : rei suæ
ergò ne quis legatus esto. Plebes quos pro se contra uim
auxilij ergò decem creassit, Tribuni eius sunto : quodq;
ij prohibessint, quodq; plebem rogassint, ratum esto: san
ctiq; sunto : ne'ue plebem orbam Tribunis relinquunto.
omnes magistratus auspiciũ, iudiciumq; habento : eq; his
senatus esto : eius decreta rata sunto. ast ni potestas par,

maior'ue prohibet, S. C. perſcripta ſeruanto. is ordo uitio uacato: cæteris ſpecimen eſto. creatio magiſtratuum, iudicia, populi iuſſa, uetita, cum ſuffragio conſciſcentur, optimatibus nota, plebi libera ſunto. at ſi quid erit, quod extra magiſtratus cohærario æſuſſit, qui cohæret, populus creato, eiq́; ius coërcendi dato. cum populo, patribusq́; agendi ius eſto conſuli, prætori, magiſtro populi, equitumq́;, eiq́;, quem produnt patres conſulum rogandorum ergò: Tribunisq́;, quos ſibi plebs rogaſſit, ius eſto cum patribus agendi: idem ad plebẽ, quod cenſus erit, ferunto. quæ cum populo, quæ cum patribus agentur, modica ſunto. ſenatori, qui nec aderit, aut cauſa, aut culpa eſto. cauſas populi teneto. uis in populo abeſto. par, maior'ue poteſtas plus ualeto. aſt qui turbaſſitur in agendo, fraus auctoris eſto. interceſſor rei malæ ſalutaris ciuis eſto. qui agent, auſpicia ſeruanto: auguri publico parento: promulgata, propoſita, in ærario cognita, agunto: nec plus, quàm de ſingulis rebus ſemel conſulunto: rem populum docento: doceri à magiſtratibus priuatisq́; patiuntor. priuilegia ne irroganto de capite ciuis, niſi per maximum cõmitatum: ollosq́;, quos cenſores in partibus populi locaſſint, ne ferũto: donum ne capiunto, ne'ue danto, ne'ue petenda, ne'ue gerenda, ne'ue geſta poteſtate. quod quis earum rerũ migraſſit, noxiæ pœna par eſto. Cenſores fide legem cuſtodiunto. priuata ad eos acta referunto: nec eo magis lege liberi ſunto. Lex recitata eſt. diſcere, & tabellam iubebo dari. Q. Quàm breui frater in conſpectu poſita eſt à te omnium magiſtratuum deſcriptio, ſed ea penè noſtræ ciuitatis: & ſi à te paululum allatum eſt noui.

M. Rectissime Quinte animaduertis: hæc est enim, quam Scipio laudat in libris, & quam maxime probat temperationem Reip. quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione magistratuum: nam sic habetote, magistratibus, ijsq;, qui præsunt, contineri Remp. & ex eorum compositione, quod cuiusque in Rep. genus sit, intelligi. quæ res cum sapientissime, moderatissimeq; constituta esset à maioribus nostris, nihil habui sanè, non modo multum, quod putarem nouandum in legibus. Att. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege fecisti admonitu, & rogatu meo, sic de magistratibus, ut disputes, quibus de causis maxime placeat ista descriptio. M. Faciam Attice, ut uis; et locum istum totum, ut à doctissimis Græciæ quæsitum, & disputatum est, explicabo; &, ut institui, nostra iura attingam. Att. Istud maxime expecto disserendi genus. M. Atqui pleraque sunt dicta in illis libris: quod faciundum fuit, cum de optima Rep. quæreretur. sed huius loci de magistratibus sunt propria quædam, à Theophrasto primū, deinde à Dione Stoico quæsita subtilius. Att. Ain tandem, etiam à Stoicis ista tractata sunt? M. Non sanè, nisi ab eo, quem modo nominaui, & postea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, sed non ad hunc usum popularem, atque ciuilem, de Rep. disserebant. ab hac familia magis ista manarunt Platone principe: post Aristoteles illustrauit omnem hunc ciuilem in disputando locum, Heraclidesq; Ponticus profectus ab eodem Platone. Theophrastus uero institutus ab Aristotele habitauit, ut scitis, in eo genere rerum: ab eodemq; Aristotele doctus Dicæarchus huic rationi stu=

dioq; non defuit. post à Theophrasto Phalereus ille Demetrius, de quo feci supra mentionem, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, ocioq; non modo in solem, atque pulverem, sed in ipsum discrimen, aciemq; perduxit. nam & mediocriter doctos magnos in Rep. uiros, & doctissimos homines non nimis in Rep. uersatos multos commemorare possumus. qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinæ studijs, & regẽda ciuitate princeps esset, quis facile præter hunc inueniri potest? Att. Puto posse, & quidem aliquem de tribus nobis. sed perge, ut cœperas. M. Quæsitum igitur ab illis est, placeret ne unum in ciuitate esse magistratum, cui reliqui parerent: quod exactis Regibus intelligo placuisse nostris maioribus. sed quoniam regale ciuitatis genus probatum quondam, postea non tam regni, quàm Regis uitijs repudiatum est, nomen tantum uidebitur Regis repudiatum, res manebit, si unus omnibus reliquis magistratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedæmone sine causa à Theopompo oppositi Regibus, nec apud nos Consulibus Tribuni. nam illud quidem ipsum, quod in iure positum est, habet Consul, ut ei reliqui magistratus omnes pareant, excepto Tribuno, qui post extitit, ne id, quod fuerat, esset: hoc enim primum minuit consulare ius, quòd extitit ipse, qui in eo non teneretur; deinde quòd attulit auxilium reliquis non modo magistratibus, sed etiam priuatis, Consuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum: nam, ista potestate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuitq; ius multitudinis. M. Non est ita Quinte: non enim ius illud solum superbius populo, sed uiolentius uideri necesse erat: quò posteaquam modica & sapiens

temperatio accessit, conuersa lex in omnes est.

Multa desunt.

„ domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudem bonis, atque innocentibus, neque ex hostibus, neque à socijs reportandum. iam illud apertum profecto est, nihil esse turpius, quàm quenquam legari nisi Reip. causa. omitto, quemadmodum isti se gerant, atq; gesserint, qui legatione hæreditates, aut syngraphas suas persequuntur. in hominibus est hoc fortasse uitium. sed quæro, quid hac re sit turpius, quàm sine procuratione senator, legatus sine mandatis, sine ullo Reip. munere? quod quidem genus legationis ego Consul, quanquam ad commodum senatus pertinere uideatur, tamen approbante senatu frequentissimo, nisi mihi leuissimus Tribunus pl. intercessisset, sustulissem: tamē minui tempus, &, quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate sublata. sed iam, si placet, de prouincijs decedatur, in urbemq; redeatur. A. Nobis uero placet: sed ijs, qui in prouincijs sunt, minime placet. M. At uero Tite, si pareant his legibus, nihil his urbe, nihil domo sua dulcius, nec laboriosius, molestiusq; prouincia. Sed sequitur lex, quæ sancit eam Tribunorum pl. potestatem, quæ in Rep. no=

ſtra: de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. At mehercule ego frater quæro, de iſta poteſtate quid ſentias: nam mihi quidem peſtifera uidetur, quippe quæ in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit: cuius primum ortum, ſi recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, & obſeſſis urbis locis procreatum uidemus. deinde cum eſſet cito legatus tanquam ex XII tabulis, inſignis ad deformitatem puer breui tẽpore neſcio quo pacto creatus, multóq; tetrior, & fœdior natus eſt. quem enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima ſummis paria fecit, turbauit, miſcuit; cum afflixiſſet principum grauitatem, nunquam tamen conquieuit? atque ut Cn. Flaminium, atque ea, quæ priſca ſunt, relinquam: quid iuris bonis uiris T. Gracchi Tribunatus reliquit? & ſi quinquennio ante D. Brutum, & P. Scipionem Conſules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus Tribunus pl. C. Curiatius in uincula coniecit: quod
* ante factum non erat. C. uero Gracchus ruinis, & emiſſicijs, quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit, quibus digladiarentur inter ſe ciues, non'ne omnem Reip. ſtatum permutauit? quid iam de Saturnini ſupplicio, reliquiſq; dicam? quos ne depellere quidem à ſe ſine ferro potuit Reſp. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & noſtra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati, ac perditi non modo ulla in domo, ſed nulla in gente reperirent, gentes ſibi in tenebris Reip.

* perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminem in nos mercede ulla potuisse reperiri, nisi cui nec esse quidẽ licuisset Tribuno. sed ille quas strages edidit? eas uidelicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorum inflammatus furoribus. quamobrem in ista quidem re uehementer Syllam probo, qui Tribunis pl. sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq; nostrum cæteris rebus omnibus, semper amplissimis, summisq; effero laudibus: de tribunitia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidem Tribunatus præclare Quinte perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, uitiorumq; selectio. nam isto quidem modo uel Consulatus uituperabilis est, si Consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in ipsa ista potestate inesse quiddam mali. sed bonum, quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. nimia potestas est Tribunorum pl. quis negat? sed uis populi multo sæuior, multoq; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet: dux enim suo periculo progredi cogitat, populi impetus perituli rationem sui non habet. at aliquando incenditur. & quidem sæpe sedatur: quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchum non solum uetitus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. quid enim illum aliud perculit, nisi quòd potestatem intercedendi collegæ abrogauit? sed tu sapientia maiore nihilo uide: con=

cessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo uno fuit ciuitatis salus. at duo Gracchi fuerunt. & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies perniciosos Tribunos, leues, & non bonos fortasse plures. inuidia quidem summus ordo caret: plebs de suo iure periculosas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas: quæ tamen sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ optime & dulcissime frater incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu. non enim plebs incitata nostris rebus inuidit: sed uincula soluta sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo Reip. tempore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit, cui nostra salus chara non esset? quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute Reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset, & si in nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia: quis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset? ferremus ò Quinte frater: consolarenturq́; nos non tam philosophi qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi

uiri, qui illa urbe pulsi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Pompeium uero quòd una ista in re non ita ualde probas, uix satis mihi illud uideris attendere, non solum ei, quid esset optimum, uidendum fuisse, sed etiam quid necessarium: sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem: quippe quam tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. Scis solere frater in huiusmodi sermone, ut transiri aliò possit, admodum dici. Q. Prorsus ita est: haud equidem assentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perseueras tu quidem, & in tua uetere sententia permanes. Q. Non mehercule. Att. Ego sanè à Quinto nostro dissentio. sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur: iudicia, ut esset populi potestas, ad quam prouocaretur: auspicia, ut multos inutiles comitatus probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum iniustum, auspicijs dij immortales represserunt: ex ijs autem, qui magistratum ceperunt, quod senatus consulto efficitur, popularem sanè neminem in summum locum nisi per populum uenire sublata cooptatione censoria. sed præsto est huius uitij temperatio, quòd senatus lege nostra confirmatur auctoritas. sequitur enim, eius decreta rata sunto. nam ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici consilij, quodq; is creuerit, defendant omnes, & si ordines reliqui principis ordinis cõsilio Rép. gubernari uelint, possit ex temperatione iuris, cum po-

testas

testas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus, et concors ciuitatis status, præsertim si proximæ legi parebitur. nam proximum est. is ordo uitio careto, cæteris specimen esto. Q. Præclara uero frater ista lex: sed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut censorem quærat interpretem. Att. Ille uero, etsi tuus totus est ordo, gratissimamq; memoriam retinet Consulatus tui; pace tua dixerim, non modo censores, sed etiam iudices omnes potest defatigare. M. Omitte ista Attice: non enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui forte his legibus parere uoluerint, hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem quisquam uitij particeps. id autem difficile factu est, nisi educatione quadam, & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe nó deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam si præterieris, repetam à te istum de educatione, & de disciplina locum. M. Tu uero & istum Attice, & si quem alium. Cæteris * specimen esto: quod sic tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs infici solet tota ciuitas: sic emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quamcommodissime respondisse, cum esset obiecta magnificentia uillæ Tusculanæ, duos se habere uicinos, superiorem equitem R. inferiorem libertinum: quorum cum essent magnificæ uillæ, concedi sibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis essent, liceret. non ne uides Luculle à te id ipsum natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu non faceres, non

liceret. quis enim ferret istos, cùm uideres eorum uillas signis, & tabulis refertas partim publicis, partim etiam sacris, & religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare principes (quanquã est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principum existunt. nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum, qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuisse: quæcunq; mutatio morum in principibus extiterat, eandem in populo secuturam. idq; haud paulo est uerius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum status. ego autem, nobilium uita, uictúq; mutato, mores mutari ciuitatum puto. quo pernitiosius de Rep. merentur uitiosi principes, quòd non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem; neq; solum obsunt, quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiã quòd corrumpunt, plusq; exemplo, quàm peccato nocent. atq; hæc lex dilatata in ordinem cunctum coangustari etiam potest: pauci enim, atq; admodum pauci, honore & gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere possunt. sed hæc & nunc satis, & in alijs libris tractata sunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem est de suffragijs: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. Att. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex, aut quid uerba ista uellent. M. Dicam Attice, & uersabor in re difficili, ac multum et sæpe quæsita; suffragia in magistratu mandando, aut de reo iudicando quin in lege, aut rogatione clam, an pa

lam ferre, melius esset. Q. An etiam id dubium est? uereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragijs uoce melius. sed, obtineri an possit, uidendum est. Q. bona tua uenia dixerim, ista sententia maxime & fallit imperitos, & obest sæpissime Reip. cum aliquid uerum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est obsisti posse populo, negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere: deinde ui opprimi in bona causa, est melius, quàm male cedere. qui autem non sentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit, idem oppressus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus quid quisq; sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaq; isti rationi neq; lator quisquam est inuentus, neq; auctor unquam bonus. sunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. secuta biennio post Cassia est de populi iudicio: ea à nobili homine lata est L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, atque omnes rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus, ac uetandis, seditiosi atq; improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis suffragiũ, quod ipse Cassius exceperat, perduellio-

liceret. quis enim ferret istos, cùm uideres eorum uillas signis, & tabulis refertas partim publicis, partim etiam sacris, & religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare principes (quanquã est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principum existunt. nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum, qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuisse: quæcunq; mutatio morum in principibus extiterat, eandem in populo secuturam. idq; haud paulo est uerius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum status. ego autem, nobilium uita, uictúq; mutato, mores mutari ciuitatum puto. quo pernitiosius de Rep. merentur uitiosi principes, quòd non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem; neq; solum obsunt, quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiã quòd corrumpunt, plusq; exemplo, quàm peccato nocent. atq; hæc lex dilatata in ordinem cunctum coangustari etiam potest: pauci enim, atq; admodum pauci, honore & gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere possunt. sed hæc & nunc satis, & in alijs libris tractata sunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem est de suffragijs: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. Att. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex, aut quid uerba ista uellent. M. Dicam Attice, & uersabor in re difficili, ac multum et sæpe quæsita; suffragia in magistratu mandando, aut de reo iudicando quin in lege, aut rogatione clam, an pa-

lam ferre, melius esset. Q. An etiam id dubium est? uereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragijs uoce melius. sed, obtineri an possit, uidendum est. Q. bona tua uenia dixerim, ista sententia maxime & fallit imperitos, & obest sæpissime Reip. cum aliquid uerum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est obsisti posse populo, negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere: deinde ui opprimi in bona causa, est melius, quàm male cedere. qui autem non sentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit, idem oppressus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis caussis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus quid quisq; sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaq; isti rationi neq; lator quisquam est inuentus, neq; auctor unquam bonus. sunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. secuta biennio post Cassia est de populi iudicio: ea à nobili homine lata est L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, atque omnes rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus, ac uetandis, seditiosi atq; improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis suffragiũ, quod ipse Cassius exceperat, perduellio-

hendo. ſin ualuerint tamen leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſanè populus tabellam, quaſi uindicem libertatis, dummodo hæc optimo cuiq;, & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultróq; offeratur, uti ſit ipſa libertas, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. eóq; nunc fit illud, quod à te modo Quinte dictum eſt, ut minus multos tabella condemnet, quàm ſolebat uox, quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uoluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. itaq;, ut omittam largitione corrupta ſuffragia: non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

„ Deinde ſequitur, quibus ius ſit cum populo agendi, aut „ cum ſenatu. grauis, &, ut arbitror, præclara lex. quæ „ cum patribus agentur, modica ſunto: id eſt modeſta, atq; ſedata: auctor enim moderatur effingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed penè uultus eorum, apud * quos agit. quod ſi in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ipſe ſenator is, cuius non ad auctorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit; nam grauitatem res habet, cum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt rogatus: ut modo; ne ſit infinitus: nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam longa oratione utendum, niſi aut ſpectante ſenatu, quod fit am* bitione ſæpiſſime, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt; aut cum tanta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortandum, uel ad docendum. quorum generum in utroq; magnus noſter Cato eſt. Quódq; addit,

» causas populi teneto, est senatori necessariũ nosse Remp. idq; late patet, quid habeat militum, quid ualeat ærario, quos socios Resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisq; sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. uidetis iam, genus hoc omne scientiæ diligentiæ memoriam esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum & maxi» mum, uis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quàm, composita, & constituta Rep. quicquam agi per uim. parere iubet intercessori: quo nihil præstantius: impediri enim bonã rem melius, quàm concedi malæ. Quod uero actoris iubeo abesse fraudẽ, id totum dixi ex Crassi sapientissimi hominis sententia: quam senatus est secutus, cum decreuisset, C. Claudio Consule designato Carbonis seditionem referente, eo inuito, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat consilium, simul atq; intercessum, turbariq; cœptum sit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil potest, uim quærit. cuius impunitatem amittit hac lege.
» sequitur illud. intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. quis non studiose Reip. subuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ
» habemus etiam in publicis institutis, ac legibus: auspicia
» seruanto: auguri parento. est autem boni auguris meminisse, maximis Reip. temporibus præsto esse debere, Iouiq; optimo maximo se consiliarium, atq; administrum datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, cœliq; par- tes sibi definitas esse traditas, è quibus sæpe opem referre

possit. deinde de promulgatione, de singulis rebus agendis, de priuatis, magistratibus'ue audiendis. tum leges præclarissimæ de XII. tabulis translatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, nisi maximo comitatu, uetat, nõ dum initis seditiosis Tribunis * plebis Negocialis quidem admirandũ tantum maiores in posterum prouidisse: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id est enim priuilegiũ: quo quid est iniustius? cum legis hæc uis sit, scitum est iussum in omnes ferri, de * singulis nisi centuriatis comitijs noluerunt: descriptus enim populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragiũ auxilij, q̃ fuse in tribus conuocatus. quo uerius in nostra causa uir magni ingenij, summaq; prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum esse de nobis: præter enim q̃ quod comitia illa essent armis gesta seruilibus, præterea neq; tributa capitis, neq; comitia rata esse possent, neq; ulla priuilegia: quo circa nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actũ esset legibus. sed uisum est & nobis, & clarissimis uiris melius, de quo serui, et latrones sciuisse se aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid sentiret, ostendere. Sequitur de capitis pecunijs, de ambitu legis. quæ cum magis iudicijs, q̃ uerbis san" cienda sint: adiungitur, noxiæ pœna par esto, ut in suo uitio quisq; plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia sanciatur. Extremæ leges sunt nobis non usitatæ, Reip. necessariæ. legum custodiã nullam habemus: itaq; hæ leges sunt, quas apparitores nostri uolũt: à librarijs petimus: publicis literis cõsignatã memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi solum literas (nam id

l. omnes, ferri de &c

l. captis

quidem etiam apud maiores nostros erat) sed etiam facta hominum obseruabant, ad legesq; reuocabant. Hæc detur cura censoribus : quando quidem eos in Rep. semper uolumus esse: apud eosdem, qui magistratu abierint, edant, & exponant quid in magistratu gesserint : deq; ijs Censores præiudicent. hoc in Græcia fit publice cõstitutis accusatoribus. qui quidem graues esse non possunt, nisi sint uoluntarij. quocirca melius est rationes referri, causamq; exponi Censoribus, integram tamen legem accusatori, iudicioq; seruari. Sed satis iam disputatum est de magistratibus, nisi forte quid desideratis. Att. Quid? si nos tacemus, locus tamen ipse nõ admonet, quid tibi sit deinde dicendum? M. Mihi ne? de iudicijs arbitror Pomponi : id est enim iunctum magistratibus. Att. Quid? de iure populi R. quemadmodum instituisti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? Att. Ego ne? quod ignorari ab ijs, qui in Rep. uersantur, turpissimum puto. nam, ut modo à te dictum est, leges à librarijs lego: sic animaduerto, quosq; in magistratibus ignoratione iuris sui tantum sapere, quantum apparitores uelint. quamobrem, si de sacrorum alienatione dicendum putasti, cum de religione leges proposueras; faciendum tibi est, ut, magistratibus lege constitutis, de potestate, tum de iure disputes. M. Faciam breuiter, si cõsequi potuero : nã pluribus uerbis scripsit ad patrem suũ M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio, & diligenter, at de iure naturæ cogitari per nos, et quæ dicere debemus de iure populi R. quæ relicta sunt, & tradita. Att. Sic profecto cẽseo: et id ipsum, quod dicis, expecto.

Multa desunt.

M. TVLLII CICERONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

M Vlta sunt à nobis & in Academicis conscripta contra physicos, & sæpe cũ P. Nigidio, Carneadeo more & modo disputata: fuit enim uir ille cum cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus, tum acer inuestigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidẽtur. denique sic iudico, post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina extincta est quodam modo, cum aliquot secula in Italia, Siciliaq; uiguisset, hunc extitisse, qui illam renouaret. qui cùm me in Ciliciam proficiscentem, Ephesi expectauisset, Romam ex legatione ipse decedens, uenissetq; eodem Mytilenis mei salutandi, & uisendi causa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidiũ uidi, et Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus salutationibus, reliquum percunctatione consumpsimus.

Desunt multa.

* perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminem in nos mercede ulla potuisse reperiri, nisi cui nec esse quidé licuisset Tribuno. sed ille quas strages edidit? eas uidelicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorum inflammatus furoribus. quamobrem in ista quidem re uehementer Syllam probo, qui Tribunis pl. sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq; nostrum cæteris rebus omnibus, semper amplissimis, summisq; effero laudibus: de tribunitia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidem Tribunatus præclare Quinte perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, uitiorumq; selectio. nam isto quidem modo uel Consulatus uituperabilis est, si Consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in ipsa ista potestate inesse quiddam mali. sed bonum, quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. nimia potestas est Tribunorum pl. quis negat? sed uis populi multo sæuior, multoq; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet: dux enim suo periculo progredi cogitat, populi impecus perituli rationem sui non habet. at aliquando incenditur. & quidem sæpe sedatur: quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchum non solum uetitus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. quid enim illum aliud perculit, nisi quòd potestatem intercedendi collegæ abrogauit? sed tu sapientia maiore nihilo uide. con-

cessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo uno fuit ciuitatis salus. at duo Gracchi fuerunt. & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies perniciosos Tribunos, leues, & non bonos fortasse plures. inuidia quidem summus ordo caret: plebs de suo iure periculosas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas: quæ tamen sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ optime & dulcissime frater incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu. non enim plebs incitata nostris rebus inuidit: sed uincula soluta sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo Reip. tempore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit, cui nostra salus chara non esset? quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute Reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset, & si in nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia: quis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset? ferremus ò Quinte frater: consolarenturq; nos non tam philosophi qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi

testas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus, et concors ciuitatis status, præsertim si proximæ le
» gi parebitur. nam proximum est. is ordo uitio careto, cæ=
» teris specimen esto. Q. Præclara uero frater ista lex: sed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut censorem quærat interpretem. Att. Ille uero, etsi tuus totus est ordo, gratissimamq; memoriam retinet Consulatus tui; pace tua dixerim, non modo censores, sed etiam iudices omnes potest defatigare. M. Omitte ista Attice: non enim de hoc senatu, nec his de hominibus, qui nunc sunt, sed de futuris, si qui forte his legibus parere uoluerint, hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem quisquam uitij particeps. id autem difficile factu est, nisi educatione quadam, & disciplina: de qua dicemus aliquid fortasse, si quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe nõ deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam si prætererieris, repetam à te istum de educatione, & de disciplina locum.
» M. Tu uero & istum Attice, & si quem alium. Cæteris
* specimen esto: quod sic tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs infici solet tota ciuitas: sic emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quamcommodissime respondisse, cum esset obiecta magnificentia uillæ Tusculanæ, duos se habere uicinos, superiorem equitem R. inferiorem libertinum: quorum cum essent magnificæ uillæ, concedi sibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis essent, liceret. non ne uides Luculle à te id ipsum natum, ut illi cuperent? quibus id, si tu non faceres, non

licéret. quis enim ferret istos, cùm uidéres eorum uillas signis, & tabulis refertas partim publicis, partim etiam sacris, & religiosis? quis non frangeret eorum libidines, nisi illi ipsi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiusdem tenerentur? nec enim tantum mali est peccare principes (quanquã est hoc magnum per se ipsum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principum existunt. nam licet uidere, si uelis replicare memoriam temporum, qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuisse: quæcunq; mutatio morum in principibus extiterat, eandem in populo secuturam. idq; haud paulo est uerius, quàm quod Platoni nostro placet, qui musicorum cantibus ait mutatis, mutari ciuitatum status. ego autem, nobilium uita, uictuq; mutato, mores mutari ciuitatum puto. quo pernitiosius de Rep. merentur uitiosi principes, quòd non solum uitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in ciuitatem; neq; solum obsunt, quòd illi ipsi corrumpuntur, sed etiã quòd corrumpunt, plusq; exemplo, quàm peccato nocent. atq; hæc lex dilatata in ordinem cunctum coangustari etiam potest: pauci enim, atq; admodum pauci, honore & gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere possunt. sed hæc & nunc satis, & in alijs libris tractata sunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem est de suffragijs: quæ iubeo nota esse optimatibus, populo libera. Att. Ita mehercule attendi, nec satis intellexi, quid sibi lex, aut quid uerba ista uellent. M. Dicam Attice, & uersabor in re difficili, ac multum et sæpe quæsita; suffragia in magistratu mandando, aut de reo iudicando quin in lege, aut rogatione clam, an pa

lam ferre, melius esset. Q. An etiam id dubium est? uereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragijs uoce melius. sed, obtineri an possit, uidendum est. Q. bona tua uenia dixerim, ista sententia maxime & fallit imperitos, & obest sæpissime Reip. cum aliquid uerum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est obsisti posse populo, negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere: deinde ui opprimi in bona causa, est melius, quàm male cedere. qui autem non sentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit, idem oppressus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus quid quisq; sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaq; isti rationi neq; lator quisquam est inuentus, neq; auctor unquam bonus. sunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. secuta biennio post Cassia est de populi iudicio: ea à nobili homine lata est L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, atque omnes rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus, ac uetandis, seditiosi atq; improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis suffragiũ, quod ipse Cassius exceperat, perduellio-

hendo. ſin ualuerint tamen leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſanè populus tabellam, quaſi uindicem libertatis, dummodo hæc optimo cuiq;, & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq; offeratur, uti ſit ipſa libertas, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. eoq; nunc fit illud, quod à te modo Quinte dictum eſt, ut minus multos tabella condemnet, quàm ſolebat uox, quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uoluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. itaq;, ut omittam largitione corrupta ſuffragia: non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

» Deinde ſequitur, quibus ius ſit cum populo agendi, aut
» cum ſenatu. grauis, &, ut arbitror, præclara lex. quæ
» cum patribus agentur, modica ſunto: id eſt modeſta, atq; ſedata: auctor enim moderatur effingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed penè uultus eorum, apud
* quos agit. quod ſi in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ipſe ſenator is, cuius non ad auctorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit; nam grauitatem res habet, cum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt rogatus: ut modo; ne ſit infinitus: nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam longa oratione utendum, niſi aut ſpectante ſenatu, quod fit am
* bitione ſæpiſſime, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt; aut cum tanta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortandum, uel ad docendum. quorum generum in utroq; magnus noſter Cato eſt. Quodq; addit,

» causas populi teneto, est senatori necessariũ nosse Remp. idq́; late patet, quid habeat militum, quid ualeat ærario, quos socios Resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisq; sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. uidetis iam, genus hoc omne scientiæ diligentiæ memoriam esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum & maxi
» mum, uis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quàm, composita, & constituta Rep. quicquam agi per uim. parere iubet intercessori: quo nihil præstantius: impediri enim bonã rem melius, quàm concedi malæ. Quod uero actoris iubeo abesse fraudé, id totum dixi ex Crassi sapientissimi hominis sententia: quam senatus est secutus, cum decreuisset, C. Claudio Consule designato Carbonis seditionem referente, eo inuito, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat consilium, simul atq; intercessum, turbariq; cœptum sit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil potest, uim quærit. cuius impunitatem amittit hac lege.
» sequitur illud. intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. quis non studiose Reip. subuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ
» habemus etiam in publicis institutis, ac legibus: auspicia
» seruanto: auguri parento. est autem boni auguris meminisse, maximis Reip. temporibus præsto esse debere, Iouiq; optimo maximo se consiliarium, atq; administrum datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, cœliq; par
* tes sibi definitas esse traditas, è quibus sæpe opem referre

de C. Carb.. Seditione

poſſit. deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agendis, de priuatis, magiſtratibus'ue audiendis. tum leges præclariſſimæ de XII. tabulis translatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitatu, uetat, nō dum initis ſeditioſis Tribunis
* plebis Negocialis quidem admirandū tantum maiores in poſterum prouidiſſe: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id eſt enim priuilegiū: quo quid eſt iniuſtius? cum legis hæc uis ſit, ſcitum eſt iuſſum in omnes ferri, de ſingulis niſi centuriatis comitijs noluerunt: deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragiū auxilij, q̃ fuſe in tribus conuocatus. quo uerius in noſtra cauſa uir magni ingenij, ſummáq; prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis: præter enim q̃ quod comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus, præterea neq; tributa capitis, neq; comitia rata eſſe poſſent, neq; ulla priuilegia: quo circa nihil nobis opus eſſe lege, de quibus nihil omnino actū eſſet legibus. ſed uiſum eſt & nobis, & clariſſimis uiris melius, de quo ſerui, et latrones ſciuiſſe ſe aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid ſentiret, oſtendere. Sequitur de capitis pecunijs, de ambitu legis. quæ cum magis iudicijs, q̃ uerbis ſan
» cienda ſint: adiungitur, noxiæ pœna par eſto, ut in ſuo uitio quiſq; plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia ſanciatur. Extremæ leges ſunt nobis non uſitatæ, Reip. neceſſariæ. legum cuſtodiā nullam habemus: itaq; hæ leges ſunt, quas apparitores noſtri uolūt: à librarijs petimus: publicis literis cōſignatā memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi ſolum literas (nam id

t. omnes, ferri de &c
t. captis

quidem etiam apud maiores nostros erat) sed etiam facta hominum obseruabant, ad legesq; reuocabant. Hæc detur cura censoribus: quando quidem eos in Rep. semper uolumus esse: apud eosdem, qui magistratu abierint, edant, & exponant quid in magistratu gesserint: deq; ijs Censores præiudicent. hoc in Græcia fit publice cõstitutis accusatoribus. qui quidem graues esse non possunt, nisi sint uoluntarij. quocirca melius est rationes referri, causamq; exponi Censoribus, integram tamen legem accusatori, iudicioq; seruari. Sed satis iam disputatum est de magistratibus, nisi forte quid desideratis. Att. Quid? si nos tacemus, locus tamen ipse nõ admonet, quid tibi sit deinde dicendum? M. Mihi ne? de iudicijs arbitror Pomponi: id est enim iunctum magistratibus. Att. Quid? de iure populi R. quemadmodum instituisti, dicendum nihil putas? M. Quid tandem hoc loco est, quod requiras? Att. Ego ne? quod ignorari ab ijs, qui in Rep. uersantur, turpissimum puto. nam, ut modo à te dictum est, leges à librarijs lego: sic animaduerto, quosq; in magistratibus ignoratione iuris sui tantum sapere, quantum apparitores uelint. quamobrem, si de sacrorum alienatione dicendum putasti, cum de religione leges proposueras; faciendum tibi est, ut, magistratibus lege constitutis, de potestate, tum de iure disputes. M. Faciam breuiter, si cõsequi potuero: nã pluribus uerbis scripsit ad patrem suũ M. Iunius sodalis, perite meo quidem iudicio, & diligenter, at de iure naturæ cogitari per nos, et quæ dicere debemus de iure populi R. quæ relicta sunt, & tradita. Att. Sic profecto cẽseo: et id ipsum, quod dicis, expecto.

Multa desunt.

M. TVLLII CICERONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

M Vlta ſunt à nobis & in Academicis conſcripta contra phyſicos, & ſæpe cũ P. Nigidio, Carneadeo more & modo diſputata: fuit enim uir ille cum cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus, tum acer inueſtigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidẽtur. denique ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorum diſciplina extincta eſt quodam modo, cum aliquot ſecula in Italia, Siciliaq; uiguiſſet, hunc extitiſſe, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiſcentem, Epheſi expectauiſſet, Romam ex legatione ipſe decedens, ueniſſetq́; eodem Mytilenis mei ſalutandi, & uiſendi cauſa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidiũ uidi, et Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione conſumpſimus.

Deſunt multa.

quid est, quod semper sit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unquam sit. quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur, quod unum semper, atque idem est: alterum, quod affert opinionem per sensus, rationis expers, quod totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec unquam esse uere potest. omne autem, quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est: nullius enim rei causa remota, reperiri origo potest. quocirca si is, qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ semper est eadem, intuebitur, atque eam sibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat necesse est. sin autem illam, quæ gignitur: nunquam illam, quam expetet, pulchritudinem consequetur. omne igitur cœlum, siue mundus, siue quouis alio uocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus sit. de quo id primum consideremus, quod principio est in omni quæstione considerãdum, semper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus sit, an ab aliquo temporis principatu ortus est, quandoquidem cernitur, & tangitur, & est undique corporatus. omnia autem talia sensum mouet: sensusq; mouentia quæ sunt, eadem in opinatione considunt: quæ ortum habere, gigniq; diximus, nihil autem gigni posse sine causis. atque illum quidem quasi parentem huius uniuersitatis inuenire difficile: &, cum iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rursus igitur uidendum, ille fabricator tanti operis utrum sit imitatus exemplar, id ne quod semper unũ et idem, & sui simile, an id quod generatum ortumq; dicimus. Atqui si pulcher est hic mundus, si probus eius artifex: profecto speciem æternitatis imitari maluit. sin secus, quod ne dictu quidem fas est: generatum exem=

plum est pro æterno secutus . non igitur dubium , quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidem neque mundo quicquam pulchrius, neque eius ædificatore præstantius . si ergo generatus, ad id est effectus, quod ratione sapientiaq; comprehenditur , atque immutabili æternitate continetur . ex quo efficitur, ut sit necesse hunc, quem cernimus, mundum, simulacrum æternum esse alicuius æterni . difficillimum autem est in omni conquisitione rationis exordium . de ijs igitur, quæ diximus , hæc sit prima distinctio : in omni oratione cum ijs rebus, de quibus explicandum uidetur, esse cognitio : itaque cum de re stabili & immutabili disputatur, oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neque redargui, neque conuinci potest . cum autem ingressa est imitata, et effecta simulacra, bene agi putat, si similitudinem ueri consequatur. quantum enim ad id, quod ortum est, æternitas ualet : tantum ad fidem ueritas : quocirca si forte de deorum natura, ortuq; mundi disserentes, minus id, quod habemus animo, consequimur, ut tota dilucide, & planè oratio exornata sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat : haud sanè erit mirum : contentiq; esse debebitis, si probabilia dicentur: æquum est enim meminisse, & me, qui disseram, hominem esse, & uos, qui iudicatis : ut, si probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, ut originem rerum, & molitionem nouam quæreret . probitate uidelicet præstabat : probus autem inuidet nemini : itaque omnia sui similia generauit . hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima . nam cum constituisset deus bonis omnibus explere mundum , mali nihil admiscere , quoad natura patere-

temperatio acceßit, conuerſa lex in omnes eſt.

Multa deſunt.

„ *domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudem bonis, atque innocentibus, neque ex hoſtibus, neque à ſocijs reportandum. iam illud apertum profecto eſt, nihil eſſe turpius, quàm quenquam legari niſi* Reip. *cauſa. omitto, quemadmodum iſti ſe gerant, atq; geſſerint, qui legatione hæreditates, aut ſyngraphas ſuas perſequuntur. in hominibus eſt hoc fortaſſe uitium. ſed quæro, quid hac re ſit turpius, quàm ſine procuratione ſenator, legatus ſine mandatis, ſine ullo* Reip. *munere? quod quidem genus legationis ego* Conſul, *quanquam ad commodum ſenatus pertinere uideatur, tamen approbante ſenatu frequentiſſimo, niſi mihi leuiſſimus* Tribunus *pl. interceßiſſet, ſuſtuliſſem: tamē minui tempus, &, quod erat infinitum, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata. ſed iam, ſi placet, de prouincijs decedatur, in urbemq; redeatur.* A. Nobis *uero placet: ſed ijs, qui in prouincijs ſunt, minime placet.* M. At *uero* Tite, *ſi pareant his legibus, nihil his urbe, nihil domo ſua dulcius, nec laborioſius, moleſtiuſq; prouincia.* Sed *ſequitur lex, quæ ſancit eam* Tribunorum *pl. poteſtatem, quæ in* Rep. *no=*

ſtra: de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. At mehercule ego frater quæro, de iſta poteſtate quid ſentias: nam mihi quidem peſtifera uidetur, quippe quæ in ſeditione, & ad ſeditionem nata ſit: cuius primum ortum, ſi recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, & obſeſſis urbis locis procreatum uidemus. deinde cum eſſet cito legatus tanquam ex XII tabulis, inſignis ad deformitatem puer breui tẽpore neſcio quo pacto creatus, multoq́; tetrior, & fœdior natus eſt. quem enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima ſummis paria fecit, turbauit, miſcuit; cum afflixiſſet principum grauitatem, nunquam tamen conquieuit? atque ut Cn. Flaminium, atque ea, quæ priſca ſunt, relinquam: quid iuris bonis uiris T. Gracchi Tribunatus reliquit? & ſi quinquennio ante D. Brutum, & P. Scipionem Conſules, quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus Tribunus pl. C. Curiatius in uincula coniecit: quod * ante factum non erat. C. uero Gracchus ruinis, & emiſſicijs, quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit, quibus digladiarentur inter ſe ciues, non'ne omnem Reip. ſtatum permutauit? quid iam de Saturnini ſupplicio, reliquisq́; dicam? quos ne depellere quidem à ſe ſine ferro potuit Reſp. cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & noſtra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactando, niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati, ac perditi non modo ulla in domo, ſed nulla in gente reperirent, gentes ſibi in tenebris Reip.

* perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregium, & ad immortalitatem memoriæ gloriosum, neminem in nos mercede ulla potuisse reperiri, nisi cui nec esse quidé licuisset Tribuno. sed ille quas strages edidit? eas uidelicet, quas sine ratione, ac sine ulla spe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorum inflammatus furoribus. quamobrem in ista quidem re uehementer Syllam probo, qui Tribunis pl. sua lege iniuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq; nostrum cæteris rebus omnibus, semper amplissimis, summisq; effero laudibus: de tribunitia potestate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare possum. M. Vitia quidem Tribunatus præclare Quinte perspicis. sed est iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, uitiorumq; selectio. nam isto quidem modo uel Consulatus uituperabilis est, si Consulum, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego enim fateor in ipsa ista potestate inesse quiddam mali. sed bonum, quod est quæsitum in ea, sine isto malo non haberemus. nimia potestas est Tribunorum pl. quis negat? sed uis populi multo sæuior, multoq; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior est, quàm si nullum haberet: dux enim suo periculo progredi cogitat, populi impecus perituli rationem sui non habet. at aliquando incenditur. & quidem sæpe sedatur: quod enim est tam desperatum collegium, in quo nemo è decem sana mente sit? quin per ipsum Ti. Gracchum non solum uetitus, sed etiam sublatus intercessor fuerat. quid enim illum aliud perculit, nisi quòd potestatem intercedendi collegæ abrogauit? sed tu sapientia maiore nihilo uide: con-

[Marginal handwritten notes: "l. Tribunum potuisse"; "l. impetus"; "l. periculi"]

cessa plebi à patribus ista potestate arma ceciderunt: restincta seditio est: inuentum est temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari se putarint: in quo uno fuit ciuitatis salus. at duo Gracchi fuerunt. & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur: nullos in omni memoria reperies perniciosos Tribunos, leues, & non bonos fortasse plures. inuidia quidem summus ordo caret: plebs de suo iure periculosas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi Reges non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas: quæ tamen sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet. Nostra autem causa, quæ optime & dulcissime frater incidit in tribunitiam potestatem, nihil habuit contentionis cum Tribunatu. non enim plebs incitata nostris rebus inuidit: sed uincula soluta sunt, & seruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peste certamen fuit, sed cum grauissimo Reip. tempore: cui si non cessissem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tulisset. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, sed etiam seruus libertate dignus fuit, cui nostra salus chara non esset? quòd si is casus fuisset rerum, quas pro salute Reip. gessimus, ut non omnibus gratus esset, & si in nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepulisset tribunitia: quis in me populum, sicut Gracchus in Lenatem, Saturninus in Metellum, incitasset? ferremus ò Quinte frater: consolarenturq́; nos non tam philosophi qui Athenis fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clarissimi

uiri, qui illa urbe pulsi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Pompeium uero quòd una ista in re non ita ualde probas, uix satis mihi illud »
uideris attendere, non solum ei, quid esset optimum, ui- »
dendum fuisse, sed etiam quid necessarium: sensit enim deberi non posse huic ciuitati illam potestatem: quippe quam tantopere populus noster ignotam expetisset, qui posset carere cognita? sapientis autem ciuis fuit, causam nec perniciosam, & ita popularem, ut non posset obsisti, perniciose populari ciui non relinquere. Scis solere frater in huiusmodi sermone, ut transiri aliò possit, admodum dici. Q. Prorsus ita est: haud equidem assentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim. M. Perseueras tu quidem, & in tua uetere sententia permanes. Q. Non mehercule. Att. Ego sanè à Quinto nostro dissentio. sed ea, quæ restant, audiamus. M. Deinceps igitur omnibus magistratibus auspicia, & iudicia dantur: iudicia, ut esset populi potestas, ad quam prouocaretur: auspicia, ut multos inutiles comitatus probabiles impedirent moræ: sæpe enim populi impetum iniu- »
stum, auspicijs dij immortales represserunt: ex ijs au- *
tem, qui magistratum ceperunt, quod senatus consulto efficitur, popularem sanè neminem in summum locum nisi per populum uenire sublata cooptatione censoria. sed præsto est huius uitij temperatio, quòd senatus
» lege nostra confirmatur auctoritas. sequitur enim, eius
» decreta rata sunto. nam ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici consilij, quodq; is creuerit, defendant omnes, & si ordines reliqui principis ordinis cõsilio Rép. gubernari uelint, possit ex temperatione iuris, cum po-

testas

teſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri ille moderatus, et concors ciuitatis ſtatus, præſertim ſi proximæ legi parebitur. nam proximum eſt. is ordo uitio careto, cæ=
» teris ſpecimen eſto. Q. Præclara uero frater iſta lex: ſed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut cenſorem quærat interpretem. Att. Ille uero, etſi tuus totus eſt ordo, gratiſſimamq́; memoriam retinet Conſulatus tui; pace tua dixerim, non modo cenſores, ſed etiam iudices omnes poteſt defatigare. M. Omitte iſta Attice: non enim de hoc ſenatu, nec his de hominibus, qui nunc ſunt, ſed de futuris, ſi qui forte his legibus parere uoluerint, hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem quiſquam uitij particeps. id autem difficile factu eſt, niſi educatione quadam, & diſciplina: de qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi quid fuerit loci, aut temporis. Att. Locus certe nó deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam ſi præterieris, repetam à te iſtum de educatione, & de diſciplina locum.
» M. Tu uero & iſtum Attice, & ſi quem alium. Cæteris
* ſpecimen eſto: quod ſic tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs infici ſolet tota ciuitas: ſic emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis omnibus amicus, L. Lucullus ferebatur quamcommodiſſime reſpondiſſe, cum eſſet obiecta magnificentia uillæ Tuſculanæ, duos ſe habere uicinos, ſuperiorem equitem R. inferiorem libertinum: quorum cum eſſent magnificæ uillæ, concedi ſibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis eſſent, liceret. non ne uides Luculle à te id ipſum natum, ut illi cuperent? quibus id, ſi tu non faceres, non

lam ferre, melius esset. Q. An etiam id dubium est? uereor, ne à te rursus dissentiam. M. Non facies Quinte: nam ego in ista sum sententia, qua te fuisse semper scio, nihil ut fuerit in suffragiis uoce melius. sed, obtineri an possit, uidendum est. Q. bona tua uenia dixerim, ista sententia maxime & fallit imperitos, & obest sæpissime Reip. cum aliquid uerum, & rectum esse dicitur, sed obtineri, id est obsisti posse populo, negatur. primum enim obsistitur, cum agitur seuere: deinde ui opprimi in bona causa, est melius, quàm male cedere. qui autem non sentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abstulisse? quam populus liber nunquam desiderauit, idem oppressus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaq; grauiora iudicia de potentissimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem suffragandi nimia libido in non bonis causis eripienda fuit potentibus, non latebra danda populo, in qua, bonis ignorantibus quid quisq; sentiret, tabella uitiosum occultaret suffragium. itaq; isti rationi neq; lator quisquam est inuentus, neq; auctor unquam bonus. sunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis: ea est Gabinia, lata ab homine ignoto, & sordido. secuta biennio post Cassia est de populi iudicio: ea à nobili homine lata est L. Cassio, sed, pace familiæ dixerim, dissidente à bonis, atque omnes rumusculos populari ratione aucupante. Carbonis est tertia de iubendis legibus, ac uetandis, seditiosi atq; improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos salutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis suffragiū, quod ipse Cassius exceperat, perduellio-

hendo. ſin ualuerint tamen leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſanè populus tabellam, quaſi uindicem libertatis, dummodo hæc optimo cuiq;, & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq; offeratur, uti ſit ipſa libertas, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. eoq; nunc fit illud, quod à te modo Quinte dictum eſt, ut minus multos tabella condemnet, quàm ſolebat uox, quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uoluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. itaq;, ut omittam largitione corrupta ſuffragia: non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

» Deinde ſequitur, quibus ius ſit cum populo agendi, aut
» cum ſenatu. grauis, &, ut arbitror, præclara lex. quæ
» cum patribus agentur, modica ſunto: id eſt modeſta, atq; ſedata: auctor enim moderatur effingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed penè uultus eorum, apud
* quos agit. quod ſi in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ipſe ſenator is, cuius non ad auctorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit; nam grauitatem res habet, cum frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt rogatus: ut modo; ne ſit infinitus: nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam longa oratione utendum, niſi aut ſpectante ſenatu, quod fit am
* bitione ſæpiſſime, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt; aut cum tanta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortandum, uel ad docendum. quorum generum in utroq; magnus noſter Cato eſt. Quodq; addit,

causas populi teneto, est senatori necessariũ nosse Remp. idq́; late patet, quid habeat militum, quid ualeat ærario, quos socios Resp. habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisq; sit lege, conditione, fœdere: tenere consuetudinem decernendi, nosse exempla maiorum. uidetis iam, genus hoc omne scientiæ diligentiæ memoriam esse, sine quo paratus esse senator nullo pacto potest. Deinceps sunt cum populo actiones: in quibus primum & maximum, uis abesto. nihil est enim exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quàm, composita, & constituta Rep. quicquam agi per uim. parere iubet intercessori: quo nihil præstantius: impediri enim bonã rem melius, quàm concedi malæ. Quod uero actoris iubeo abesse fraudẽ, id totum dixi ex Crassi sapientissimi hominis sententia: quam senatus est secutus, cum decreuisset, C. Claudio Consule designato Carbonis seditionem referente, eo inuito, qui cum populo ageret, seditionem non posse fieri, quippe cui liceat consilium, simul atq; intercessum, turbariq; cœptum sit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil potest, uim quærit. cuius impunitatem amittit hac lege. sequitur illud. intercessor rei malæ salutaris ciuis esto. quis non studiose Reip. subuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? Sunt deinde posita deinceps, quæ habemus etiam in publicis institutis, ac legibus: auspicia seruanto: auguri parento. est autem boni auguris meminisse, maximis Reip. temporibus præsto esse debere, Iouiq; optimo maximo se consiliarium, atq; administrum datum, ut sibi eos, quos in auspicio esse iusserit, cœliq; partes sibi definitas esse traditas, è quibus sæpe opem referre

poſſit. deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agendis, de priuatis, magiſtratibus'ue audiendis. tum leges præclariſſimæ de XII. tabulis translatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitatu, uetat, nō dum initis ſeditioſis Tribunis
* plebis Negocialis quidem admirandū tantum maiores in poſterum prouidiſſe: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id eſt enim priuilegiū: quo quid eſt iniuſtius? cum legis hæc uis ſit, ſcitum eſt iuſſum in omnes ferri, de ... omnes, ferri de &c
* ſingulis niſi centuriatis comitijs noluerunt: deſcriptus enim populus cenſu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragiū auxilij, ꝗ fuſe in tribus conuocatus. quo uerius in noſtra cauſa uir magni ingenij, ſummaq; prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis: præter enim ꝗ quod comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus, præterea neq; tributa capitis, neq; comitia rata eſſe poſſent, neq; ulla priuilegia: quo circa nihil nobis opus eſſe lege, de quibus nihil omnino actū eſſet legibus. ſed uiſum eſt & nobis, & clariſſimis uiris melius, de quo ſerui, et latrones ſciuiſſe ſe aliquid dicerent, de hoc eodem cunctam Italiam, quid ſentiret, oſtendere. Sequitur de capitis pecu ... captis ×
nijs, de ambitu legis. quæ cum magis iudicijs, ꝗ uerbis ſan
" cienda ſint: adiungitur, noxiæ pœna par eſto, ut in ſuo uitio quiſq; plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia ſanciatur. Extremæ leges ſunt nobis non uſitatæ, Reip. neceſſariæ. legum cuſtodiā nullam habemus: itaq; hæ leges ſunt, quas apparitores noſtri uolūt: à librarijs petimus: publicis literis cōſignatā memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi ſolum literas (nam id

M. TVLLII CICERONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

M Vlta sunt à nobis & in Academicis conscripta contra physicos, & sæpe cũ P. Nigidio, Carneadeo more & modo disputata: fuit enim uir ille cum cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero essent, ornatus omnibus, tum acer inuestigator, & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidẽtur. denique sic iudico, post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina extincta est quodam modo, cum aliquot secula in Italia, Siciliáq; uiguisset, hunc extitisse, qui illam renouaret. qui cum me in Ciliciam proficiscentem, Ephesi expectauisset, Romam ex legatione ipse decedens, uenissetq; eodem Mytilenis mei salutandi, & uisendi causa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidiũ uidi, et Cratippum cognoui. ac primum quidem tempus salutationibus, reliquum percunctatione consumpsimus.

Desunt multa.

quid est, quod semper sit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unquam sit. quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur, quod unum semper, atque idem est: alterum, quod affert opinionem per sensus, rationis expers, quod totum opinabile est, id gignitur, & interit, nec unquam esse uere potest. omne autem, quod gignitur, ex aliqua causa gigni necesse est: nullius enim rei causa remota, reperiri origo potest. quocirca si is, qui aliquod munus efficere molitur, eam speciem, quæ semper est eadem, intuebitur, atque eam sibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat necesse est. sin autem illam, quæ gignitur: nunquam illam, quam expetet, pulchritudinem consequetur. omne igitur cœlum, siue mundus, siue quouis alio uocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus sit. de quo id primum consideremus, quod principio est in omni quæstione considerãdum, semper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus sit, an ab aliquo temporis principatu ortus est, quandoquidem cernitur, & tangitur, & est undique corporatus. omnia autem talia sensum mouet: sensusq; mouentia quæ sunt, eadem in opinatione considunt: quæ ortum habere, gigniq; diximus, nihil autem gigni posse sine causis. atque illum quidem quasi parentem huius uniuersitatis inuenire difficile: &, cum iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rursus igitur uidendum, ille fabricator tanti operis utrum sit imitatus exemplar, id ne quod semper unũ et idem, & sui simile, an id quod generatum ortumq; dicimus. Atqui si pulcher est hic mundus, si probus eius artifex: profecto speciem æternitatis imitari maluit. sin secus, quod ne dictu quidem fas est: generatum exem=

plum est pro æterno secutus. non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidem neque mundo quicquam pulchrius, neque eius ædificatore præstantius. si ergo generatus, ad id est effectus, quod ratione sapientiáq; comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. ex quo efficitur, ut sit necesse hunc, quem cernimus, mundum, simulacrum æternum esse alicuius æterni. difficillimum autem est in omni conquisitione rationis exordium. de ijs igitur, quæ diximus, hæc sit prima distinctio: in omni oratione cum ijs rebus, de quibus ex=
* plicandum uidetur, esse cognitio: itaque cum de re stabili & immutabili disputatur, oratio talis sit, qualis sit illa, quæ neque redargui, neque conuinci potest. cum autem ingressa est imitata, et effecta simulacra, bene agi putat, si similitudinem ueri consequatur. quantum enim ad id, quod ortum est, æternitas ualet: tantum ad fidem ueritas. quocirca si forte de deorum natura, ortúq; mundi differentes, minus id, quod habemus animo, consequimur, ut tota dilucide, & planè oratio exornata sibi constet, & ex omni parte secum ipsa consentiat: haud sanè erit mirum: contentíq; esse debebitis, si probabilia dicentur: æquum est enim meminisse, & me, qui disseram, hominem esse, & uos, qui iudicatis: ut, si probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur causam, quæ eum impulerit, qui hæc machinatus sit, ut originem rerum, & molitionem nouam quæreret. probitate uidelicet præstabat: probus autem inuidet nemini: itaque omnia sui similia generauit. hæc nimirum gignendi mundi causa iustissima. nam cum constituisset deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiscere, quoad natura patere=

tur : quicquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum & quietum, ſed immoderate agitatum, & fluctuans: idq; ex inordinato in ordinem adduxit : hoc enim iudicabat eſſe præſtantius. fas autem nec eſt, nec unquam fuit, quicquam niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur; non intelligens, intelligente, in toto genere præſtantius. quocirca intelligentiam in animo, animũ concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectum eſſe pulcherrimum. quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq; intelligens, & diuina prouidentia conſtitutum. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorum quidem, quæ ſunt nobis nota animantia : ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta: imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrũ eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quædam eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur, eius ſimilem mundum eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernuntur, & ratione intelliguntur animantes, complexu rationis & intelligentiæ, ſicut homines, hoc mundo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadũt, comprehenduntur : quod enim pulcherrimum in rerum natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimum eſt; cum deus ſimilem mundum efficere uellet, animal unum, aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixeri=

mus, an sint plures, an innumerabiles, dictu uerius et melius. unus profecto, siquidem factus est ad exemplum: quod enim omnes animantes eos, qui ratione intelliguntur, complectitur, id non potest esse cum altero. rursus enim alius animans, qui eum contineat, sit necesse est, cuius partes sint animantes superiores; cœlumq; hoc simulacrum illius ultimi sit, non proximi. quorum ne quid accideret, atque ut hic mundus esset animanti absoluto simillimus, hoc ipso, quòd solus atque unus esset, iccirco singularem deus hunc mundum, atque unigenam procreauit. Corporeum autem & aspectabile, itemq; tractabile omne necesse est esse, quod natum est. nihil porrò igni uacuum uideri potest: nec uero tangi, quod careat solido: solidum autem nihil, quod terræ sit expers. quamobrem mundum efficere moliens deus, terram primum, ignemq; iungebat. omnia autem duo ad cohærendum tertium aliquid requirunt, & quasi nodum, uinculumq; desiderant. sed uinculorum id est aptissimum atque pulcherrimum, quod ex se, atq; de his, quæ astringit, quammaxime unum efficit. id optime assequitur quæ græce ἀναλογία, latine (audendum est enim, quoniam hæc primum à nobis nouãtur) comparatio, proportioue dici potest. quando enim trium uel numerorum, uel figurarũ, uel quorumcunque generum contingit, ut quod medium sit, uti primũ proportione, ita id postremo comparetur, uicissimq; ut extremum cum medio, sic medium cum primo conferatur: id, quod medium est, tum primum sit, tum postremum; postrema uero & prima media fiunt. ita necessitas cogit, ut eadẽ sint ea quæ deiuncta fuerunt. eadem autẽ cum facta sint, efficitur, ut omnia sint unũ.

quòd si uniuersitatis corpus planum & æquabile explicaretur, neque in eo quicquam esset requisitum: unum interiectum medium, & se ipsum, & ea, quibus esset interpositum, colligaret. sed cum soliditas mundo quæreretur, solida autem omnia uno medio nunquam, duobus semper copulentur, ita contingit ut inter ignem, & terram aquam deus, animamq; poneret, eaq; inter se compararet, & proportione coniungeret, ut, quemadmodum ignis animæ, sic anima aquæ, quodq; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniunctione cœlum ita aptum est, ut sub aspectum, & tactum cadat. itaque & ob eam causam, & ab ijs rebus numero quatuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi: ex quo ipse se concordi quadam amicitia, & charitate complectitur; atque ita apte cohæret, ut dissolui nullo modo queat, nisi ab eodem à quo est colligatus. earum autem quatuor rerum, quas supra dixi, sic in omni mundo omnes partes collocatæ sunt, ut nulla pars huiusce generis excederet extra, atque in hoc uniuerso inessent genera illa uniuersa. id ob eas causas, primum ut mundus animans possit ex perfectis partibus esse perfectus, deinde ut unus esset, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta, postremo ne quis morbus eũ possit, aut senectus affligere: omnis enim coagmentatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulsione uehementi labefactatur, & frangitur, & ad morbos senectutemq; compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq; deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis absolûeretur, quod omni morbo senio'ue careret. for=

† l. absoluerit,

mam autem & maxime ſibi cognatam, & decoram dedit. à quo enim animante omnes reliquos cōtineri uellet animantes, hunc ea forma figurauit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & globoſus eſt fabricatus: quod σφαιροειδὲς Græci uocant: cuius omnis extremitas paribus à medio radijs attingitur: idq; ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum, omnesq; partes ſimillimæ omnium, quoad eius præſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo. Omni autem totam figuram mundi leuitate circundedit: nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictum erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circunfuſa extrema mundi, ut reſpirationem requireret: nec uero deſiderabat aut alimenta corporis, aut detractionē confecti, & conſumpti cibi: neque enim ulla deceſſio fieri poterat, neque acceſſio. neque uero erat unde: ita ſe ipſe conſumptione & ſenio alebat ſui, cum ipſe per ſe, & à ſe & pateretur, & faceret omnia. ſic enim ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neque egere altero. itaque nec ei manus affixit, quia nec capiendum quicquam erat, nec repellendum: nec pedes, nec alia membra, quibus ingreſſus corpore ſuſtineret: motum enim dedit cœlo eum, qui figuræ eius ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem atque intelligentiam cohiberet maxime. itaque una conuerſione, atque eadem ipſe circum ſe torquetur, et uertitur. ſex autem reliquos motus ab eo ſeparauit: itaque eum ab omni erratione liberauit. ad hāc igitur cōuerſio=

nem, quæ pedibus & gradu non egeret, ingrediẽdi membra non dedit. hæc deus is, qui erat, de aliquando deo futuro cogitans, leuem eum effecit, & undique æquabilem, & à medio ad ſummum parem, & perfectum, atque abſolutum ex abſolutis, atque perfectis. animum autem ut in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eum circundedit corpore, & ueſtiuit extrinſecus: cœloq́; ſoliuago, & uolubili, & in orbem incitato complexus eſt, quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet, nec deſideraret alterum ſatis ſibi ipſe notus, & familiaris. ſic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum denique cum corpus ei effeciſſet, inchoauit: neque enim eſſet rectum minori parere maiorem. ſed nos multa inconſiderate ac temere dicimus. deus autem & ortu, et uirtute antiquiorem genuit animũ, eumq́; ut dominum atque imperantem obedienti præfecit corpori: idq́; molitus tali quodam eſt modo. ex materia, quæ indiuidua eſt, & quæ ſemper uniuſmodi, ſuiq́; ſimilis, & ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, tertiũ materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdem naturæ, & quod alterius: idq́; interiecit inter indiuiduum, atque id, quod diuiduum eſſet in corpore. ea cum tria ſumpſiſſet, unam in ſpeciem temperauit: naturamq́; illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit fugientem, & eius copulationis alienam permiſcẽs cum materia, cùm ex tribus effeciſſet unum, id ipſum in ea quæ decuit membra partitus eſt. iam partes ſingulas ex eodem, & ex altero, & ex materia temperauit. fuit autem talis illa partitio. unã principio partem detraxit

ex

ex toto: ſecundam autem primæ partis duplam: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera, primæ tripla: deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet: quintam inde, quæ tertiæ tripla: tum ſextam octuplam primæ: poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem, et uiginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla & tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans: quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media: uix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellant: ſed quaſi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius. earum alteram, eadem parte præſtantem extremis, eademq́; ſuperatam, alteram pari numero præſtantem extremis, pariq́; numero ſuperatam. ſeſquialteris autem interuallis, & ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertiã omnia explebat, cum particulam ſingulorum relinqueret. eius autem particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemq́; in extremis: quam habent CCLVI cum CCXLIII. atque ita permiſtum illud, ex quo hæc ſecuit, iam omne conſumpſerat. hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediæq́; accommodans mediam, quaſi decuſſauit: deinde in orbem torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex commiſſura, quæ è regione eſſet, iungerentur: eoq́; motu, cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq́; modo ciebatur, undiq; eſt eas circumplexus. atq; ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem, illum eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit: eamq́;, quæ erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem: hanc

autem citimam à media linea direxit ad læuam: ſed principatum dedit ſuperiori, quam ſolam indiuiduam reliquit. interiorem autem cum in ſex partes diuiſiſſet, ſeptem orbes diſpares duplo, & triplo interuallo moueri iuſſit, contrarijs inter ſe curſibus. eorum autem trium fecit pares celeritates, ſed quatuor & inter ſe diſpares, & diſſimiles triũ reliquorum. animum igitur cum ille procreator mundi deus ex ſua mente & diuinitate genuiſſet, tum deniq; omne, quod erat concretum, atq; corporeum, ſubſternebat animo, interiusq́; faciebat: atq; ita medio medium accõmodans copulabat. ſic animus à medio profectus, extremitatem cœli à ſuprema regione rotundo ambitu circũiecit, ſeſeq́; ipſe uerſans, diuinæ, ſempiternæ, ſapientisq́; uitæ induxit exordium. & corpus quidem cœli ſpectabile effectum eſt. animus autem oculorum effugit obtutum. eſt autem animus ex omnibus, rationis, contentionisq́; (ἁρμονία græce) ſempiternarum rerum & ſub intelligentiam cadentium compos & particeps: quo nihil ab optimo et præſtantiſſimo genitore melius procreatum: quippe qui ex eadem uinctus, alteraq́; natura, adiuncta materia temperatione trium partium, proportione compacta, ſe ipſe cõuerſans, cum materiam mutabilem arripuiſſet, & cum rurſus indiuiduam, atq; ſimplicem, per quam omnis mouetur, diſcernitq́; quid ſit eiuſdem generis, & quid alterius: & cætera diiudicat, quid cuiq; rei ſit maxime aptum, quid quoq; loco, aut modo, aut tempore contingat: quæq; diſtinctio ſit inter ea, quæ gignantur, & ea quæ ſint ſemper eadem. ratio autem uera, quæ uerſatur in ijs, quæ ſunt ſemper eadem, et in ijs quæ mutantur, cum in eodem, & in altero moue-

tur ipſa per ſe ſine uoce,& ſine ullo ſono,cum eandem partem attingit,qua ſenſus cieri poteſt : orbis illius generis alterius immutatus & rectus omnia animo mentiq; denunciat : tum opiniones,adſenſionesq; firmæ ueræq; gignuntur.cum autem in illis rebus uertitur,quæ manētes ſemper eædem,non ſenſu,ſed intelligentia continentur,

Deſunt multa.

ita uim ſuam natura conuertit,ut terram Lunæ curſus proxime ambiret,eiq; ſupra terrā proxima Solis circunuectio eſſet.Lucifer deinde et ſancta Mercurij ſtella curſum habent Solis celeritati parem,ſed uim quandam contrariam:eaq; conuerſione,quam inter ſe habent Lucifer, Mercurius,Sol,alij alios uincūt,uiciſſimq; uincūtur.Reliquorum ſiderum quæ cauſa collocandi fuerit,quæq; eorum ſit collocatio,in ſermonem alium differendum eſt,ne in eo,quod attingendum fuit,q̄ in eo,cuius cauſa id attigimus,longior ponatur oratio. quādo igitur unūquodq; eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, è quibus erat motus tēporis conſignandus : colligatiſq; corporibus uinculis animalibus,tū animātia orta ſunt, eaq; imperio

parere didicerũt, tunc ex alterius naturæ motione transuersa, in eiusdem naturæ motum incurrentia, in eoq́; hærentia, atq; impedita, cum alia maiorem lustrarent orbem, alia minorem, tardiusq́; maiorem, celeriusq́; minorem, motu uero unius eiusdemq́; naturæ, quæ uelocissime mouebantur, ea celeritate uinci à tardioribus, & cum superabant, superari uidebantur: omnis enim orbis eorũ quasi facilitatis inflexione uertebatur: quam bifariam cõtrarie simul procedentia efficiebant, ut, quod esset tardissimum, id proximum fieret celerrimo. atque ut esset mensura quædam euidens, quæ in istis octo cursibus celeritates, tarditatesq́; declararet; deus ipse solem, quasi lumen, accendit ad secundum supra terram ambitum, ut quammaxime cœlum omnibus colluceret, animantesq́;, quibus ius esset doceri, ab eiusdem motu, & ab eo, quod simile esset, numerorum naturam, uimq́; cognoscerent. nox igitur & dies ad hunc modum, & ob has generata causas, unũ circuitum orbis efficit sapientissimum, atq; optimum: mensis autem, quando Luna lustrato suo cursu Solem cõsecuta est: annus, ubi Sol suum totum confecit, & peragrauit orbem. cæterorum autem siderum ambitus ignorantes homines, præter admodum paucos, neq; nomen appellant, neq; inter se numero commetiuntur: itaq; nesciunt hos siderum errores id ipsum esse, quod rite dicitur tempus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos. attamen illud prospici, & intelligi potest, absoluto, perfectoq́; numero temporis, absolutum, perfectumq́; annum, tunc compleri deniq;, cum se octo ambitus confectis suis cursibus ad idem caput retulerunt, cumq́; eos permensus est idem, & sem=

l. omnes
+ l. orbes
l. facilitatis *
l. uertebat

per ſui ſimilis orbis. has igitur ob cauſas nata aſtra ſunt, quæ per cœlum penetrantia ſolſtitiali ſe & brumali reuocatione conuerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imitationem ſimillimum. & cætera quidem uſq; ad temporis ortum impreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. ſed quia non dum omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mundo ſecum cogitauit effingere. erant autem animantium genera quatuor, quorum unum diuinum, atq; cœleſte, alterum pennigerum & aerium, tertium * terreſtre quartum. diuinæ animationis maxime ſpeciem faciebat ex igne, ita ut ſplendidiſſimus eſſet, & aſpectu pulcherrimus. cumq; ſimilem uniuerſitatis naturæ efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comiteq; eum ſapientia quamoptimæ mentis effecit, circumq; cœlum æqualiter diſtribuit, ut hunc uarietate diſtinctum bene Græci κόσμον, nos lucentem mundum nominaremus. dedit autem diuinis duo genera motus: unum, quod ſemper eſſet in eodem æque, & idem in omnibus, atq; uno modo celeraret: alterum, quod ante mouit in quam partem à conuerſione eiuſdem, & ſimilis, pelleretur. quinq; autem reliquis motibus orbem eum eſſe uoluit expertem, immobilem, & ſtantem. ex quo genere ea ſunt ſidera, quæ infixa cœlo non mouentur loco: quæ ſunt animantia, eaq; diuina, ob eamq; cauſam ſuis ſedibus inhærent, & perpetuo manent. quæ autem uaga & mutabili ratione labuntur,

l. concursiones ita generata sunt, ut supra diximus. iam uero terram altricem nostram, quæ traiecto axe sustinetur, diei noctisq; effectricem, eandemq; custodem, antiquissimã deorum uoluit esse eorum, qui intra cœlum gignerẽtur. flexiones autem deorum, & inter ipsos deos conuersiones, quæq; in orbibus eorum conuersiones, antecessionesq; eueniant, cumq; inter se penè contingant, eos, qui propè copulentur contraria regione, & ponè quos, aut ante labuntur, quisq; temporibus à nostro aspectu oblitescant, rursusq; emersi errorem incutiant rationis expertibus, si uerbis explicare conemur, nullo posito sub oculis simulacro, earum rerum frustra suscipiatur labor. Sed hæc satis sunt dicta nobis. quæ de deorum, qui cernuntur, quiq; orti sunt, natura præfati sumus, habeant hunc terminũ. reliquorum autem, quos Græci δαίμονας appellant, nostri opinor lares, si modo hoc recte conuersum uideri potest, & nosse, & nunciare ortum eorum maius est, quàm ut profiteri scribere nos audeamus. credendum nimirum est ueteribus & priscis, ut aiunt, uiris, qui se progeniem deorum esse dicebant. itaq; eorum uocabula nobis prodiderunt. nosse autem generatores suos optime poterant: ac difficile factu est, à dijs ortis fidem non habere: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: sed quia de suis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq; parendum est. sic igitur, ut ab his est traditum, horum deorum ortus habeatur, atq; dicatur, ut Oceanum Salaciamq; cœli satu terræq; conceptu generatos, editosq; memoremus: ex his Phorcyn, Saturnum & Opem: deinceps Iouem, atq; Iunonem, reliquos, quos fratres inter se, agnatosq; usur-

l. quibusq;

pare, atq; appellare uidemus, & eorum, ut utamur ueteri uerbo, prosapiam. quando igitur omnes, & qui mouentur palamq; ostenduntur, & qui ea tenus nobis declarantur, quo ipsi uolunt, creati sunt: tum ad eos is deus, qui omnia genuit, fatur. Hæc uos, qui deorum satu orti estis, attendite: quorum operum ego parens effectorq; sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta me inuito: quanquam omne colligatum solui potest: sed haudquaquam boni est, ratione uinctum uelle dissoluere. sed quoniam orti estis, immortales uos quidem esse, & indissolubiles non potestis: neutiquam tamen dissoluemini, nec uos ulla mortis fata perimēt, nec fraus ualentior, quàm consiliū meum: quod maius est uinculum ad perpetuitatem uestram, quàm illa, quibus estis tum, cum gignebamini, colligati. quid sentiam igitur, cognoscite. tria nobis genera reliqua sunt, eaq; mortalia: quibus prætermissis, cœli absolutio perfecta non erit: omnia enim genera animalium cōplexu non tenebit: teneat autem oportebit, ut eodem ne quid absit, quæ à me ipso effecta sint, quod deorum uitam possit adæquare. ut igitur mortali generentur conditione, uos suscipite, ut illa gignatis, imitemíniq; uim meā, qua in uestro ortu me usum esse meministis: in quibus qui tales creantur, ut deorum immortalium quasi gentiles esse debeant, diuini generis appellentur, teneantq; omnium animātium principatum, nobisq; iure & lege uolentes pareant: quorum uobis initium, statusq; traditur à me: uos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. ita orientur animantes, quos & uiuos alatis, et consumptos sinu recipiatis. Hæc illc dixit. deinde ad temperationem superiorem

reuertit: in qua omnem animum uniuersæ naturæ tem perans permiscebat, superisq; permixtionis reliquias fun dens æquabat, eodem modo fermè, nisi quòd non ita in= corrupta, ut ea quæ semper idem, sed à dijs secundum sumebat, atq; tertium. toto igitur omnino constituto, sideribus parem numerum distribuit animorum, & sin= gulos adiunxit ad singula, atq; ita quasi in currum uni= uersitatis imposuit, commõstrauitq; leges fatales, ac ne= cessarias, & ostendit primum ortum unum fore omni= bus, eumq; moderatum, atq; constantem, nec ab ullo imminutum: satis autem, & quasi sparsis animis, fo= re uti certis temporum interuallis oriretur animal, quod esset ad cultum deorum aptissimum. sed cum duplex esset natura generis humani, sic res habebant, ut præ= stantius genus esset eorum, qui essent futuri uiri. cum autem animis corpora cum necessitate inseuisset, cumq; ad corpora necessitate tũ accessio fieret, tũ abscessio, ne= cesse erat sensum existere unum, communemq; omnium uehementiore motu excitato, coniunctoq; naturæ, de= inde uoluptate & molestia mixtum amorem, post iram & metum, & reliquos motus animi, comites superio= rum, & his etiam contrarios dissidentes: quos qui ra= tione rexerit, iuste uixerit: qui autem his se dederit, iniuste. atque ille, qui recte & honeste curriculum ui= uendi à natura datum confecerit, ad illud astrum, quo cum aptus fuerit, reuertetur: qui autem immodera= te & intemperate uixerit, eum secundus ortus in figu ram muliebrem transferet; & si ne tum quidem finem uitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in suis moribus simillimas figuras pecudum, & ferarum

transferetur, neque malorum terminum prius aſpiciet, quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quam habebat in ſe ipſe eiuſdē, & unius ſimul innatā & inſitam. quod tum eueniet, cum illa, quæ ex igne, aere, aqua, atq; terra turbulenta, & rationis expertia inſederint, deni= que ratione depulerit, & ad primam atq; optimam af= fectionem animi peruenerint. Quæ cum ita deſignaſſet, ſeſeq;, ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra o= mnem culpam, cauſamq; poſuiſſet, alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi partes, quæ ſunt ad ſpa tiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpar= gens quaſi ſerebat. poſt autem ſationem eam dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effin= gerent, quantumq; eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, & quæ ſequentia eſ= ſent, perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic ani= manti principem ſe ducemq; præberet, uitamq; eius pul cherrime regeret, & gubernaret, niſi quatenus ipſe be neficijs ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo mane= bat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebantur. itaque cum accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aeris à mundo, quas rurſus red derent, mutuabantur, easq; inter ſe copulabant, haud iiſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent propter paruitatem: crebris qua= ſi cuneolis iniectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemq; in eo influente atque effluente animo diuino am=

bitus illigabant. itaque illi in flumen immersi neque tenebant, neque tenebantur, sed ui magna tum ferebant, tum ferebantur. ita totum animal mouebatur illud quidem, sed immoderate & fortuitu, ut sex motibus ueheretur: nam & ante & pone, ad læuam, & ad dextram, & sursum, & deorsum, modo huc, modo illuc.

Desunt non nulla.

sed si in splendore consedit, tum uel eadem species, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cum eo igne, qui est ob os offusus, se confudit, & contulit. dextra autem uidentur, quæ læua sunt; quia contrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. respondent autem dextra dextris, læua læuis conuersione luminum, cum ea inter se non cohærescunt. id fit, cum speculorum leuitas hinc, illincq; altitudinem assumpsit, & ita dextra detrusit in læuam partem oculorū, læuaq; in dextram. supina etiam ora cernuntur depulsione luminum: quæ conuertens inferiora reddit quæ sunt superiora. atqui hæc omnia ex eo genere sunt, quæ rerum adiuuant causas. quibus utitur ministerijs deus, cum optimi speciem, quoad fieri potest, efficit. sed æstimant plerique non hæc adiuuantia causarum, sed has ipsas esse omnium causas, quæ uim habeant frigoris & caloris, concretionis & liquoris, careant autem omni intelligentia, atq;

ratione, quæ, niſi in animo, nulla alia in natura reperian
tur. animus autem ſenſum omnem effugit oculorum.
at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora ſunt, ea=
que cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ ſapien=
tiæq; ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelligentis ſa=
pientiſq; naturæ primas cauſas conquirere, deinde ſecun
das cauſas rerum earum, quæ neceſſario mouēt alias, cū
ipſæ ab alijs mouentur. quocirca nobis ſic cerno eſſe fa=
ciendum, ut de utroque nos quidem dicamus genere cau
ſarum, ſeparatim autem de ijs, quæ cū intelligentia ſunt
efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum,
& de ijs, quæ uacantes prudentia, inconſtantia, per=
turbataq; efficiunt. Ac de oculorum quidem cauſis, ut
haberent eam uim, quam nunc habent, ſatis fermè eſſe
dictum puto. maxima autem eorum utilitas donata hu
mano generi deorum munere deinceps explicetur. rerum
enim optimarum cognitiones nobis oculi attulerunt. nā
hæc, quæ eſt habita de uniuerſitate, oratio à nobis haud
unquam eſſet inuenta, ſi neque ſidera, neque Sol, ne=
que cœlum ſub oculorum aſpectum cadere potuiſſent.
nunc uero dies nocteſq; oculis cognitæ, tum menſium,
annorumq; conuerſiones ad numerum machinatæ ſunt,
& ſpatium temporis dimenſæ ſunt, & ad quæſtionem
totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philoſophiam
adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullum præ
ſtantius neque datum eſt mortalium generi deorum con
ceſſu, atque munere, neque dabitur.

Multa deſiderantur.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM.

coll.

ETsi tibi omnia ſuppetunt, quæ conſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poſſunt: tamen amore noſtro non ſum arbitratus alienũ, ad te perſcribere ea, quæ mihi ueniebant in mentem, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: non ut aliquid ex ijs noui adijcerem: ſed ut ea, quæ in re diſperſa, atque infinita uiderentur eſſe, ratione, & diſtributione ſub uno aſpectu ponerentur. Quanquam plurimum natura ualet, tamen uidetur in paucorum menſium negocio poſſe ſimulatio naturam uincere. ciuitas quæ ſit, cogita, quid petas, qui ſis. propè quotidie ad forum tibi deſcendenti meditandum hoc ſit, nouus ſum, Conſulatum peto, Roma eſt. nominis nouitatem dicendi gloria maxime ſubleuabis. ſemper ea res plurimum dignitatis habuit. non poteſt, qui dignus habetur patronus conſularium, indignus Conſulatu putari. quamobrem, quoniam ab hac laude proficiſceris, &, quicquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendũ uenito, quaſi in ſingulis cauſis iudicium de omni ingenio futurum ſit. eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata ac prompta ſint, cura; & ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. deinde & amicorum multitudo, & genera appareant: habes enim ea, quæ noui habuerũt, omnes publicanos, totũ ferè equeſtrem ordinem, multa præterea

municipia, multos abs te defensos homines cuiusque ordinis, aliquot collegia, praeterea studio dicendi concilia tos plurimos adolescentulos, quotidianam amicorum assiduitatem & frequentiam. haec cura & ut teneas commendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua causa, referendae gratiae, & qui uolunt, obligandi tui tempus sibi aliud nullum fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare posse nouum hominem, hominum nobilium uoluntas, & maxime consularium. prodest, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipsis illo loco, ac numero dignum putari. hi rogandi omnes sunt diligenter, & ad eos allegádum: persuadendumq́; est ijs, nos semper cum optimatibus de Rep. sensisse; minime populares fuisse; si quid loquti populariter uidemur, id nos eo consilio fecisse, ut nobis Cn. Pompeium adiungeremus, ut eum; qui plurimum posset, aut amicum in nostra petitione haberemus, aut certe non aduersarium. praeterea adolescentes nobiles elabora ut habeas, uel ut teneas studiosos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut sciant, quantum in his putes esse. si adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiam nouitatem tuam adiuuat, quòd eiusmodi nobiles tecum petunt, ut nemo sit qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quàm tibi uirtutem prodesse oportere. iam P. Galbam, & L. Cassium summo loco natos, quis est, qui petere Consulatum putet? uides igitur amplissimis ex familijs homines, qui sine neruis sint, tibi pares esse non posse. at Antonius & Catilina molesti sunt. immo homini nouo, industrio, innocenti, diserto, gratioso

apud eos, qui res iudicant, optandi competitores, ambo sicarij, ambo libidinosi, ambo egentes. eorum alterius bona proscripta uidemus, uocem deniq; audiuimus iurantis se Romæ iudicio æquo cum homine Græco certare nō posse: & ex senatu eiectum scimus. optima uero Censorum existimatione in Prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, quòd, ad tabulam quos poneret, non habebat. quo tamen in magistratu amicam, quam palàm domi haberet, de machinis emit. In petitione autem Consulatus caupones omnes hic compilare per turpissimam legationem maluit, quàm adesse, & populo R. supplicare. Alter uero, dij boni, quo splendore est? primum nobilitate eadem, qua Catilina. num maiore? non, sed uirtute. quamobrem qui inanius umbram suam metuit, hunc negliges quidem, natum in patris egestate, educatum in sororis stupris, corroboratum in cæde ciuium, cuius primus ad Remp. aditus in equitibus R. occidendis fuit. nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tum Titiniorum, ac Vanniorum, ac Tanusiorum capita demebant, Scylla unum Catilinam præfecerat; in quibus ille hominem optimum Q. Cæcilium sororis suæ uirum, equitem R. nullarum partium, cum semper natura, tum etiam ætate iam quietum, suis manibus occidit. quid ego nunc dicam petere eum tecum Consulatum, qui hominem charissimum populo R. M. Marium inspectante populo R. uirgis per totam urbem ceciderit, ad bustum egerit, ibi omni cruciatu lacerarit, uiuo stanti collum gladio sua dextera secuerit, cum sinistra capillum eius à uertice teneret, caput sua manu tulerit, cum inter di-

gitos eius riui ſanguinis fluerent? qui poſtea cum hiſtrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet: qui nullum in locum tam ſanctū ac tam religioſum acceſſit, in quo non, & ſi in aliјs culpa non eſſet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſuſpicionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atriјs Sapalas, & Caruilios, ex equeſtri ordine Pompilios, & Cneios ſibi amiciſſimos cōpararit: qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum propè in gremiјs prætextatos liberos conſtuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de teſtium dictis ſcribam? nota ſunt: & ea tu ſæpius legito. ſed tamen hoc mihi non prætermittendum uidetur, quòd primum tam egens ex eo iudicio diſceſſit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidioſus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic ſe ſic habet, ut magis timeat, etiam ſi quieuerit; quàm ut contemnat, ſi quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt, quàm nuper homini nouo C. Celio? ille cum duobus hominibus ita nobiliſſimis petebat, ut tamen in iјs omnia pluris eſſent, quàm ipſa nobilitas: ſumma ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma ratio, ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cum deeſſet alter, Celius, etiam cum multo eſſet inferior genere, ſuperior nulla re penè, ſuperauit. quare ſi facies ea, quæ tibi natura, & ſtudia, quibus uſus es ſemper, largiuntur, quæ temporis tui ratio deſiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum iјs competitoribus, qui nequa-

quam

quàm ſunt tam genere inſignes, quàm uitijs nobiles. quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt, qui uelit uno ſuffragio duas in remp. ſicas diſtringere? Quoniam igitur, que ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicendũ uidetur. Conſulatum petis: quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locum ciuitatis, atq; ita ſummum, ut forti homini, diſerto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm cæteris afferat. noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu cum idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. eos uero, qui conſularibus familijs nati locum maiorum conſecuti non ſunt, ſuſpicor tibi, niſi qui admodum te amant, inuidere. etiam nouos homines prætorios exiſtimo, niſi qui tuo beneficio iuncti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. iam in populo quàm multi inuidi ſunt, quàm multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati, uenire tibi in mentem certo ſcio. eſſe etiam non nullos tibi iratos ex ijs cauſis, quas egiſti, neceſſe eſt. iam illud tute circunſpicito, quod ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti, num quos tibi putes ob eam cauſam eſſe amicos? quamobrem cum & ſummum locum ciuitatis petas; & uideas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia beneficijs, &

officiis, & uetustate, facilitate, ac iucunditate naturæ parta esse oportet. sed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quàm in cætera uita. quisquis est enim, qui ostendat aliquid in te uoluntatis, qui colat, qui domum uentitet, is in amicorum numero est habendus. sed tamen, qui sunt amici ex causa honestiore, cognationis, aut affinitatis, aut sodalitatis, aut alicuius necessitudinis, his charum & iucundum esse maxime prodest. deinde ut quisque optimus, ac maxime domesticus, ut is amet, quisque fidelissimum esse te cupiat, ualde elaborandum puto: tum ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut denique liberti, postremo etiam seruitus: nam ferè omnis sermo ad forensem famam à domesticis emanat auctoribus. deinde instituendi sunt cuiuscunque generis amici ad speciem hominis illustris honore ac nomine: qui etiam si suffragandi studia non nauant, tamen afferunt petitori aliquid dignitatis ad iustitiam obtinēdam. Magistratus, ex quibus maxime Consules, deinde Tribunos pl. ad conficiendum centurias homines excellenti gratia, qui tribuent centuriam, ut aliquod ex te beneficium aut habeant, aut ut habeant sperent, eos prorsus magnopere compara, & confirma. nam per hos annos homines ambitiosi uehementer omni studio, atque opere laborarunt, ut possent à tribulibus suis ea, quæ peterent, impetrare. hos tu homines, quibuscunque rationibus poteris, ut ex animo, atque ut ex illa summa uoluntate tui studiosi sint, laborato. quòd si satis grati homines essent, hæc omnia parata esse debebant, sicut parata esse concerno: nam hoc biennio quatuor sodalitates ciuium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti, M. Fundanij,

Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in causis ad te deferendis quidnam eorum sodales receperint et confirmarint, scio: nam interfui. quare hoc tibi faciendum est, ut idem ab ijs, quod debent, exigas, sæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant nullum tempus aliud se unquam habituros restituendæ gratiæ. profecto homines & spe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad studium seruandum excitabuntur. & omnino quoniam eo genere amicitiarum petitio tua maxime initiata est, quod causarum defensionibus adeptus es: fac ut planè ijs hominibus, quos deuinctos tenes, descriptum, ac dispositum suum cuique munus sit. &, quemadmodum memini, quòd nulla in re illis unquam molestus fuisti, sic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reseruasse. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolentiam, atque hæc suffragandi studia ducuntur, beneficio, spe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendum est, quemadmodum cuique horum generi sit inseruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut satis causæ putent se ad studium suffragationis dedisse, ne dum ij, quibus saluti fuisti, quos tu habes plurimos. & intelligant, si hoc tuo tempore non satisfecerint, se probatos nemini unquam fore. quod cum ita sit, tamen rogandi sunt, atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uicissim nos obligari adhuc posse uideamur. qui autem spe tenentur, quod genus hominũ multo est diligentius, atq; officiosius; ijs fac ut propositũ, ac paratũ auxiliũ tuũ esse uideatur; deniq; ut spe-

ctatorem te suorum officiorum esse intelligant diligentem; ut uidere te planè, atq; animaduertere, quantum ab unoquoq; proficiscatur, appareat. Tertium illud genus est studiorũ uoluntarium: quod agendis gratijs, accõmodãdis sermonibus ad eas rationes, propter quas quisq; studiosus esse uidebitur, significanda ergo illos pari uoluntate, adducenda amicitia in spem familiaritatis, et consuetudinis confirmari oportebit. atq; in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quantum quisq; possit, ut scias & quemadmodum cuiq; inseruias, & quid à quoq; expectes, & postules. sunt enim quidam homines in suis ciuitatibus, & municipijs gratiosi: sunt diligentes, & copiosi: qui etiam si antea nõ studuerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius causa, cui debent, aut uolunt, facile possunt. his hominum generibus sic inseruiendum est, ut ipsi intelligãt te uidere quid à quoq; expectes, sentire quid accipias, meminisse quid acceperis. Sunt autem alij, qui aut nihil possunt, aut etiam odio sunt tribulibus suis, nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore. hos internoscas: & uideto, ne, spe in aliquo maiore posita, præsidij parum comparetur. & quanquam partis & fundatis amicitijs fretũ ac munitum esse oporteret: tamen in ipsa petitione amicitiæ permultæ, ac perutiles comparantur. nam in cæteris molestijs habet hoc tamen petitio commodi, ut possis honeste, quod in cætera uita non queas, quoscunq; uelis, adiungere ad amicitiam: quibuscum si alio tempore agas, ut te utantur, absurde facere uideare: in petitione autem nisi id agas & cum multis, & diligenter, nullus petitor esse ui=

deare. Ego autem tibi hoc confirmo, esse neminem, nisi si aliqua necessitudine competitorum alicui tuorum sit adiunctus, à quo non facile, si contenderis, impetrare possis, ut suo beneficio promereatur, se ut ames, & sibi ut debeas, modo intelligat te magni æstimare, ex animo agere, bene se ponere, fore ex eo non breuem & suffragatoriá, sed firmam & perpetuam amicitiam. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis sit, qui hoc tempus sibi oblatum amicitiæ tecum constituendæ prætermittat, præsertim cum id tibi casus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda sit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non assequi, sed ne incipere quidem possint. nam quid incipiat Antonius homines adiungere, atq; inuitare ad amicitiam, quos per se suo nomine appellare non possit? mihi quidem stultius nihil uidetur, quàm existimare eum studiosum tui, quem non noris. eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum gestarum magnitudinem esse oportet in eo, quem homines ignoti, nullis suffragátibus meritis honore afficiant. nanque ut homo iners, sine officio, sine ingenio, cum infamia, nullis amicis septus, hominem plurimorum studio, atq; omnium bona existimatione munitum præcurrat, sine magna culpa negligentiæ fieri non potest. quamobrem omnes centurias multis & uarijs amicitijs, cura, ut confirmatas habeas: & primum id, quod ante oculos est, senatores, equitesq; romanos, cæterorum hominum nauos homines & gratiosos complectere. multi homines urbani & industrij, multi libertini gratiosi: in foro nanq; uersantur: quos per te, quos

per communes amicos poteris sumere. cura ut tui cupidi sint, elaborato, appetito, allegato, summo beneficio te afficere ostendito: deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uicinitatum. ex ijs principes ad amicitiam tuam si adiunxeris, per eos reliquam multitudinem facile tenebis. postea totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi distributam, comprehensamq́; habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiæ ne quem esse patiare, in quo non habeas firmamenti quod satis esse possit. perquiras etiam & inuestiges homines ex omni regione, eosq́; cognoscas, appetas, confirmes, cures ut in suis ciuitatibus tibi aliquos petant, & tua causa quasi candidati sint. uolent te amicum, si suam à te amicitiam expeti uidebunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem pertinet, consequere. homines municipales, ac rusticani, nomine tantum noti in amicitia se esse arbitrentur. si uero etiam præsidij se aliquid sibi constituere putant, non amittunt occasionem promerendi. hos cæteri, & maxime tui competitores ne norunt quidem, tu & nosti, & facile cognosces: sine queis amicitia esse non potest. neque id tamen satis est, tametsi magnum est; sed ut consequatur spes utilitatis, atque amicitiæ, ne nomenclator solum, sed amicus etiam bonus esse uideare. ita cum & hos ipsos propter suam ambitionem, qui apud tribules suos plurimum gratia possint, studiosos in centurijs habebis; & cæteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ualent, cupidos tui constitueris; in optima spe esse debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius

mihi diligentia posse teneri uidentur. primum cognoscendi sunt equites, deinde adipiscendi: multo enim facilius illa adolescentulorum ad amicitiam ætas adiungitur. deinde habebis tecum ex iuuentute optimum quenque, & studiosissimum humanitatis. tum equester ordo sequetur illius auctoritatem ordinis, si abs te adhibetur ea diligentia, ut non ordinis illius auctoritatem solum uoluntate, sed etiam singulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. iam studia adolescentulorum in suffragando, in obeundo, in nunciando, in assectando mirifice & magna & honesta sunt. Et quoniam assectationis mentio facta est, id quoque curandum est, ut quotidiana cuiusque generis, & ordinis, & ætatis utare: nam ex ea ipsa copia coniectura fieri poterit, quantum sis in ipso campo uirium, ac facultatis habiturus. huius autem rei tres partes sunt; una salutatorum, cum domum ueniunt; altera deductorum; tertia assectatorum. In salutatoribus, qui magis uulgares sunt, & ad hanc consuetudinem, quæ nunc est, plures ueniunt, hoc efficiendum est, ut hoc ipsum minimum officium eorum tibi gratissimum esse uideatur. Qui domum tuam uenient, ijs significato te animaduertere, & eorum amicis, qui illis renuncient, ostendito, sæpe ipsis dicito. sic homines sæpe, cum obeunt plures competitores, & uident unum esse aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat, ei se dedunt, deserunt cæteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucosis firmi suffragatores euadunt. iam illud teneto diligenter, si eum, qui tibi promiserit, fucum, ut dicitur, facere uelle senseris, ut te id audisse, aut

ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, quòd ſuſpe ctum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nunquam dubitaſſe, nec debere dubitare: is enim, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. ſcire autem oportet, quo quiſq; animo ſit, ut etiam, quantum cuiq; confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt q̃ ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atq; oſtendito, & quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequentia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorum copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs planè hoc munus exige; qui per ætatem, ac negocium poterunt, ipſi tecum ut aſſidui ſint. qui ſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere cōſtituant. ualde ego te uolo, & ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. præterea magnam affert laudem, & ſummā dignitatem, ſi ij tecum erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. hæc tu planè ab ijs poſtulato, ut, quoniam nulla impenſa per te alij rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiam poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum ſtudijs hæc omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non uidetur. fraudis, atq; inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, &

ſimulator dijudicari poſſit. tantum eſt huius temporis admonere. ſumma tua uirtus eoſdem homines & ſimulare tibi eſſe amicos, & inuidere coget. quamobrem Eπιχαρμεῖον illud teneto, neruos atque artus eſſe ſapientiæ non temere credere. & cum tuorum amicorum ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduerſariorũ rationes, et genera cognoſcito. hæc tria ſunt: unum ex ijs, quos læſiſti: alterum, qui ſine cauſa non amant: tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos læſiſti cum contra eos pro amico diceres, his te purgato planè: neceſſitudines commemorato: in ſpem adducito, te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam contulerint, pari ſtudio, atque officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delinies, dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uoluntas erit abs te propter competitorum amicitias alienior, his quoque inſerui oratione qua ſuperioribus: & ſi probare poteris, te in eos ipſos competitores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs conſtituẽdis ſatis dictum eſt, dicendum eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione uerſatur. Ea deſiderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, ſpem in Rep. Primum id, quod facis, ut homines noris, ſignifica, ut appareat; & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tã gratum uidetur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum ita ſimulandum eſſe, ut natura facere uideare non cõmittas tibi neceſſe eſt, ea quæ bono ac ſua-

quæ etiã si uitiosa est, & turpis in cætera uita, tamen in petitione necessaria. tibi enim cum deteriorem aliquem assentando facit, improba est: cum amiciorem, non tã uituperãda. petitori uero necessaria est, cuius et frõs, & uultus, & sermo ad eorum, quoscunque conuenerit, sensum, & uoluntatem commutandus est. iam assiduitatis nullum est præceptum: uerbumq; ipsum docet, quæ res sit: prodest quidem uehementer nusquam deesse: sed tamen hic fructus est assiduitatis, non solum esse Romæ, atque in foro, sed assidue petere, sæpe eosdem appellare, non committere ut quisquam possit dicere, quod eius sit consequi possis, si abs te non sit rogatum, & ualde ac diligenter rogatum. Benignitas autem late patet, & est in re familiari. quæ quanquam ad multitudinem peruenire non potest, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata est. est in conuiuijs, quæ facete abs te, et amicis tuis concelebrentur & passim, & tributim: est etiam in opera, quam peruulga, & communica: cura, ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus solum ædium tuarum, sed etiam uultu, & fronte, quæ est animi ianua. quæ si significant uoluntatem abditam esse ac retrusam, parui refert patere ostium: homines enim non modo promitti sibi, præsertim quæ à candidato petant, sed etiam large ac honorifice promitti uolunt. quare hoc quidem facile præceptum est, ut, quod acturus sis, id significes te studiose, ac libenter esse facturum. illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accommodatum tuam; quod facere non possis, ut id iucunde neges. quorum alterum est boni uiri, alterum boni petitoris. nam cum id petitur, quod

honeste, aut sine detrimento nostro promittere non possumus, quo modo si quis roget, ut contra amicum aliquam causam recipiamus: belle negandum est, ut ostendas necessitudinem, demõstres quàm moleste ferás, alijs te id rebus exacturum esse persuadeas. audiui hoc dicere quendam de quibusdam oratoribus, ad quos causam suam detulisset; gratiorem sibi fuisse orationem eius, qui negasset, quam illius, qui recepisset. sic homines fronte, & oratione magis, quàm ipso beneficio, req; capiuntur. uerum hoc probabile est. illud alterum subdurum tibi homini planè perito suadere. sed tamen tempori tuo cõsulam. quibus enim te propter aliquod officiũ necessitudinis affuturũ negaris, tamẽ ij possunt abs te placati æquiq; discedere. quibus autẽ iccirco negaris, quòd te impeditũ esse dixeris aut amicorũ negocijs, aut grauioribus causis, aut ante susceptis; inimici discedunt, omnesq; hoc animo sunt, ut sibi te mentiri malint, quàm negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere solebat, se operam suam, quod non contra officium rogaretur, polliceri solere omnibus, impartire ijs, apud quos optime poni arbitraretur; ideoq; se negare nemini, quòd sæpe accideret causa, cur is, qui pollicitus esset, uacuus foret plus quàm putaret; neq; posse domum eius compleri, qui tantũ modo reciperet, quantum uideret se obire posse; casu fieri, ut agantur ea, quæ non putaris, illa, quæ credideris in manibus esse, ut aliqua de causa non agantur: deinde esse extremum, ut irascatur is, cui mendacium dixeris. id si promittas, & incertum est, & in diem, & in paucioribus. sin autem id neges, statim abalienant se, & inimicantur: plures enim

qui utantur. quare satius est, ex ijs aliquos aliquando tibi in foro irasci, quàm omnes continuo domi, præsertim cum multo magis irascantur ijs, qui negent, quàm
* ijs, quem uideant ea causa impeditum, ut facere, quod promisit, cupiat, si ullo modo possit. Ac ne uidear aberrasse à distributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis disputem; hoc sequor, hæc omnia non tam ad amicorum studia, quàm ad popularem famam pertinere. & si inest aliquod dictum ex illo genere, benigne respondere, studiose inseruire negocijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere possis, ut de nocte domus compleatur, ut multi spe tui præsidij teneãtur, ut amiciores abs te discedant quàm accesserint, ut quamplurimorum aures optimo sermone compleant. Sequitur enim, ut de rumore dicendum sit. cui maxime seruiendum est. sed quæ dicta sunt omni superiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem ualent, dicendi laus, studia publicanorum, & equestris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adolescentulorum frequentia, eorum, qui abs te defensi sunt, assiduitas, ex municipijs multitudo eorũ, quos tua causa uenisse appareat, bene homines nosse, comiter appellare, assidue ac diligenter petere, benignum, ac liberalem esse, bene loqui existimare, domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adsit, satisfiat oratione omnibus, re, operáq; multis proficiatur, id quod fieri potest labore, & arte, & diligentia, non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat, sed ut in ijs studijs populus ipse uersetur. Iam urbanam illam multitudinem & eorum studia, qui conciones tenent, quæ ade-

ptus es in Pompeio ornando, in Manilij causa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis sunt: quæ adhuc habuit nemo, quin idem splendorem omnium, uoluntatesq; haberet. Efficiendum illud est, ut sciant omnes, Cn. Pompeij summam erga te esse uoluntatem, & uehementer ad illius rationes, te id assequi, quod petis, pertinere. Postremo tota petitio cura ut pompæ plena sit, ut illustris, ut splendida, ut popularis, ut habeat summam speciem, ac dignitatem, ut, etiam si quid possit, ne competitoribus tuis existat aut sceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum est, ut spes Reip. bona de te sit, & honesta opinio. nec tamen in petendo Resp. capescenda est, neque in senatu, neque in concione. sed hæc sunt tibi retinenda, ut senatus te existimet ex eo, quòd ita uixeris, defensorem auctoritatis suæ fore; equites R. boni, & locupletes ex uita acta te studiosum ocij ac rerũ tranquillarum; multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in concionibus, ac iudicio popularis fuisti, te à suis commodis alienum non futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis commotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forum descendenti meditandum esse dixeramus. nouus sum: Consulatum peto: tertium restat, Roma est, ciuitas ex nationum cõuentu constituta; in qua multæ insidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uersantur; multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum

uersantem uitare offensionem, uitare fabulam, uitare insidias, esse unum hominem accõmodatum ad tantam morum, ac sermonum, ac uoluntatum uarietatem. quare etiam atque etiam perge tenere istam uiam, quam instituisti: excelle dicendo: hoc & tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædendo repelluntur. & quoniam in hoc uel maxime uitiosa est ciuitas, quòd, largitione interposita, uirtutis, ac dignitatis obliuisci solet, in hoc fac ut te bene noris, id est ut intelligas eum esse te, qui iudicij ac periculi metum maximum competitoribus afferre possis. fac itaque, ut se abs te custodiri, atque obseruari sciant. cum diligentiam tuam, tum auctoritatem uimq; dicendi, tum profecto equestris ordinis erga te studium pertimescent: atque hæc ita te uolo illis proponere, ut uideare occasionem non meditari, sed ut hoc terrore facilius hoc ipsum, quod agis, consequare. & planè sic contende omnibus neruis, ac facultatibus, ut adipiscamur quod petimus. uideo esse nulla comitia tam inquinata largitione, quibus nõ gratis aliquæ centuriæ renuncient suos maxime necessarios. quare si aduigilamus pro rei dignitate, & si nostros ad summum studium beneuolos excitamus, & si hominibus studiosis gratiosisq; nostri suum cuique munus describimus, & si competitoribus indicia proponimus, si ex equestribus metum inijcimus, diuisores ratione aliqua cohercemus: perfici potest, ut largitio nulla fiat, aut nihil ualeat. Hæc sunt quæ putaui non melius scire me quàm te, sed facilius his tuis occupationibus colligere unum in locum posse, & ad te perscripta mittere. quæ tamen ita scripta sunt, ut non ad omnes, qui honores petant, sed ad te

proprie, & ad hanc tuam petitionem ualeant. tamen tu si quid mutandum esse uidebitur, aut omnino tollendum, aut si quid erit præteritum, uelim hoc mihi dicas: uolo enim hoc commentariolum petitionis haberi omni ratione perfectum.

FINIS.

A B C D E F G H I K L M N O P
Q R S T V X Y Z A B C.

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M. D. XLI.

AL
DVS